Geçmişten Geleceğe Köprü

FETHULLAH GÜLEN

ALİ ÜNAL

GEÇMİŞTEN GELECEĞE KÖPRÜ
FETHULLAH GÜLEN

Geçmişten Geleceğe Köprü

FETHULLAH GÜLEN

ALİ ÜNAL

GEÇMİŞTEN GELECEĞE KÖPRÜ FETHULLAH GÜLEN

Editör
Ömer ÇETİNKAYA

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj
Mehmet SÜM

ISBN
975-278-191-8

Yayın Numarası
441

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Haziran 2006

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Işık Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.isikyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

EK

ARZ

Kişiler hakkında yazmak, onları tanıtma iddiasıyla ortaya çıkmak, özellikle ele aldığınız kişi pek çok yanları ve hususiyetleri olan, kamuoyunca da tanınan biri ise, yazı konularının en zorudur denebilir. Bırakın belli bir kişiyi, her şeyden önce insan bir müşkül, Alexis Carrel'in ifadesiyle, bir meçhuldür. Her bir insan ferdinin, insanî mahiyet açısından başkalarıyla ortak yanları varsa da, başlı başına apayrı bir dünya olduğu düşünülürse, şahıslar hakkında onları tanıtma gayesiyle yazmanın zorluğu daha bir anlaşılır olacaktır.

Fethullah Gülen, bizzat kendisi "insanlardan bir insan" olmayı gaye edinmiş olsa da hattâ kendisini bütün insanların en hakiri görse de herkes kabul eder ki, çok farklı hususiyetleri olan bir kişidir. Topluma daha çok aksiyonuyla yansımış ve daha fazla bu yanı üzerinde durulmuş olan Gülen'i Gülen yapan, onun aksiyonunun ruhu, dinamiği, hedefi ve istikameti mahiyetinde daha pek çok unsur vardır. Gülen, kendine has, taklidi imkânsız denecek derecede zor üslûbuyla bir yazar ve bir şairdir. Bunun yanı sıra, belki tarihte pek az kişiye nasip olmuş bir dinleyici kitlesine sahip bir hatiptir. Kelâm, Tefsir, Fıkıh, Hadis, Siyer ve Tasavvuf gibi İslâmî ilimlerde derin vukufiyetinin yanı sıra, Edebiyat, Tarih, Felsefe, Güzel Sanatlar ve ana prensipleriyle 'tabiî' ilimler sahalarında da çok rahat konuşup yazabilecek bir donanıma sahiptir. Eşyaya, gerek 'tabiî' gerekse insanî sahadaki hadiselere getirdiği

yorumlar, üzerinde ayrıca durmayı gerektirecek niteliktedir. Hemen bütün modern kavram, nosyon ve akımlar hakkında da çok rahat yazıp konuşabilecek entelektüel birikimi vardır. Bütün bunlardan başka, kendisini düşünce, davranış, inanç, duygu ve yönelişte örnek alınabilir görenler için onları cezbeden manevî ve insanî bir yönü söz konusudur.

İşte, Fethullah Gülen gibi, çok yönlü kişiliğe sahip bir insanı tanıtmaya teşebbüs etmek, zorluğun da ötesinde, belki had bilmezlik ölçüsünde bir iddia olarak görülebilir. Çünkü tanıma, bilme, özellikle tanıtma, objeyi kuşatmayı gerektirir. Bu sebeple, belki yapılması gereken, onun dışa yansıyan yanlarına ışık tutmak, onu eserleriyle yansıtmaktır. “Olur ki, bazen bir sözün kendisine aktarıldığı kimse, onu konuşandan, duyup aktarandan daha anlayışlıdır.” manâsındaki Peygamber sözü çerçevesinde, çok daha anlayışlı, daha vâkıf olanlara bir kapı aralanmış olur.

Bütün bu sebeplerle, elinizdeki çalışmada birinci derecede Fethullah Gülen’in yazılı, ikinci derecede fiilî eserleri, yani faaliyetleri, üçüncü derecede hakkında yazılanlar ve yapılan yorumlar, dördüncü derecede de bizzat şahsî gözlemlerim esas alınmıştır. Çokları, kendisini kısmen yakından tanıyor olmam sebebiyle, değerlendirmelerde bir subjektiflik arayabilirler. Fakat çok rahat diyebilirim ki, bu endişe, elinizdeki çalışmada Gülen’in daha pozitif ifadelerle tanıtılmasına, yani, onun hakkında benim yazmam, lehinde ifade edilebilecek, belki de edilmesi gereken pek çok şeyin yazılmasına engel olmuştur. Dolayısıyla, bu kitapçıkta subjektif veya müsbet takdim ve övme gayesi taşıyan bir satır yoktur dersem, umarım bu, bir iddia ve mübalâğa olmayacaktır.

Bu çalışma, beş bölüm ve bir ekten oluşmaktadır. Birinci bölümde, fikirleri, aksiyonu ve şahsiyetiyle Fethullah Gülen’i daha yakından tanımak için tarihî arka zemin üzerinde du-

rulmuş ve bu çerçevede Fethullah Gülen'in içinde yetiştiği aile halesine genel hatlarıyla bakılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, mevcut İslâm anlayışları veya İslâm'a yaklaşımlar içinde Gülen'in İslâm anlayışı ve bu anlayışın temelleri, unsurları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Fethullah Gülen; zihin yapıcılığı, nefis terbiyeciliği ve bugün bilinen manâdaki eğitim-öğretim düşünce ve faaliyetleri çerçevesinde eğitimciliği anlatılmış. Hoşgörü, diyalog görüş ve teşebbüsleri temelinde bir aksiyon insanı olarak tanıtılmaya gayret edilmiş. Özellikle aksiyonunun hedefi, ana dinamikleri, ilkeleri ve malzemeleri üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde, Fethullah Gülen'in din, ilim, din-ilim münasebeti, teknoloji; karakter, mahiyet ve kendine has değerleriyle insan; kadın, kültür, sanat, güzel sanatlar, demokrasi, cumhuriyet, siyaset, terakki, hürriyet, medeniyet, terör, yolsuzluk, temiz toplum arayışları gibi çağdaş kavramlar, değerler ve bazı aktüel konular hakkındaki görüş ve düşünceleri incelenmiştir. Beşinci bölüm, "insanlardan bir insan" olarak Gülen'in şahsiyet ve karakterine ayrılmıştır. Bu beş bölümden sonra, bir ek halinde Gülen'in hayatının bir kronolojisi sunulmuştur.

Çalışmada Gülen'den yaptığımız iktibasların veya ondan naklettiğimiz fikirlerin ve sözlerin kaynaklarını verirken, eğer doğrudan iktibasta bulunulmuşsa ve söz konusu yazısı önce bir dergide çıkmışsa, genellikle o dergi, eğer sadece düşüncesi veya sözü dolaylı olarak nakledilmişse, bu durumda, çoğunlukla o düşünce veya sözün alındığı kitap kaynak olarak gösterilmiştir. Kaynak verilen dergilerde başyazılar Gülen'e ait olup, iktibaslarda yer yer sadeleştirmeye gidilmiştir.

Burada şu noktayı mutlaka vurgulamam gerekiyor: Bilhassa günümüzde siyasî ve ideolojik hassasiyetler dolayısıyla bazı konularda fikir beyan etmek oldukça zor hale gelmiş bulunuyor. Özellikle Fethullah Gülen gibi, son yıllarda hiçbir

sağlıklı gerekçeye dayanmayan sebeplerle bazı noktalarda tartışmalı hale getirilen bir şahsiyet hakkında yazarken, insan ister istemez daha dikkatli olmak gerektiğini hissediyor. Hakkında yazılan kişi başka, onun hakkında onu tanıdığı ölçüde yazan ve yorumlayan başka olduğu halde, yazan ve yorumlayan şahsın düşünce ve yorumlarıyla, hakkında yazılan şahıs ne yazık ki yargılanabiliyor. Bu bakımdan, bu kitapta gerek Gülen'le gerekse değinme mecburiyeti hissettiğimiz yan konularla ilgili yapılan yorum ve değerlendirmelerin hiçbiri, Fethullah Gülen hakkında resmî bir mahiyet arz etmediği gibi, onu bağlayıcı bir yanı da yoktur. Bakış, düşünce, yorum ve değerlendirmeler tamamen bana aittir. Temel insan hakları ve insanî hürriyetlerin en çok gündeme geldiği, saygıya ve savunulmaya mazhar olduğunun iddia edildiği bir "medeniyet" çağında böyle bir hatırlatma ve vurgulamaya ihtiyaç hissetmenin ne manâya geldiğini de tarihe havale ediyorum.

Son olarak, gerek BİR PORTRE DENEMESİ'ne önsöz yazma lütfunda bulunan Profesör Dr. Suat Yıldırım hocamızın önsözdeki talepleri, gerekse yayınevinin ve bazı arkadaşların istekleri üzerine elinizdeki kitap, BİR PORTRE DENEMESİ'nin özeti olarak ortaya çıkmıştır.

Hayırlara vesile olması ümidi ve özellikle okuyanların dualarında yâd edilme istirhamıyla.

Ali Ünal

1. BÖLÜM

TARİHÎ ARKA ZEMİN

AİLE VE İLK TAHSİL HÂLESİ İÇİNDE FETHULLAH GÜLEN

Fethullah Gülen, Osmanlı modernizminin bıraktığı enkaz üzerinde kurulan, fakat en azından henüz bu enkazın kaldırılamadığı, kaldırılamamış olmasının yanısıra, modernizm öncesi, İsmail Cem'in tabiriyle, "İleri Osmanlı Toplumu"nun ana dinamiklerinin büyük ölçüde reddedildiği bir dünyaya gözlerini açtı. Onun, denebilir ki, "kökü maziye bağlı bir âtî" olarak yetişmesinde en önemli tesirlerden birini icra eden ve Erzurum ili Hasankale (Pasinler) ilçesinin 50-60 haneli Korucuk köyünden başlayıp Erzurum'un içine uzanan dekorun merkezinde, İslâm ruhunun çok canlı olduğu bu bölgede yer alan baba ocağıdır. Bu ocakta, (kendi değerlendirme ve ifadeleriyle) bir ciddiyet, temkin, vakar ve dinî salâbet timsali olan büyükbaba Şamil Ağa, torunuyla kimsenin farketmediği bir gönül alışverişi içinde idi. Baba Ramiz Efendi, Türkiye'nin maddî-manevî yokluk, kıtlık ve kuraklık dönemlerinde ve küçük bir köyde yetişmiş olmasına rağmen, "Enderun terbiyesi almışçasına" asil, ilim âşığı, vaktini asla boşa geçirmez, kıvrak bir zekânın göstergesi olarak nüktedan ve dinine gönülden bağlı kerim bir zattı. Babaanne Mûnise Hanım, sessiz,

durgun deryalar gibi derin ve engin, inanmayı ve Allah ile irtibatı her hal ve hareketiyle ortaya koyan örnek bir hanımefendi; bir paşa ailesinden gelen anneanne Hatice Hanım ise, her yanı ile bir nezahet âbidesi, kızı ve Fethullah Gülen'in annesi Rafia Hanım da, köyün bütün kadınlarına Kur'ân öğreten bir şefkat ve deruniyet timsaliydi. Böyle bir ocakta neşet eden Fethullah Gülen, daha dört yaşında iken annesinden Kur'ân okumayı öğrenir ve bir ay içinde Kur'ân'ı hatmeder. O yıllarda, Türkiye'de açıktan Kur'ân okutmak bir hayli zordur. Bu sebeple, anne Rafia Hanım, geceleri oğlunu kaldırır, ona Kur'ân öğretirdi.

Bu ocak, civardaki tanınmış ilim ve manâ insanlarının gelip konduğu, konup göçtüğü bir misafirhane gibiydi. Âlimleri çok seven baba Ramiz Efendi, her gün evde en az bir tane olsun misafir bulundurmaya çalışırdı. Bu sebeple, yaşıtlarından çok büyüklerle oturup kalkmayı seven çocuk Fethullah efendi, kendisini neredeyse doğumundan itibaren bir ilim ve maneviyat halkası içinde bulmuştu. Bu halka, kısaca, şuuraltını oluşturacak ilk tesirleri aldığı, dolayısıyla ruhunun tekevvününde ilk mayalanmayı yaşadığı bir yerdi. Merkezinde Hocaefendi'nin evi olan bu halka, Hocaefendi'ye dünya-ahiret iç içeliğini kazandırıyordu.

Fethullah Gülen, ilkokulu köyünde okur. Bir yandan okurken, bir yandan da, evin ilk çocuğu olması sebebiyle ev işlerinde annesine yardım eder. Önce babasından, sonra Muhammed Lütfi Efendi'nin torunu Sadi Efendi'den Arapça dersi alır. Tecvidi Hasankale'de Hacı Sıtkı Efendi'den öğrenir. Çocukluk ve gençliğe ilk adım attığı yıllarda üzerindeki en büyük tesiri Alvarlı Muhammed Lütfi Efendi yapar.

Fethullah Gülen, tahsiline devam için Erzurum'a gelir. Kolunda taşıdığı küçük bir sandık dolusu eşyası vardır. Çok zor şartlar altında tahsiline devam eder.

Ailenin fertleri birbirlerine son derece bağlıdır. Bu bakımdan, çocukken bir kız kardeşinin, Erzurum'da tahsilini sürdürürken dedesinin ve ninesinin, bilâhare Muhammed Lütfi Efendi'nin ölümü, çocuk ve genç Fethullah Gülen'i derinden sarsar.

Fethullah Gülen, İslâmî terbiyenin çok iyi hüküm sürdüğü ve verildiği bir çevrede yetişir. Erzurum'da tahsilini sürdürürken, kaldığı dar odada yatmak istediğinde ayağını oda arkadaşlarına doğru uzatamaz. Bir taraf kıble tarafıdır, bir tarafta kitapları vardır, o taraflara da uzatamaz. Kalan son taraf ise köyü Korucuğa doğrudur; orada ise babası vardır, ona saygısından dolayı ayağını o tarafa da uzatamaz. Bu şekilde birkaç geceyi oturarak geçirir.

Fethullah Gülen, olabildiğince enerjiktir. Kültür-fizik yapmayı ihmal etmez. Temiz, hattâ o günün şartlarına göre lüks denebilecek şekilde giyinir. Ütüsüz pantolon, boyasız ayakkabı giymez. *(Küçük Dünyam, s.42)*

Şahısların yetişmesinde içinde neşet ettikleri ortam önemli olduğu gibi, özellikle geçiş dönemlerinde gelmiş ve tarihte iz bırakmış kişileri tanımada bu ortam, tarihî temelleri ve içinde bulunduğu mevcut durumu ile daha bir önem kazanır. Denebilir ki, orantılı biçimde şahsiyetinin üçte birini geçmişin, üçte birini halin, üçte birini ise geleceğin oluşturduğu Fethullah Gülen'i tanımada işte bu tarihî arka zemin oldukça önemli olsa gerektir.

İşte, bütün paradoksal düşünce ve duyguların kaynağı olacak şekilde, bir yanda "İleri Osmanlı Toplumu"nun esintilerinin ahlâk, maneviyat, aile düzeni ve âdâb-ı muaşeret (davranış normları) sahasında ciddi biçimde hissedildiği, diğer yanda, bir zamanlar üç kıtaya hükmeden bir devletin modernleşme süreciyle birlikte enkaz halinde devrilişinin ve ardından Osmanlı modernleşmesine paralel seyreden Cumhuriyet modernizminin tam temizleyemediği bu enkazın acıları-

nın yaşandığı bir dekorda neşet eden Fethullah Gülen'in makalelerine baktığımızda, onların pek çoğunda tarih kaynaklı bir hicran, hâl kaynaklı aktivite aşk, ızdırap ve coşkusu, bir de gelecek kaynaklı şevk ve ümit, en önemli unsurlar olarak hemen göze çarpar. O, yukarıda bir kısmını kendi ağzından tasvir etmeye çalıştığımız dekorun penceresinden geçmişe ve hâle şöyle bakar:

"Bir zamanlar bizim dünyamız, başlı başına bir kültür, bir medeniyet ülkesiydi... Bu dünyada şehirler, köyler, maddî ve manevî rabıtalarla sımsıkı birbirine bağlı ve bütün ülke, köyü, kasabası ve şehirleriyle büyük bir kent gibiydi. Bu ideal sitedeki bütün insanlar, derin bir ahlâk saffeti, sağlam bir din şuuru ve sarsılmaz bir millî vahdete sahiptiler... Ve bu sayede de erişilmez bir huzur ve saadet içinde yüzüyorlardı. Hemen her yerde hayat, o kadar hadisesiz, o kadar nizasız ve o kadar tecavüzlere, cinayetlere kapalı sürer giderdi ki, insaflı seyyahlar burada her şeyin mucizevî cereyan ettiği zehabına kapılırdı.

"Burada herkes, iyilik ve güzelliklerle dolar boşalır; herkes birbirinin hayırhahı olduğu şuuruyla hareket eder, herkes, umumun şeref, haysiyet ve namusunun muhafızı gibi davranır ve herkes toplumun mesut olması yolunda içten gelen bir samimiyet, fevkalâde mürüvvetli ve fevkalâde duyarlı olmaya gayret gösterirdi... İmkânı olanlar imkânlarıyla devletin ve milletin emrine amade yaşar; imkânsızlar da, sağa sola yüzsuyu dökmeye mecbur edilmezlerdi.

"Biz, o muhteşem medeniyetimizi, üst üste zelzelelerle enkaz yığını haline geldikten sonra idrak edebildik. Bu harika dünyayı, onun sihirli nizamları ve baş döndüren intizamları hüküm sürerken, yani bağları henüz bozulmadan, çiçekleri solmadan, ormanları yanıp kül olmadan, toprakları erozyonla akıp akıp gitmeden, küheylanları çatlamadan, süvarileri mehlika sultana tutulmadan, gözler hakikate kapanmadan,

güneşler batıp her yanı karanlıklar basmadan, akan çaylar kesilmeden, çeşmelere civa akıtılmadan, ilâhîler susmadan, ilâhîlik söndürülmeden, her yer mezar haline getirilmeden, mezarlar mezbeleliğe döndürülmeden... hasılı, her şey kıvamında iken görüp seyredemedik." *(Sızıntı, Aralık 1989)*

ÖZE DÖNME, BATI'YA BAKIŞ VE SÜREKLİ YENİLENME

Geçmişe ruhî, manevî ve ahlâkî dinamikleriyle ve insanî, medenî ve kültürel dokusuyla bağlı olan Fethullah Gülen, "Mutlu Yarınlar" *(Sızıntı, Aralık 1987)*, "Mutlu Nesiller" *(Sızıntı, Ocak 1988)* gibi yazılarında nasıl bir gelecek düşlediğini anlatır ve bu geleceği inşa adına, pek çok Müslüman düşünür gibi "Öze Dönme" tabirini kullanır.

Öze dönmek, şahsın kendi karakter, kendi kültür ve kendi ruh köküne dönmesi demektir. Bu da ancak, fert ve toplumun kendi düşünce ve iradesiyle varolması, kendi ayakları üzerinde yürümesi, kendi elleriyle işlemesi, kendi temel kültür malzemesiyle beslenip gelişmesi, millî şahsiyetini hırpalayacak taklitlerden sakınması; örf-âdet ve millî hususiyetler gibi asırlardan beri kaynaya kaynaya benliğimizle bütünleşmiş şeylerin, fevkalâde hassasiyetle korunup kollanmasıyla mümkün olabilecektir.

Fethullah Gülen, "öze dönme"nin ne olmadığı üzerinde de durur. Ona göre "öze dönme", ırkî bir tavır, kan bağıyla hareket etme, ya da dış dünyaya karşı bütün bütün fermuarını çekip kendi modeli içinde sıkışıp kalma manâsında anlaşılmamalıdır. Öze dönme, dünü bugünle, bugünü de yarınla bir arada görme ve asırların birikimi kültür menşuruyla ayıklanacakları çıkarıp atma, geride kalanlara da sımsıkı sahip çıkma demektir.

Fethullah Gülen, öze dönme noktasında Batı ile temasa, ondan istifade etmeye karşı değildir. Onun karşı olduğu, Batı'ya bakış, onu değerlendirme ve onunla temastaki yanlışlık-

lardır. Gülen'e göre, İslâm dünyasının maruz kaldığı felâketlerin önemli bir sebebi, Batı'yı gerektiği gibi anlayıp değerlendirememe ve onu yükselten faktörlerden faydalanamamadır. Gülen, realitelerin kavranıp, her şeyin akıl, mantık ve muhakeme süzgecinden geçirilmesini ve Türk toplum dokusunun müsaade edeceği ölçüde hareket edilmesini savunur.

Gülen'e göre, tarih boyunca ancak kendine has dinamikleri ve ana unsurları bulunan medeniyetler var olagelmiştir. Modern Batı medeniyeti de bunlardan biri olup, onu kendisi yapan aslî unsurları vardır. Bunların bir başka medeniyet veya kültür ailesi tarafından aynen alınıp uygulanması mümkün değildir. Medeniyetler, asla birbirine dönüşemez. Fakat her medeniyette diğer medeniyetlerle "doku uyumu" sağlayabilecek unsurlar vardır. Önemli olan, bunları tesbit edip bünyeye aşılayabilmektir. Gülen, Batı'ya ve Batı'yla olması gereken münasebetlerimize bu açıdan bakmakta ve bilmeden şuursuzca Batı taklitçiliği gibi, düşmanca bir tavırla Batı'ya bütün bütün kapanmanın da müspet bir tavır olmadığını vurgulamaktadır.

Fethullah Gülen, toplum hayatında, bir milletin kalkınmasında ilim, din, düşünce ve kültürle birlikte, bunların münasebetleri üzerinde de durur. Ayrıca, ülkenin kendisi olarak problemlerini çözüp kalkınabilmesi için dil meselesine de değinen Fethullah Gülen, "Dil de, tarihî tekâmülü içindeki ağırlığıyla ele alınıp güçlendirilmeli ve dünya dilleri arasında iştiyakla yazılıp okunan bir lisan haline getirilmelidir." der. Sağlıklı toplum yapısına sahip bir millet ve kalkınmış bir ülke olmanın en önemli şartlarını peş peşe sıralayan Gülen, tarih şuuruna da temas eder ve "Tarih şuuru, geçmişle geleceği bağlayan bir köprü mesabesindedir. Bu köprüyü kurup koruyamayan milletlerin karşı sahilde gidip nereye aborde olacaklarını kestirmek oldukça zordur." tesbitinde bulunur.

"Eski hal muhal, ya yeni hal ya izmihlâl!" yaklaşımı taşıyan Gülen, içinden çağdaş benliğin çıkarılıp inşa edilmesini istediği bir geçmişten söz eder ve bu, sadece bir 'geçmiş' değil, halin geçmişidir.

Fethullah Gülen'in "öze dönüş" ve sürekli canlı kalabilme hedefi adına teklif ettiği süreç ise sürekli yenilenme veya "kendini yenileme"dir. Fakat o, yenilenme fantezisi içinde bulunup önümüze sürülen her "elbise"yi yeni diye üzerimize geçirme yanlısı bir yenilikçi değil, insanı insan, bir milleti kendisi yapan öz değerlere bağlılık içinde zamanın önünde yürüme yanlısı bir yenilikçidir.

Kendini yenilemeyi, devamlı var olabilmenin ilk şartı ve en mühim esası kabul eden Gülen'e göre, sırası geldikçe kendini yenileyemeyenler, güçlü de olsalar, er geç tükenip gitmeye mahkûmdurlar. Her şey, kendini yenileyerek canlı kalır ve varlığını sürdürür.

Yenileşmenin tabiatta sürekli gözlenen bir vakıa olduğuna dikkat çeken Fethullah Gülen, devletlerin kendilerini yenileyip gençleştikleri nisbette dünya çapında mesuliyetler altına girip yeni fetihlere hazırlanabileceklerini söyler. O, bu fethi, "ilme aydınlık, tekniğe iman kazandırmak ve insanoğluna diriliş adına mesajlar sunmak suretiyle gerçekleşebilecek bir fetih" olarak tarif eder.

Fethullah Gülen, "Kendini yenileme, yenilik hayranlığı ve moda düşkünlüğü ile karıştırılmamalıdır." ikazında da bulunur. Ona göre gerçek yenilenme, çekirdekteki saffeti koruyup, veraset yoluyla geçmişten süzülüp gelen bütün gerçek kıymetlerin hâlihazırdaki düşünce ve irfan buğularıyla sentezleri yapılarak daha yeni, daha berrak tefekkür iklimlerine ulaşmaktır. Kendini yenileme, ruh planında bir diriliştir. O, ilimlerin gelişip inkişaf etmesini, teknolojinin yeni yeni imkânlar hazırlayıp istifademize sunmasını en iyi şekilde de-

ğerlendirerek, ilmî ve ruhî terakki adına nerede olduğumuzu sürekli kontrol etmek, kanaat, düşünce ve tasavvurlarımızı yeni baştan bir defa daha, ardından bir defa daha yoklayarak, her lâhza birkaç defa bütün kâinatları hallaç edip gönlümüzdeki irfan peteğine yeni yeni nektarlar ilâve etmektir.

2. BÖLÜM

FETHULLAH GÜLEN'İN İSLÂM ANLAYIŞI

KONUYU ANLAMA VE TAKDİMDE ZORLUKLAR

Türkiye'de İslâm'ı ve Fethullah Gülen gibi şahsiyetlerin İslâm anlayışını tartışırken önümüze mutlaka aşılması gereken bazı engeller çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, kendilerini laik ve Batıcı diye tanımlayan kesime zihnî açıdan yol göstericilik yapan aydın tabakanın İslâm'ı şimdiye kadar büyük oranda kendi içinden ve kendi mantığı çerçevesinde anlama zahmetine girişmemesi ve din olgusuna ve İslâm'a tamamen dışarıdan bakmasıdır. Özellikle günümüzde Batı'dan çok, Batı'nın dışında kalan ülkelerde bilimselliğin tek kaynak gibi görülmesi ve her şeye Batı'ya ait olduğu sanılan bir zihniyet açısından bakılması, bilhassa İslâm ülkelerinde derin gerginliklere varan devlet-vatandaş, aydın-halk kopukluğunun ve bazı toplum katmanları arasındaki anlaşmazlığın en temel sebeplerinden biri olarak karşımızda durmaktadır.

Türkiye'de halâ etkisini devam ettiren 19'uncu asır Batı anlayışındaki din olgusuna antropolojik, sosyolojik ve psikolojik üç yaklaşım vardır. Burada etraflı olarak tahlil edemeyeceğimiz bu üç yaklaşımın ortak noktalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

· Din, insanüstü bir kudretin, mutlak ilim, irade ve kudret sahibi bir varlığın koyduğu bir sistem ve bir kurum değil, bizzat insan zihninin ürünüdür.

· İnsan, kişiliğinin oluşumu sürecinde ve yeryüzündeki hayat serüveninin tabiata karşı söz geçiremediği veya sosyal hayatın çok güçlü olmadığı dönemde kendi üstünde bir güce inanma ihtiyacı duyar ve bu ihtiyacı tanrı ve bazı ritüeller şeklinde sistemleştirir.

· Tabiî bilimlerin ve teknolojinin insana tabiat üzerinde hakimiyet kazandırması ve tabiî olayların bilimsel açıklamalarının yapılabilmesi sonucunda anlam ve fonksiyonunu yitirmeğe başlayan din, insan hayatının belli bir noktasında ihtiyaç olmaktan çıkacaktır.

· Her şeye rağmen bazı insanlar, gerek davranışlarına ahlâkî bir yön vermek, gerekse birtakım insanî duygularını tatmin etmek için, hangi şekilde olursa olsun, bir dine inanmaya devam edebilirler.

Türkiye gibi "Üçüncü Dünya" ülkelerinde ve bir başka sınıflandırmayla, Müslüman ülkeler kategorisine sokulan ülkelerde, sözünü ettiğimiz 19'uncu asır Batılı din anlayışı büyük yanlışlara sebep olmuştur. Bu yanlışlardan birisi, din denince akla Hıristiyanlığın gelmesi ve bilhassa aydın kesimde İslâm ile Hıristiyanlığın özdeşleştirilmesidir. Akideden ibadetlere, ibadetlerden sosyal hayattaki rollerine ve oradan davranış normlarına kadar aralarında önemli farklar bulunan bu iki dinin özdeşleştirilmesinin doğurduğu en büyük yanılgı, İslâm'a siyasî yaklaşımlarda görülmektedir. Meselâ en belirgin bir gerçek olarak, Hıristiyanlık'ta Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcilik makamı olarak görülen ve sonuçta bir 'teokrasi'ye vücud veren Kilise türü bir kurum İslâm'da hiçbir zaman var olmadığı gibi, İran Şiîliğinde görülenin dışında hiyerarşik yapıda din adamları sınıfı ve bir teokrasi de ortaya çıkmamıştır.

Din anlayışının Batı'dan ithal edilişinin yol açtığı ikinci hata, İslâm'ın Hıristiyanlık gibi reforma muhtaç bir skolastik inanç, ibadet ve hayat sistemi veya üzerinde hiç düşünülmeden, akıl yürütülmeden kabûl edilmesi gereken dogmalar bütünü ya da tarihin bir döneminde bir insanın zihninden çıkmış bir sistem olarak görülmesidir. İşte bu yanılgılardır ki, bugün ülkemizde, kendilerini laik olarak tanımlayanlarla İslâmî kesim arasındaki anlaşmazlıklarda önemli bir sebep teşkil etmektedir.

Büyük ölçüde Pozitivizm ve Freud psikanalizmi kaynaklı din anlayışının bilimsellik adı altında İslâm dünyasında ve tabiî ki Türkiye'de pek çok aydın tarafından paylaşılması, dinin insanlar üzerinde kaynağının, yani Allah'ın ve Peygamber'in kudsiyetinden kaynaklanan gücünün ve kendiliğinden yaptığı tesirin anlaşılamamasına da yol açmaktadır. Bu anlayış, Hz. Musa ve Hz. İsa gibi, tek başlarına çıkan ve asırlardır yüz milyonların kalplerine hükmetmeğe devam eden peygamberlerin gücünün kaynağını kavrayamaz. Yine, Mekke'de tek başına ortaya çıkan ümmî bir Peygamber'in ve temsil ettiği dinin, insan fıtratıyla örtüşen bu dinin kaynağı Allah'ın ve O'nun gönderdiği Kur'ân'ın gücüyle kalblere ve zihinlere nasıl taht kurabildiğini, ayrıca, hiçbir dünyevî karşılık beklemeden insanları Allah'a çağırmasını, değişmesi mümkün görünmeyen insanları çok kısa sürede her bakımdan değiştirip, onları en güzel ahlâkî değerlerle bezeyerek, kıyamete kadar gelecek nesiller tarafından 'sahabe topluluğu' adıyla örnek insanlar olarak kabûl edilecek bir ilmî, ahlâkî seviyeye çıkarmasını da anlayamaz. Zamanla insanlar için ihtiyaç olmaktan çıkacak diye iddia edilen dinin de, nasıl gittikçe daha çok insanların kalblerine, zihinlerine ve hayatlarına hükmedebildiğini ve peygamberlerin asırlar ötesinden yüz milyonlarca insana hâlâ nasıl yol gösterebildiğini de kavrayamaz. Kavrayamamanın yanısıra açıklayamaz, açıklayamayınca da ken-

dince 'bilimsel (!)' teoriler üretmeye çalışır ve yanlış sonuçlara varır. İşte bu anlayıştır ki, Fethullah Gülen'in teşvikiyle insanların dünyanın dört bir yanında müesseseler kurabildiğini izah edememekte, bu müesseselerin kaynağını başka yerlerde arama yanlışına yol açmaktadır.

İSLÂM'IN FARKLI TAKDİMİ VE MÜSLÜMANLARCA FARKLI TEMSİL BİÇİMLERİ

Fethullah Gülen'i ve onun İslâmî anlayışını kavramayı ve değerlendirmeyi zorlaştıran ikinci önemli sebep, 19 ve 20'nci asırlarda dünya üzerinde askerî, ekonomik ve kültürel hakimiyet kurmuş bulunan Batı'nın, kısmen oryantalizm ve misyonerlik vasıtasıyla, kısmen de tarihî reflekslerle İslâm'ı farklı takdim etmesi ve İslâm dünyasındaki pek çok aydının da bundan etkilenmesi neticesinde bazı Müslüman aydınların farklı İslâm yorumları geliştirmeleridir.

İslâm dünyası, 20'nci asra sömürgeler diyarı olarak girdi ve bu dünyanın koruyucusu ve en büyük temsilcisi durumundaki Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı sonunda tarihe karıştı. Ardından, bu asrın ortalarına kadar bu dünyanın hemen her tarafında bağımsızlık savaşları verildi. Fuller ve Lessler (s. 41–42), sadece geçtiğimiz yüzyıl içinde ölümlerine Batılıların sebep olduğu Müslümanların sayısının, bütün tarih boyunca Müslümanlar yüzünden ölen Batılıların sayısından çok daha fazla olduğunu kaydediyor. Birçok Müslüman, dünya üzerinde Müslümanlar aleyhinde gelişen bu tür hadiselerden ve Müslümanlara karşı girişilen saldırılardan kapsamlı sonuçlar çıkarmakta ve Batı politikalarının bilinçli olarak Müslüman gücünü her yerde zayıf düşürme hedefine yöneldiğine inanmaktadır. Ayrıca, son olarak, Demir Perde'nin çökmesinin ardından 1991'den itibaren İslâm'ın karşı düşman kutup olarak ilan edilmesiyle birlikte bir terör diniymiş gibi de sunulması, Türkiye ve Cezayir gibi ülkelerde meydana

gelen cinayet ve terör hadiseleriyle Müslümanlar, hattâ İslâm arasında bağ kurulmaya gidilmesi, bu arada Huntington'un İslâm dünyasının bütün sınırlarını Batı medeniyeti ile savaş sınırları olarak tanımlayarak medeniyetler savaşını gündeme getirmesi ve en son İslâm topraklarına karşı girişilen saldırılar, İslâm ile Batı ve İslâm dünyasındaki yerli yönetimler arasında daha büyük uçurumlara yol açmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte, İslâm dünyasında sömürgeci güçlere karşı verilen mücadeleler, bizzat İslâm ülkelerindeki yönetimlerin İslâm'ı şu veya bu şekilde karşılarına almaları, birtakım sözde Batıcı aydınların İslâm ve Müslümanlar karşısındaki tavrı, Türkiye'de 1950'lerde DP-CHP temelinde başlayıp, siyasî arenaya yansıyan çekişme ve çatışmalar, kısaca, İslâm dünyasının 20'nci asırda içinde bulunduğu şartlar, bu dünyanın her tarafında "İslâmî" ve/veya "İslâm'a dayalı kurtuluş hareketleri"yle birlikte, Müslümanlar arasında farklı anlayış, yorum ve yaklaşımların ortaya çıkmasına sebep oldu. Bu anlayış, yorum ve yaklaşım farkı, hiç şüphesiz, imanın şartları, İslâm'ın şartları, ibadet esasları, ahlâk düsturları, temel farz ve haramlar, hattâ temel hukukî esaslar gibi İslâm'ın kendisi ve temelleri noktasında değil, fakat mevcut şartlarda İslâmî tavır ortaya koymakta ve İslâm'ı hayata aktarma perspektifinde idi. Bunlar içinde, İslâm'ın ruhundan bütün bütün uzaklaşan 'modernist' cereyanları ve daha başka bazı benzer versiyonları bir tarafa bırakacak olursak, söz konusu farklı anlayış, yorum ve yaklaşımları iki ana grupta ele alabiliriz:

- İdeolojik-siyasî İslâmî yaklaşım ve hareketler;
- Dînî (İslâmî) yaklaşım ve hareketler.

İdeolojik-siyasî İslâmî hareketler, İslâm'ı hiç şüphesiz vahye dayalı bir din olarak içten kabullenmek, hattâ onu bütün davranış ve tavır alışlarda ana referans olarak kabul et-

mekle birlikte, onu mevcut şartlarda ve gündemde daha çok ideolojik ve siyasî karakterde bir din olarak görüp, öyle uygulamaya çalışan ve bu temelde İslâmî mücadele veren hareketlerdir. Bunlar, İslâm davası adına genellikle İslâm'ın siyasî hakimiyeti ve Müslüman toplumların sosyal, ekonomik ve siyasî meseleleri üzerinde durmuşlar, buna karşılık, imanî meseleler, ibadet, ahlâk, Müslüman'ın günlük hayatı gibi, "din" denince ilk başta akla gelen konulara ikinci derecede eğilmiş veya bunları bir Müslüman'da tabiî olarak var veya var olması gerekir diye kabûl etmişlerdir. Bir başka ifade ile, İslâm adına önceliği onun sosyal, ekonomik ve siyasî boyutlarına vermiş ve onu öncelikle hayatın bu yanlarını tanzim eden bir din olarak algılayıp, öyle takdim etmişlerdir.

Dînî (İslâmî) hareketler ise, İslâm'ı parçalı ele almamakla birlikte, farklı şartlarda onun adına farklı tavır alışlar olabileceğini, olması gerektiğini, dolayısıyla mevcut şartlarda ona ilim temelli iman, ibadet, ahlâk ve ferdin günlük hayatını yönlendiren yanları açısından bakmanın ve onu bu noktalardan ele alıp, bu noktalardan takdim etmenin daha doğru olduğunu savunan hareketlerdir. Fethullah Gülen'in günümüz şartlarında İslâm'a yaklaşımı daha çok bu ikinci şıkka yakındır.

FETHULLAH GÜLEN'İN İSLÂM ANLAYIŞI VEYA İSLÂMÎ ÇİZGİSİ

Fethullah Gülen, Birinci Bölüm'de arz edildiği gibi, dinin ruh (manâ), ahlâk ve muamele seviyesinde çok iyi yaşandığı bir çevrede doğmuş ve yetişmiştir. Bu çevrenin neredeyse bütünüyle manevî bir hâle olması, ondaki İslâmî mayalanmanın birinci derecede manevî-ahlâkî olmasında önemli bir rol oynamıştır. Gerek bu hâle içinde, gerekse daha sonra Erzurum'da İslâmî ilimler tahsil etmesi, onda ilim ile maneviyatın, kendi ifadesiyle, "kafa ile kalb"in izdivacına, kaynaşmasına, bir arada yürümesine katkıda bulunmuştur.

Meselenin çok önemli bir tarihî, bir de psikolojik boyutu daha söz konusudur. Materyalistlerin ve bilimde materyalist bakış açısından kurtulamamış olanların iddiaları ne olursa olsun, görünen, yaşanan ve hissedilen bir gerçek vardır ki, o da, insanın organik bir makine veya sadece bedenden ibaret bir varlık olmadığıdır. O, kendi içlerinde daha pek çok fakülteye sahip ruh, kalb, vicdan, his ve zihin gibi pek çok melekelerle donatılmış olmasının yanısıra, tam bir duygular yumağıdır. Ayrıca, hemen hemen kâinattaki bütün varlıklar ile olduğu gibi, geçmiş, hâl ve gelecek bütün zamanla da alâkalıdır. Bunun yanısıra, pek çok şeye aynı anda ihtiyaç duyar. Nasıl onun yeme, içme, uyuma, üreme, korunma gibi ihtiyaçları tatmin istiyor, yine nasıl görme, işitme, tatma, hissetme ve koklama gibi zahirî duyularının her biri kendine has fonksiyonu var ve dolayısıyla kendine has gıdalarla tatmin oluyorsa, aynı şekilde onun iç duyu ve fakültelerinin her birinin de yine kendine özgü fonksiyonu vardır ve dolayısıyla kendine özgü tatmin ister. Hepsini birden 'zihin' kavramında toplayabileceğimiz aklın, düşüncenin, hafıza, muhakeme ve öğrenmenin insan için ifade ettikleri kendilerine has manâ ve ifa ettikleri kendilerine has fonksiyon, dolayısıyla yine kendilerine has cevelan zemini ve beslenme ortamı söz konusudur. Bunun gibi, duyguları ve kalb, ruh gibi daha iç fakülteleri de yine kendilerine özgü fonksiyonu gördükleri ve buna göre beslendikleri ölçüde insan, iç âhengini sağlayabilir ve kalbî tatmine ulaşır. Bu şekilde, akıl-kalb veya zihin-ruh arasındaki gerekli irtibat kurulduğu ve iç âhenk sağlandığı zaman insan, hareketlerine 'hikmet' çerçevesinde yön verir; kuvvet ve şehvet gibi dışa dönük yönlerini belli ölçüler içinde kullanır ve dengede tutar. Kısaca, insan kendi içinde 'adalet'i, dengeyi, orta yolu bulduğu zamandır ki, başkalarıyla münasebetlerinde adil ve dengeli olur. Aksi halde, akıl ruh veya ruh akıl hesabına, akıl ve ruh kuvvet, şehvet veya beden hesabına dev-

reden çıkacak olursa, ortaya 'yarım' veya 'çeyrek' insanlar çıkar, bu durum tabiatıyla topluma da yansır. Bu bakımdan, komple bir insanın yetiştirilmesi, bir başka ifade ile, insanın komple bir eğitimden geçmesi, neticede insan ve toplumda denge, adalet ve huzurun sağlanması, başta ruh, kalb ve akıl olmak üzere insanın bütün duyu, duygu ve fakülteleriyle ele alınmasında yatmaktadır. Bu nokta, Fethullah Gülen'in dine yaklaşımında her zaman bir diğer önemli kapı olmuştur.

MESELENİN TARİHÎ BOYUTU

Nasıl varlıklar arasında insanın kendine has görev, sorumluluk ve fonksiyonunu yerine getirebilmesi ve bu şekilde 'insanî' doyuma ulaşıp gerçek mutluluğu yakalayabilmesi için kalben ve ruhen, aklen ve bedenen beslenmesi gerekiyor, bunlardan birinin ihmali insanî kemalâta engel oluyorsa, devletler ve medeniyetlerin de doyum isteyen fakülteleri ve duyguları, bunlarla bağlantılı olarak giderilmesi gereken ihtiyaçları vardır.

Bilhassa ilk beş asrında aslî hüviyetini büyük ölçüde koruyan İslâm medeniyeti, insanı ve hayatı komple olarak ele aldığından, bir yanda "aklın ışığı" olarak gördüğü fenlere gereken değer ve yeri vermiş, ilimlerle yeryüzünün imarını insanın yeryüzünün halifesi, yani yeryüzündeki varlık sebebi olduğu inancının gereği saymış; beri yanda, dinden, dinî değerlerden kaynaklanan manâ temelli dinamikleriyle bir kalb ve ruh medeniyeti olarak arz-ı endam etmiştir. Fenlerin cevelan sahası olan tabiatı, Yaratıcı'nın İrade ve Kudret sıfatlarından gelen kanunların mevcelenme zemini olarak görüp, onu hiç bir zaman, yine Yaratıcı'nın Kelâm sıfatından gelen kanunlarının bütün ve âhenktar bir manzûmesi olan dinle çatışır telâkki etmemiştir. Son asırlarda dinden koparılan (dolayısıyla insanın ve insanlığın başına, sebep olduğu hayırlar ölçüsünde zararlar getirecek, insanı insan altına, kendi ürettikle-

rine ve kullandığı eşyaya mahkûm edip, onu sahip olduğu bütün yüce değerlerden mahrum bırakacak, hayatına aynı anda yüzbinlercesini öldürebilecek derecede hiç değer vermeyecek şekilde kullanılan) bilimi, temel mahiyeti itibariyle dinin bir başka düzlemdeki ifadesi olarak kabul etmiş ve insanî sahada kafa-kalb, sosyal alanda din-ilim izdivacıyla insanlığın önemli bir kısmına asırlarca gerçek bir saadet sunmuştur. Öyle ki, George Sarton, abidevî *Bilimler Tarihi'ne Giriş*'te, eserini kronolojik bölümlere ayırır ve her bölüme o dönemin sembol ismi olmuş ilim adamının adını verir. Bu şekilde, 8'inci asırdan 11'inci asrın ikinci yarısına kadar geçen 7 elli yıllık dönem, daima bir Müslüman ilim (bilim) adamının ismini taşımaktadır: Harizmî dönemi, Bîrûnî dönemi gibi. George Sarton, bunlardan başka, çağlara damgalarını vurmuş daha yüzlerce Müslüman ilim adamının isimlerini de zikreder. Nasıl bu ilim adamları, modern Batılı anlayışla yetişen çoğu emsalleri gibi sadece tek bir sahanın uzmanı ve materyalist şablonlara hapsolmuş insanlar olmayıp, aynı zamanda daha pek çok sahada da uzman ve çoğu itibariyle ayrıca birer ruh, manâ ve kalb insanı idiyse, aynı şekilde, manâ ve kalb cephesinde yetişen 'velî'lerin pek çoğu da, aynı zamanda birer matematikçi, astronom, doktor, tarihçi veya kimyacı idi.

İslâm medeniyeti, Moğol istilâsıyla önemli bir sarsıntı geçirdi. Fakat bu medeniyet, 500 yıllık ömrüne rağmen, hâlâ kendisine hayat akıtan ana kaynakları ile, ruhu, mahiyeti ve asıl dinamikleri ile dipdiri olduğundan, bu istilânın yıkıntılarını çabuk atlattı. Atlatmanın da ötesinde, Anadolu'dan Avrupa'ya yayılan yeni bir şubesi mahiyetindeki Osmanlı Devleti ile, bilhassa ilmî sahadaki büyük atılımlarını ve üstünlüğünü koruyamamakla birlikte, yeniden yükselişe geçti. Fakat 19'uncu asra gelindiğinde bu medeniyet, bir yanda ilimler kanadı kırılırken, öte yanda ruh ve manâda da büyük ölçüde pörsümelere uğramış bulunuyordu. Batı ise, coğrafî keşifler, ilim ve

teknikte katettiği mesafeler, müstemlekecilik ve bunlar gibi daha başka yollarla 'kuvvet'i elde etme yolundaydı. Bu kuvvet, neticede onu dünya hakimiyetine götürdü ve Osmanlı Devleti de, her taraftan dökülen haliyle bu kuvvetin önünde duramadı. 1878 Türk-Rus savaşının ardından, 1911–12 Balkan Harbi ve sonra gelen Birinci Dünya Savaşı, her Türk evinde çok derinden hissedildi; her sinede onulmaz yaralar açtı. Bunlara, en nihayet Anadolu'nun işgali ve paylaşımı da eklendi. Ve birkaç asrı alan bu yenilgilerle birlikte Batı'nın göz kamaştırıcı kuvveti ve maddî üstünlüğü sonucunda bir Müslüman için yaratılışının ve hayatının gayesi olan Allah'a iman olmak üzere, bütün iman esasları kalblerde sönmeğe yüz tuttu. İslâm, bilhassa Türkiye içinde aynen Mekke'deki ilk günlerinde olduğu gibi garip hale geldi. Kur'ân, âdeta arkaya atıldı. Fert planında Müslümanlar, coğrafya ve toplumlar planında da bütün İslâm dünyası, Mehmet Akif'in ifadesiyle, baykuşların yuva yaptığı viranelere döndü.

İşte, yükselişi ve yıkılışıyla bütün bir İslâm, daha özelde Osmanlı tarihinin Fethullah Gülen üzerinde derin tesirleri olmuştur. Fakat Fethullah Gülen, bu tarihe bakışta kuşkusuz hislerini bir tarafa bırakmamış da olsa, olup bitenler karşısında aklî ve ilmî bir yaklaşım sergilemiş, yıkılışın sebeplerini öncelikle sosyal, siyasî ve ekonomik sahalarda aramamıştır. Daha sonra görev yaptığı yerlerde de müşahede ettiği üzere, meselenin inanç ve düşünce temelli olduğunu görmüş, İslâm üzerindeki tetkikleri de kendisini yine bu sonuca götürmüştür. Bu nokta, Fethullah Gülen'in İslâm anlayışının, ideolojik-siyasî İslâmî hareketlerden ayrıldığı çok önemli bir noktadır. Yani Fethullah Gülen, tarihe, medeniyet ve milletlerin yükseliş ve düşüşlerine Osmanlı ve Cumhuriyet modernizminin yaklaştığı perspektiften yaklaşmadığı gibi, meseleye sosyal ve siyasî açıdan yaklaşan ideolojik-siyasî İslâmî hareketlerin perspektifinden de yaklaşmamıştır.

YARATILIŞIN GAYESİ VE İSLÂM'IN ÖZÜ

Kur'ân-ı Kerim, İslâm'ın, dolayısıyla risaletin, peygamberlerin görev ve fonksiyonlarının özünü ifade eden bir ayetinde şöyle buyurur:

"Nitekim, size bizzat içinizden çıkmış bir resûl gönderdik: size (kendisine vahyettiğim ayetlerimi ve kâinatta Beni gösteren apaçık delilleri) okuyup açıklıyor; (zihinlerinizi yanlış düşünce ve kabullerden, kalblerinizi bâtıl inanç ve günahlardan, hayatlarınızı her türlü kirden arındırarak) sizi temizliyor; size (kendisine indirmekte olduğum) Kitabı ve Hikmet'i (o Kitabı anlamayı, hayata tatbik etme yolu olan Sünnet'i, eşya ve hadiselerin manâsını, onların Bana nasıl delil olduğunu) öğretiyor ve size bilmediğiniz ne varsa hepsini öğretiyor." *(Bakara/2: 151)*

Bu ayet, İslâm'ı anlamada gerçekten çok önemlidir. İslâm'ın kapısı, ayetleri tanıma ve okumakla açılır. Kur'ân-ı Kerim, iki nokta arasındaki her cümlesi gibi, kâinattaki bütün vakıalara, eşyaya ve hadiselere de ayet adını verir. Çünkü bunların her biri, Allah'a, başta varlığı ve mutlak, aşkın birliği, sonra sıfat ve isimleriyle delildir; bunların hiç biri, onu Allah'a bağlamadan doğru olarak anlaşılamaz ve açıklanamaz. İşte her peygamber, bilhassa her resûl, yani belli dönemlerde dini diriltme ve şartlara göre yeni hükümler getirme fonksiyonu bulunan her nebî, topluma ayetleri okur. Fakat bu ayetlerin doğru anlaşılması, anlamlandırılması, her türlü ön ve yanlış kabulden arındırılmış bir zihin yapısına bağlıdır. Bu zihin yapısının kirlenmemesi, temiz kalması ise, insanların yaşadıkları gibi inananlar değil, inandıkları gibi yaşayanlar olmasını gerektirir. İnsanların yaşadıkları gibi inananlar olmaması için de, kalb günahlardan, yanlış temayül, arzu, niyet ve hedeflerden pak olmalıdır. İşte peygamber, şahsiyeti, terbiyesi ve yaşayışıyla insanların kalblerine nüfuz eder ve Allah'ın izni dahilinde kalbleri kalbe has kirlerden arındırır. Bu

şekilde arınmış, doğru düşünen, eşya ve hadiselere doğru perspektiften bakıp, onları doğru anlamlandırabilen zihin ve kalbler, ilâhî kitaplardan gerektiği ölçüde faydalanabilir. Demek oluyor ki, peygamberin iki önemli fonksiyonu vardır: Bunlardan biri, insanlara doğru düşünmeyi öğretme, onları doğru bilgiyle donatma ve kalblerini temizleyip onları insanî kemalâta çıkarma. Bunlardan ilki, manâ ve muhtevasını ilimde, diğeri iman, marifet (Allah'ı gerektiği gibi tanıma) ve Allah aşkında bulur. Bu şekilde kafa ile kalbin izdivacıdır ki, her zaman için hikmet temelinde gerekli aksiyonun kaynağını oluşturur.

Dinin temeli veya İslâm'ın özü ve esası, yaratılışın gayesi konusunda Fethullah Gülen şöyle yazar:

"Kur'ân, insanın yaratılış gayesini marifet ufku, muhabbet ruhu, aşk u şevk buudu ve ruhanî hazlar televvünleriyle 'îman-ı billah' olarak tesbit eder. İnsan, yerinde kendi özünden varlığın derinliklerine yollar vurarak, yerinde varlıktan değişik kesitler alıp özünde değerlendirerek iman ve düşünce dünyasını inşa etmekle sorumlu tutulmuştur. Bu, aynı zamanda onun ruhunda meknî bulunan insanlık gerçeğinin ortaya çıkması demektir. Evet insan, ancak imanın aydınlığında özünü, özündeki derinlikleri, varlığın hedef ve gayelerini sezip, kâinat ve hadiselerin iç yüzüne, eşyanın perde arkasına muttali olabilir; muttali olup, varlığı kendi buudlarıyla kavrayabilir." *(Yeni Ümit, c:3, S: 23; Ocak-Şubat-Mart 1994)*

ÜÇLÜ SACAYAĞI

Fethullah Gülen, İslâmî anlayışını pek çok yazı ve konuşmalarında müşahhas olarak 'üçlü' bir sacayağı üzerine oturtur. Bu ayaklardan biri, İslâm maneviyatının 'tahsil' yerleridir. O, bu yerlerle, üçlü sacayağında ikinci ayağı oluşturan İslâmî ilimlerin tahsil edildiği medreseleri, bir bütünün iki yüzü olarak değerlendirir. *(Fasıldan Fasıla, 3: 120–21)* Medreseler, aslında sa-

dece dinî ilimlerin tahsil edildiği kurumlar değildi. Sözcük olarak "ders okunan yer" manâsına gelen medresede dinî ilimlerin yanısıra fenler de okutulurdu. Ama son asırlarda fenler medreselerde okutulmaz oldu ve bilhassa Batı'dan etkilenmeyle fenlerle dinî ilimler birbirinden ayrıldı. Böylece, ortaya sadece fenlerin okutulduğu mektepler (modern okullar) çıktı. Oysa nasıl insan, vücudunun bütün organları, hücreleri, aklı, kalbi ve nefsiyle bölünmez bir bütün ise, aynı şekilde, insana hitap eden İslâm da bütün parçaları ve unsurlarıyla bölünmez bir bütündür. Gerek İslâm maneviyatının ve İslâmî ilimlerin tahsil edildiği medreseler, gerekse kâinat kitabını okumanın sonuçları olan fenlerin tahsil yerleri olan mektepler aynı çatı altında ve bir arada olmalı, bir bütünü oluşturmalıydı. Bunlar, Fethullah Gülen'in İslâmî anlayışında birbirlerinden ayrılmaz bir bütündür. O, bu hususu 1980 Mayısında Adapazarı'nda yaptığı bir konuşmasında, kendine has tabir ve tasvirleri içinde şöyle anlatır:

"Sahabe ve Tabiun neşvesini kazanmış, ilim ve irfan hayatı adına müesseselerde Şah-ı Geylanîlerin, Ahmed Bedevîlerin, Hz. Şazelîlerin gönül derinliğini, aşk ve heyecanını yaşayan.. İslâmî ilimlerle doygun.. fenlerin usullerine en azından ansikpoledik bilgi seviyesinde vâkıf.. İslâm'a tek gözle ve tek taraflı bakan ve tek yanlı bir hayat yaşayan değil, heptenci.. ilim, aşk ve heyecanı gönlünde yoğurmuş, aklı kalbinin emrinde, coşkun ve hikmet ehli.. gecesinin dudağında teheccüdü, dilinde evradı; seccadesinde iniltisi, kalbinde insanlığının, fıtratının verdiği güzelin, iyinin, doğrunun, hak ve adaletin coşkun tutkusu, dünyaya, hayata, eşyaya, olaylara bakışında Kur'ânî düşünce ve değer yargılarının şaşmaz mihengi bulunan, yaşamayı başkalarını yaşatmada bulan, fedakâr ve diğergâm.. devrin, şartların gerekli idraki içinde, söz ve davranışlarıyla Kur'ân'a tercüman olabilen; içinde bulunduğu zamanın sosyal çemberini, iktisadî çemberini, siyasî çem-

berini bilen; dünyada olup bitenleri mü'min firaset ve basiretiyle değerlendirmeğe muktedir..."

Fethullah Gülen, gerçek Müslüman'ı anlattığı bir yazısında onun zihin ve karakter yapısını oluşturan unsurlardan söz eder ve bunları sırayla: "Allah'a imandan ve O'nun marifetinden kaynaklanan ve derece derece bütün varlığı kuşatan engin bir aşk; akıl, mantık ve şuur üçlüsüyle ilme yönelme; kâinat, insan ve hayat mülâhazalarımızı bir kere daha gözden geçirip yanlış ve doğruları kritik etmek, Kur'ân, kâinat ve insan bütünlüğünü görmek; gerçek insanî derinliklerin duygu, düşünce ve karakterde aranması lâzım geldiği gerçeğini iyi kavrayıp, sağlam bir karakter sahibi olmak; hür düşünebilme ve düşünce hürriyetine sahip olma; meşveret (danışma) ve kolektif şuur, riyazî yani matematiksel düşünebilme, bir de yerine oturmuş sağlam sanat düşüncesi" olarak sıralar. *(Ruhumuzun Heykelini Dikerken, 27-37)*

DİN VE İSLÂM'IN RUHU

Fethullah Gülen'e göre, insanoğlu, varolduğu günden bu yana gerçek huzuru din sayesinde elde etmiş ve ancak din sayesinde mutlu olabilmiştir. Dinin olmadığı bir yerde ahlâk ve faziletten bahsetmek mümkün olmadığı gibi, mutluluktan bahsetmek de oldukça zordur. Zira, ahlâk ve faziletin kaynağı vicdandır. Vicdana hükmedecek yegâne unsur da, Allah'la irtibattan ibaret olan dindir.

Din, güzel huylar adına açılmış, en feyizli en bereketli bir mekteptir. Bu yüce mektebin talebeleri de yediden yetmişe bütün insanlardır. Bu mektebe intisap edenler, huzur, emniyet ve itminana ererler. Dışarıda kalanlar ise, özleri dahil her şeylerini kaybederler.

Din, insanları kendi iradeleri ve ruhî hürriyetleriyle hayırlara sevk eden ilâhî prensipler mecmuasıdır. Din, Allah'ı bilip birlemek, O'nun yolunda hareketle ruh saffetine ulaşmak,

O'nun namına ve O'nun emirleri istikametinde insanlarla münasebetlerini düzene koymak, hattâ O'nun hesabına bütün varlığa karşı derin bir alâka ve muhabbet duymanın ünvanıdır.

Irz, namus, millet gibi yüksek mefhumları takdir eden dindir. Din, gerçek medeniyet prensiplerini ihtiva eden bereketli bir kaynaktır. Din sayesinde insan gönül ve his dünyasında ulvîleşir, başı fizik ötesi âlemlere ulaşır ve bütün hayırların, güzelliklerin, faziletlerin asıl kaynağından doya doya içmeye muvaffak olur. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 29–31)*

Fethullah Gülen, dinle ilgili bir diğer yazısında konuya, din-ilim beraberlik ve mukayesesiyle birlikte, yanlış din anlayışları açısından yaklaşır. Ona göre, hakikat sevgisinin bir yanını ilim, diğer yanını da din teşkil eder. Evet, insanın idrak ve şuuruyla, varlık arasındaki münasebet ve alâkanın bir tarafında hakikatı keşif ve tesbit, öbür tarafında da ona karşı belirlenecek tavır söz konusudur. Birinci hususu, dinin bilgi kaynakları da dahil ilim takip eder. İkinci hususu ise, din belirler. Din, kendi içindeki bilgi kaynaklarıyla engin bir ilim havuzu olması itibarıyla, hakikat aşkı, hakikat tutkusu açısından hayatî bir unsur, önemli bir dinamik ve bilginin ufkunu aşan konularda da açık üsluplu, ama derin edalı yanıltmayan bir rehberdir. Ne var ki, her zaman ilmin, belli düşünce, belli cereyan ve belli doktrinlerin yedeğine verilerek, ufku sığlaştırılıp, hazımsız, kavgacı ve hakikatın yolunu kesen bir gulyabanî haline getirilmesi mümkün olduğu gibi, semavî bir gerçek olan dinin de, fanatik düşüncenin elinde kin, nefret, gayz, intikam hislerine mehaz gösterilmesi her zaman ihtimal dahilindedir.

Fethullah Gülen, "Dünya değişip ne hâl alırsa alsın, ilim ve fen ne seviyede ilerlerse ilerlesin, insanoğlunun telakkîleri ne denli değişirse değişsin, din hissi tarih boyu, ilmî ve fikrî hayatın şekillenmesinde, yeni yeni medeniyetlerin doğup-bü-

yümesinde ve insanlığın tekâmülünde en birinci âmil olduğu gibi, onun bugün de halâ o büyüleyici gücüyle, dünyanın büyük bir bölümünde, bir numaralı müessir olarak tesirini sürdürdüğüne ve gelecekte de sürdüreceğine" inanır. *(Günler Baharı Soluklarken, 88-89)*

Gülen, bugün insanlığın beklediği veya ihtiyaç duyduğu şeylerin kalb ve ruhun açlığıyla alâkalı, buna rağmen, bütün gayretlerin cismanî arzuları tatmine yönelik olmasını büyük bir "yanılgı" olarak niteler. Ona göre, deniz suyu ile susuzluğumuzu giderme gayreti ne ise, manevî açlık ve tatminsizliklerimizi giderme adına cismaniyet ve bedeni semirtme gayretlerimiz de aynı şeydir. Oysa topyekûn insanlığın gerçek açlık ve susuzluğunun temelinde gerçek dinden, dinin/İslâm'ın ruhundan uzaklaşma yatmaktadır. İslâm'ın ruhu derken o, "şimdilerde bakış zaviyemiz ve değerlendirmelerimiz açısından matlaşmış, renk atmış ve semavî cazibesi itibariyle buğulanmış İslâm ruhu"nu değil, kendi renk ve desenleriyle halâ bir kısım temiz ruhlarca duyulup zevk edilen, Saadet Asrı'ndaki insanın hissedip yaşadığı İslâm Ruhu'nu kastetmektedir. Ve bu ruhun ferdî ve sosyal hayatı kendi öz potasında eritip şekillendiren niteliği konusunda söylediklerini maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

· Hak, adalet, eşitlik ve evrensel güven ve bunları cismanî ve nefsanî isteklerine alet etmeden, Hakk'a bağlılık içinde temsil etme;

· Hakkın yanında olma, hakkı tutup kaldırma, hakka saygılı bulunma;

· Zulmü alkışlamama, zalim ve azgın kuvvetlerin dayatmalarına boyun eğmeme;

· Adalet ve her işte doğruluğu en geniş çerçevesiyle ferdî, ailevî ve sosyal bir hayat tarzı olarak kabul ve tatbik etme:

doğru düşünme, doğru yaşama, hep hakkaniyet çerçevesi içinde kalmaya çalışma;

· Zulme ve haksızlığa karşı tavır belirleme ve kendi haklarını koruma, kollama mevzuunda gösterdiği hassasiyet ölçüsünde, hattâ ondan da ileri, başkalarının hukukunu gözetmede titiz davranma ve hayatını âdeta bir teraziye bağlı yaşıyor gibi hep tartılı ve ölçülü yaşama;

· Renk, ırk, bölge ve aileye bağlı imtiyazlara karşı açıkça tavır alma;

· Soya-sopa bağlı yapılanmaları tasvip etmeme; hayatın tek bir ünitesinde bile sınıf hakimiyetini açıkça reddetme;

· Ferdî kabiliyetlerin önünü açma, başarıları alkışlama; buna mukabil, her türlü monarşik mülâhazaya karşı mücadele verme;

· Toplumun her fert ve her kesimini aynı sıcaklıkla bağrına basma;

· Herkesin ihtiyaç ve beklentilerini eşit bir çizgide değerlendirme ve avazı çıktığı kadar kimsenin kimseden üstün olamayacağını haykırma;

· Bütün kötülüklerin öncelikle ruh sefaletinden kaynaklandığını kabul etme ve iman, marifet ve ihsan şuuruyla ferdî iradeleri güçlendirerek, bu kötülükleri ruhlardan söküp atmaya çalışma;

· Hayatını başkalarını mutlu etmeye bağlayıp, yaşamadan daha çok yaşatma azmi içinde bulunma;

· Maruz kalınan mağduriyetler, mazlumiyetler, mahrumiyetler karşısında pes etmeme;

· Her zaman bir muhabbet fedaisi gibi davranma; herkesi kucaklama; herkese bağrını açma;

· Her düşünceye saygılı davranma;

· Sürekli "insan-ı kâmil" olmanın yollarını arama ve bu yolun bütün gereklerini yerine getirme;

· Hakk'a kullukla, arzulara kulluk, kuvvete kulluk, şehvete kulluk, şöhrete kulluk gibi, insanı sefilleştiren çeşit çeşit kulluklardan kurtulma, bayağılıklardan sıyrılma. *(İslâm Ruhu, Yeni Ümit, Nisan-Mayıs-Haziran 2000)*

FETHULLAH GÜLEN'İN İSLÂMÎ ANLAYIŞINDA DİĞER ÖNEMLİ UNSURLAR

Yukarıda da ortaya koymaya çalıştığımız gibi, Fethullah Gülen, İslâmî anlayışında önceliği başta iman olmak üzere dinin manevî boyutuna, kalbin günahlardan arınıp pak hale gelmesine, dinî ilimlerle doymasına, kısaca ruhta dirilmeye, aklın ise fenler veya (tabiî) ilimlerle aydınlanmasına ve bu ikisinin izdivacından ortaya hikmet temelli bir aksiyon veya yaşayışın çıkmasına vermektedir. Onun dinî anlayışındaki diğer unsurlar, daima bu temele oturur. Bu çerçevede onun en çok önem verdiği husus, ulûhiyet hakikatıyla ubûdiyet (kulluk) hakikatının çok iyi kavranmasıdır. Bu kavrayışta kula düşen, marifete, yani Allah bilgisine ulaşması, bunu bir vicdan kültürü haline getirmesi ve kulluğunun şuuruna varmasıdır. Bu da, her şeyden önce kulun Allah karşısında, O'nun mutlak kudreti karşısında mutlak aczini ve ancak O'nun kudretiyle, bu kudrete dayanmakla kadir ve muktedir olabileceğini; O'nun mutlak servet ve istiğnası karşısında mutlak fakrını, yani her şeyiyle O'na muhtaç bulunduğunu kavraması ve bunun karşılığında şevk içinde O'na kullukta bulunup, şükretmesiyle mümkün olabilir.

a. Kulluğu İdrakle Tevhide Ulaşma

İslâm'daki Allah ve kul münasebeti, başka dinlerdeki gibi değildir. Allah karşısında hiçliğini idrakle O'na kul olan, O'nun kudret ve servetine dayanan, başka her şeyin kullu-

ğundan kurtulur; Allah’a kullukla arzulara kulluk, kuvvete kulluk, şehvete kulluk, şöhrete kulluk gibi insanı sefilleştiren çeşit çeşit kulluklardan kurtulur, bayağılıklardan sıyrılır. Bu nokta, Fethullah Gülen’in üzerinde en fazla durduğu bir noktadır. Onun pek çok yazısında ve pek çok sohbetinde bu konunun tekrar tekrar ve hassasiyetle ele alındığı görülür. Meselâ, kayda ve kitaba geçmiş bir sohbetinde bu konuda söyledikleri oldukça önemlidir:

“Alvarlı Efe hazretleri, ‘(İnsan için) belâ-yı ekber oldur ki, özünü gaflete salmış’ derdi. Günümüzde Müslüman olanlar veya Müslümanlıklarını yeni keşfedenler, ne hikmetse, hemen siyasî sahaya yöneliyor. Halbuki bütün meseleler “ben”de başlar ve “ben”de biter. İnsan, kendinde bütün ilâhî isimlerin tecelli ettiği ve dolayısıyla Allah’a en câmî (kapsamlı) bir ayna olarak, Allah’ın “Ben” demesinden de nasibini almış ve bu, onun “ego”su olarak tecelli etmiştir. Fakat insanın “ben”i bağımsız, insana ait, bizzat insan tarafından yaratılmış bir “ben” değildir. O, çok ince bir çizgi, görünür-görünmez bir nokta, tabir-i diğerle, bir sıfırdır. Ne var ki, bu ‘sıfır’da, Sonsuz’un bütün tecellileri akseder durur. Eğer insan, kendisinde vehmettiği her şeyi; güç, hayat, irade, bilgi, güzellik, kısaca, hayır ve kabiliyet adına neye sahipse, Allah’a verir de kendini Yaratan’ın şeffaf bir aynası ve bir sıfır olarak görürse, o zaman, yaratılmış varlıklar hiyerarşisinde en üst mertebeye (âlâ-yı ıllîyyîne) çıkar. Allah’ın kudretiyle kadîr, servetiyle ğanî (zengin), iradesiyle mürîd (dileyen), ilmiyle âlim olur. Sıfır iken âdeta sonsuzlaşır.

“Buna karşılık insan, özünü gaflete salar ve egosunu Allah’ı tanımada, arz edildiği şekilde bir vâhid-i kıyasî (mukayese birimi, ölçüsü) olarak kullanmak yerine, Allah’ın kendisine vedia(emanet) olarak yerleştirdiği her şeyi; hayatını, gücünü, servetini, kabiliyetlerini, güzelliğini ve muvaffakiyetlerini, onların asıl sahibinden gaspla kendine mal eder; Allah

karşısında "Sen Sen'sin, ben benim" rekabetine girişirse, bu defa ego kalınlaşır; bir cemaat veya kavme, bir mesleğe, bir gruba mensubiyet hisleriyle şişer ve sahibini yutacak hâle gelir. Sonra, Allah'ın mülkünde, O'nun tasarrufunu başka gerçek veya hayâlî varlıklara da taksime girişir; kendince birtakım ilâh veya ilâheler üretir. Tarihteki pek çok firavun, nemrut, Ebû Cehil böylesine şişip, sahibini yutmuş birer ego oldukları gibi; tapınılmış putlar da, bu egonun birer sembolü olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde, kendisine âdeta yaratıcılık verilen tabiat ve tabiat kuvvetleri gibi vehmî varlıklar; hattâ bu tavrı, bu yönelişi besleyen bilim de, yine egonun, Allah'ın mülkünü ve mülkündeki tasarrufunu paylaşma adına ürettiği bir tağuttan ibarettir. Netice olarak, hayatın içtimaî, iktisadî, siyasî bütün sahalarında ortaya çıkan problemlerin hem kaynağında, hem de çözümünde, egonun kendi mahiyet ve hüviyetini, sonra da, bu mahiyet ve hüviyet adesesinden Rabbini ve yaratılışı tanıyıp tanıyamaması yatmaktadır.

"İnsana düşen, egonun gerçek mahiyetini tanıyarak, zâtında âciz ve fakir bir varlık olduğunu idrakle, hakikî kudret ve servet sahibine yönelmek ve her şeyin O'nun tasarrufu altında olduğuna inanmaktır." *(Ünal 2001, 104-106)*

Fethullah Gülen, bu çerçevede "mahviyet, tevazu ve hacalet" üzerinde de hassasiyetle durur. Ona göre, bir mü'min, kendisini Allah karşısında hiç hissetmeli, Allah ve insanlar karşısında daima mütevazı bulunmalı ve günahları ve yapması gerektiği halde yapmadıklarından dolayı yüzü daima yerde olmalıdır. Yüzü yerde olanlar, Hak katında da halk katında da sonsuz payelere ulaşırlar. Böbürlenip çalım satanlar ise halkın istiskaline, Hakk'ın ise azabına maruz kalırlar. Alçakgönüllülük, ferdin olgun ve faziletli olmasının, büyüklenme ise seviyesizliğinin tezahürüdür. Bir insanın insanlığa yükselmesi onun tevazuu ile, tevazuu da makam, mansıp,

servet ve ilim gibi halkın itibar ettiği şeylerin onu değiştirmemesiyle belli olur. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 109-110)*

b. Rıza, İhlâs, Takva ve Yakîn, Sıdk (Sadakat) ve Emniyet

Fethullah Gülen'in İslâmî yaklaşımındaki temel noktanın ana çizgilerini, bir başka açıdan rıza, ihlâs ve takva oluşturur. Rızanın iki boyutu vardır: birinci boyutu, hiçbir düşünce, davranış ve yapılan hiçbir işte Allah'ın rızası dışında başka bir gaye taşımama, daima O'nun rızasını, hoşnutluğunu hedeflemedir. Kulluğun önemli bir temeli de budur. Bu, bir mü'min için kemâl meselesidir. Bu noktaya ulaşmak için de önce sağlam ve halis bir niyete sahip olmak, sonra da şahsî çıkarlardan arınmak, tenperverlikten sıyrılmak ve daima ruhu kanatlandırıcı ideallerle meşgul olmak ve çok önemli bir nokta olarak, Allah'ı bilip tanımada her an ayrı bir marifet peteği örmek için fikrî, ruhî ameliyede bulunmak gerekir. *(Fasıldan Fasıla, 1: 90; 2: 30)*

Rızanın bir diğer boyutu ise, İlâh ve Rabb olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, resûl olarak Hz. Muhammed'den *(sallallahu aleyhi ve sellem)* razı olmak; yani Allah'ın hakkımızdaki bütün hüküm ve takdirlerini gönül rahatlığıyla karşılamak, O'nu sevmek, O'na karşı saygıyla dopdolu bulunmak, beklediklerimizi yalnız O'ndan beklemek; Hz. Muhammed'in *(sallallahu aleyhi ve sellem)* elçiliği konusunda, ona şartsız teslim olmak; akıl, mantık ve muhakememizi onun emrine vermek; İslâm'la ilgili olarak ise, onu hayatımıza hayat yapmaktır. *(Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1: 49-50)*

İhlâs, doğru, samimi, katışıksız, dupduru, riyadan uzak olma ve kalbi bulandıracak şeylere karşı kapalı yaşama veya gönül saffeti, düşünce istikameti, Allah'la münasebetlerimizde dünyevî garazlardan uzak kalma ve tam bir sadakatle kullukta bulunma demektir. Bir başka tanımla ihlâs, ferdin, ibadet ü taatinde Cenab-ı Hakk'ın emir, istek ve ihsanlarının dı-

şında her şeye karşı kapanması, kul ve Allah münasebetlerinde sır tutucu olması, yaptıklarını Hakk'ın teftişine arz mülahazasıyla yapması, vazife ve sorumluluklarını O emrettiği için yerine getirmesi, yerine getirirken de O'nun hoşnutluğunu hedeflemesi ve O'nun ahirette vereceği mükâfatlara yönelmesinden ibarettir. *(Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1: 93)*

Takva, İslâm anlayışında manevî-ruhî boyutu her zaman öne çıkaran Fethullah Gülen'in üzerinde en hassas olduğu bir diğer husustur. O, takvaya alışılagelmiş tariflerden artık bir tarif getirir. Ona göre takva, İslâm gibi iki boyutludur. İslâm, bir boyutuyla, insanların kendi iradeleriyle tâbi olmak üzere Allah'ın en son Hz. Muhammed *(sallallahu aleyhi ve sellem)* vasıtasıyla en kâmil şekilde gönderdiği dinin adıdır. Diğer yandan, irade sahibi insan ve cinler gibi varlıklar dışında kalan bütün varlıklar Allah'a teslim olup itaat ettiği, O'nun kanunları doğrultusunda hiç sapma göstermeden hayatlarını sürdürüp vazife veya fonksiyonlarını yerine getirdiği için de müslümandırlar. Yani İslâm, insan ve cinler dışındaki varlıkların da tâbi oldukları din veya ilâhî kaideler, kanunlar bütünüdür. Allah'ın, insanın inanç, ibadet, ahlâk, yaşayış tarzı için koyduğu kanunlar, kaideler olduğu gibi, kâinatın işleyişi ve insanın ferdî ve içtimaî hayatı için koyduğu kanunlar da vardır. Bunlar, tabiî ilimlerin, yani fiziğin, kimyanın, astronominin, biyolojinin, sosyolojinin konusu olan kanunlardır ki bunlara, İslâmî terminolojide 'şeriat-ı tekviniye' veya 'fıtriye' denilir. İşte takva, "Allah'ın emirlerini tutup, yasaklarından kaçınmak suretiyle O'nun azabından korunma, O'nun koruması altına girme" demek olduğundan, takvalı olabilmek, yani dünyada ve ahirette Allah'ın koruması altına girebilmek, bu iki kanunlar bütününden ikisini de yerine getirmeğe bağlıdır. Dolayısıyla takva, bu her iki kanunlar bütününe uymanın adıdır. *(Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1: 74-79)*

Doğru, sağlam ve kesinlerden kesin bir bilgiye, hem de herhangi bir tereddüt ve kuşkuya düşmeyecek şekilde ulaşmak demek olan yakîn, iman esaslarını ve bilhassa imanın en büyük rüknü olan Allah'ın varlığını ve birliğini aksine ihtimal vermeyecek şekilde bilmek, kabullenmek, duyup hissetmek ve onun insan benliğiyle bütünleştiği irfan ufkuna ulaşmak demektir. O, bütün bilgi kaynaklarını, eşyanın varlığını, varlığın sırlarını ve iman hakikatlarını keşfetme yollarını kullanarak varılan noktalar ötesi bir noktadır. *(a.g.e., 1: 171–72)*

Yakîn, İslâm'da inanmanın, Hıristiyanlık'ta veya bir başka dindeki gibi olmayıp, ayrıca, imanla bilgiyi kesin hatlarla ayıran ve imanı sadece taklidî bir kabul, işin özünü, esasını kavrama gereği duymadan bağlanma olarak algılayan modern düşüncenin de tersine kesin bilgiye dayandığını, en azından onunla birlikte olduğunu gösteren çok önemli bir sıfattır. Onun ilme'l-yakin mertebesi, inanılması gereken esaslara akıl, delil, bürhan, gözlem ve vahyin ışığında bütün şüphelerden kurtularak inanmayı ifade ederken; ayne'l-yakin mertebesi, modern düşüncenin habersiz bulunduğu keşif, müşahede (kalble ve daha iç duygularla görüp kavrama) ve duyup hissetmenin ruha kazandırdığı engin ve tarifler üstü marifete ulaşma halidir. Hakka'l-yakin mertebesi ise, gerçekleri, iman esaslarını ve hakikatlarını perdesiz, hattâ niteliksiz ve tasavvurlar üstü bir şekilde kavrama ve kulun benlik, enaniyet ve nefis cihetiyle fena bulup, Zât-ı Hakk'la kaim olması şeklinde yorumlanmıştır *(Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1: 174–75)* Kısaca, taklide, taassuba, cehalete, hikmetsizliğe, abesiyete vurulmuş en büyük bir darbe olan yakîn, İslâm'ın temellerinden biri olmakla, Fethullah Gülen'in İslâm anlayışının da nirengi noktalarından birini oluşturmaktadır.

İslâm'ın bütün rükünlerine her birinin İslâm'daki yeri oranında önem veren Fethullah Gülen, İslâm'ın en önemli esaslarından biri olan ve bilhassa günümüzde her zamankin-

den daha çok ehemmiyet kazanmış bulunan sıdk (doğruluk) ve emniyet (güvenilirlik) üzerinde de hassasiyetle durur. Bunların her ikisi de, peygamberliğin ve peygamberlerin vasıfları arasındadır. Doğruluk peygamberliğin mihveridir. Çünkü peygamberlik, doğruluk yörüngesi üzerinde hareket eder. Peygamberin ağzından çıkan her şey tasdik edalıdır. Çünkü peygamberler, gerçek dışı hiçbir şey söylemezler. Kur'ân-ı Kerim bazı peygamberlerin büyüklüğünü anlatırken, bize onların bu vasıflarından söz eder. *(Meryem/19: 41, 54, 56-57; Yusuf/12: 46)* Peygamberler nasıl doğrulukla mücehhez olmasın ki, Cenab-ı Allah *(celle celâluhu)* sıradan insanların dahi doğru olmalarını istemekte ve Kur'ân'da doğru olanları yüceltmektedir. *(Tevbe/9: 119; Hucurât/49: 15; Ahzab/33: 23); (Sonsuz Nur, 1: 99-100)*

Sıdk (doğruluk), insanın, duygu, düşünce, söz ve davranışlarda doğruluğu tabiatının bir parçası haline getirmesi; şahsi hayatından insanlarla olan münasebetlerine, hakkı ilân adına şahitliğinden şakalarına kadar, hattâ dost ve arkadaş çevresi itibariyle hep doğruluk aramasıdır ki, Hakk'a ulaştıran yolların en sağlamı, amelin ruhu ve özü, düşünce istikametinin en yanıltmaz mihengidir. Doğrulukla mü'min münafıktan, cennet ehli de cehennem ehlinden ayrılır. Sıdk, ferdin düşünce ve davranış uygunluğunu, iç-dış bütünlüğünü yakalayabilmek için halden hale girmesi ve kıvrım kıvrım kıvranmasıdır. *(Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1: 123–24)*

Peygamberlere ait ikinci sıfat olan emanet, yani güvenilir olma, emanete asla ihanet etmeme, iman ile aynı kökten gelir. Mü'min, inanan ve emniyet telkin eden insan demektir. Peygamberler, mü'min olarak zirve insan oldukları gibi, emin olma, emniyet telkin etmede de en baştadırlar. Kur'ân-ı Kerim, onların bu sıfatlarına birçok ayette işaret eder; arka arkaya beş resûlün (Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. Lût ve Hz. Şuayb) kıssalarına yer verdiği Şuarâ Sûresi'nde bu resûllerin

kendilerini önce "güvenilir bir elçi" olarak takdim ettiklerini anlatır. *(Şuarâ/26: 107, 125, 143, 162, 178)*

Mü'min, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinden biri olduğu gibi, aynı zamanda O'na inananların da en önemli isimlerindendir. Allah'a *(celle celâluhu)* niçin mü'min denir? Çünkü O, güven kaynağıdır. Bize güveni veren de O'dur. Bize, damla damla veya şelâleler halinde güven, hep O'ndan gelir. Peygamberleri güvenli ve emniyet sıfatıyla serfiraz kılan da O'dur. Öyle ise, emniyet, güven, emanet ve iman dediğimiz mesele, bizi peygamberlere ve önemli bir ölçüde peygamberleri de Allah'a bağlar. Nihayet topyekün bu bağlılık bizi, Yaradan-yaratılmış münasebetine götürür. Bütün bu manâlar, emanet kelimesinde mevcut olan manâlardır ve zaten mevzunun bir önemli yönü de, bu münasebeti kavramaktır. Başta Muhammedü'l-Emîn diye çağrılan Peygamberimiz olmak üzere bütün peygamberlerin en önemli sıfatı emanet olduğu gibi, Kur'ân'ı Peygamberimize getiren Hz. Cebrail'in *(aleyhisselam)* en önemli vasfı yine emanettir. İşte, Kur'ân da bize bu güvenilirler kaynağından gelmiştir. *(Sonsuz Nur, 1: 174–76)*

c. İbadet, Dua ve Ahlâk

İslâm, temelde imana dayanır; Fethullah Gülen'in İslâmî anlayışında çok önemli yerleri olan ve yukarıda üzerinde durduğumuz bütün unsurlar imandan kaynaklanır, imana dayanır ve imanın neticesi veya meyveleridir. İslâm'da imandan sonra ibadet gelir; iman, tefekkürle birlikte ibadet toprağında gelişir, olgunlaşır, meyvesini verir. Dolayısıyla ibadetsiz iman düşünülemeyeceği gibi, imansız ibadet de zaten kabul değildir. İman ve ibadet, insanı potansiyel insan olmaktan kâmil insan olmaya yükseltir ve bunun da göstergesi ahlâktır. Bir hadis-i şerifte, "Ben, güzel ahlâkı, bütün ahlâkî faziletleri tamamlamak için gönderildim." buyurulur. Yani, peygamberlerin gönderiliş gayesi, insanların Allah'ı tanıması, O'na

hakkıyla inanıp ibadet etmesi ve neticede ahlâkî faziletlerle donanıp, gerçek birer insan olmalarını sağlamaktır. Bu bakımdan, Fethullah Gülen'in de gerek doğrudan kaleme aldığı yazılarına, gerekse sonradan kitaplaştırılan sohbetlerine bakanlar, ibadet, özellikle İslâm'ın şartları içinde yer alan namaz, oruç, zekât ve hac üzerinde ne kadar durduğunu, daha sonra da ahlâk ve karakter konusunda ne ölçüde hassas olduğunu göreceklerdir.

İbadet ve ahlâktan ayrı olarak, bir bakıma Allah'a kulluğun adı olan dua da, Fethullah Gülen'in ısrarla vurguladığı hususlardandır. "Ey Resûlüm, de ki, duanız olmasa, Allah size niye önem versin?" *(Furkan/25: 77)* ayetinin manâ ve önemine paralel olarak, Fethullah Gülen de duaya o nispette önem verir.

"İbadet, insanın varlık, hayat, şuur, idrak ve iman gibi nimetlere karşı, mazhar olduğu bütün bu şeylerin diliyle bir teşekkür; ibadetsizlik ise, mutlak bir körlük olmasa bile, kaba bir nankörlük olduğunda şüphe yoktur." diyen Fethullah Gülen, ibadetin, imanla hedeflenen dünya ve ukba saadeti gibi hususları elde etmek için, bizlere imanı emreden Zât'ın açıp önümüze sürdüğü bir vuslat yolu ve bir vuslat âdâbı olduğunu ve bu yolu bulamayanların, bu âdâbı elde edemeyenlerin Hakk'a ulaşmalarının mümkün bulunmadığını kaydeder. Ona göre, ömürlerini hakikat adına nazarî meselelerin hikâyeleriyle tüketen gerçeğe kapalı ruhlar, bütün bir hayat boyu en fasih dillerin, en sihirli beyanların büyüleyici ikliminde yaşasalar dahi bir çuvaldız boyu yol alamazlar. Çünkü ibadet, insandaki iyilik, güzellik ve doğruluk düşüncesine kuvvet veren bereketli bir kaynak ve nefsin kötülük temayüllerini iyileştirip melekler âlemine çeviren sırlı bir iksirdir. Her gün birkaç defa zikr u fikriyle bu kaynağa müracaat eden ruh "insan-ı kâmil" olma yoluna girmiş ve bir ölçüde nefsin desiselerine karşı da siperini bulup mevzilenmiş sayılır.

İman ve ameli, yani imanın günlük hayattaki yansıması veya tatbikini biri olmazsa diğeri de olmaz iki esas olarak zikreden Fethullah Gülen, imanı, "inanılması gereken esaslara aksine ihtimal vermeyecek şekilde inanma" tarifi içinde, ameli ise ibadet çerçevesinde ele alır ve şu değerlendirmede bulunur: "Bir mü'minin kendi olması ve özüyle bütünleşmesi ancak ibadetle mümkündür. Kant'ın 'Allah, nazarî akılla değil, amelî (pratik) akılla bilinir.' tesbiti de, bu hükmün bir başka ifadesidir. İbadet, tabiatının bir parçası haline gelmeyen ve onda derinleşmeyen bir insanın kayması ve yoldan çıkması her zaman söz konusu olabilir... Bu sebeple, 20'nci ve 21'inci asrın münevver gençleri, ibadetle nazarîden pratiğe yönelmelidirler." *(Fasıldan Fasıla, 3: 132–33)*

Gülen, ibadet anlayışına, İslâm'a yaklaşımındaki temel kalkış noktalarından biri olarak insanlara faydalı olmayı da katar. Ona göre, ibadetin en faziletlisi Allah'ı *(celle celâluhu)* bilip, Allah'ı *(celle celâluhu)* sevmek, O'na kulluk vazifelerini yerine getirmek ve insanlara faydalı olmaktır. Bu zirvenin zirvesi de, doğruyu gösteren vicdan ibresiyle her işte Hakk'ın hoşnutluğunun gözetilmesi, "Emrolunduğun şekilde dosdoğru ol!" sesiyle harekete geçerek, bir mü'min için ideal olan gerçek doğruluğun araştırılmasıdır. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 101-102)*

İbadet denince ilk akla gelen namazdır. Namaz, İslâm'da imanla imansızlığın ayrışma noktası gibi telâkki edilmiş ve kendisine o ölçüde önem verilmiştir. Pek çok yazısında olduğu gibi, pek çok sohbetinde de sözü döndürüp dolaştırıp bütün ibadetlerin başı, ibadet manâ ve muhtevasının kendisinde bütünüyle yoğunlaştığı namaza getiren Fethullah Gülen, öncelikle namazı namaz ve ibadetlerin başı yapan öze dikkat çeker. Ona göre namaz, mü'minin miracı, mirac yolunda ışığı-burağı.. yollardaki inanmış gönüllerin sefinesi-peyki-uçağı.. kurbet ve vuslat (Allah'a yaklaşma ve ulaşma) yolcusunun

ötelere en yakın karargâhı, en son otağı, gaye ile hemhudut (sınırdaş) en büyük vesilelerden biridir.

Namaz gibi, zekât ve oruca da, İslâm binasında sahip bulundukları yer nisbetinde önem veren ve bunlara da sürekli dikkat çeken Gülen'in, özellikle Hacc konusunda yazdıkları mutlaka okunmaya değer. *(Sızıntı, Haziran 1994)*

İslâm'a bir din, öncelikle bir iman, ibadet, ahlâk ve davranış manzumesi olarak yaklaşan Fethullah Gülen, dua hakkında, "Dua; bir çağrı, bir yakarış ve küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya, arzdan, arzlılardan semalar ötesine bir yöneliş, bir talep, bir niyaz ve bir iç dökmedir. Dua eden, kendi küçüklüğünün ve yöneldiği kapının büyüklüğünün şuurunda olarak, fevkalâde bir tevazu içinde ve istediklerine cevap verileceği inancıyla el açıp yakarışa geçince, bütün çevresiyle beraber semavîleşir ve kendini ruhanîlerin hay-hûyu içinde bulur. Böyle bir yönelişle mü'min, ümit ve arzu ettiği şeyleri elde etme yoluna girdiği gibi, korkup endişe duyduğu şeylere karşı da en sağlam bir kapıya dayanmış ve en metin bir kaleye sığınmış bulunur" der.

Duanın temelde, Allah'a saygı, güven ve O'nun gücünün her şeye yettiğini, olmaz görülenleri oldurduğunu itiraf manâsına geldiğini belirten Gülen'e göre duada, "Ne halimiz varsa hepsi de Sana ayân / Dua, kapı kullarından miskince bir beyan.." manâsına hâl-i pür-melâlimizi dile getiririz. İstediklerimizi Hakk'ın dergâhına sunar ve ebedî mihrabımız olan O'nun kapısına yönelerek ruh dünyamızı şerh eder, içimizi O'na döker ve 'huzurun edebi' diyerek ağzımızı sımsıkı kapatıp sükut murakabesine geçeriz ki, bazılarınca böyle bir hâl –ihlâs ve samimiyetin derecesi ölçüsünde- en belâğatlı sözlerden daha beliğ ve en yüksek ifadeleri aşkın bir beyan ve bir arz-ı hâl sayılır. Allah, gizli-açık her halimizi bildiğine göre, duada sözden daha ziyade öz önemlidir.

Fethullah Gülen'e göre dua kulluğun anlamını muhtevî olup, sözle ve fiille yapılan bir ibadettir. Fiilî dua, arzu edilen bir neticeye ulaşmak için gereğini yerine getirmektir. Dünya, hikmet ve sebepler yurdu olduğundan, meselâ çiftçinin vaktinde tarlayı sürüp toprağı ekmesi, hastanın ilaç kullanması fiilî bir duadır. Bu tür dualar, eğer Cenab-ı Hakk'ın başka bir muradı yoksa, meselâ çiftçiye ektiğinin karşılığını vermemekle başka bir hatasının karşılığında ceza vermek veya onu bir şekilde bir hikmete binaen imtihan etmek dilemiyor, hastanın da artık o hastalıktan dolayı vefatı gelmemiş veya hastalığı çekmesi hakkında daha hayırlı değilse, genellikle kabul görür. Şu kadar ki, tarlayı sürüp tohumu ekmek, uzman doktora gidip ilaç kullanmak, bunlardan ayrı olarak ayrıca Allah'a el açıp, sözlü olarak aynı istikamette yalvarmaya da mani değildir; tam tersine, fiilî dua ile kavlî (sözle) dua birleşmelidir.

Sözle duada, Cenab-ı Hakk, kulunun istediğini aynen vermeyebilir. Eğer kul içten ve şartlarına riayet ederek duada bulunur ve hakkında da öyle hayırlı ise Cenab-ı Allah, onun istediğini aynen verir; eğer aynen vermek hakkında hayırlı değilse, hakkında hayırlı olanı verir veya hiç vermez de, duasının karşılığını görmesini ahirete bırakır ve ahirette kulunu çok daha büyük bir mükâfatla karşılar. Bunu bir hastanın haline benzetebiliriz. Meselâ, soğuğa maruz kalmış bir hasta su içmek isteyebilir; fakat bu su onun hastalığını artıracaksa, bu isteğini yerine getirmek hasta için zararlı olandır. Bunun gibi, Cenab-ı Hakk da, genellikle kulu için hayırlı olanı verir; isteneni her zaman vermez. Gülen, bu konuda, "Dualarımıza cevap verilmesini, bizim isteklerimizin ayniyle yerine getirilmesi şeklinde anlamak da doğru değildir." der ve açıklamasını şöyle sürdürür: "Biz bazen, sadece bu günü, hâlihazırdaki heves ve arzularımızın gereğini düşünerek kendi talep çerçevemizi daraltmış, yarınları ve bizimle münasebeti olan daha başka şeyleri gözden çıkarmış olabiliriz. O ise, hem bizim

için, hem her şey için, hem bugünümüzü hem de uzak-yakın yarınlarımızı iç içe görüp-gözeterek, bizim daralttığımız hususları açar, genişletir; dünya-ukba vüs'atine ulaştırarak, merhamet ve hikmetinin derinliğine göre çok buudlu cevaplarda bulunur. O, hâlihazırdaki durumumuzu aydınlatırken yarınlarımızı karartmaz; bugünün ışıklarını yarınların zulmeti haline getirmez ve bize iltifatlarda, teveccühlerde bulunurken, başkalarına katiyen mahrumiyet yaşatmaz; herkese ve her şeye çok derinlikli cevaplar verir, dualarımızı duyduğunu, isteklerimizi nazar-ı itibara aldığını gösterir ve huzuruyla gönüllerimize tasavvurlarımızı aşkın ne inşirahlar, ne inşirahlar verir."

Fethullah Gülen, Türk tarihinin parlak dönemlerini, bir bakıma ruh yüceliğine ve aşk ahlâkına bağlar ve bu iki faktörü, bütün gerçek dirilişlerin temeli sayar. Gülen, gidip maddeciliğe aborde olmanın, insanı yaratılmışların en şereflisi olma tahtından alaşağı ettiğini ve bütün insanî değerlerin altını üstüne getirdiğini belirtir.

Gülen, İslâm'ın insanı imanı, marifeti, muhabbeti, aşkı ve ruhanî zevkleriyle bir manâda meleklerin dahi önünde gördüğüne inanır ve onu sevmeyi Yaratan'la münasebetin önemli bir ifadesi olarak kabul eder. Bu bakımdan, maddecilikle insanın elinden alınan bütün değerler insana iade edilmelidir. Bunların başında inanç, aşk, ihlâs ve doğruluk, emniyet, hakperestlik, sözünde durma, medenî cesaret, başkalarına karşı saygılı olma ve maneviyata bağlılık gibi ahlâkî faziletler gelir. *(Yeşeren Düşünceler, 184–89)*

Gülen'e göre ahlâk, insanoğlunun davranışlarıyla alâkalı bir kısım yüksek düsturlar ihtiva eder ki, hepsi de ruhun yüksekliğinden kaynaklanır. Bu sebeple, kendi ruhuyla içli-dışlı olamamış kimselerin, ahlâk kaidelerini de uzun zaman temsil edebilmeleri oldukça zordur. Gülen, ilmi de değerli kılanın ahlâk olduğuna inanır ve "Âlim olmak başka, insan olmak

başkadır. Âlim, ilmiyle insanlığın emrine girip, ahlâk ve faziletiyle ilmini temsil ettiği ölçüde hafıza hamallığından kurtulur ve yüksek bir insan olma payesine ulaşır. Aksine o, ömrünü beyhude heder etmiş bir zavallıdan farksızdır. Zaten demir mahiyetindeki cehaleti, altın gibi faydalı ve kıymetli kılan da ancak, ahlâk ve fazilettir." der. Gülen, "Aldatılsan dahi sakın kimseyi aldatma..! Ayrıca, yüksek bir fazilet olduğu halde, çok defa insanların kaybetmesine sebebiyet veren sadakat ve istikametten asla ayrılma!" nasihatında bulunur.

Fethullah Gülen, laik ahlâk, şuyuî ahlâk (sosyal-sosyalist ahlâk) gibi modern ahlâk (etik) düşüncelerinden çok farklı olarak, insanı potansiyel insan olmaktan, gerçek insan, insan-ı kâmil olmaya yükselten kaideler üzerinde durur ve bu kaidelerin temelini dinde bulduğunu vurgular. Bu ahlâk anlayışında, modern ahlâk anlayışlarında olduğu gibi, 'öteki' yoktur. Kardeşlik vardır; onun da ötesinde, Kur'ân-ı Kerim'de 'kurşunla perçinlenmiş bina', bir hadis-i şerifte, 'tek bir vücut' olarak değerlendirilen insan topluluğunda 'öteki', 'ben'in ta kendisidir. "Kendin için istediğini kardeşin için istemedikçe (kâmil) mü'min olamazsın!" peygamberî düsturu, belki herkeste olması gerekeni işaretlerken, "Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile, (kardeşlerini) kendilerine tercih ederler" *(Haşr/59: 9)* ayeti, gerçek mü'minin vasfını ortaya koyar. İşte bu vasıf, Gülen'in ahlâk anlayışının da temelini oluşturur.

"Kendi menfaatini başkalarının menfaatine feda etmek, ruh yüksekliği ve civanmertliktir. Karşılığında herhangi bir menfaat beklemeden hep hayır işleyenler, beklenmedik bir yerde bütün hayırlı düşünce ve işleriyle karşılaşınca hayret ve hayranlıkla iki büklüm olacaklardır." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 154–55)* türünden ifadeleriyle sık sık bu 'isâr' ruhunu öne çıkaran Fethullah Gülen'i tanımada, bir bakıma en önemli pencerelerden biri olan, yaşatmayı yaşamaya tercih etme, kendisi için değil başkaları için yaşama prensibini, onun şu sözünde

de görürüz: "Ağaç, köklerinin sağlamlığı nisbetinde serpilip geliştiği gibi, insan da menfaat düşüncesinden, bencillikten sıyrılıp, başkaları için yaşadığı sürece gelişir, yükselir ve başı bulutlara erer." *(Buhranlar Anaforunda İnsan, 43–5)*

Fethullah Gülen, en önemli ahlâkî prensiplerden birinin, insanın, kendisine Yaratıcı tarafından verilen nimetlere nimetin cinsinden şükretmesi olduğunu ifade eder. Bu şükür duygusu canlı olduğu müddetçe bir toplum fert, aile, cemiyet ve devlet planında varlığını devam ettirebilir. Söz konusu nimetin şekli önemli değildir. Bu, huzur, sükûn, güven, refah olabileceği gibi, teknik sahada amûdî (dikey) yükselişler de olabilir. Bir insan için mal, menal, makam, mevki, ilim, irfan, maddî-manevî füyûzat hisleriyle dolup taşma hepsi birer nimettir. Fert veya toplumlar, şükürle ve bu nimetlerin getirdiği sorumlulukları ifa ederek üzerlerine düşeni yapmaya devam ederlerse, bu nimetlere liyakatları devam ediyor demektir ve herhangi bir değişikliğe maruz kalmazlar. Ama durum aksi olunca, netice de aksi olur. *(Fasıldan Fasıla, 2: 26–7)*

Fethullah Gülen için gerçek insanî derinlikler, duygu, düşünce ve karakter sağlamlığı, hemen her yerde geçerli bir kredi kartı mesabesindedir. Ona göre, Hakk'ın takdir ve mükâfatı sıfatlara göre olduğu gibi, insanların hüsn-ü kabulü de bir ölçüde yine sıfatlara bağlıdır." *(Fasıldan Fasıla, 2: 130)*

Gülen, fazilet konusunda da şu görüşleri serdeder:

· Fazilet, hak edilen hürmete ehemmiyet vermeme, gurur ise hak etmediği yerlerde dahi hürmet bekleme ruh haletidir.

· Haklı şöhretleri takdir ve onları saygı ile yâd edenler, bir gün mutlaka hürmetle yâd edilirler.

· Kendini bilmek basiret, kendini görmek ise körlüktür. Kendini bilen, hem Hakk'a hem de halka yaklaşır; kendini gören ise, benliğinden başka her şeyden uzaklaşır.

· Fazilet, halk içinde minderde veya yerde oturur; gurur, muhteşem koltuklara bile sığmaz. Gurur, kubbe görünümlü tersine dönmüş bir kuyuya benzetilecek olursa, fazileti, ufka inmiş gibi görünen semaya benzetebiliriz...

· Cehalet gurura, hikmet fazilete götürür. Gurur, cehaletin nesepsiz çocuğu; fazilet, hikmetin soylu evlâdıdır. Gurur, istibdat taraftarıdır; fazilet ise, hürriyet ve müsavat...

· Gurur, hep yalnızlık içinde dolaşır ve emsal arar; fazilet, emsalini bulmuşluk huzuru içinde sürekli halkla beraber olur. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 93, 156–57)*

d. İnsanlar Arası Münasebetler ve Muamelât

Fethullah Gülen, insanlar arasında sevgi, hoşgörü, mürüvvet ve diğergâmlığa çok önem verir. "İnsan, başkalarına karşı iyi-kötü bütün davranışlarında nefsini mizan kabul ederek her şeyi onunla tartmalı; nefsine hoş gelen şeyleri başkaları için de istemeli, nefsinin hoşlanmadığı bir muameleden başkalarının da hoşlanmayacağını katiyen hatırdan çıkarmamalıdır." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 111)* diyen Gülen insanın daima başkalarına iyilik yapmayı kollaması gerektiğini kaydeder. "İnsanlıkta bulunmadı deyip kimseyi kınama! İnsanlıkta bulunma adına kaçırdığın fırsatları hatırla!" *(a.g.e. 123)* tavsiyesinde bulunan Gülen'e göre, insanın olgunluğu, fenalık gördüğü şahıslar hakkında dahi hakperestlikten ayrılmayıp, elden geldiğince iyilik yapmasıyla belli olur. Zira kötülük yapmak gayr-ı insanî bir davranış; kötülüğe kötülükle mukabele, insanda ciddî bir kusur ve eksiklik; fenalığa iyilikle karşılık vermek ise, bir civanmertlik ve âlicenaplıktır. *(a.g.e. 111–12)* İnsanın başkalarına yaptığı iyilikleri önemsiz, başkalarından gördüğü iyilikleri ise büyük görüp takdir etmeyi ilâhî ahlâka yükselmiş ve vicdanlarında huzura ermiş kâmil insanların sıfatı olarak değerlendiren Gülen, insanların uygunsuz davranışlarını görmezlikten gelip, kusurlarına göz yummayı da en

önemli insanî hasletler arasında zikreder. Ona göre, "halkın kusurlarını araştırmak bir edepsizlik, onları sağda-solda anlatıp durmak affedilmez bir nakise; onların işledikleri fenalıkları yüzlerine söylemek ise, fertleri birbirine bağlayıp vahdet içinde bulunduran kardeşlik zincirine indirilmiş bir darbedir." *(a.g.e. 112)* Buradan bir adım daha öte giden Fethullah Gülen, "Başkalarına yararlı olmanın sınırı yoktur. Himmeti yüce bir fert, başkaları için ruhunu feda etmeye kadar diğergâm olabilir." *(a.y.)* diyerek, bu konudaki kendi asıl ölçüsünü ortaya koyar.

İnsanlar arası münasebetlerde üzerinde hassasiyetle durduğu söz konusu ahlâkî prensiplerden sonra, Fethullah Gülen'in İslâm adına en çok önem verdiği hususlardan biri de, günlük hayatta ve insanların birbirleriyle münasebetlerinde haram-helâl ve karşılıklı hukuk çizgisine azami riayet etmektir. Sık sık "Din muamelâttır; haram-helâldır." hatırlatmasında bulunan Fethullah Gülen, karşılıklı haklar konusunda son derece titizdir. Erzurum'da öğrencilik günlerinde Kayserili bir minare ustasından az miktarda borç para alan çocuk Fethullah Gülen, bu borcunu ödeme imkânı bulamadan ustanın Erzurum'dan ayrılması üzerine, onu yıllarca şehir şehir aratır ve en sonunda bulur. Borcunu tamamıyla ödediği gibi, üstüne verdiği hediyelerle ustanın gönlünü eder ve helâlleşir. Kendisi bu konuda böylesine titiz olduğu gibi, herkese de aynı titizliği tavsiye eder. Ona göre, kişi hem kul hakkından dem vuruyor, hem de imkânı olduğu halde borcunu ödemiyor, üzerindeki hakları ifa etmiyorsa, o ancak bir yalancıdır. O, "Üzerinde kul hakkı bulunan bir insan, muhatabını bulup helâllık dilemek mecburiyetindedir. Bu hak, gıybet, iftira, yalan isnadı vs. gibi manevî boyutlu ise, ancak hak sahibiyle açıkça konuşularak helâl ettirilebilir. Eğer borç-alacak cinsinden ise, bunları hemen ödeme cihetine gidilmelidir." der. *(Fasıldan Fasıla, 1: 277)*

Fethullah Gülen, karşılıklı haklar konusunda en fazla anne-baba hakkı üzerinde durur. Ona göre, günümüzde, ne yazık ki Müslümanlar arasında da en fazla ihmale uğrayan meselelerden biri, anne-baba haklarıdır. Oysa anne-baba, insanın en başta hürmet edeceği kudsî iki varlıktır. Onlara hürmette kusur eden, Hakk'a karşı gelmiş sayılır. Onları hırpalayan, er-geç hırpalanmaya maruz kalır. İnsan, daha küçük bir canlı halinde var olmaya başladığı günden itibaren hep anne-babanın omuzlarında ve onlara yük olarak büyür. Bu hususta ne peder ve validenin çocuklarına karşı olan şefkatlerinin derinliğini tayine, ne de onların çektikleri sıkıntıların sınırını tesbite imkân vardır. Bu itibarla, onlara hürmet ve saygı, hem bir insanlık borcu, hem de bir vazifedir. Kur'ân, anne-baba hakkını Allah ve Resûlü'nün hakkıyla aynı çizgide değerlendirmektedir.

"Anne-baba hakları konusundaki ihmalleri gördükçe hicranla iki büklüm oluyorum." diyen Fethullah Gülen'e göre, anne-babanın kadrini bilip, onları Hakk'ın rahmetine ulaşmaya vesile sayanlar, bu dünyada da, öteler ötesinde de en talihlilerdendir. Onların varlıklarını fazladan görüp, hayatlarına karşı bıkkınlık gösterenler ise, sürüm sürüm olmaya namzet bir kısım uğursuzlardır. Ve insan, anne-babasına karşı hürmeti nisbetinde Yaratıcısına karşı da hürmetkâr sayılır; onlara hürmeti olmayanın Allah'a *(celle celâluhu)* da hürmet ve saygısı yoktur. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 150; Fasıldan Fasıla, 3: 104-105)*

Anne-baba hakkı konusunda bu ölçüde duran Fethullah Gülen, çocukların haklarını da ihmal etmez ve şöyle der:

İnsan yaratılırken hayat arkadaşıyla beraber yaratılmıştır. Onun yalnız başına kaldığı devre, hemen hemen yok denecek kadar azdır. Bu şekilde, daha ilk varlığa ererken eşiyle beraber yaratılmak, insan için evliliğin fıtrî olduğunu göstermektedir. Bu fıtrî vazifede en mühim maksat ise çoğalmadır.

Anne-baba, evlâtlarını yetiştirip faziletlerle donattıkları nisbette onlara "evlâdımız" demeye hakları var ise de, ihmal edilmiş yavruları hakkında böyle bir iddiada bulunmaları katiyen muvafık değildir. Ya ona fenanın, çirkinin yollarını gösteriyor, onu insanlıktan uzaklaştırıyorlarsa!..

Anne-baba, çocuğuna sahip çıkar, onun duygu ve düşüncesini hem kendine hem de topluma yararlı olacak şekilde geliştirirlerse, millete yeni, sağlam bir rükün kazandırmış olurlar. Aksine onu insanî duyguları itibariyle ihmal etmişlerse, cemiyetin içine herhangi bir haşere salmış sayılırlar.

Bir ağaç tımar edildiği zaman, bir canlı da bakımı-görümü yapıldığı sürece hem meyve verir, hem de neslini devam ettirir. Binbir istidat ve kabiliyetle dünyaya gönderilen insan: bir ağaç kadar olsun tımardan nasibi bulunmamalı mıdır?

İnsanoğlu, çocuğu dünyaya getiren sensin! Onu gökler ötesi âlemlere yükseltmek de senin vazifendir. Onun cisminin sağlığına ehemmiyet verip üzerinde titrediğin gibi, kalbî ve ruhî hayatı için de titre, merhamet et, kurtar o biçareyi Allah için! Ve zebil olup gitmesine fırsat verme. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 153–54)*

FETHULLAH GÜLEN'İN İSLÂM ANLAYIŞIYLA İDEOLOJİK İSLÂMÎ ANLAYIŞIN MUKAYESESİ

a. İman

Fethullah Gülen'in İslâm anlayışında birinci yer, her zaman imana ait olmuştur. Çünkü Bediüzzaman'ın değerlendirmeleriyle, iman, yalnız icmâlî ve taklidî bir tasdikle sınırlı olmayıp, bir çekirdekten tâ büyük hurma ağacına kadar ve eldeki aynada görülen güneşin misalinden tâ deniz yüzündeki aksine ve güneşin bizzat kendine kadar mertebeleri ve inkişafları vardır. Yine imanın dereceleri ve binbir ilâhî isim ve diğer iman rükünlerinin kâinatın hakikatleriyle alâkalı çok

hakikatleri bulunur. İlimlerin, marifetlerin ve insanî kemâl mertebelerinin en büyüğü imandır ve tahkikî imandan gelen teferruatlı ve delilli kudsî marifettir... Taklidî iman, şüpheler karşısında kolay mağlûp olur. Tahkikî imanda da pek çok mertebeler, ilâhî isimler sayısınca tezahür dereceleri vardır. Bu mertebelerden ayne'l-yakîn mertebesine çıkabilenler, bütün kâinatı bir Kur'ân gibi okuyabilecek dereceye gelirler. İmanın bir mertebesi de hakka'l-yakindir. İşte, gerçek imanı elde edenlere her türlü şüphe orduları en ufak bir tesir yapamaz... *(Emirdağ Lâhikası, 1: 103-104)*

b. İlmî-Manevî Yaklaşım, İdeolojik-Siyasî Yaklaşım

Daha önce üzerinde durmaya çalıştığımız gibi, Fethullah Gülen, İslâm'a öncelikle kalbe, ruha ve zihne hitap eden ve davranışları yönlendiren bir din olarak bakmış ve temele iman, ibadet, ahlâk ve muameleyi yerleştirmiştir. Buna karşılık, ideolojik-siyasî İslâmî hareketler ise, şüphesiz iman, ibadet, ahlâk ve davranışa önem vermekle birlikte, Müslümanların son iki-üç asırlık mahkûmiyetini genellikle sosyal, ekonomik ve siyasî sahada aramışlar. Çöküşü burada aradıkları gibi, yeniden dirilişin de bu sahalarda olabileceğini düşünmüşler. Dolayısıyla İslâm'a, şüphesiz diğer esasları da kabul etmekle birlikte, daha çok bir ideoloji, sosyal-ekonomik-siyasî bir sistem gibi yaklaşmışlardır. Oysa Fethullah Gülen için, Müslümanların son iki-üç asırlık mahkûmiyetleri birinci planda ruhta sefilleşmeden, inanç, ibadet ve ahlâktaki ciddî erozyonlardan kaynaklanmıştır. O, "Bizim esas problemimiz, İmparatorluğun yıkılmış olması değildir. Problemimiz, ruh planındaki iflasımızdır. Ne acıdır ki, devleti idare edenler, bunu bir türlü anlayamamışlardır ve anlayamıyorlar." der ve bu noktayı tahlil ederken, şunları kaydeder:

"Ruh planında çökmüş bir ülkenin her bucağı, yüzlerce zafer takı ve dragon timsalleriyle süslense dahi mezardan farkı

yoktur. Evet, ruhun zafer solukları üzerine kurulmamış bir dünya, kaba kuvvetin elinde bir oyuncak, onun faziletli ikliminde geliştirilmemiş bir kültür insanlığın yolunu kesmiş bir cadı ve böyle bir ülkede yaşayan yığınlar da, buhrandan buhrana sürüklenen gözü bağlı talihsizlerdir.

Güçlü ve muzaffer insan, kendini yenen insandır. Nefis ve kötü tutkuların esaretinden kurtulamamış sefil ruhlar, cihanlar fethetseler dahi mağlûp sayılırlar. Böylelerinin bir baştan bir başa dünyayı işgal etmelerine fetih denemeyeceği gibi, istilâ ettikleri yerlerde de uzun zaman pâyidar olmalarına imkân yoktur... Merzifonlu, ordusunun Viyana'daki bozgunundan evvel, kendi içinde yenilmişti. Yıldırım Han, Çubuk'ta değil, hasmını hakir ve kendini yeryüzünün biricik hükümdarı saydığı gün yenilmişti... Ve daha kimler... Buna karşılık Tarık, Herkül sütunlarını geçip bir avuç fedaisiyle, 90.000 kişilik İspanya ordusuna galebe çaldığı zaman değil, Toleytola'da kralın servet ve hazineleri karşısında: "Tarık, dikkat et! Dün bir köleydin, bugün muzaffer bir kumandan, yarın toprak altında olacaksın!" dediği ve coştuğu an, ruhuyla kanatlanmıştı ve muzafferdi. Cihanı iki hükümdar için az gören Yavuz, dünyanın dört bir bucağını velveleye veren ordusuyla, krallara taç verip taç aldığı günlerde değil, Ridaniye zaferini müteakip İslâm dünyasının biricik hükümdarı unvanıyla İstanbul kapılarına kadar gelip de tebanın alkış ve alâyişini görmemek için, halkın uykuda olduğu bir saati kollayıp, pâyitahta sessizce girdiği zaman gerçek fâtih; hocasının atının ayağından sıçrayan çamurla ıtırlanmış cübbesinin tabutuna sarılmasını vasiyet ettiği zaman muzafferdi." *(Sızıntı, Temmuz 1983)*

Bu temel kalkış noktası farklılığından dolayı, ideolojik-siyasî yaklaşımlarda, kişilerin ferdî İslâmî yaşantıları üzerinde fazla durulmaz. İdeolojik yaklaşımda insanların harekete kazandırılmaları ön plana çıkarken, Fethullah Gülen ise, farklı

bir yönde gitmektedir. Meselâ şu sözler, onun hareket noktasını ve çizgisini bir açıdan anlamamıza kâfidir:

"Dünyayı düzeltmeğe kalkanlar, önce kendilerini düzeltmelidirler. Evet, önce içlerini kinden, nefretten, kıskançlıktan; dışlarını da her türlü uygunsuz davranışlardan temiz tutmalıdırlar ki, çevreye misal teşkil edebilsinler. Kendi içini kontrol edememiş, nefsiyle savaşamamış, duygu âlemini fethedememiş kimselerin etraflarına gönderecekleri mesajlar, ne kadar parlak olursa olsun, ruhlarda heyecan uyaramayacak, uyarsa da sürekli bir tesir bırakamayacaktır." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 208)*

Bu konu, oldukça önemlidir. İslâm, Musevilik gibi, zamanla dünyevî yanı ağır basmış bir din olmamasının yanısıra, Hıristiyanlık gibi, ortada daha çok mistik yanları kalmış ve Kilise gibi bir kurumla temsil edilen bir din de değildir. Kur'ân-ı Kerim, "Ey iman edenler! Allah Resûlü, (Allah'ın vahyi ile) sizi size hayat verecek şeylere çağırdığı zaman, Allah'a ve o Resûl'e uyun" *(Enfal/8: 24)* buyurur. Yani İslâm, hayata hayat olmak için gelmiştir. Fakat bu "hayata hayat olma" işinde asıl olan, onun iman esasları ve bunların başında gelen de, diğer esasların da üzerine oturduğu Allah'ın varlığına ve mutlak, aşkın birliğine imandır. İmam-ı Gazalî, *Faysalü't-Tefrika* isimli eserinde İslâm'ın iman esaslarını temelde Allah'a, ahiret gününe ve peygamberliğe iman olarak üç kategoride ele alır. Kitaplara iman peygamberliğe imanın, insan iradesini de içine alacak şekilde kadere iman Allah'a imanın ve meleklere iman da, hem Allah'a hem peygamberliğe imanın içinde değerlendirilir. Bediüzzaman, Kur'ân'ın ana maksatlarını ve dolayısıyla İslâm'ın temellerini 'tevhid, ahiret, peygamberlik ve ibadet-adalet' şeklinde sıralar. *(İşârâtü'l-İcâz, 12)* Bunlar, İslâm'ın esasıdır ve 'usûl' olarak anılırlar. Bütün peygamberler, istisnasız bu dört esası misyonlarına temel yapmış ve bundan sonra, bu dört esasın üzerine namaz, zekât,

oruç, hac gibi ibadetler bina edilmiştir. Daha sonra, bunlarla birlikte anne-babaya en üst düzeyde iyilik; akrabaya, miskine, yoksula ve yolda kalmışa hakkını verme; saçıp savurmama ve cimrilik de etmeme; çocukları öldürmeme ve her türlü katlden kaçınma; zinaya yaklaşmama; içki içmeme; şans oyunlarına kapılmama; kimsenin malına el atmama; ahde vefa; asla yalan söylememe; emanete ihanet etmeme; insanları ilişkilerde her zaman doğruluğu muhafaza etme; kin, haset, kıskançlık, gıybet, dedikodu gibi her türlü kötü huyları bırakma; ölçü ve tartıda asla hile yapmama; ilim sahibi olunmayan konuda söz söylememe; böbürlenmeme; sözün en güzelini söyleme gibi temel ahlâkî ve haram-helâl düsturları gelir. Kur'ân, mü'minleri överken, genellikle bu noktaları esas alarak över. *(13: 20-22; 21: 49; 23: 1-5, 8-11, 57-61; 25: 63-75; 42: 36-39; 32: 15-16; 39: 9; 51: 17-18; 53: 32; 73: 1-4, 6-7; 74: 1-5; 76: 7-10)*

İslâm, şüphesiz hayatın içinde ve onu kuşatan bir dindir ve elbette sosyal, ekonomik ve idarî boyutları da olacaktır. Ayrıca, 14 asırlık tarihinde büyük medeniyet ve devletlerin dini olmuştur. Özellikle Peygamber Efendimiz'in risaleti, Medine döneminde ve ardından ilk Dört Halife devrinde hayatın bütününe tam bir bütünlük içinde hükmetmiş olmakla birlikte, bilâhare bir fonksiyon ayrışması yaşanmış. Peygamber Efendimiz'in, Bakara/2:151 ayetine dayanılarak daha önce anılan fonksiyonlarından, insanlara Kitab'ı ve ayetleri öğretme işini âlimler ve tabiî ilimlerin uzmanları, onları kalben eğitme işini de manevî cereyanlar üstlenmiştir. Bu çerçevede, ulemanın (âlimler) ve maneviyat önderlerinin kendilerini daha çok ilme, ya da insanları kalben eğitmeğe adadıklarını, İslâm'ın selâmeti ve insanların saadeti adına idarecilere irşad, ikaz ve tavsiyelerde bulunduklarını görürüz. Bu hususa dikkat çeken Bediüzzaman, halifeliğin neden Ehl-i Beyt'te kalmadığını izah için oldukça önemli şu açıklamayı yapar:

"Saltanat-ı dünyeviye aldatıcıdır. Âl-i Beyt ise, hakaik-i İslâmiyeyi (İslâmî hakikatler) ve ahkâm-ı Kur'âniyeyi (Kur'ân'ın hükümleri, aslî kaideleri) muhafazaya memur idiler... Saltanat-ı dünyeviye Âl-i Beyt'e yaramaz, vazife-i asliyesi olan hıfz-ı dini (dini korumak) ve hizmet-i İslâmiyet'i (İslâmiyet'e hizmet) onlara unutturur. Halbuki saltanatı terk ettikleri zaman, parlak ve yüksek bir surette İslâmiyet'e ve Kur'ân'a hizmet etmişler.

İşte bak! Hazret-i Hasan'ın neslinden gelen aktablar (kutuplar, maneviyat büyükleri), hususan Aktab-ı Erbaa ve bilhassa Gavs-ı A'zam olan Şeyh Abdülkadir-i Geylanî ve Hazret-i Hüseyin'in neslinden gelen imamlar, hususan Zeynelâbidîn ve Cafer-i Sadık ki, her biri birer manevî mehdi hükmüne geçmiş, manevî zulmü ve zulümatı dağıtıp, envâr-ı Kur'âniyeyi (Kur'ân'ın nurları) ve hakaik-i imaniyeyi neşretmişler. Cedd-i emcedlerinin (en şerefli cedlerinin, Resûlüllah'ın) birer vârisi olduklarını göstermişler." *(Mektubat, 100)*

İslâm'a öncelikle devlet ve siyaset açısından bakanlar tarafından yanlış anlaşılabilecek bu husus oldukça önemlidir. Siyaset ve ideoloji temelli olmakla, zihnî ve kalbî tatmine, ibadette derinliğe, marifet ve aşka gerektiği ölçüde değer veremeyen hareketler İslâmî sâfiyeti korumakta zorlanacağı gibi, maddî, siyasî ve askerî fetihler, eğer ilim ve maneviyat hareketleriyle desteklenip, önce kalblere ve zihinlere, sonra da bir medeniyet halinde toprağa nakşolmazsa, asla uzun ömürlü olamaz. Cengiz ve İskender'in askerî başarıları buna en anlamlı birer örnektir. Buna karşılık, Sahabe döneminde yapılan fetihler, Sahabe, Tabiûn (sonraki ilk nesil) ve Tebe-i Tabiîn (daha sonraki nesil) dönemindeki, insanlık tarihinde eşsiz bir ilim ve maneviyat hareketiyle desteklenmiş, beslenmiş ve bu hareketlerle İslâm, fetholunan yerlere oralardan bir daha çıkarılamayacak şekilde yerleşmiş ve tarihin belki de en muhteşem medeniyetine varlık kazandırmıştır. Bu bakım-

dan, İslâm'ın yayılmasında, korunmasında ve İslâm'a hizmette devletin ve kuvvetin rolü genellikle arka planda kalırken, hattâ şartlar mecbur bırakmadıkça, kuvvete başvurma tasvip edilmezken, ilmî ve manevî hareket, her zaman en önde geldiği gibi, bu hareketle ortaya konan hizmetler de her zaman kalıcı olur. İslâm tarihi boyunca bütün büyük âlimler, maneviyat önderleri ve müceddidler de hep bu yolu takip etmiş, siyasetle doğrudan meşgul olmamış, daha çok "Bir kavim içindekini, kendini değiştirmedikçe Allah da onların durumunu değiştirmez." *(Ra'd/13: 11)* Kur'ânî düsturundan, "Nasılsanız öyle idare olunursunuz" *(El-Hindî, 6: 89)* peygamberî prensibinden hareketle, insanları zihin, iman, ibadet ve ahlâk noktasında kemale ermeğe çağırmış ve erdirmeğe çalışmışlardır.

c. Bir Başka Önemli Doktriner Boyut

Konunun, bilhassa günümüzle alâkalı çok önemli bir başka doktriner boyutu daha vardır.

Bedir Savaşı'nın ardından, Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, esirlere nasıl davranmaları gerektiği konusunda Ashabıyla istişarede bulunur. Hz. Ebu Bekir, "Ya Resûlallah, bunlar kavmin büyükleridir. Her ne kadar size ve İslâm'a büyük kötülüklerde bulunmuşlarsa da, eğer kendilerini affedersek, onların ve bütün Mekkelilerin kalblerini kazanmış oluruz." der. Hz. Ömer ise, "Ey Allah'ın Resûlü, bunlar kavmin büyükleridir. Eğer bunları öldürürsek, diğerleri, müşriklere karşı kalbimizde merhamet olmadığını anlar ve bir daha karşımıza çıkmaya cesaret edemezler." fikrinde bulunur. Peygamber Efendimiz, Hz. Ebu Bekir'in görüşünü kabul eder ve şöyle buyurur:

"Ey Ebu Bekir, sen İbrahim gibisin. O, Allah'a (âsî kavmi) hakkında şöyle dua etmişti: "Kim bana uyar, benim yolumdan giderse, o bendendir; kim de bana âsî olursa, ya Rab, şüphesiz Sen günahları çok bağışlayan ve merhameti pek bol

olansın." *(İbrahim/14: 36)* Ayrıca sen, İsa gibisin de. O da şöyle dua etmişti: "Yâ Rab, eğer (Sen'den başka beni ve annemi de tanrı kabul edenleri) cezalandırırsan, ne diyeyim, onlar Senin kulların. Yok, onları affedersen, şüphesiz Sen, onur ve yenilmez güç sahibisin ve her yaptığında mutlak hikmetler bulunansın." *(Mâide/5: 118)*

Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, daha sonra Hz. Ömer'e dönerek şunları söyler:

"Ey Ömer, sen ise Nuh gibisin ki, o, [950 yıl inanmamakta ve kötülüklerde direnen kavmi hakkında] Allah'a şöyle dua etmişti: "Yâ Rab, yeryüzünde tek bir kâfir bırakma; eğer bırakırsan, onlar da yine kâfir doğurur." *(Nuh/71: 26)* Sen, aynı zamanda Musa gibisin ki, o da, [Firavun ve aristokrasisi hakkında] şöyle dua etmişti: "Yâ Rab, onların mallarını mahvet ve kalblerini sık; çünkü onlar, böyle can yakıcı azabı görmedikçe inanmazlar." *(Yunus/10: 88) (Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 1: 383)*

Bu önemli hâdise, İslâm adına da çok önemli bir gerçeği ortaya koymaktadır. Şöyle ki:

Peygamber Efendimiz'in misyonu, gördüğü vazife ve dönemi, önceki bütün peygamberlerin ve peygamber olmamakla birlikte benzer vazife gören büyük zatların misyonlarının bir meyvesi, muhassalası, kendinden sonra farklı zamanlarda, farklı şartlarda yürütülecek tebliğ çalışmalarının da çekirdeği mesabesindedir. Yani, Peygamber Efendimiz'in misyonunda, en azından Kur'ân'da adı geçen bütün peygamberlerin ve peygamber olmamakla birlikte benzer vazife gören zatların misyonlarını belli derecelerde görmek mümkündür. Bunlardan her biri, O'nun temsil ettiği küllî İslâmî tebliğin bir cephesini oluşturur. Aynı şekilde, Peygamberimizden sonraki tebliğ çalışmaları ve bu maksatla gelecek şahısların ve toplulukların faaliyetleri de, önceki misyonların birini ve-

ya birkaçını, yani İslâmî tebliğin bir veya birkaç cephesini temsil edebilir.

Peygamber Efendimiz'den önceki peygamberlerin misyonları belli bir veya birkaç kavimle, en azından belli bir zamanla sınırlı olduğundan, o peygamberlerin karakterini de bir bakıma misyonları belirliyor ve bu misyon ve karakterlerden en önemli ve en kapsamlı iki tanesinden birini Hz. Nuh ve Hz. Musa, diğerini Hz. İbrahim ve Hz. İsa *(Allah'ın selâmı hepsinin üzerine olsun)* temsil ediyordu. Hz. Nuh ve Hz. Musa'nın misyon ve karakterinde yerine, zamanına, şartlara ve muhataplara göre biraz daha sert davranma ön planda görünürken, Hz. İbrahim ve Hz. İsa'nın misyon ve karakterinde ise şefkat, merhamet, af ve yumuşaklık öne çıkıyordu. Bu her iki davranış şeklinden ana maksat, şüphesiz insanları eğitmek ve insanî kemalâta yükseltmekti.

Hz. Nuh'un kavmi, inkârda ve kötülüklerde öylesine direttiler ki, 950 yıl kendilerine yapılan tebliğe müsbet cevap vermediler ve müsbet doğrultuda kendilerini değiştirmeğe yanaşmadılar. *(Nuh Suresi/71)* Firavun ve oligarşisi de aynı idi. Allah, farklı zamanlarda üzerlerine kan, tufan göndermek, çekirge ve kurbağa yağdırmak gibi âfetlerle kendilerini sürekli ikaz buyurmuşsa da, her defasında Hz. Musa'ya müracaatla, gönderilen azap üzerlerinden kalktığında inanacakları sözü vermelerine rağmen inkârda ve İsrail Oğulları'nı serbest bırakmamakta direttiler. *(A'râf/7: 133–35)* Allah'ın Dini'nde her zaman için temel esas rahmet, merhamet, şefkat ve af olmakla birlikte, ne Hz. Nuh'un ne de Hz. Musa'nın kavminin iman etmesi ve kötülüklerinden vazgeçmesi artık mümkün görünmediğinden, bunlara yapılacak dua ancak Hz. Nuh ve Hz. Musa'nın duası gibi olmalıydı ve onlar da o şekilde dua ettiler.

Evet, Allah'ın Dini'nde her zaman için temel esas rahmet, merhamet, şefkat ve af olup, özellikle çekirdeği hükmündeki "Besmele"de Allah'ı, bütün sıfatlarından önce Rahman ve

Rahîm olarak takdim buyuran İslâm'ın en önemli ve aslî cephesi budur ve bunu önceki peygamberler içinde en önde temsil eden iki peygamber Hz. İbrahim ile Hz. İsa, onlardan daha önde temsil eden de, bütün varlıklara rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed *(sallallahu aleyhi ve sellem)* olmuştur. Fethullah Gülen, âhir zaman denilen şu zaman diliminde medeniyet bir derece umumileştiği için ve şüphesiz uygulayanları da olmakla birlikte, en azından teoride temel hürriyetler, temel insan hakları, hoşgörü, insana saygı gibi medeniyet değerleri ön plana çıktığından, artık insanlarla münasebetin ikna, yani diyalog ve karşılıklı iyi münasebet çerçevesinde olması, bir başka ifade ile, İslâm'ın veya Muhammedî ruhun İbrahimî ve İsevî, yani, bu peygamberlerce temsil edilen yanının öne çıkarılması gerektiği görüşünü benimsemektedir. Dinin, özünden ve ruhundan uzaklaştırılıp merasimler yığını haline getirildiği, ferdî planda bile yaşanmadığı, tamamen maddeye ve dünya menfaatine yönelmenin neticesinde maddî-dünyevî menfaatlere alet edildiği, özellikle Kitab'ı korumaları gereken ahbârın (âlimler) bozulduğu, Kitab'ın hükümlerini keyfî yorum ve uygulamalarla değiştirmeyi ve az bir fiyat karşılığında değişmeyi âdet edinip, geçim kaynağı yaptığı *(Matta İncili, 23: 2-8, 13-15, 16, 23-26, 27, 29, 31)* bir zamanda gelip, misyonunda dini yaşamada hassasiyet, merhamet, şefkat, hoşgörü, sevgi ve insanlarla iyi geçinmenin çok belirgin biçimde ön planda olduğu Hz. İsa'nın *(aleyhisselam)* şu sözleri, konuyu anlamamız açısından son derece önemlidir:

İşittiniz ki, eski zaman adamlarına denildi: "Katletmeyeceksin," ve: "Kim katlederse, hükme müstahak olacaktır." Fakat ben size derim: Kardeşine kızan her adam hükme müstahak olacaktır... "Zina etmeyeceksin" denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: Bir kadına şehvetle bakan her adam, zaten yüreğinde onunla zina etmiştir. Ve eğer sağ gözün sürçmene sebep oluyorsa, onu çıkar ve kendinden at; çünkü senin için

azandan birinin yok olması, bütün bedeninin cehenneme atılmasından iyidir… Senden dileyene ver; senden ödünç isteyenden yüz çevirme… Düşmanlarınızı sevin ve size eza edenler için dua edin. Eğer sizi sevenleri severseniz, ne karşılığınız olur?.. Sadaka verdiğin zaman, sol elin sağ elinin ne yaptığını bilmesin… Dua ettiğin zaman, kendi iç odana gir ve kapını kapayarak dua et… Hükmetmeyin ki, hükmolunmayasınız. Çünkü ne hükümle hükmederseniz, onunla hükmolunacaksınız; ölçtüğünüz ölçü ile de size ölçülecektir. Ve niçin kardeşinin gözündeki çöpü görürsün de, kendi gözündeki merteği seçemezsin? *(Matta, 5:21-22, 27-29, 38-39, 42, 44, 46; 7:1-3; 18:8-9)*

İşte, 19'uncu asırla 20'nci asrın en azından başlarında dünya tamamen maddeye yönelmiş durumdaydı ve din, bütün cephelerden saldırılara uğruyordu. Önceki topluluklarda şirk ve küfür daha çok cehalet ve inattan kaynaklanırken, önceki yüzyılda her tarafta rasyonalizm ve pozitivizme dayalı bilimden kaynaklanan beşerî tekebbürün yol açtığı bir inkâr fırtınası esiyordu. Avrupa'da tabiî ilimlerin alabildiğine gelişmesinin ve bu gelişme sürecinde bir yandan Kilise ile çatışmanın, bir yandan da Kitab-ı Mukaddes'le tatmin olamamanın sonucunda beşer aklına ilâhî vahyin üstünde bir yer verilmiş bulunuyor, hattâ ilâhî vahiy ya inkâr ediliyor, ya da sahası olabildiğince daraltılıyordu. Bu, tarihte görülmemiş inkâr fırtınası, kalblerde, zihinlerde, fert ve toplum hayatında ihtiyarlamış Müslümanlık binasını da sarstıkça sarsıyordu. İşte, dünyayı böyle bir atmosfer içinde tanıyan Fethullah Gülen'e göre zaman, bu defa cehaletten değil de, bilimden ve felsefeden kaynaklanan inkâra karşı ilimle desteklenen iman ve maddecilik karşısında maneviyat mücadelesi verme zamanıydı. O, İslâm'a yaklaşımını işte bu perspektife oturtmuş ve dinin ruhuna, asıl manâsına, manevî ve ahlâkî değerlerine yönelmiştir. Ona göre günümüz, İslâm'ın, Muhammedî ruhun Musevî değil, İsevî boyutunun öne çıkarılmasını gerekti-

ren bir gündür. Nitekim âhirzamanda hadis-i şeriflerde de Hz. İsa'nın inmesinin ve mesihiyetin nazara verilmesi de, bunu açıkça ortaya koymaktadır. Ne var ki, bir yandan, İslâm adına ideolojik ve siyasî çıkış yapanlar Fethullah Gülen'i bu yaklaşımından dolayı İslâm'dan taviz vermekle suçlarken, diğer yandan, Türkiye'de rejim konusunda duyarlık gösteren bazı çevreler ve laikliği dine yaklaşımın bile temeline oturtanlar, onun asıl maksadını gizlediği ve aslında teokratik bir devlet kurma peşinde olduğu iddiasındadırlar. Gerçek olan ise, iki tarafın da onu yanlış anlayıp, yanlış değerlendirdiğidir. Bu yanlış, sadece konjonktürel değil, aynı zamanda doktriner bir yanlışlıktır.

d. Teşkilat veya Parti İdeolojileri ve İslâm

İslâm'a ideolojik siyasî-yaklaşım, pek çok yerde İslâmî hizmetleri ya parti, ya teşkilat veya elit faaliyetleri konumuna indirgemiştir. Oysa İslâm, hiçbir zaman herhangi bir parti, teşkilat veya grup tarafından temsil edilemez ve bu türden herhangi bir kuruluşun İslâm'ı bizatihî temsil iddiası doğru olamaz. Ayrıca bu tür tavır ve yaklaşımların, evrensel olan ve herkese hitap eden İslâm'ın bir teşkilat, grup veya parti ideolojisi olarak anlaşılmasına, ayrıca Müslümanlar arasında da İslâm'a zıt bölünmelere yol açacağı açıktır. İslâm adına kitlelere parti veya teşkilat bayrağı altında gitmek, evet Müslümanların parti ve teşkilatlar halinde parçalanmasına yol açacağı gibi, çoklarını İslâm'ın dünyevî-siyasî maksatlar uğruna istismar edildiği düşüncesine götürecek, hepsinden öte, İslâm'ın öz kavram ve ideallerinin başka başka yollarla sunularak, sonuçta hem İslâm'ın başka sistem, düşünce ve inanç biçimleriyle özdeşleştirilmesine veya onlara yakın görülmesine, hem de 'takıyye' yapıldığı şüphelerine sebep olacaktır. Gerçi, her halükârda İslâm'a karşı olan çevreler, Müslümanların en samimi sözlerini ve davranışlarını bile 'takıyye' ola-

rak suçlayabilmekte iseler de, Müslüman'a düşen, ne olursa olsun İslâm'ı bulandırmaktan şiddetle kaçınmaktır.

Fethullah Gülen'in İslâm'a yaklaşımında teşkilat veya partiye, partileşmeye yer olmadığı gibi, siyasetten ve ortaya konmaya çalışılan hizmetlerin siyasî veya daha başka dünyevî gayelere alet edildiği izlenimi uyarmaktan şiddetle kaçınma da esastır. O, bunu pek çok yazılarında, sözlerinde ve kendisiyle yapılan röportajlarda ifade etmiştir. Meselâ:

"Din bizatihî ne kadar mukaddes olsa da, onu mukaddes kabul etmenin bir diğer yanı, dini dünyevî hiçbir şeye, maddî-manevî herhangi bir tür kazanca alet etmemektir. Böyle iken, dinin politize edilmesi, imanın kudsî bir me'haz olarak bir kısım siyasî mülahazalara esas alınması, meselelere o mercekle bakılarak, kendi yorumlarımız, kendi idare anlayışlarımıza kudsiyet kazandırmak, onları kutsamak, dini tahkir edecek bir durum olabilir. Saniyen, siyasî düşüncelerimizi, mülâhazamızı, parti anlayışımızı dine bina ettiğimiz zaman, dine bir yönüyle bizim eksikliklerimiz, bizim arızalarımız, bizim kusurlarımız da akseder; bize tepki, dolayısıyla, ona da tepki getirir. Din hakikati öyle temsil edilmeli ki, bütün siyasî mülahazaların üzerinde olsun. Halbuki din politize edildiği, onu biz temsil ediyoruz denildiği zaman, başkalarını âdeta işin dışında görmüş oluruz. Dine sahip çıkma gibi görülse bile, fakat tavırlarımızla dine gölge ettiğimizden, onu kararttığımızdan ve bize karşı duyulan nefretten din de nasibini aldığından dolayı, zannediyorum dini politize edenler, dine büyük kötülük etmiş olurlar." *(Fethullah Gülen İle Canlı Yayında Gündem, 30-32)*

e. Antitezciliğe Karşı Tezcilik

İslâm'a siyasî-ideolojik açıdan yaklaşanlar, ona mevcut konjonktürün, "pazarda revaçta olan meta"ın, mevcut ve ha-

kim düşünce sistemlerinin ve ideolojilerin penceresinden bakmaktan ve bu sebeple birbirinden farklı İslâm takdimlerinden kurtulamamışlardır. Buna ek olarak, çok defa da özür dileyici bir tavırla İslâm'ı mevcut düşünce sistemleri ve ideolojilerle uzlaştırmaya çalışma yoluna gitmiş ve böylece İslâm'ı kendi özgün haliyle arz edemeyerek, her dönemde farklı bir İslâm imajı sunmuşlardır. Meselâ, 19'uncu asrın sonları ve 20'nci asrın ilk çeyreğinde İslâm, âdeta liberalizmle, kapitalizmle ve bunların üzerine oturduğu değerlerle özdeşleştirilirken, II. Dünya Savaşı'nı müteakip sosyalist ve komünist akımların bilhassa Üçüncü Dünya denilen ülkelerde ve bu arada İslâm dünyasında da revaç bulmasıyla, bu defa İslâm, âdeta sosyalizmle bir arada anılır olmuştur.

Günümüzde ise İslâm, küreselleşme ve onunla birlikte pazara sürülen değişim, liberalizm, çok kültürlülük gibi birer değer olarak görülen kavramlarla bir bakıma özdeşleştirilerek ele alınmaktadır. Bu şekilde, her ayrı dönemde farklı bir İslâm'la muhatapların karşısına çıkılabilmekte ve başkalarının şekillendirdiği gündem ve çizdiği yörüngeye İslâm adına yorumlar getirme İslâmî bir tavır olarak takdim edilerek, İslâm bir tepki felsefesi veya ideolojisi konumuna indirgenmektedir.

Siyasî-ideolojik İslâm anlayışı üzerine oturan hareketler, tabiatları gereği reaksiyoner hareketler olmaktan da kurtulamamakta ve her defasında mağlûp olmanın neticesinde hem parçalanmakta, hem de insanların zihninde İslâm'ın, en azından bazı kaidelerinin yetersizliği gibi düşüncelerin uyanmasına da yol açmaktadırlar. Buna karşılık, Fethullah Gülen, İslâm'ı bir din olarak ve onun temel, değişmez prensipleri çerçevesinde ele aldığı için, en azından İslâm'a bakışı ve onu takdiminde herhangi bir çelişki yaşama mecburiyeti içinde kalmamaktadır.

f. Allah Marifeti ve Muhabbeti

Din muhabbettir; muhabbet temeline oturur. Muhabbet, kâinatın varlık sebebidir; hem kâinatın bağıdır, hem nurudur, hem hayatıdır. İnsan, kâinat ağacının hem çekirdeği, hem bütün özelliklerini kendinde barındıran meyvesi olmakla, kâinatı kuşatacak bir muhabbet, bu meyvenin çekirdeği olan kalbine yerleştirilmiştir. Kopup geldiği, daha doğru bir deyişle, kendine lâyık bir görev ve fonksiyonla gönderildiği şu yeryüzünde, asıl vatanının hasreti ve Göndericisi'nin muhabbeti içinde çırpınıp duran kafesteki bir kuş gibidir o. Fakat böylesine nihayetsiz bir muhabbetin kalbine yerleştirildiği insan, bu muhabbetin hedefinin nihayetsiz bir kemal ve cemal sahibi olması gerekirken, suistimalle batıcı, geçici, fani şeyleri sever; bunun sonucunda böyle bir muhabbet onun için belâlı bir musibet halini alır. Kahkahalar atsa da, bu kahkahalar beka veya ebediyet aşkından gelen ağlamaların ters yansımalarından başka bir şey değildir; dünyada en çok gülen insan, aslında en muzdarip olan insandır. İşte, bu ızdırabı giderecek, insanı asıl Sahibi'nden, İlâhı'ndan koparıp, sahte ilâhlara çeken faktörleri yok edecek en büyük etken, muhabbetin gerçek hedefine yöneltilmesidir. Muhabbet, nefsi tezkiye eden, temizleyen, insana onur, güç ve cesaret bahşeden, taşı altın yapan iksirdir; insanın büyük bir susuzlukla aradığı âb-ı hayattır. İnsan, Allah'a olan muhabbeti ölçüsünde O'nun Yolu'nda yürüyebilir; O'na olan muhabbeti ölçüsünde meşakkatlere, sıkıntılara katlanır; O'nun muhabbetiyle dünya hayatını tercihten ahireti, cennet ve Cemalullah'ı tercihe geçer; gerçek imanın, aklî bir kabul olmaktan ihsan olmaya yükselmiş imanın göstergesi muhabbet ve bu muhabbeti kazandıran da ancak ve ancak marifettir; Allah'ı hakkıyla tanımadır. Gerçek bu iken, İslâm dünyasında ideolojik-siyasî temelli İslâmî hareketlerin pek çoğu, Allah marifet ve

muhabbetine ve bunun tahsiline gereken önemi vermemiş, hattâ bu marifet ve muhabbetin tahsil edildiği "okul"lara karşı çıkma hatasını işlemişlerdir.

Bu ise, İslâm muhabbet ve coşkun his halindeki, aynı zamanda ilim boyutlu imana ve bu imanın nurunu yansıtan akla dayalı ve kalbleri ölmekten ve körlükten kurtaran bir din iken, onun rasyonel bir felsefe, ya bir ideoloji veya bir ekonomik-siyasi sistem olmaya indirgenişine yol açmış ve hayata hayat yapılamamasında temel faktörü oynamıştır. Tabiî bu hükmü, İslâm'a siyasî-ideolojik açıdan yaklaşan herkes ve her hareket için söz konusu etmek mümkün değil ise de, ne var ki bu yaklaşım, çok zaman ve çok yerde böylesi menfi neticeler de doğurmuştur. Oysa Fethullah Gülen'in İslâm'a yaklaşımında Allah marifet ve muhabbeti temelinde temsil edilen İslâmî ruhun çok önemli bir yeri vardır. Onun yıllardır sabırla ve çok büyük bir dikkatle kaleme aldığı *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, âdeta çağımızın ve geleceğin marifet mektebi gibidir.

3. BÖLÜM

FETHULLAH GÜLEN: BİR AKSİYON İNSANI

Fethullah Gülen, Türkiye'de önce ve öncelikle bir âlim, bir vaiz, özellikle belli bir çevre tarafından bir yazar, şair, mütefekkir ve ve eğitim gönüllüsü olarak tanındı. Daha sonra, hakkında hoşgörü-diyalog faaliyetleri münasebetiyle bilgi edinmeye başlayanlar tarafından ayrıca bir entelektüel ve tüm ülke tarafından, eğitim ve hoşgörü-diyalog teşebbüsleri ön planda bir aksiyon insanı olarak bilinmeye başladı. Bu aksiyon, onu bütün dünyada tanınır ve dikkate alınır bir insan haline getirdi. Dolayısıyla Fethullah Gülen'in aksiyonunu, ilmî ve İslâmî-manevî eğitimciliği ve bununla paralel olarak veya birbirini destekler mahiyette önce Türkiye içinde, daha sonra tüm yeryüzü sathında yürüyen eğitim seferberliği, bir de özellikle Türk toplumunun farklı kesimleri ve hem Türkiye içinde hem bütün dünyada büyük dinlerin mensupları arasındaki hoşgörü-diyalog çalışmaları oluşturur.

Fethullah Gülen'in aksiyoner yanını eğitim ve hoşgörü-diyalog faaliyetleri başlıkları altında ele almadan önce, onun aksiyonunun hedefi, bu aksiyonda takip ettiği yol, bu yolun prensipleriyle birlikte ana dinamik ve malzemeleri üzerinde tahlillerde bulunmak yerinde olacaktır. Fakat önce, Fethullah Gülen'in aksiyona yüklediği anlam ve muhtevaya bakmamız gerekiyor:

TEORİSİ, HEDEFİ VE DİNAMİKLERİYLE FETHULLAH GÜLEN'İN AKSİYONU

FETHULLAH GÜLEN'DE AKSİYON DÜŞÜNCESİ

Fethullah Gülen, aksiyon ile düşünceyi birlikte ele alır; fakat belki çoklarından farklı olarak, önceliği aksiyona verir. Ona göre, "hakikî var olmanın yolu aksiyon ve düşünceden geçer; kendini ve başkalarını değiştirebilecek mahiyetteki bir aksiyon ve düşünceden."

Gülen, "Hayatımızın en önemli, en zarurî hadisesi aksiyondur. Sürekli aksiyon, sürekli düşünce ile bir kısım sorumluluklar altına girerek sürekli hareket etmek mecburiyetindeyiz. Eğer kendimiz olarak hareket etmezsek, başkalarının hamle ve aksiyon dalgalarının, düşünce ve plan girdaplarının tesirine girer ve onların hareket fasıllarını temsil etme zorunda kalırız." der.

Onun bu düşüncesi son derece önemlidir. Çünkü İslâm'a çağımızda siyaset ve ideoloji penceresinden yaklaşıp, aksiyonlarını bu temele oturtanlar, büyük oranda reaksiyoner olmaktan kurtulamamışlardır. Mevcut gündemi genel-geçer kabul ederek ona göre tavır belirlemek zorunda kalmışlar, dolayısıyla İslâm'ı sürekli olarak bu gündemin peşinden koşturmuşlardır. Bu reaksiyonerliğin getirdiği yenilgi ve başarısızlıklar, görüşlerinde sürekli revizyona yol açtığı gibi, İslâm'ın da yanlış anlaşılıp, yanlış tanınmasına sebep olmuştur. Oysa Gülen'in düşüncesinde aksiyon esas olup, bu da, "kendimiz olarak," yani yolunu belirlemiş, düşüncesini sağlam blokajlar üzerine oturtmuş, mevcut siyasetin dışında, dini ideolojiye indirgemeden hareket etmek demektir.

Gülen, bir adım daha atar ve aksiyonu, yaratılışın gayesini yerine getirme eylemi olarak görür. Bu anlamda aksiyon,

ona göre, insanın hayatının tamamı gibidir; düşünce de, bir iç aksiyon olarak, bu hayatın bir boyutudur:

"Daha enfes bir yaklaşımla aksiyon; insanın, en samimi ve içten kararlarla bütün varlığı kucaklaması, onu tahlile alması ve onun içindeki koridorlardan sonsuza yürümesi, sonra da Nâmütenâhi'den (Sonsuz'dan) aldığı bir sır ve kuvvetle zekâ ve iradesinin bütün gücünü kullanarak, kendi âlemini, hilkatle (yaratılışla) hedeflenen gerçek yörüngesine yerleştirmesidir. Düşünceye gelince, o da bir iç aksiyondur. Sistemli ve hedefli düşünce, varoluş vetiresinde (süreç) karşımıza çıkan bütün muammaları yine kâinattan sorarak, her şeyin cevabını ondan almaktır... Düşünce sayesinde insan ruhu, âlemle sarmaş-dolaş olur ki, sürekli kendi içinde derinleşir... Düşünce, insanın kendi derinliklerinde metafizik tecrübelere yer hazırlamak için yine kendi içinde boşalmasıdır. Bu, düşüncenin ilk basamağı ise, o merdivenin son basamağı da, hareketli düşünmektir."

Gülen, insanın özüne erme ve başkalarının ermesi için de çalışma olarak gördüğü aksiyonun bu fonksiyonu yerine getirebilmesi için İslâm temelli olması gerektiğini vurgular. Çünkü İslâm, insanı maddenin ve bedenin hayat seviyesinden kalb ve ruhun hayat seviyesine yükselten yol olması hasebiyle aksiyonu gerçek yörüngesine oturtur. Denebilir ki aksiyon, bu manâda İslâm'ı yaşamanın adıdır. Böyle bir yöneliş ve öze eriş, insanın mahiyetindeki istidatları inkişaf ettirdiği gibi, varlık ve bekasının da teminatı olmuştur.

Gülen, bütün bir toplum planında din, ilim, felsefe, sanat kanatlarıyla yürümesi gereken aksiyonun, nesilleri âvârelikten kurtarıp, yarının fikir, hüner, marifet ve zanaat sahipleri yapacağı inancındadır. Ona göre, "Bu sayede bütün sokaklar, mektep koridorları gibi irfanla tütecek.. hapishaneler birer ilim yuvası haline gelecek.. yuvalar da birer cennet köşesi gibi tüllenecektir. Her yerde din ile ilim el ele yürüyecek.. iman

ile akıl sarmaş-dolaş her yere meyvelerini saçacak.. istikbal ümit, emel ve azmin bağrında, ütopyalarda olduğundan daha rengin ve daha zengin göğerip gelişecek.. televizyonlar, radyolar, gazeteler, mecmualar çevreye feyiz, bereket ve ışık yağdıracak.. ve bir takım tarih dışı kalmışlardan başka herkes, her gönül, Cennet'e benzeyen bu baharda kevser yudumlayıp dolaşacaktır..." *(Ruhumuzun Heykelini Dikerken, 52–9)*

FETHULLAH GÜLEN'İN AKSİYONUNDA HEDEF

Fethullah Gülen'in hedefi, ne yapmak ve nereye varmak istediği konusunda Türkiye ve Türkiye dışında bazı maksatlı spekülasyonlar üretilse de o, pek çok yazısında ve sohbetlerinde, bütün maksadının Allah'a kullukla O'nun rızasını kazanmak olduğunu açıklıkla ifade eder. Çünkü ona göre "insan bir seyyah, kâinatlar da, onun mütalâasına takdim edilmiş rengârenk meşherler, zengin ve rengin kitaplardır. Seyyah, bu kitapları okumak, irfanını arttırmak ve insanlığa yükselmek için bu âleme gönderilmiştir." Dolayısıyla Gülen'in hedefi, her insanın da hedefi olması gereken seyahattir; "eserleriyle kendini bize tanıttırmak isteyen, gözlerden gizli o Zât'ın yolunda" O'na varmak gayesi taşıyan bir seyahat. "Çünkü" der Gülen, "biz ve her şey, O'nu tanımak ve tanıtmak üzere buraya geldik ve bundan daha yüce bir vazife de bilmiyoruz. Biz hepimiz, O'nun varlığının gölgeleri, O ise, her şeyin menbaı ve merciidir." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 17-18)* Fethullah Gülen'e göre, işte bu seyahatin adı kulluktur. Peygamberlerin gönderiliş gayesi, yani dinden gaye de, insanların Allah'ı tanıyıp, O'na kulluk yapmalarını sağlamaktır. Allah, Kur'ân-ı Kerim'de: "Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk yapsınlar diye yarattım" *(Zâriyât/51: 56)* buyurarak, bu gerçeğe işaret etmektedir.

Fethullah Gülen'in arzu ettiği dünyayı ve hayallerindeki yarını görmek de, onun aksiyonundaki hedef konusunda bize net bilgi verebilir. O, bu konuda şunları yazar:

"Gözlerimi yummuş, iman, ümit ve hayallerimin resmedip belirlediği çerçevede geleceği, insanî değerlerin katlanıp derinleştiği, duyguların bütünüyle uhrevîleştiği, bedenin aynı ruhî değerleri paylaştığı ve öteden beri his dünyamızda arayageldiğimiz "yitirilmiş cennet"in tasavvurlarımızı aşan en nadide parçalarından meydana getirilmiş zamanın enfes bir altın dilimini gönül gözlerimle temaşa ediyor ve onun varidatının gelip gelip hülyalarıma, rüyalarıma aktığını duyar gibi oluyorum...

Öyle ki, ümit ve iman dünyamda tüllenen bu yeni baharda... bütün varlıkla kucaklaşır, bütün canlıları şefkatle selâmlar, bütün insanları muhabbetle bağrıma basar ve kendi kendime: "Yaratan'ın kâinatları var etmedeki gayesi de bu olsa gerek" derim. Evet bu dünyada, hoyratlık, kabalık, hırs, tûl-i emel, münakaşa, cidal, hıyanet, yalan, gadir, zulüm, irtikap, ihtilas yoktur. Bu dünyada civanmertlik, incelik, dirilme azmi, yaşama sevgisi, mülâyemet ve diyalog, hakka karşı saygılı olma, emanet duygusu, vefa hissi, doğruluk ruhu, adalet ve istikamet düşüncesi vardır. Bu dünyanın insanları hakikî manâdaki kin, nefret ve kavgayı lügatlerinden söküp atmış, hayatlarını sevgi, yumuşaklık ve insanlarla münasebet üzerine kurmuşlardır." *(Yeşeren Düşünceler, 88-90)*

AYDINLARIN DEĞERLENDİRMELERİ

Fethullah Gülen'in hedefi konusunda, ideolojik ve ön yargılı düşünüp davranan küçük bir azınlığı dışarıda bırakacak olursak, Türk aydınlarının çok büyük çoğunluğu, esasen farklı bir düşünce içinde değildir. Meselâ, Profesör Ali Yaşar Sarıbay'a göre Fethullah Gülen hareketi, "bir sivil toplum hareketi olup, bu hareket, Türkiye'de demokrasinin yerleşmesine katkıda bulunabilir. Laik milliyetçilik etnik temele dayandığı için birleştirici değil, parçalayıcı bir fonksiyon icra ederken, Gülen hareketi, toplumda dinî değerler vasıtasıyla bütünleş-

meyi ve toplumun bir arada ve beraber yaşamasını büyük ölçüde kolaylaştırabilir. *(Milliyet, 18.10.1995)*

Taha Akyol, Gülen'i "birleştiricilikten ve dolayısıyla insanlar arasında ayrım yapan değil, onların paylaştığı ortak noktaların öne çıkarılmasından yana, eğitimde kalite ve rekabeti vurgulayan ve araştırma zihniyetini ön plana çıkaran, çoğulcu, barışçı ve geleceğin Türkiyesi için çok yararlı bir insan" *(Milliyet, 19.10.1995)* olarak değerlendirmektedir.

Şahin Alpay, Fethullah Gülen hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade eder: "Görebildiğim kadarıyla Hocaefendi, İslâm'ın siyasî bir ideoloji, bir parti felsefesi olarak kullanılmasına, toplumun inananlar ve inanmayanlar diye iki kutba bölünmesine karşı çıkıyor. Farklı inanan ve farklı düşünenlerin birbirlerine saygılı, hoşgörülü olmalarını, toplumda barış ve uzlaşmayı savunuyor. Hocaefendi'nin yaptıklarına saygı gösterilmeli." *(Milliyet, 29.07.1995)*

Sosyolog Nilüfer Göle, Gülen hareketini, "geçmişle gelecek, gelecek ile modernlik arasında ilintiler kuran muhafazakârlığın manâlandırdığı modernlik" olarak niteliyor. Göle, şöyle diyor:

"Fethullah Gülen'in düşüncesi, bireyin tanımında tevazuu, toplumsal dokuda muhafazakârlığı, medeniyet kurulmasında da İslâm'ı cazip kılmaktadır. Geleneksel bastırılmışlık ile modern taşkınlık arasında örselenmiş bireye Allah ile münasebetini kaybetmemiş insanların tevazuu ve hoşgörüsünü örneklemektedir. Batı bireyinin akılcı küstahlığı ve yalnızlığı karşısında, imanı ve marifeti 'kalp kültürü'nde birleştiren 'muhabbet' insanlarını müjdeleyerek, yeni bir özgüven kapısı açmaktadır. Türkiye'de ilk defa muhafazakâr düşünce ile siyasi liberal hoşgörünün derin bir terkibine şahit oluyoruz." *(Ergün, 97–8)*

Ali Bayramoğlu, 'Fethullah Gülen Hareketi'ni, siyasî İslâmî hareketlerin yerel İslâmî geleneklere savaş açmasına

karşılık, bu geleneklere sahip çıkan, İslâm'ı bu gelenekler açısından yorumlayan, farklılıkları reddetme yerine kabul eden, Anadolu geleneklerine özgü sivil toplum kurumlarına vakıflar yoluyla hayatiyet kazandıran bir hareket olarak görüyor. Ona göre bu hareket, kültürel sürekliliği kabul ediyor. *(Yeni Yüzyıl, 08.07 / 13.07 / 26.08. 1995)*

"Cemaatler, tarikatlar bu toplumun ve demokrasinin birer gerçeği. Çatışmayı, kutuplaşmayı değil, hoşgörü ve diyalogu savundukları sürece de toplumsal barış ve yumuşamada önemli bir yere sahip olurlar." diyen Hasan Cemal'e göre, siyasî İslâmî çizgiyi benimseyenlerin totalci bir anlayış geliştirmesine karşılık, Fethullah Gülen, şeytandan ve siyasetten Allah'a sığınan çoğulcu bir çizgiye sahip. *(Sabah, 14.02.1995)* Ünlü televizyon programcısı Mehmet Ali Birand, Fethullah Gülen'in "çok muhtaç olduğumuz bir Türkiye'nin nasıl olması gerektiğini" gösterdiğini belirtiyor. Birand'a göre Fethullah Gülen, gerçek dindarlara saygı gösterilen bir Türkiye istiyor; yoksa dini kullanarak siyasî bir hedefe yürümek gibi bir niyeti asla taşımıyor. *(Sabah, 11.05.1997)*

Ünlü sinema eleştirmeni Atilla Dorsay, uzun yıllar Fethullah Gülen'i herhangi bir tarikat lideri gibi görüp, onu zararlı bir kişi olarak takdim eden bir gazetede (Cumhuriyet) çalıştığını ve bu sebeple onun hakkında kuşkular beslediğini belirttikten sonra, "Fakat daha sonra Hoca'yı izledim ve onu kendisini hep geri planda tutma mahviyetkârlığı içinde ve çeşitli dinlerden cemaat liderlerini onurlandıran barıştırıcı ve diyalogcu bir tutum içinde gördüm." diyerek, Gülen hakkındaki nihaî kanaatını ifade eder. Ayrıca, Türkiye"nin, manevî ve bilge kişiliğiyle Fethullah Gülen'e ihtiyacı olduğunun altını çizer. *(Yeni Yüzyıl, 02.02.1997; Zaman, 23.06.1995)*

Gazeteci Ahmet Tezcan, Fethullah Gülen'i, "İslâm'ı sömüren bir anlayışı üstlenmemiş, ruhanî kimliği ön planda, başka din ve inançtaki insanlara saygılı, âşık ve katıksız bir gönül

adamı" olarak tanımlıyor. *(Akşam, 13.03.1998)* Cenk Koray için ise, "Fethullah Gülen denince insanın aklına müthiş bir terbiye, inanılmaz bir edep, özümsenmiş bir tevazu ve okyanuslarca hoşgörü geliyor." *(Akşam, 13.03.1998)*

Eski başbakanlardan Bülent Ecevit, Gülen'in "derin din bilgisi, zengin bir felsefe, tarih ve sanat kültürünü birbiriyle birleştirdiği"ni belirtmektedir. Ecevit, Gülen'i ayrıca, "Ulusal kimliğimizden kopmaksızın Batı'ya açılabileceğimizi, ancak Batı'ya açılırken Asya ile bağlantımızı da güçlendirmemiz gerektiğini vurgulayan" biri olarak da takdim etmektedir. *(Ergün, 96–7)*

Çetin Altan'ın değerlendirmesi ise şöyle: "Hoca, dünya egemenliği peşinde koşan bir insan değil. İslâm'ı gerçek manâda yaşamak istiyor. Bu haliyle daha verimli, daha boyutlu ve daha üst düzeyde bir görünüm sunuyor... Küçük Asya, zaman zaman evrensel boyutlarda insan yetiştirmiştir. Müslümanlık, dünya ile ters düşmez. Önemli olan, insanın gerçek insan olması, Müslüman'ın gerçek Müslüman olmasıdır. İslâmiyet, bazılarının zannettiği gibi gelişmeye, ilerlemeye hiçbir şekilde engel değildir. Fethullah Hoca, dünyayı gerçekleriyle kavramış bir insan. Müslümanların problemlerini doğru kavramış ve ona çözümler üreten evrensel söyleme sahip bir kişilik. Hazineden geçinen insanlar, devrimci olamazlar. Emeği olmayan insanlar, yaşamayı ve yaşama yön vermeyi beceremezler. Onların öyle bir problemleri de yoktur. Fethullah Hoca emeği olan bir insan, hazineden de geçinmiyor." *(Ergün, 98–9)*

Fethullah Gülen'le önemli bir röportaj geliştiren antropolog Nevval Sevindi, Fethullah Gülen'de "çilekeşlik, iç dünya ve sevgi ile yaşamı anlamlandırma"nın temel bir yer işgal ettiğini, bununla birlikte, onda büyük bir direncin köklerinin de kendini hissettirdiğini belirtiyor. Ona göre Gülen, bireye inanıyor ve insanın kendi içinde derinleşmeden, hesaplaşmadan, kafa ve kalb bütünlüğünü sağlayamayacağını düşünüyor. "Gazali'nin aydın semasında Pascal unutulmasın,

Mevlâna ile semaa kalkarken Pastör'ü laboratuvarda selâmlama eksik bırakılmasın" diyerek, Türkiye için oldukça önemli bir kültür sentezi gebeliğine işaret ediyor.

Nevval Sevindi'ye göre Gülen, kendini yenilemeyi devamlı var olabilmenin tek şartı olarak görüyor. O'nun dünyasında eğitimle kalkınma kol kola ve gelecek için ekonomik olanla kültürel olanın beraberliği esas. Cehalete karşı ilim dinamiğini, yoksulluğa karşı çalışmayı ve zenginliği, içte tefrikaya karşı hoşgörü, diyalog ve dayanışma ve öneriyor.

"Ulusal kültür sentezini üretemeyen, Selçuklu/Osmanlı sentezini inkâr eden aydınlar asla halka ulaşamadılar. Tabanı olmayan, şabloncu bakış onları hep savurdu. Onlar sömürge valisi zihniyetini atamadıkları için, doğan ve yükselen Türk burjuvazisine ideoloji üretemediler. Bu ülkenin kendi tarihinden, koşullarından ve kültüründen sentez üretemeyen aydınlar ve bürokrasi hep dayatmacı oldu. Kendi dışında her şeyi küçümsedi." diyen Nevval Sevindi, Fethullah Gülen'in şabloncu olmadığını, elindeki malzemeden yeni bir değer üretebilmiş ve bilgiyi bir taş yığını olarak değil, bir bina oluşturacak zihnî faaliyet ve süreç şeklinde gören biri olarak, modern Türkiye'de kültürel İslâm'ın sentezini ortaya koyduğunu vurguluyor. *(Fethullah Gülen'le New York Sohbeti, Ergün, 103-104)*

CİHAD VE VEYA TEBLİĞ

Bugün, gerek tarihte uğradıkları anlam kayıp ve kaymalarından, gerek Müslümanların onları yanlış anlayıp yanlış temsil etmelerinden, gerekse İslâm'a karşı ve düşman çevrelerin, bu arada ve özellikle son asırlarda oryantalistlerin onları farklı görüp, farklı göstermelerinden dolayı, pek çok temel İslâmî kavram yanlış anlaşılmaktadır. Bu türden yanlış anlayışa kurban giden en önemli kavramlardan biri cihaddır.

Rahatlıkla diyebiliriz ki, Fethullah Gülen'in aksiyonunun adı da cihaddır. İslâm'da ve onun terminolojisinde cihadın

ne anlama geldiğine geçmeden önce, Fethullah Gülen, neden cihad ve tebliğ kelimelerini ön plana çıkarmaktadır, bu konu üzerinde kısaca durmakta yarar var.

Önce şu hususu hemen belirtmek gerekir ki, Fethullah Gülen, dinî kimliği ön planda olan bir aksiyon insanıdır. O, ülkesine ve insanlığa hizmeti birinci derecede, dinî değerlerin yerli yerine oturması ve insanların hayatında kendilerine özgü gerçek fonksiyonu yerine getirmesinde görmektedir. Dolayısıyla onun dinî kavramlarla konuşması gayet normaldir.

İkinci olarak, her ilmin, her mesleğin kendine ait kavramları vardır. Bu kavramlar bilinmeden veya yerlerine başka kavramlar konarak o ilim anlaşılamaz; anlaşılamadığı gibi, yanlış da anlaşılır. Bunun yanısıra, birden fazla ilim ve meslek dalında kullanılan kavramlar da vardır ki, bunların her ilim ve meslek dalındaki anlam ve muhtevaları bilinmeden, yine o ilim ve meslek dalı yanlış anlaşılmaktan kurtulamaz. Bu bakımdan, eğer İslâm'ı doğru anlamak gerekiyorsa, o kendi kavramlarıyla takdim edilmeli, bu kavramlar anlam ve muhtevalarıyla çok iyi bilinip yerli yerinde kullanılmalıdır. Dolayısıyla Fethullah Gülen'in bir aksiyon olarak cihad ve tebliği ön plana çıkarması, normal olmanın ötesinde bir zorunluluktur.

Bu kısa açıklamanın ardından, cihadın ne manâya geldiğine ve Fethullah Gülen'in onu nasıl değerlendirdiğine bakabiliriz:

"Cihad, Arapça cehd veya cühd kökünden isim olup, takat nisbetinde bir çabayı ifade eder. *(İsfahanî, 101)* Dolayısıyla cihad, bizzat Fethullah Gülen'in tarifiyle, her türlü meşakkat ve zorluğa göğüs gerip çalışmak, çabalamak ve gayret etmek gibi manâlara gelir. Cihad, yine Gülen'e göre ve terim anlamıyla, insanın kendi özüne ermesi ve insanların özlerine erdirilmesi işidir." *(İ'lâ-yı Kelimetullah veya Cihad, 13; Asrın Getirdiği Tereddütler, 3: 186)*

Gülen, cihadla ilgili açıklamalarına şöyle devam eder:

"Peygamberlik, Allah tarafından bazı müstesna insanlara verilen bir paye, bir meslektir. Onların vazifesi, Allah'ın anla-

tılması ve getirdikleri dinin tebliğ edilmesidir. Bu vazife, peygamberlik mesleğinin gereğidir. Bu meslekte hedef şudur: Allah'ın tanıtılması ve insanlığın O'nu tanımakla sonsuzluğu yakalaması, dünyaya gelirken iniş kavsiyesi (helezonik iniş çizgisi) çizen insanın, yeniden dönüp bir arşiye (helezonik çıkış çizgisi) çizerek Allah'a ulaşmasıdır... İşte insan, böyle bir ebede namzet olarak gelmiştir ve insanda bu düşünce, duygu ve mahiyetindeki bu hakikatı tahakkuk ettirenler de ancak nübüvvetin manâsını taşıyan ve nübüvvet vazifesini yerine getiren peygamberlerdir. Dolayısıyla peygamberlik mesleği, Allah yanında en nezih, en kudsî bir meslektir. İşte böylesine kudsî bir mesleğin en kudsî vazifesi de cihaddır." *(İ'lâ-yı Kelimetullah veya Cihad, 39-40; Asrın Getirdiği Tereddütler, 3: 188–89)*

Cihadı peygamberlik mesleğinin adı olarak değerlendiren ve bunun hedefini de, "Allah'ın tanıtılması ve insanlığın O'nu tanımakla sonsuzluğu yakalaması" şeklinde tanımlayan Gülen, bir hadis-i şeriften hareketle, cihadı büyük cihad ve küçük cihad olmak üzere iki kategoride ele alır ki, bu ayrım, cihadın anlam ve muhtevasını bilmek için son derece önemlidir.

Allah Resûlü'nün ifadesiyle büyük cihad, nefisle cihaddır; insanlığın temizlenmesi, saflığa ermesi, Allah katında arzu edilen niteliği kazanması, yani, ayetlerle zihnin yanlış kabullerden, yanlış düşüncelerden ve batıl inançlardan, ibadet, istiğfar, riyazet (az yeme, az içme, az uyuma...) gibi kendine özgü amellerle de kalbin günahlardan arınması, arınmış kalb ve zihinle Kitab'ın ve Hikmet'in öğrenilmesi ve gerekli daha başka bilgilerin kazanılması eylemidir. *(İ'lâ-yı Kelimetullah, 19-35; Asrın Getirdiği Tereddütler, 3: 194, 198-200)*

İnsanın sadece kendisiyle meşgul olması bencillik olup, o, başkalarını da aynı hedefe yönlendirmeli ve bu konuda hem malıyla, hem de bizzat uğraşarak elinden geleni yapmalıdır. Bu ikinci iş ise, küçük cihaddır. Yani küçük cihad, büyük cihad yolunu başka insanlara da göstermek ve tanıtmak, onla-

rın bu yolda yürüyebilmeleri için gereken gayreti göstermektir. Bu manâda, niyetinde samimi ve Allah için öğrencisine insanlığa giden yolları öğreten bir öğretmen ile bu gayeye yönelik okul yaptıran insan da cihad yapan insandır. Bu her iki cihad şeklini yerine getirebilen insan, gerçek ve olgun insandır. Bunlardan büyük cihadı yerine getirmeyip, dini hep başkalarına anlatılacak kurallar mecmuası gibi görenler kaybetmişlerdir. Çünkü onlar, eylemlerinde samimi, ayrıca başarılı da olamazlar. Buna karşılık, sadece kendisiyle meşgul olup, "kendisi için istediğini başkaları için de istemeyen", dolayısıyla onların iyiliği için de çalışmayan, bir bencildir; zamanla büyük cihadında başarıya ulaşamaz ve yosun tutan durgun sular gibi pas bağlar.

Küçük cihadın önemli bir şekli, gerektiğinde cephelerde, dış düşmana karşı verilir ki, bu, bir insanlık realitesidir. İslâm, savaşı reddetmemiş, fakat onu sınırlamış, onun için kurallar getirmiş ve onu mukaddes bir hedefe bağlamıştır. Bu hedef ise, insanlarla Allah arasındaki, yani insanla hür vicdanı ve kalbi, iradî tercihi arasındaki engelleri kaldırmak, inanç hürriyetini yerleştirmek, Allah'a giden yolları açık tutmaktır. Bundan başka, fakat bunun boyutları olarak, bozgunculuğa meydan vermemek, adaleti sağlamak, vatanı savunmak; mal, can, aile sahibi olma ve akıl sağlığı gibi, temel insan hakları ve özgürlüklerini garantiye almak da, aynı hedefe dahildir. Aksi halde savaş, bir ayaklanma olur, bozgunculuk olur ve İslâm, yeryüzünde bozgunculuğun olmamasını ister.

Tebliğ

Fethullah Gülen'in, aksiyonuna ad olarak kullandığı bir diğer kavram 'tebliğ'dir. Cihad gibi, bu kavram da tamamen Kur'ânî bir kavram olup, İslâmî terminolojide önemli bir yere sahiptir.

Tebliğ, sözcük olarak, "gerek yer, gerek zaman, gerekse nitelik açısından maksada ulaşmak, sona varmak, nihayete ermek" manâlarına gelen Arapça '*Be-Le-Ğa*' fiilinden türemiş bir masdardır. *(İsfahanî, 60)* Kavram olarak ise, Allah'ın vahyini insanlara en mükemmel ve onların en iyi derecede anlayıp idrak edecekleri ölçüde ulaştırmak demektir.

Fethullah Gülen, tebliğ üzerinde hassasiyetle durur. Ona göre tebliğ, bir açıdan cihadın bir boyutuyla eş anlamlı olarak her peygamberin varlık gayesidir. Peygamberler, Biz neyiz? Nereden geliyor ve nereye gidiyoruz? Bu yolculuğumuzda rehberimiz kimdir? şeklinde bütün filozofları ve düşünürleri meşgul eden soruları cevaplandırmış, bize hayatın gayesini, ölümün hakikatını öğretmiş ve bunlarla ilgili olarak bütün endişe ve korkularımızı gidermişlerdir. İşte onların bu gerçeklerle ilgili mesajları insanlara iletmeleri, varlıklarının gayesi olup, bu yaptıkları işe tebliğ diyoruz. *(Sonsuz Nur, 1: 200-201)*

Tebliğ'in önemli bir cephesi veya boyutunu "emr-i bil-maruf, nehy-i anil-münker", (yani, toplumda iyilikleri yayma, kişileri bu iyiliklere teşvik etme ve kötülüklerin önünü alma ve kişilerin onlardan uzaklaşmasını sağlama) görevi oluşturur. Fertlerin ve toplumların hayatiyeti için son derece önemli olan bu görev ihmal edilirse, toplumda kötülükler yayılırken, iyilik ve güzellikler kaybolmaya yüz tutar. Şüphesiz bu görevi yerine getirmenin kendine has usulü olup, Osmanlılardaki ihtisap müessesesi gibi, tarihte bu maksatla kurumlar oluşturulmuştur. Bu görevi yerine getirmenin çok önemli bir yolu veya boyutu nasihattır ki, bir hadis-i şerifte, "Din nasihattır, din nasihattır, din nasihattır." buyurulur. Yani din, fertlerin ve toplumun hayatında nasihatla hayatiyetini koruyabileceği gibi, fertler ve toplum da sürekli nasihata, hatırlatmaya muhtaç olup, ancak bu şekilde pörsümeden canlı olarak kalabilir. Hadisin devamında, nasihatla başka bir gaye ve herhangi bir menfaat güdülmeyip, onun Allah ve Resûlü için

yapılması ve onunla Allah ve Resûlü'nün insanlara anlatılıp sevdirilmesi gerektiği, ayrıca, idareciler dahil herkese nasihatta bulunulabileceği, bulunulması gerektiği ifade edilir. *(Buhari, "İman"; Müslim, "İman", HN: 82)*

HİCRET

Kur'ân-ı Kerim, pek çok ayetinde iman-hicret-cihad şeklinde üçlü bir aksiyondan söz eder ve hayatları, bu aksiyondan ibaret olanları över. *(Bakara/2: 218; Enfâl/8: 72, 74, 75; Tevbe/9: 20)* Bunlar, Allah'ın rahmetini umabilecek kimseler olduğu gibi, Allah katında dereceleri yüksek mü'minlerdir.

İman, hicret ve cihad, bir manâda, yüksek mefkûre sahibi her insanın en tabiî hayatıdır. Bir bütün olarak insanlığın hayatına ve tarihe de bu üçlü aksiyon yön vermiştir. İşte Fethullah Gülen, iman gibi, cihad gibi, hicreti de bu en geniş, daha doğrusu, kavramın bütün manâsı içinde ele alır. Ona göre, insanoğlu sürekli muhacir, yani sürekli göç halindedir. Bu göç, her ferdin hayatında ruhlar âleminden anne karnına, oradan çocukluğa, çocukluktan delikanlılık ve olgunluğa, derken yaşlılık ve ölüme, oradan da ahiretteki nihaî makamına kadar daha ötelere uzanır.

Nasıl güneş aydınlatmak ve ısıtmak için varsa ve güneş için, "neden aydınlatıyor, neden ışık saçıyor?" denemez, dememenin de ötesinde, ondan aydınlatma ve ışık saçma beklenirse, aynen bunun gibi, varlıklar içinde hususî bir yeri olan insanın yüksek bir mefkûre (ideal) peşinde koşması, bu maksatla aklın araştırması, kalbin inanması ve inanan insanın da, kalbleri bir güneş gibi aydınlatan imanı, onun ışığında aklı nurlandıran ilmi başkalarına taşıması da o kadar tabiîdir. Şu kadar ki bu, iradesini doğru yolda kullanan, fıtratını fıtrata ters davranışlarla örtmeyen, yanlış şartlanmalara kurban gitmeyen ve insanî özünü koruyabilen insanlar için böyledir.

İşte, Fethullah Gülen'e göre, herkes için gerekli olan hicret bu noktada başlar. "İnsan için, içinde bulunduğu durumdan olması gerekli olan duruma, hareketsizlik ve dağınıklıktan aksiyon ve sisteme, donmuşluk ve bozulmuşluktan kendini yenilemeye, bin bir günahın boğucu atmosferinden ruh ve kalbin hayat derecesine yükselme gibi.. hususların hemen hepsinde bir hicret manâsı vardır ve bu manâlarda o, hep hicret edip durmaktadır." *(Sızıntı, Ekim 1985)* Dolayısıyla, insanın hayatı bir bakıma baştan sona hicret aksiyonundan ibarettir ve bu hicretin olmaması demek, insanın hareketsizleşmesi ve yosun tutmaya aday hale gelmesi, aslî özünü kaybedip, varlıklar arasındaki müstesna yerinin ve konumunun gereğini yerine getirmemesi demektir.

Oysa insanın gerçek insanlığı, onuruna ve kendine yakışan bir hayat sürmesinde yatmaktadır ve bu da ancak hicretle mümkündür. İçlerinde bu hicreti sürekli yaşayanlar, hareketli bir cismin her halükârda etrafını etkilemesi gibi, duranları da harekete geçirirler. Bu sebeple, onların hayatında şu çizgiler, âdeta birer ortak noktadır: Önce iman ve aşk, sonra yığınları saran yanlışlık ve inhiraflara karşı durmak, sonra da gerekirse insanlığın mutluluk ve saadeti uğrunda, yurt-yuva her şeyi feda ederek, başka âşina gönüller aramak üzere yollara dökülmek...

"Sosyologların tesbitine göre, yeryüzündeki medeniyetlerin hemen hepsi göç eden fert ve cemaatler tarafından kurulmuştur. Toynbee, göçebelerin kurduğu yirmi yedi medeniyetten bahseder ki, bu da, hemen hemen çağlar boyu yeryüzünde göçebe hakimiyeti demektir." *(a.y.)* diyen Fethullah Gülen'e göre, ölümden dirilişe, kokuşmuşluktan harekete giden her yolda iki esas veya aksiyon çok önemlidir. Bunlardan biri büyüğüyle ve küçüğüyle cihad, diğeri de hicrettir. Büyük cihad ile küçük cihad arasında nasıl bir münasebet varsa, ferdî planda ruhta, kalbde, zihinde, davranışlarda gerçekleşen,

gerçekleşmesi ve ömür boyu devam etmesi gereken hicretle, maddî planda bir yerden başka bir yere göç şeklinde gerçekleşen hicret arasında da aynı münasebet vardır. İç hicretiyle kendini inşa eden insan, dış hicretiyle ilk çevresinin değerlendirmelerinden de kurtulacak, "hicretle gerçekleştirilen yeni çevrede, pırıl pırıl hâli, tertemiz düşünceleri, başdöndürücü fedakârlıklarıyla devamlı takdir edilen biri olacağı" gibi, artık bu yeni çevrede geçireceği "hayatının her lâhzasında, göçe sebep teşkil eden yüksek gayenin baskısını vicdanında hissedecek ve hayatını bu yüksek duyguya göre düzenleme mecburiyetini duyacaktır." *(Sızıntı, Haziran 1995)*

FETHULLAH GÜLEN'İN AKSİYONUNDA TEMEL İLKELER

Fethullah Gülen, aşağıda ayrı başlıklar halinde ele alınacağı gibi, ister eğitim alanında, ister hoşgörü-diyalog alanında, isterse zihnî ve kalbî eğitim alanında olsun, aksiyon adına bir takım temel ilkelerin üzerinde önemle durur. Bunları, belli başlıklar altında şu şekilde özetleyebiliriz:

a. Hedefe Sadece Allah'ın Rızasını Yerleştirme: İhlâs

"İnanan insanlar, her şeylerini Allah'ın rızasını kazanma etrafında bir dantela gibi işlemelidirler. Kaldı ki, zaten aksi düşünce, (haşa) Allah ile pazarlık manâsına gelir. Yani "ben bu şekilde çalışırsam, idarî sistem de böyle böyle olur ve olmalı" gibi, kulluk anlayışına olabildiğince ters, yakışıksız şeyler içine girilir. Ve tabii ki, bir kere böyle bir fasid daireye giren insanın da artık ondan kurtulması çok zordur" *(Prizma, 1: 84–5)* diyen Fethullah Gülen'e göre insan, yaptığı her işte Allah'ın rızasını kazanmayı hedef almalı; yani her yaptığını Allah için yapmalı, ondan dünya adına en küçük bir çıkar, tanınıp-bilinme, kendisinden bahsedilme gibi gayeler beklememelidir. Bunun adı ihlâstır. Eğer, özellikle din adına yapılan bir işte ihlâs yoksa, yani o işte sadece Allah'ın rızası gözetil-

miyorsa, o işle beklenen gayeye ulaşılamayacağı gibi, o işte başarılı bile olma, kişiye ahireti adına hiçbir şey kazandırmayacaktır. *(Fasıldan Fasıla, 2: 30-31)*

b. Görevi Yapıp, Neticeyi Allah'a Bırakma

Fethullah Gülen, insana düşenin, neyi yapması gerekiyorsa halis niyetle onu yapması ve neticeyi Allah'a bırakması olduğu üzerinde de hassasiyetle durur. Ona göre, yapılan işlere şahsî kaprisler ve arzular karışmamalı, yapılması gereken ne ise ve nasıl yapılması gerekiyorsa o iş o şekilde yapılmalıdır. Eğer insan, işe kendi arzu ve kaprislerini karıştırırsa hataya düşebilir, niyetindeki duruluk bozulabilir ve neticede ortaya bir kaos çıkar.

İkinci olarak, başkalarına hidayet verme, onların düşünce, davranış, inanç ve yaşayışlarını değiştirme insanın elinde değildir. Kalbler, Allah'ın 'Eli'ndedir; hidayet eden, insanları doğruya yönelten O'dur. Fakat burada insana düşen bir görev vardır ki o, doğru olan mesajı başkalarına götürmek için meşru olan her yolu kullanmalıdır. Bundan sonrası Allah'a kalmıştır: O, dilerse, karşıdakilerin kabiliyeti varsa, mesajı onlara kabul ettirir; karşıdakilerin kabiliyeti, o konuda bir iç yönelişi yoksa kabul ettirmez. Kur'ân-ı Kerim'de, bu konuda Peygamber Efendimiz'e bile, "Sen, sevdiğine hidayet veremez, onu doğruya iletemezsin; fakat Allah, dilediğine hidayet verir" *(Kasas/28: 56)* buyurulur. Evet, insan kendine düşeni yapmalı, Cenab-ı Hakk'ın işine karışmamalıdır. *(Fasıldan Fasıla, 1: 102)*

c. Gaye ve Vasıtayı Çok İyi Belirleme

Fethullah Gülen, her işte ve hamlede önce hedef ve maksadın çok iyi belirlenmesi gerektiğini belirtir. Yukarıda ifade edildiği gibi, her insanın hedefinde öncelikle Yüce Yaratıcı ve O'nun hoşnutluğu olmalıdır. Hakk'ın hoşnutluğu istikametinde yapılan işlerin zerresi güneş, katresi derya ve bir ânı

ebedler kıymetindedir. Vesile ve vasıtaların kıymeti, maksada ulaştırıcılığı ve ulaştırmadaki arızasızlığı ölçüsündedir.

İslâm, gayeye giden her yolu meşru görmez; gaye meşru olduğu gibi, ona giden yol da meşru olmalıdır. Gayr-ı meşru yol, insanı hedefin aksine götürür. Dolayısıyla bir Müslüman, hedefe varacağım diye her yolu deneyemez. Önemli olan, gerekeni gerektiği şekilde ve meşru çerçevede yapmaktır. Vasıta, meşru olmanın da ötesinde, hakka saygıyı ve hakikat düşüncesini geliştirici özellikte de olmalıdır. Ayrıca, zamanla gayenin unutulup, vasıtalarda boğulma, onları gaye haline getirme de söz konusu olabilir ki, bu, yolda yürüme adına büyük bir tehlikedir. Hedef ve kuruluş gayesi unutulmuş mabetler, yuvalar, okullar, tıpkı yaratılış gayesini unutan bir insan gibi, kendi zararına ve ters bir çizgide işler durur.

Gülen'in üzerinde önemle durduğu bir diğer nokta, insan, düşünce tekelciliği ile doğruyu yalnızca kendinde ve kendisiyle aynı düşüncede olanlarda görmemeli, başka düşüncelere de hayat hakkı tanıyıp, onları da mutlaka nazara almalıdır. Özellikle, aynı inanç, aynı duygu ve düşünceyi paylaşan insanlara karşı duyulan kin ve nefretler, hedef ve gaye düşüncesinden mahrumiyetten başka bir anlam ifade etmez. Kâinatın çarkının kendi bozuk hendesesine göre dönmesini düşünenler, nefsin âzat kabul etmez kölelerinden başka bir şey değildirler. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 203-205)*

d. Müsbet Hareket ve Aksiyoner Olma

Fethullah Gülen, reaksiyonerliğe, yani tepkiciliğe şiddetle karşıdır. Ona göre, reaksiyoner hareketler, karşı tarafın nefretiyle oturup-kalkmaya, buğz ve kinle hareket etmeye sebep olur. Bu hareketler, birer gayr-ı memnunlar hareketi olup, arkada ancak hasret, hicran ve enkaz bırakır.

Gülen, "Bu milletin bugünü ve yarını adına ne yapılırsa yapılsın, tahrip hesabına olmamalıdır ve ne olursa olsun, bu

ülkenin birlik ve dirliğine zarar vermemelidir. Yani yapalım derken, nesiller boyu tamir edilemeyecek yıkmaların içine girilmemelidir. Aksi takdirde, hem maksadımızın aksiyle tokat yer, hem gelecek nesillerin lânet ve nefretine uğrar, hem de ukbâ adına çok şeyleri kaybedebiliriz." uyarısında bulunur.

Reaksiyoner veya tepkici değil aksiyoner olmanın, bir başka ifade ile, yapılması gerekeni yapma, inşa ve tamir ile meşgul olup, asla tahriple uğraşmamanın adı "müsbet hareket"tir. İşte bu esas, Gülen'in aksiyonunun en önemli özelliklerinden biridir. O, sık sık, "Ey iman edenler! Size düşen, kendinize bakmanız, ne yaptığınızı, ne ile meşgul ve ne durumda olduğunuzu kontrol etmenizdir. Siz, doğru çizgide olduğunuz sürece, sapıp gidenlerin sapması size zarar vermez." mealindeki Maide Suresi 105'inci ayeti okuyarak, müsbet davranışı hatırlatır ve "Önemli olan ve yapılması gereken, karanlığa sövmek değil, bir mum yakmaktır." der. *(Prizma, 1: 83–4; Ruhumuzun Heykelini Dikerken, 33)*

e. Kolektif Şuur ve Meşveret (Danışma)

Fethullah Gülen için kolektif şuur ve meşveret (danışma), herhangi müsbet bir hareket adına vazgeçilmez öneme sahiptir. O, kolektif şuuru, şahsî çıkarları yerine toplumun menfaatlerini düşünen, toplumun bugünü ve yarınıyla bütünleşmiş, ümit, vefa, ihlâs ve samimiyet üzere yürüyen, şöhret yerine mahviyet, tevazu ve hacaleti ve kendini düşünme yerine başkalarını düşünmeyi esas alan görev ve ideal insanlarının ortak aklı olarak değerlendirir. Bu akıl, her işinde Allah'a dayanmakla beraber, giriştiği her işte tedbir hatası yapmayan ve gerekli bütün sebepleri yerine getiren, çevresinde olup bitenler karşısında son derece duyarlı, ne dünyevî ne de ahiretle alâkalı işlerde duygusal davranan, hamle ve hareketlerini Allah'ın hoşnutluğu terazisinde tartan, eşya ve hadiselerle zıtlaşmayan, hayat ve

kâinatla ilgili bilimlerin konusu olan ilâhî kanunlara uygun hareket eden bir akıldır. *(Yeşeren Düşünceler, 99-102)*

Meşvereti "en hayâtî bir vasıf, en esaslı bir kural" olarak gören Gülen'e göre danışma, herhangi bir hususta verilecek kararların isabetli olabilmesinin ilk şartıdır. "İyiden iyiye düşünülmeden, başkalarının fikir ve tenkitleri alınmadan fert ve toplumla alâkalı verilen kararlar, çok defa hüsran ve fiyasko ile neticelendiği görülmüştür." diyen Gülen, kendi düşüncelerine kapalı ve başkalarının fikirlerine de saygılı olmayan birinin, üstün bir fıtrat, seviyeli bir dimağ, hatta dâhi bile olsa, her düşüncesini meşverete sunan sıradan ve düz bir insana göre daha çok yanılmalara maruz kalacağı görüşündedir. O, en akıllı insanın, meşverete en çok saygılı ve başkalarının düşüncelerinden de en çok yararlanan insan olduğunu savunur. Gülen, daha da öte gider ve "İş ve planlarında kendi fikirleriyle yetinen, hattâ onları zorla diğer insanlara da kabul ettirmeye çalışanlar, önemli bir dinamizmi elden kaçırdıkları gibi, çevrelerinden de sürekli nefret ve istiskal görürler. Evet, bir insanın teşebbüs ettiği herhangi bir işinde en güzel neticelere ulaşmasının ilk şartı meşveret olduğu gibi, onun kendi gücünün kat kat üstünde önemli bir kuvvet kaynağına sahip olmasının yolu da başka değil yine meşverettir. Bir işe başlamadan önce gerekli olan her danışma yapılıp tedbirde kusur edilmemelidir ki, sonra etrafı suçlama ve kaderi tenkit etme gibi musibeti ikileştiren yanlış davranışlara gidilmesin." der. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 162–63; Ruhumuzun Heykelini Dikerken, 38–9)*

Bazıları, Fethullah Gülen'in çevresinde bir hiyerarşinin olduğunu ve bu hiyerarşide ferdî düşüncelere yer olmadığını iddia etmektedirler. Oysa bu, doğru değildir. Danışmayı sürekli vurgulayan Gülen, dönemin ferdî dehalar değil, kolektif şuur dönemi olduğu üzerinde hassasiyetle durur. O, ancak kişilere mal olmuş, zihinlere ve kalblere yerleşmiş düşünce ve niyetlerin uygulanabileceğine inanır ve kendisiyle ilgili mese-

lelerde bile etrafına, bilgi ve samimiyetine güvendiği kişilere mutlaka danışır. Dolayısıyla, fikri olan herkes, onun karşısında fikrini söyleyebilir. Kaldı ki, Gülen'i en çok rahatsız eden hususlardan biri, hiyerarşi düşüncesi, kişilerin başkalarından üstün oldukları vehmi, "önde veya abi olma" duygusudur.

f. Doğruluk ve Güvenilirlik

Fethullah Gülen, "Doğruluk, peygamberliğin mihveridir." der. Peygamberlik, doğruluk yörüngesi üzerinde hareket eder. Peygamberler, gerçek dışı hiçbir söz söylemedikleri gibi, aldatma, kandırma türünden bayağı huy ve davranışlar da onların semtine uğramaz. Dolayısıyla, doğru olma, doğrularla beraber bulunma, aksiyonun en önemli ve aslî temellerinden biridir.

Doğruluk gibi, emanette emin ve emniyet insanı olma da, hem İslâmî-insanî bir haslet, hem de aksiyonda temel prensiplerden biri olarak, yine çok büyük öneme sahiptir. Fethullah Gülen'in düşüncesinde ve gerçekte mü'min, inanan ve emniyet telkin eden insan demektir. Kur'ân-ı Kerim, peygamberleri birer emniyet insanları olarak ön plana çıkarır ve onların emniyet insanı olmalarını birinci vasıfları olarak anar *(Şuarâ/26: 107, 125, 143...)* Bu bakımdan, mü'min, tam bir güven kaynağıdır. O, kimseyi çekiştirmez, eliyle ve diliyle kimseye zarar vermez; kimsenin gıybet ve dedikodusunu yapmaz; kimsenin malına, ırzına ve namusuna göz dikmez. Güvenilir olma, Kur'ân-ı Kerim'i Peygamber Efendimiz'e getiren Hz. Cebrail'in de en önemli sıfatıdır. Gerçek bir aksiyon da, dolayısıyla emniyet üzerine kurulmalı, onda yalan ve aldatma, kısaca emniyeti suiistimal edecek en küçük bir söz ve davranış yer almamalıdır. *(Sonsuz Nur, 1: 99-101; 174–76)*

g. Fetanet

Fetanet, peygamberliğin en önemli sıfatlarından biri olduğu gibi, bir aksiyon için de vazgeçilmez sıfatlardandır. Fe-

tanet, kuru akıl ve mantığa takılı kalmama, aklı vahyin ışığında kullanıp, kuru akıl ve mantığı vahye dayalı akılla aşma demektir. Bu akılda ruh, kalp, his ve bütün zihnî melekeler (fakülteler: mantık, muhakeme, tefekkür, düşünce vb.) bir arada ve bir bütünlük halindedir. Bu aklın en önemli bir boyutu hikmettir, daha doğrusu hikmet, yani eşya ve hadiselerin nedenini, niçinini kavrama, her durumda doğru düşünüp doğru karar verebilme gücü, bir bakıma bu akılla özdeştir veya onun bir başka adıdır.

Evet, fetanet kuru akıl ve mantık olmadığı için İslâm'ı kuru akıl ve mantığa hapsetme anlamında "İslâm akıl dinidir" iddiası boş bir iddiadan ibarettir. İslâm, öncelikle vahye dayanır, fakat akla hitap eder ve kendisini, yukarıda sözünü ettiğimiz akla kabul ettirir. Onun bu akla ters gelen hiçbir kuralı, hiçbir hükmü yoktur. Fakat bu, her akıl onu tam olarak anlayabilir ve onu yargılayabilir demek değildir. Aklı öncelikle yönlendiren, ona yol gösteren, ışık tutan ve onu kalb, his ve bütün zihnî melekelerle bütünlük içinde dinamik bir güç haline getiren İslâm'dır. İşte bu potada erimiş akıldır ki, İslâm'ı gerçek manâda anlayabilir ve ona itiraz edecek hiçbir nokta bulamaz. Yine eşya ve hadiseleri gerçek yörüngesinde değerlendirebilen, onlardaki manâları çıkarabilen, kâinatı gerçek mesajıyla okuyabilen de ancak bu akıldır. İşte, 'fetanet' dediğimiz ve peygamberliğin de önemli bir sıfatı olan bu akıl, aksiyonun da en önemli temellerindendir. *(Sonsuz Nur, 1: 253–54)*

h. Günahlardan Uzak Durma ve Tevbe

Fethullah Gülen, pek çok yazı ve sohbetlerinde günah ve tevbe, tevbenin ötesinde inabe ve evbeden söz eder. Tevbede duygu, düşünce ve davranışlarda ilâhî emirlere muhalefetten onlara uymaya yöneliş söz konusu olmasına mukabil, inabede insanın bu uyma ve uygun hareket etmesini bile sorgulaması, en iyi davranışlarında bile bir kusurun, ihlâssızlığın olabileceği

endişesiyle burkuntu duyup Allah'a yönelmesi; evbede ise, günahların neticesinde ceza görme korkusuyla Allah'a sığınma, manevî makam ve dereceleri koruma gayretiyle Allah'ta fani olmanın ötesinde, Allah'tan başka her şeye, her mülâhazaya kapanma söz konusudur. *(Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1: 22)*

"Günah bir iç çöküntü, bir terslik ve fıtratla zıtlaşmadır. Günah, iradenin yüzüne atılmış bir tükrük ve ruha içirilmiş bir zakkumdur. Günah, insana bahşedilen bilumum istidat ve yüce duyguları söndüren bir fırtına ve kalbî hayatı çepeçevre saran zehirli bir dumandır." diyen Gülen, "Günaha giren kimse, kendini vicdanî azaplara ve kalbî sıkıntılara bırakmış ve bütün rûhî meleke ve kabiliyetlerini şeytana teslim etmiş bir zavallı ve talihsizdir. Bir de o günahı işlemeye devam ederse, bütün bütün ipi elden kaçırır ve artık ne bir irade, ne bir direnme, ne de kendini yenilemeye mecali kalır." ikazında bulunur. İnsanın ebediyet yolculuğunda önünü adım başı kobra gibi günahların kesebileceğini belirten Fethullah Gülen, bir hadis-i şeriften hareketle, Yaratıcı'ya eş ve ortak koşmayı, haksız yere cana kıymayı, anne ve babanın hukukunu çiğnemeyi, yalan yere şahitlikte bulunmayı, cepheden kaçmayı, iffetlilerin iffetiyle oynamayı en büyük günahlar olarak sayar. Bununla birlikte o, vatanın sağa-sola peşkeş çekilmesini, ormanların ve bağların bozulup çöle çevrilmesini, Müslüman bir milletin kendi özünden uzaklaştırılıp, ruhuna yabancı düşüncelerle mihrabının yıkılması ve minberinin yerinin değiştirilmesini, nesilleri inançtan, düşünceden, hak ölçüsünden ve istikametten mahrum hedefsiz, idealsiz birer yığın haline getirip milletin nefsine, nesline, dinine ve malına saldırtmayı, sonra da bunları cezalandırma adına sehpalar kurmayı da, tarih karşısında ve Hakk Divanı'nda bağışlanmayacak günahlar arasında zikreder. Ardından da, "Bütün bunlardan daha büyük bir günah vardır ki, o da, ortalığı yangına ve sele veren bu büyük mücrimlerin, edip eylediklerini günah bilmeme-

leridir. Evet, Allah ve tarih karşısında affı kabil olmayan tek günah varsa, işte o da budur: Günahın günah olduğunu bilmeme, günahtan ürpermeme günahı.” der ve bu en büyük günah sezilip, muhasebenin demir pençesine teslim edileceği âna kadar toplumun kendini yenilemesi, hattâ ayakta kalmasının zor olduğu ikazında bulunur. *(Çağ ve Nesil, 125–28)*

i. Aksiyonun Mayası Aşk

“Gönlünü Allah’a iman ve O’nun marifetiyle onarmış, donatmış bir insan, derecesine göre bütün insanlara, hattâ bütün varlığa karşı derin bir muhabbet ve engin bir aşk duyar; duyar da bütün ömrünü, topyekün varlığı kucaklayan aşkların, vecdlerin, cezbelerin, incizapların ve ruhanî zevklerin gel-gitleri arasında yaşar.” diyen Gülen’e göre, aşk olmadan neticesi itibariyle kalıcı hiçbir hamle ve hareketi gerçekleştirmek mümkün değildir. Özellikle ukbâ (ahiret) ve öteler boyutlu hareketler, mayasında aşk olmadan istenilen sonuca ulaşamaz. “Allah karşısında var eden ve var olan münasebetler içinde yerimizi belirlemek, varlığımız O’nun varlığının, ziyasının gölgesi olması itibariyle yaratılmış olmanın hazlarını duymak, O’nun hoşnutluğunu yaratılışın gayesi kabul edip, hep o hoşnutluğu avlamaya çalışmak çerçevesiyle sunacağımız İlâhî aşk, sınırsız ve sırlı bir güç kaynağıdır.” Aksiyon insanları bu kaynağı ihmal etmemeli, onu köpürte köpürte yaşamalıdırlar. *(Fasıldan Fasıla, 2: 127)*

j. Düşüncede ve Davranışlarda Bütünlük ve Disiplin

Fetanetin bir diğer boyutu veya Gülen’in aksiyonunda ayrı bir aksiyon dinamiği ya da malzemesi, kafa-kalp bütünlüğüne ulaşma, zihni gerçek yörüngesine oturmuş bilimlerle Allah’ın eşya ve hadiselerdeki icraatını kavrayarak aydınlatma, kalbi dinî ilimlerle ve saffet, samimiyet, ihlâs ve günahlardan uzak durma ile temiz tutma, bu şekilde komple insan

olup, küllî düşünebilmedir. Bunun yanısıra Fethullah Gülen için, hem düşüncede hem aksiyonda disiplin de önemlidir.

Şüphesiz uzmanlaşmayı reddetmeyen, fakat ona ancak bütünden kopmadan ve bütün çerçevesinde, bütünün parçaları hakkında daha öte bilgi ve tecrübe sahibi olmak şeklinde değer veren küllî düşünme yerine parçalı düşünme, modern düşüncenin en büyük eksiklik ve hatalardan biridir. Bu düşünce, kâinatı, insanı ve hayatı parça parça ele almakta ve dolayısıyla parçalar arasında bütünlük de kuramadığı için, parçalar üzerinde nicelik yönünden, yani bilgi yığını itibariyle çok ileri gitse de, kalite ve nitelikte alabildiğine sığ kalmaktadır. Oysa komple insan, küllî düşünebilen, eşya ve hadiseleri, insanı ve kâinatı bütünlüğü içinde kavrayıp, parçalara bu bütünlük içinde yer veren ve aralarındaki bağı görebilen insandır. Ancak böyle insanlardır ki, istenen manâda gerçek aksiyonun yönlendiricisi olabilirler. İslâm dünyası, son asırlarda bu bütünlükten, kafa-kalp birlikteliğinden uzaklaştığı, medreseden bilimleri uzaklaştırıp, okula din ve maneviyatı sokmadığı için yıkılmaktan kurtulamadığı gibi, istenen anlamda bir dirilişi de gerçekleştirememiştir. *(Fasıldan Fasıla, 3: 121; Prizma, 1: 126–27, 190)*

k. Kuvvet

Fethullah Gülen, özellikle aksiyon adına ‘kuvvet’ üzerinde de durur. O, kuvvetin de bir yaratılış hikmeti bulunduğunu, dolayısıyla asla göz ardı edilemeyeceğini, ama kuvvetin ilim, manâ ve hikmete, bir diğer açıdan hakka ve hukuka bağlı olması gerektiğini vurgular. Hakkın kuvvette değil, kuvvetin hakta olduğunu belirten ve aksi durumda ortaya çılgın bir kuvvetin çıkacağı uyarısında bulunan Gülen, “Çılgın ve bütün meseleleri kendisinin çözebileceğine inanan bir kuvvet aklı da, mantığı da, muhakeme ve dehayı da dinlemez.” der. Ona göre, insanlığın şu son çağı böyle bir kuvvetin zulümlerine şahit olmakta ve çılgın kuvvet, teknolojik imkânları kin, nef-

ret ve hırslarının emrine vererek, geçmiş dönemlerde bir asra sığıştırılamayan yakıp yıkmaların en korkuncunu birkaç güne sıkıştırabilmekte ve bir hamlede en sağlam sistemleri yerle bir edebilmekte, bir nefhada rejimleri değiştirip yerlerine yeni rejimler getirebilmekte ve kaş-göz arasında en köklü düşünce tarzlarını, en metin anlayışları toz-duman ederek yığınları dayanaksız bırakabilmekte, inançlara had koyup düşünce hürriyetini sınırlayabilmekte, bilhassa son zamanlarda medyanın gücünü de yanlarına alarak hakkı bâtıl, bâtılı hak göstererek toplum çapında bir değerler kargaşası meydana getirebilmektedir. Bu sebeple kuvvet başıboş bırakılmamalı, asla yok sayılıp ihmal de edilmemeli, fakat hakkın elinde, mantık ve muhakeme rehberliğinde, ışıktan düşünceleri sevgiyle tüllenen ve hareketlerinde dünya sulhünü esas alan gerçek kahramanlar tarafından kullanılmalıdır. *(Sızıntı, Aralık 1995)*

l. İhtiyat, Tedbir ve Sebeplere Riayet

Fethullah Gülen'in aksiyon adına üzerinde durduğu hususlardan biri de tedbir, ihtiyat ve sebeplere riayettir. Ona göre, dünyada hiçbir hareket, hiçbir iş, hiçbir hedef mucizelere, Allah'ın yardımları beklentisine bina edilmez. Allah, karşılıklı-karşılıksız yardım edebilir; umulmadık kapılar açabilir. Fakat dünya hikmetler yurdudur; burada sebepler geçerlidir ve Allah burada her işi, her başarıyı bir sebebe bağlamıştır. O bakımdan, her işe kendi sebepleriyle yürünür ve bu sebepleri eksiksiz yerine getirmek, sonra da neticenin beklentisi içinde Allah'a tevekkül etmek, her işte şarttır ve başarının kaynağıdır. Gülen, sık sık, "Dünyada sebeplere o kadar sarılmalı ki, görenler, 'bunlar birer esbapperest (yani bütün bütün sebeplere bağlı)' demeli; sebepleri yerine getirdikten sonra da Allah'a o kadar tevekkül etmeli ki, görenler bu defa, 'bunlar tevekkülden başka bir şey bilmiyor' demeli!" hatırlatmasında bulunur.

Gülen, aksiyonun sıhhati adına ihtiyat konusunda şu görüşleri serdeder:

"İhtiyat, bir iş ve hamlede zarar ihtimallerine karşı ve maruz kalınan musibetler neticesinde âh u vâha düşmemek için ehemmiyetli bir davranıştır. Sebep ve vasıtalara sarılmada gerektiği gibi hazırlanamamış nice müteşebbis vardır ki, neticede ya dizini döver veya kadere taş atar. Onlar, önce tedbirde kusur ederler, sonra da kaderi tenkitle hataya düşerler.

Teşebbüsler gibi tedbirler de, Hakk'ın inayetine arz edilmiş birer davetiyedir. Ve aynı zamanda bunlar, bir hakikatın iki yüzünden ibarettir. Bunlardan birinde meydana gelecek kusur, çok defa inayetin kesilmesine ve dolayısıyla da muvaffakiyetsizliğe sebebiyet verecektir. Arızasız yol ve yürüyüş ise, her lâhza basiret üzere olmakla kabildir." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 206, 209)*

GÜLEN'İN AKSİYONUNDA ANA DİNAMİKLER

Fethullah Gülen'in aksiyon anlayışında belli başlı ilkeler üzerinde durduktan sonra, şimdi de onun aksiyonundaki ana dinamiklere kısaca bir göz atabiliriz:

a. Diğergâmlık

Fethullah Gülen'e göre aksiyonun çok önemli bir unsuru, "yaşatma zevkiyle yaşamaktan vazgeçme" anlamına gelen diğergâmlıktır. Fedakârlık, hasbîlik ve diğergâmlık duyguları ile gönlü dopdolu olan fertler ve böyle fertlerden oluşan bir çoğunluk meydana gelmedikçe, bir toplumun ve milletin ciddî manâda dirilmesi mümkün değildir.

"Sadece kendini düşünen, ya hiç insan değildir veya eksik bir varlıktır. Gerçek insanlığa giden yol, başkalarını düşünürken gerektiğinde kendini ihmal etmekten geçer." diyen Gülen, diğergâmlığın, hepsi de aynı sonuca çıkan farklı boyutlarını şöyle ifade eder:

"İnsan, kendi ayıpları karşısında savcı, başkalarının kusurları karşısında da onlar hesabına avukat olmalıdır.

Olgun insan ve gerçek dost, Cehennem'den çıkışta ve Cennet'e girişte bile "buyurun" demesini bilendir.

Hakikî insan, şartlar ne olursa olsun, kendi kovasına süt sağarken, başkalarının kovasını da boş bırakmaz." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 128)*

"İnsanın Hakk katındaki yüceliği, himmetinin yüceliğiyle ölçülür. Himmet yüceliğinin en bariz emaresi ise, insanın, başkalarının mutluluğu adına şahsî haz ve zevklerinden fedakârlıkta bulunmasıdır. Bilmem ki, toplumun selâmeti uğruna haysiyet ve şerefini ayaklar altına almak, hattâ kükremesi gerekli olduğu yerlerde dahi öfkesini yutarak dayanmasını bilmek, şahsî saadetinin bahis mevzûu olduğu her yerde isteklerine hacir koymaktan daha büyük bir fedakârlık tasavvur edilebilir mi?" *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 208)*

b. Sevgi, Ümit ve Merhamet

Fethullah Gülen'in aksiyonun ana malzemeleri içinde sevgi, merhamet ve ümidin ayrı bir yeri vardır.

Fethullah Gülen'e göre sevgi, insanoğlunu varlığa uyaran ilk nağme ve içinde sallandığı ilk beşik olup, geleceğin aydınlık ve mesut dünyalarını ancak muhabbetle şahlanmış sevgi kahramanları kuracaktır: "Dudaklarında muhabbetten tebessüm, gönülleri sevgiyle harman, bakışları insanî duygularla buğu buğu; herkese ve her şeye şefkatle gamze çakan; doğup-batan güneşlerden, yanıp-sönen yıldızlardan hep muhabbet mesajları alan sevgi kahramanları". *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 202-203)*

Gülen'e göre sevginin yeryüzünde yenemeyeceği hiçbir hasım yoktur. Sevgi, evvelâ bütünleşebildiği her ruhu yükseltir ve ötelere hazırlar. Sonra da bu ruhlar, sonsuzluk adına doyup duydukları şeyleri bütün gönüllere hakim kılma yolu-

na girerler. Bu yolda ölür ölür dirilir; ölürken "sevgi" der ölür, dirilirken de sevgi soluklarıyla dirilirler.

Gülen, "Sevmeyen ruhların olgunlaşıp insanî semalara yükselmelerine imkân yoktur." der. Ona göre, böyleleri yüzlerce sene yaşasalar dahi olgunluk adına bir çuvaldız boyu yol alamazlar. Sevgiden mahrum sineler, bir türlü egonun karanlık labirentlerinden kurtulamadıkları için kimseyi sevemez, sevgiyi sezemez ve varlığın sinesindeki muhabbetten habersiz olarak kahrolur giderler. *(Yitirilmiş Cennete Doğru, 96)*

Fethullah Gülen'e göre, sevgiyi sevip düşmanlığa düşman olmak, inançla coşan bir kalbin en ayırt edici vasfıdır. Herkesten nefret ise, ya gönlü şeytana kaptırmışlık veya bir cinnet eseridir. O, "Sen insanı sev, insanlığa hayran ol!" der. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 107)*

Gülen'in hem İslâm anlayışında, hem de aksiyonunda merhamet ve ümidin de çok önemli yerleri vardır. "Sonbaharda dalından bir yaprağın düştüğünü görsem, kolum kopmuş gibi acı duyarım." diyen, bunun için odasındaki çiçeklerin solmasına, kurumasına ve yapraklarını dökmesine asla tahammül edemeyip, odasında bu duruma gelmiş çiçek bulundurmayan, karınca gibi bir hayvanın bile ayak altında kalıp ölmesine tahammül edemeyen Fethullah Gülen'e göre, gökler ötesinden gelen merhamet mesajlarıyla yer düzene kavuşmuş, sema tesviye görmüştür. Makro âlemden mikroâleme kadar her şey, hayranlık uyaran bu âhenge ve çelik çavak işleyişe merhamet sayesinde ermiştir. Bu âlemde her şey merhamet düşünür, merhamet konuşur ve merhamet vadeder. Bu itibarladır ki, kâinata, bir merhamet senfonizması nazarıyla bakılabilir. Gülen, kâinattaki bütün merhamet ve şefkatlerin oluşturduğu esrarlı koroya hükmeden, her şeyi çepeçevre sarmış en geniş ve nihayetsiz rahmeti, yani Hakk'ın rahmetini sezip hissedemeyenleri talihsiz ruhlar olarak niteler ve şöyle der:

"Bütün bu olup bitenler karşısında insan, şuur ve iradesiyle, idrak ve düşüncesiyle "konsantre" olarak bu engin rahmeti kavrama ve soluklarıyla ona kendi nağmesini katma sorumluluğu altındadır. İçinde yaşadığı topluma, insanlığa, hattâ bütün canlılara, bir insanlık borcu olarak merhamet etme mükellefiyetindedir. O, bu yolda merhamet ettiği nisbette yücelir; gadre, zulme, insafsızlığa düştüğü ölçüde de horlaşır, hakirleşir ve insanlığın yüzkarası olur." *(Sızıntı, Kasım 1980)*

Gülen için ümit ise, her şeyden evvel bir inanç işidir. İnanan insan ümitlidir ve ümidi de inancı nisbetindedir. Bu itibarladır ki, sağlam inanç mahsulü çok şeyler bazılarınca harika zannedilmektedir. Aslında ümit, azim ve kararlılık, iman dolu bir kalbe girince beşerî normlar aşılmış olur. Bu seviyede gönül hayatına sahip olamayanlar ise, bunu fevkalâdeden sayarlar. Hele insan, inanacağı şeyi iyi seçebilmiş ve ona gönül vermişse, artık onun ruh dünyasında ümitsizlik, karamsarlık ve bedbinlikden asla söz edilemez.

Fethullah Gülen'e göre ümit, insanın kendi ruhunu keşfetmesi ve ondaki iktidarı sezmesinden ibarettir. Bu sezişle insan, kâinatlar ötesi Kudreti Sonsuz'la münasebete geçer ve onunla her şeye yetebilecek bir güç ve kuvvete ulaşır. Bu sayede zerre güneş, damla derya, parça bütün ve ruh kâinatın bir soluğu haline gelir. 'Solmayan renge, sönmeyen ışığa, batmayan güneşe' dilbeste olan bir ruhtur ki, gecesi sabah aydınlığında, gündüzü Cennet bahçeleri gibi rengârenktir. Böylelerinin karanlık bilmeyen ufuklarında güneşler kol gezer ve değişen mevsimler, farklı manzaraların büyüleyici meşherleri gibi birbirini takip eder durur. Sonsuza bağlanmış ve ümitle dolu bu gönüller, bahar demez yaz demez; hazan demez, kış demez, kucak kucak meyvelerle gelir ve kendilerinden bekleneni yerine getirirler. *(Çağ ve Nesil, 1-3)*

c. Hoşgörü ve Af

"İyileri iyilikleriyle alkışlama, inanmış gönüllere mürüvvetli olma, inkârcılara yumuşak yaklaşıp, kinlerini ve nefretlerini eritme ve Mesih gibi diriltici soluklara sahip olma" manâsında hoşgörü ve müsamaha, Gülen'in terminolojisinde ayrı bir derinliğe sahiptir. Ayrıca, kötülükleri iyilikle savma, görgüsüzce muamelelere aldırış etmeme, töre-bilmezlere karşı âlicenap olma da, müsamaha veya hoşgörünün diğer şartları veya boyutlarıdır. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 101)*

Gülen, aksiyon insanının müsamaha veya hoşgörüsünü anlatırken, şu çok çarpıcı ifadeleri kullanır:

· "Aç herkese açabildiğin kadar sineni, ummanlar gibi olsun! İnançla geril ve insana sevgi duy; kalmasın alâka duymadığın ve el uzatmadığın bir mahzun gönül..!

· İyileri iyilikleriyle alkışla; inanmış gönüllere mürüvvetli ol; münkirlere öyle yumuşak yanaş ki, kinleri, nefretleri eriyip gitsin ve sen, soluklarında daima Mesih ol..!

· Yolların en renklisinde ve beyanların en çarpıcısıyla, göklerle alışverişinde bir Yüce Rehber'in arkasında olduğunu unutma! Unutma ve bu hususların bir tekine bile sahip bulunmayanları düşünüp insaflı ol.!

· Kötülükleri iyilikle sav; görgüsüzce muamelelere aldırış etme! Herkes, davranışlarıyla karakterini aksettirir. Sen müsamaha yolunu seç ve töre-bilmezlere karşı âlicenap ol..!

· Sevgiyi sevip düşmanlığa düşman olmak, inançla coşan bir kalbin en mümeyyiz (ayırt edici) vasfıdır. Herkesten nefret ise, ya gönlü şeytana kaptırmışlık veya bir cinnet eseridir. Sen insanı sev; insanlığa hayran ol..!

· Sakınıp, bir kere dahi olsa nefsin hakemliğine düşmemelisin; zira ona göre senden başka herkes mücrim, her fert de talihsizdir. Bu ise, en doğru sözlünün beyanında şahsın helâ-

ki demektir. Sen, nefsine karşı oldukça sert, başkalarına karşı da yumuşaklardan yumuşak ol..!

· Hakk'ın sana karşı muamelesini ölçü kabul edip, halka karşı öyle davranmalısın. O zaman, halk içinde Hakk'la beraber olur, her iki yalnızlığın vahşetlerinden de kurtulursun...

· Yaratıcı'nın nazarında ne olduğunu, gönlünde O'na ayırdığın yer ile, halk katındaki mevkiini de, onlara karşı olan tavırlarınla tartıp değerlendirebilirsin. Hakk'dan bir lâhza gafil olma! Ve, "insanlar içinde insanlardan bir insan ol..!"

· Hasılı, insanlar içinde sevgi ve itibarını korumak için, Hakk için sev! Hakk için nefret et! Ve, gönlü Hakk'a açık bir insan ol..!" *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 107-108)*

Gülen, her zaman düşüp günaha girme istidadındaki insanın en büyük arzu ve beklentisinin af ve hoşgörü olduğunu söyler. Ona göre, af dileme, af bekleme ve kaçırılan fırsatlar için inleme, bir idrak ve şuur işi olması itibariyle nasıl kıymetli ise, affetme de o kadar, hattâ ondan da ileri bir yücelik ve fazilet işidir. Affediliş, bir tamir, bir öze dönüş ve yeniden kendini buluş demektir. Bundan ötürüdür ki, Rahmeti Sonsuz'un katında en sevimli davranış, bu dönüş ve arayış hafakanları içinde sürdürülmüş olandır. Affedenler, affa mazhar olur. Bağışlamasını bilmeyen bağışlanmaz. Bir kere olsun, kendi günahının muhasebesiyle iki büklüm olmamış af bilmez hoyratlar, hiçbir zaman affedicilikteki yüce zevki idrak edemeyeceklerdir. *(Sızıntı, Mart 1980)*

d. Sabır ve Sebat

Gülen'in düşüncesinde aksiyonun olmazsa olmaz bir diğer boyutu, sabır ve sebattır. Onun için gerçeği bulma ve ona gönül verme ne kadar ehemmiyetli ise, bulduktan sonra vefalı olup o yolda sebat göstermek de o kadar önemli ve üzerinde titizlikle durulmaya değer bir husustur. Sık sık ahd ü peyma-

nını bozarak kararsızlığa düşenler, gün gelir kendilerine karşı da güven hissini kaybederek yavaş yavaş başkalarının tesirine girerler. Zamanla bütün bütün şahsiyetlerini de yitiren bu meflûç ruhların artık ne kendilerine ne de cemiyete herhangi bir yararı olabilir. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 213)*

Gülen'in sabır anlayışının, Allah'ın emirlerini yerine getirmede gösterilmesi gereken sabır, günahlara karşı direnme ve Allah'ın yasaklarından kaçınmada gösterilmesi gereken sabır, aceleci olmama ve zamanın, şartların getirdiği olumsuzluklar karşısında ümitsizliğe düşmeme manâsında sabır, Hakk'ın kaza ve kaderine rıza gösterme, dolayısıyla başa gelen musibetlere hiç şikayetsiz dayanma manâsında sabır ve dünyanın çekiciliklerine kapılmama anlamında sabır olarak, bir takım boyutları vardır. *(Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1: 142–43)*

Fethullah Gülen, sebat ve dayanma konusunda, onun gerek İslâm ve insanlık anlayışını, gerekse aksiyonunu tanımamıza yardımcı olacak daha başka farklı ve çoklarında görülmeyen mütalâalarda da bulunur. Ona göre, Hakk'a gönül vermiş bir insan, ahiret yolundaki hizmetlerin mükâfatını dünyada isteme ve halkın teveccühünü büyüklük emaresi sayıp da, kendisini büyük görme gibi görgüsüzlüklere düşmemelidir. Ayrıca, kimseden hürmet beklememeli, milletine karşı verdiği hizmetleri, başkalarına yaptığı iyilikleri onların yüzüne çarpma gibi küçüklüklere girmemelidir; çünkü yapılan bir görevdir ve her insan, bu görevi yerine getirme sorumluluğu altındadır.

Gülen'e göre, aksiyon sürecinde insan, bir takım güzelliklerle karşılaşabileceği gibi, bir takım olumsuzluklarla da karşı karşıya gelebilir. İstemeden kendisine mükâfatlar da verilebilir; ceza, tevbih ve kınama da görebilir. Gerçek aksiyon insanı, mükâfatı da, cezayı da, bu sahada Allah'ın lütfunu da kahrını da bir bilmelidir. Ayrıca, yaptığı hizmetleri asla anlat-

mamalı, bu hizmetler sonucunda bir takım müsbet sonuçlar ortaya çıkarsa, bunları Allah'a vermeli, arkadaşlarının gayretlerine terettüp etmiş İlâhî birer lütuf olarak görmelidir. Gülen, bu mütalâaalarını son olarak, şöyle bağlar:

"İlmim, izzetim, onurum deyip nefis türküleriyle düşmanlarını memnun, dostlarını da dilgîr etme! Varsa meziyetin, bırak öbür âlem için sümbül versin, başak bağlasın! Ve senin hayatının destanları, meleklerin ebedî nağmeleri olarak kalıp gitsin." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 212)*

e. Vefa ve Sadakat

Fethullah Gülen'in düşüncesinde vefa ve sadakat, sıhhatli bir aksiyonun en önemli dinamik ve malzemelerindendir. Vefa ve sadakatin, Allah'a karşı kullukta ısrar, O'nun kapısından bir an bile ayrılmama, sürekli O'nun rızasını ve hoşnutluğunu kollama ve bir de, insanın gönül verdiği hedefe doğru yolda sapmadan yürüme şeklinde iki boyutu vardır.

Gülen, "Vefayı, insanın gönlüyle bütünleşmesi şeklinde tarif edenler de olmuştur." der ve kalbî, ruhî hayatı olmayanlardan vefa ve sadakat beklenemeyeceğini belirtir. Çünkü ona göre, kin, nefret ve kıskançlık gibi duygular vefayı öldüren birer zehir olduğu gibi, konuşurken doğru beyanda bulunma, verilen sözlerde, edilen yeminlerde durma, vadi ve ahdi yerine getirme, ancak gönül hayatına bağlıdır. Gülen, vefanın önemi konusunda şunları da ilâve eder:

"Fert, vefa duygusuyla itimada şayan olur, yükselir. Yuva, vefa duygusu üzerine kurulmuş ise devam eder ve canlı kalır. Millet, bu yüce duygu ile faziletlere erer. Devlet, kendi vatandaşına karşı ancak bu duygu ile itibarını korur. Vefa düşüncesini yitirmiş bir ülkede ne olgun fertten, ne emniyet vadeden yuvadan, ne de istikrarlı ve güvenilir devletten bahsetmek mümkündür. Böyle bir ülkede fertler birbirlerine karşı

kuşkulu, yuva kendi içinde huzursuz, devlet vatandaşa karşı uğursuzlardan uğursuz ve her şey birbirine karşı yabancıdır.

Gönül hayatını öldüren, dolayısıyla vefa ve sadakat duygularını çökerten, içte değişikliğe uğramadır. İçte değişikliğe uğramanın önemli bir emaresi de, evrâd ü ezkârı, yani kişinin günlük okuduğu dua, zikir ve münacatları terketmesidir. Bu bakımdan, içte değişikliğe uğramamak ve dolayısıyla vefa ve sadakati korumak için evrâd ü ezkâra devam etmek, Rabb'le münasebeti güçlü tutmak, zihinleri sürekli ilim ve hikmetle, gönülleri de yakîn ve doygunlukla beslemek gerekir." *(Fasıldan Fasıla, 1: 114–15; 2: 114–15)*

f. Kendini Yenileme

Birinci bölümde de üzerinde durulduğu üzere, kendini yenileme, Fethullah Gülen'in hem düşüncesinde, hem de aksiyonunda ayrı bir yere sahiptir. O, kendini yenilemeyi, devamlı var olabilmenin ilk şartı ve en mühim esası olarak görür. Ona göre, sırası geldikçe kendilerini yenileyemeyenler, güçlü de olsalar, er geç tükenip gitmeye mahkûmdurlar. Her şey, kendini yenileyerek canlı kalır ve varlığını sürdürür. Yenilenme durunca da canı çekilmiş ceset gibi çürümeye, heba olup dağılmaya terk edilmiş olur.

Gülen, "Kendini yenileme, yenilik hayranlığı ve moda düşkünlüğü ile de karıştırılmamalıdır." der ve şöyle devam eder: "Bunlardan biri, yani yenilik hayranlığı ve moda düşkünlüğü, her şeyiyle delik deşik olmuş yığınların yüzüne boya çalıp, yarıkları kapama ameliyesi ise, diğeri, yani gerçek yenilenme, Hızır çeşmesinden getirilen 'âb-ı hayât'la topluma ölümsüzlük kazandırma aksiyonundan ibarettir. Gerçek yenilenme, kök ve çekirdekteki saffeti koruyarak ve veraset yoluyla geçmişten süzülüp gelen bütün kıymetlerin, hâlihazırdaki düşünce ve irfan buğularıyla sentezleri yapılarak daha yeni, daha berrak tefekkür iklimlerine ulaşmaktır. Yoksa yenilik ve

eskiliği bir cepken ve feracede, bir frak ve briyantinli saçta görmek, düpedüz bir aldanmışlık ve öyle göstermeye kalkışmak da bir illüzyonizm ve hokkabazlıktır. İlimlerin gelişip inkişaf etmesini, teknolojinin yeni yeni imkânlar hazırlayıp istifademize sunmasını en iyi şekilde değerlendirerek, elimizdeki menşûru (mercek) sık sık kalbimize çevirip, yeni baştan kanaat, düşünce ve tasavvurlarımızı yoklamak, gönlümüzdeki irfan peteğine her gün başka başka şeyler ilave etmek ve her lâhza birkaç defa bütün kâinatları ruh prizmasından geçirerek dimağlara "efor" yaptırtmak, işte gerçek yenilenme budur." *(Sızıntı, Nisan 1982)*

g. Çile ve Izdırap

Fethullah Gülen'in aksiyonunda en önemli dinamiklerden biri de çile ve ızdıraptır. Çile ve ızdırap, bir bakıma onun varlığının mayası gibidir. Kendisini Allah'a kulluğa ve O'nun rızasına, dolayısıyla bu çerçevede O'nun adını herkese duyurup, mümkün ve ilâhî meşietin izni olsa, bütün insanların iman edip ebedî Cehennem azabından kurtularak Cennet'e girmesine, ayrıca, "yitirilmiş cennet"in, altın bir çağın beşerin ferdî ve sosyal hayatının ufuklarında tulûuyla, herkesin faziletlerle bezeli mutlu bir hayat yaşamasına adamış bir insan olarak Fethullah Gülen, bütün varlığı çile ve ızdırapla yoğrulmuş tam bir çile ve ızdırap insanıdır. Buna, onu az da olsa yakından tanıyanlar şahit olduğu gibi, yazılarına az göz atıp, sohbetlerine az kulak verenler, çile ve ızdırabın onun hayatında nasıl bir yer tuttuğunu görebileceklerdir.

Çile, Gülen'e göre, yüce hedeflere varmanın ve yüksek neticeler elde etmenin tek yoludur. Hakikat yolcusu, çile ile günahlardan arınır; onunla saflaşır ve onunla özüne erer. Çilenin olmadığı yerde ne olgunlaşmadan, ne de ruhla bütünleşmeden bahsetmek mümkündür. Ruh, çile ile kemale erer. Gönül, çile ile inkişaf eder. Çile görmemiş ruhlar ham, gönül-

ler de kolu kanadı kırık ve ölgündür. Çile, çalışmaya ve o yolla elde edilen şeylere kat kat değer kazandırır. Çilesiz elde edilenler ise, mirastan gelen mal gibidir. Gelişi emeksiz, gidişi de üzüntüsüz olur. Ancak binbir ızdırapla kazanılan şeylerdir ki, muhafazası uğrunda canlar feda edilir... Bir millet ve bir medeniyet büyük muzdarip ve çilekeşlerin öncülüğünde kurulmuş ise sıhhatli, istikrarlı ve gelecek adına ümit vericidir. Aksine, hayatında bir kere olsun ağlamamış, inlememiş ve sancı çekmemişlerin elinin altında doğmuş ve gelişmişse, zayi olmaya namzet ve talihsizdir. Bir kere olsun, sahip olduğu şeyler uğrunda aç-susuz kalmayan, yurdunu, yuvasını terk etmeyen, belli bir dönemin zarurî sarsıntılarına, sıkıntılarına maruz kalmayan ızdırapsızlardan, hayatlarını madde ve konforun levsiyatı içinde geçiren ham ruhlardan hiçbir fedakârlık beklenemez. Fedakârlığın olmadığı yerde de sıhhatli bir aksiyondan bahsedilemez. *(Buhranlar Anaforunda İnsan, 7-10)*

h. İstiğfar ve Gözyaşı

İslâm'a Allah'ın gönderdiği bir din olarak bütün derinliğiyle inanıp bağlanan ve onu öncelikle kalp ve ruh seviyesinde yaşamaya çalışan bir insan olarak Fethullah Gülen'in hem hayatında, hem de aksiyonunda istiğfar (Allah'tan günahların, hataların bağışlanmasını dileme) ve gözyaşı apayrı bir öneme sahiptir. Çile ve ızdırapla beraber gözyaşı, bir de istiğfar ve dua, onun için sorumlu bir mü'minin hayatını özetleyebilecek birkaç önemli ve sırlı kelimedir. İmanının, insanlığının, hayatın anlamının ve sorumluluğunun şuurunda bir mü'min, hayatını bu kelimeler, onların manâ ve muhtevası üzerinde örgüler ve denebilir ki o, bir çile olur, ızdırap olur, istiğfar olur, gözyaşı olur, dua olur. Fethullah Gülen, İslâm'a da insana da, İslâm'ın ve insanlığın manâsına da bu pencerelerden bakar.

Onun için gözyaşı, Hakk rahmetinin insan gözünde damla damla olmasıdır; dilin, duygunun ve gönlün el ele, yüz yü-

ze birleştiği, iç içe girdiği ânın çiçekleşmesi üzerinde birer jaledir; ihlâs ve samimiyet sahibi, bağrı yanık ve ciğeri kebap insanlar için bir boşalma eylemidir; dünyada dayanılmaz hale gelen aşk ateşinin ızdırabını bir nebze dindirirken, ahirette de Cehennem'in alevlerini söndürecek tek iksirdir. Onun içindir ki, Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, "Mahşer'de, Cehennem kıvılcımlarının insanları kovaladığı hengâmda, Cebrail Aleyhisselâm elinde bir bardak suyla görünür. Ona, 'Bu ne?' diye sorarım ve bana şöyle cevap verir: "Bu, mü'min kulların Allah korkusuyla ağlayıp gözlerinden döktükleri gözyaşlarıdır ve şu korkunç kıvılcımları söndürecek tek şeydir." buyurmuştur. Yine onun içindir ki, Cennet hûrilerinin kulaklarındaki küpeler, göz damlalarının yanında pek değersiz kalır..! *(Çağ ve Nesil, 39; Fasıldan Fasıla, 2: 29-30)*

Gülen, gözyaşı için aksiyon açısından ise şunları söyler ve insanları şu sözlerle ağlamaya çağırır:

"Şimdi sizler, ey bütün bir tarih boyunca ağlamayı unutmuşlar! Gamsızlar, dertsizler ve ağlanacak hallerine gülenler! Gelin, şu çıkmazın başında durup asırlık gamsızlığımıza bir son vererek beraber ağlayalım! Cehaletimize ağlayalım! Kaybettiğimiz şeylerden habersizliğimize ağlayalım! Kusurdan bir heykel haline gelmiş mahiyetimize, duygularımızın dumura uğrayışına ve hoyratlaşan gönlümüze ağlayalım! Bu vaziyette öleceğimize, öldüğümüz gibi dirileceğimize, tasmalı ve prangalı büyük imtihanda, en büyük merasimde fevc fevc geçecek olan mazinin şanlıları arasında yer bulamayacağımıza ağlayalım! Daldan kopan bir meyve gibi yalnız düşüşümüze, ayaklar altında ezilişimize, rahmetten cüda kalışımıza ağlayalım..! Yukarılara doğru güvercinler gibi kanat çırpalım ve çok yükseklerde öyle bir "âh" edelim ki, ünümüz, gözyaşlarından meydana gelen bulutları harekete getirsin. Sonra ateşimizi söndürecek o damlalar, yağmurlar gibi başımızdan

aşağıya insin ve ateşimizi söndürsün! Kin ve nefret ateşini. Bütün dünya ve ukba ateşini...

Allah'ım! Sen'den diliyor ve dileniyoruz: Gözlerimize yaş ver ve bizi ağlat! Merhamet etmen için, Sen'den uzak kalış hasretini duyamayışımıza ağlat! Gönlün şak şak oluşuna, ağyar ateşine yanışına, öyle ağlat ki, sineler kebap olsun; ondan bir feryat çıksın, meleği ve feleği velveleye versin." *(Sızıntı, Eylül 1979)*

Gülen, bazı ayetleri misal vererek, gözyaşının Kur'ân'da da takdir edilip övüldüğünü anlatır: Mü'minleri överken, "Onlar Allah'ın ayetlerini duydukları zaman çeneleri üstü yere kapanırlar" *(İsrâ/17: 107)* diyen Kur'ân, günahları kendilerini kuşatmış olanlara ise, "Az gülsünler, çok ağlasınlar." *(Tevbe/9: 82)* ihtarında bulunur. Peygamber Efendimiz de, "Ürpermeyen kalbden, yaşarmayan gözden Sana sığınırım Allahım." diye yalvarır. Samimi gözyaşları kalb inceliğinin ve hassasiyetin de ifadesidir. Kalbleri kaskatı olmuş, duyguları örümcek bağlamışlarda gözyaşı görülmez. *(Fasıldan Fasıla, 2: 30)*

AKSİYONUN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Sağlıklı bir aksiyon için, bazıları üzerinde yukarıda kısmen durduğumuz prensipler getiren ve onun dinamiklerini nazara veren Fethullah Gülen, böyle bir aksiyonun önündeki engellere ve aksiyon yolundaki tehlikelere de dikkat çeker. Bu engel veya tehlikeler içinde de daha çok bedenî zevklere mağlûbiyet, makam ve rahat düşkünlüğü, bencillik, kanıksama (ülfet), sebatsızlık ve günahlara dalma gibi, her biri tek başına fertleri de toplumları da yutabilecek çukurlar üzerinde durur.

a. Şöhret ve Makam Düşkünlüğü

Gülen'e göre, insanda pek çok iyi şeylerin özü ve çekirdekleri, meselâ hasbîlik, samimiyet, diğergâmlık, istiğna gibi gü-

zel huylar bulunduğu gibi, bunların yanısıra, bir kısım fayda- lar için kötü şeylerin esasları, sözgelimi, makam sevgisi, mansıp düşüncesi, görünme arzusu nevinden kalbi öldüren, ruhu felç eden kötü hasletler de onda mevcuttur. Samimiyet ve ihlâs, yani din ve ülke adına yapılan bir işin yürekten ve karşılık beklemeden yapılması, o işin ruhu ve Allah katında kabul edilmesinin şartı olmakla birlikte, hemen her insanda az-çok bulunması tabiî olan kötü hasletler eğer meşrû şekilde tatmin edilmezse, kendilerini bunlardan kurtaramayanlar, hem kendilerine, hem de içinde yaşadıkları topluma çok zararlı olabilirler.

Gülen, bu objektif tesbitini bir misalle açar ve meselâ, sesinin güzelliğini ve müzik kabiliyetini şöhret ve kazanç adına kullanmak isteyen birinin, müstehcen parçalarla etrafına 'sis ve duman püskürteceğine', onun ilâhî gibi, kaside gibi veya daha başka zararsız türlere yönlendirilmesinin yerinde olacağını belirtir.

Gülen, daha sonra asıl gerçeği ve olması gerekeni bir arzu olarak ortaya koyar: "Keşke gönüller, Yüce Yaratıcı'nın verdiğine ve vereceğine kanaat ederek, her bucakta O'nun hoşnutluğunu arayabilselerdi." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 226–28)*

b. Bencillik Girdabı

Fethullah Gülen, önce şu sözleriyle, insandaki enaniyetin, yani ben düşünce ve bilincinin, insan benliğinin, asıl mahiyet ve fonksiyonuna dikkat çeker: "İnsana bahşedilen benlik emaneti, en büyük gerçeği tanıyıp bulma yolunda ona verilmiş mukaddes bir armağandır. Fert, onunla Yüce Yaratıcı'yı, O'nun kudretinin, ilminin, iradesinin sonsuzluğunu, eksiklik ve kusurların O'nun semtine sokulamayacağını idrak edecek, sonra da sinesinde tutuşturduğu marifet ve muhabbet ateşiyle onu eritip bitirecek, sadece Yüce Yaratıcı'nın varlığıyla bakıp görecek, O'nunla düşünüp O'nunla bilecek ve sadece

O'nunla soluyacaktır." Ama bu armağan, bir bencillik ve enaniyet kaynağı haline getirildiğinde ise kabarır, şişer ve sahibini yutacak bir ifrit haline gelir.

Gülen'e göre hep bencil olarak kalıp gitme, Hakk'ı görüp bilememenin, sonsuzluk yolunda mesafe alamamanın ve gözleri bağlı aynı yerde dönüp durmanın ifadesidir. Devamlı benlik hesabına düşünenler, benlikle oturup kalkanlar, aradıklarını "ego"nun karanlık atmosferinde arayanlar, yıllarca dere-tepe demeden aşıp gitseler de, bir çuvaldız boyu yol alamazlar. Yapılan işler işlerin en ağırı, en yorucusu dahi olsa, benlik hesabına yapıldığı takdirde katiyen fazilet vadetmez ve İlâhî Dergâh'ta kabul görmez.

Gülen, "Benliğin ilimden kaynaklananı, servet ve iktidarla ortaya çıkanı, zekâ ile, güzellik ile şişip büyüyeni ve daha birçok çeşidi vardır. Bu sıfatlardan hiçbiri, insanın zâtî malı olmadığından, bu husustaki her iddia, hakiki Mal Sahibi'nin gazabına bir vesile ve davetiye sayılmış ve bu mağrur ruhların helâkiyle neticelenmiştir." dedikten sonra şu ikazı yapar ve ardından da gerçek insanlığın portresini çizer:

"Her fırsatta kendini etrafa anlatma ruh haleti, fertte bir eksiklik ve aşağılık duygusunun ifadesidir. Böyleleri, iyi bir ruh terbiyesiyle varlıklarını gerçek Mal Sahibi'ne feda edecekleri güne kadar da bu durum sürer gider. Bunların her işi bir çalım, her ifadeleri gürül-gürül benlik, her mahviyet ve tevazuları da ya bir riya, ya da kendilerini başkalarına anlattırabilme yatırımıdır.

Bir insanın insanlığa yükselmesi, onun tevazuu ile, tevazuu da, makam, mansıp, servet ve ilim gibi halkın itibar ettiği şeylerin onu değiştirmemesiyle belli olur. Anılan hususlardan biriyle düşünce ve davranışlarında değişikliğe uğrayan bir şahsın ne tevazuundan, ne de insanlığa yükselmesinden bahsedilebilir.

Alçak gönüllülük, hemen bütün güzel huyların anahtarı mesabesindedir. Onu elde eden, diğer güzel huylara da sahip olabilir. Ona malik olamayan ise, çoğunlukla diğer huylardan da mahrum kalır." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 229–31)*

c. Rahata Düşkünlük

Fethullah Gülen, çok yerde 'tenperverlik' olarak nitelediği rahata düşkünlüğü insanın çürüyüp gitmesinin en önemli bir sebebi olarak görür ve şöyle der:

"Akıcılığını kaybedip hareketsiz kalan sular kokuşup bozulduğu gibi, kendini rehavete terk eden tembel kimselerin de çürüyüp zayi olması muhakkaktır. İnsanda rahat etme arzusu, ilk ölüm alarmı ve işaretidir. Ancak fert, hissiyatıyla felç olmuşsa, ne bu alarmı duyacak, ne de bu işaretten bir şey anlayacaktır. Tabiî, dostların ikaz ve uyarılarından da..."

Gülen, tembellik ve tenperverliğin her türlü zillet ve mahrumiyetin en başta gelen sebeplerinden olduğu ve kendilerini rahat ve rehavetin kucağına salıveren ölü ruhların, bir gün zaruri ihtiyaçlarının dahi başkaları tarafından karşılanmasını bekleme gibi bir zillete düçar olacakları uyarısında bulunur. Ona göre, bu rahat ve rehavet düşkünlüğüne aşırı haneperestlik, yani eve düşkünlük de eklenince, artık hizmet hattının terk edilmesi kaçınılmaz olur.

Hizmet hattını terk edenler de, suçluluk ruh haletiyle, kendilerini savunmaya ve çalışıp, hizmet veren arkadaşlarını ise değişik bahanelerle eleştirmeye girişirler. Azim, irade ve gayretleriyle felce uğramış bu tür kimselerin, etraflarındaki insanların cesaret ve kuvve-i maneviyeleri (moralleri) üzerinde de önemli olumsuz tesirleri görülür. Böyleleri, düştükleri bu çukurdan kendi hata ve kusurlarını içten itirafla çıkmadan, katiyen kendilerine gelemezler. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 223–25)*

d. Zıtlıklar

Fethullah Gülen, sağlıklı bir aksiyonu felç eden rahata düşkünlük, bencillik ve şöhret ve makam düşkünlüğü gibi 'hastalıklar'a dikkat çektikten sonra, düşünce mekiğini paradoksal bir biçimde, aksiyon ve kişinin olgunluğu adına olumlu ile olumsuz kutuplar arasında dokur ve şunları söyler:

"Duygu ve düşüncede saflaşıp özüne ermeyi, insanî melekelerini geliştirip Rabbânîleşmeyi düşünüyorsun; cismanî zevklerden sıyrılıp, behimî arzulara başkaldırmadan nasıl olacak ki..!

Gönül hayatında "tevhid"e ulaşmayı ve ruhanî zevklere gömülüp gitmeyi arzuluyorsun; içinde binbir kötü duygu kol gezerken ve sen her dönemeçte bedenî hazlarına "evet" derken nasıl olacak ki..!

Kanatlanıp pervaz etmeyi, yükselip gökler ötesi âlemlere varmayı hayal ediyorsun; bir çocuk gibi şu dünyanın çamur ve balçığına bağlı kaldıktan sonra nasıl olacak ki..!

Ufkunda hep yeni şafakların sökün edip tüllenmesini bekliyorsun; yüce ideallerle gönlünü donatmadan, kükreyip eski yerini almadan ve bir çığlık olup dünyanın bağrında inlemeden nasıl olacak ki..!"

Asırlardan beri üst üste yığılmış problemlere çözüm getirmek istiyorsun; azim deyip, ümit deyip o yolda yıllarca, asırlarca beklemeye kararlı olmadıktan sonra nasıl olacak ki..!

Gönlünce varlığa ermeyi ve duygu dünyan itibarıyla hayattan kâm almayı özlüyorsun; gün batıncaya kadar orucunu bozmadan bu bezmi devam ettirmezsen nasıl olacak ki..!

Kendini eksiksiz ve kusursuz görüyor ve herkesin de bunu böyle bilmesini istiyorsun; her gün sırtında bin günah cemiyet içinde ve davranışlarındaki oynaklıkla nasıl olacak ki..! *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 217–18)*

BİR EĞİTİMCİ OLARAK FETHULLAH GÜLEN

Denebilir ki, Fethullah Gülen'in bütün aksiyonu, en geniş anlamıyla eğitim kavramı içinde ele alınabilir. Çünkü ona göre, yeryüzünde karşılaştığımız bütün problemlerin temelinde insan unsuru yatar. Yani, bütün problemler insanla başlar, insanla biter. İster iyi yürüyen, arızasız veya az arızalı içtimaî bir sistem ve toplum düzeni, isterse kabir ve kabrin öte yanı için en etkili vasıta eğitimdir. Bu bakımdan, eğitim ve öğretmenlik, mesleklerin en kutsalı olduğu gibi, bir ülkeye ve millete ve en hayırlı hizmet de ancak eğitim yoluyla yapılabilir. *(Hulusi Turgut, "Fethullah Gülen ve Okullar," Yeni Yüzyıl, 15.01.1998)*

EĞİTİM VE ÖĞRETİMİN ÖNEMİ

Fethullah Gülen'e göre, insanoğlu için gerçek hayat, ancak ilim ve irfanla kabildir. Bu sebeple, öğrenip öğretmeyi ihmal edenler, hayatta dahi olsalar ölü sayılırlar. İnsanın yaratılışının gayesi, görüp bilmek ve bildiklerini başkalarına öğretmektir. Bir ferdin tedbir ve isabetli kararları, onun akıl ve mantıkla münasebeti nisbetindedir. Akıl ve mantık ise, ancak ilim ve marifetle aydınlığa kavuşur ve kemale erer. Onun içindir ki, ilim ve marifetin olmadığı yerde akıl âtıl, mantık aldatıcı, kararlar da isabetsizdir. Bir insanın insanlığı, öğrenip öğretmek ve başkalarını aydınlatmakla belli olur ve ortaya çıkar. Bilmediği halde öğrenmeği düşünmeyen, öğrendikleriyle kendisini sürekli yenileyip başkalarına da örnek olmayan birinin insanlıktan ne kadar nasipdar olduğu cidden düşündürücüdür. İlim ve marifetle elde edilen mevki ve paye, başka yollarla elde edilen makamlardan daha yüksek ve daha uzun ömürlüdür. Zira ilim, sahibini dünyada fenalıklardan uzak ve faziletli, öbür âlemde de, irfanıyla aydınlattığı makamların temaşası içinde mest ve mutlu kılar. Buna karşılık, hakikat adına boş gönüller ve marifetten mahrum ruhlar, her

türlü fena düşüncenin serpilip gelişmesine müsait birer tarla mesabesindedirler. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 24-25)*

Fethullah Gülen, öğrenme ve öğretmeden ibaret olan eğitimi o kadar yüceltir ki, onun yanında öğrenme ve öğretme, terbiye veya eğitim, göklere dayalı iki yüce vazifedir. Allah'ın Rabb sıfatının insan hayatındaki tecellisi olan bu vazifenin yerine getirilmesi ile insanın ruhundaki liyakat ve ehliyet ortaya çıkarılır ve topluma armağan edilecek hale gelir. Öğretim ve eğitim imbiğinden geçmemiş fertte insanî meziyetler ve yükseltici hususiyetler gelişmediği için, onda içtimaî olma hususiyeti aramak da beyhudedir. *(Sızıntı, Kasım 1979)*

Gülen için öğretme ve eğitme, fertler için olduğu kadar, toplumlar için de üzerinde en çok durulması gereken en hayatî bir konudur. Bir defa, fert planında insan, duygularının pes şeylerden uzak olduğu ölçüde insandır. Terbiyenin bedene ait olan kısmını belki herkes idrak edebilir ama, insanı asıl insanlığa yükselten fikrî, hissî ve ruhî terbiyeyi anlayabilen çok az olsa gerektir. İkinci olarak, bir milletin ıslahına fenaları imha etmekle değil, nesilleri değişmez gerçekler ve millî değerler çerçevesinde bir terbiye ile insanlığa yükselterek hizmet edilebilir. İnanç, ideal, tarih şuuru, millete ve insanlığa hizmet aşkı ve gelenekler halitasından ibaret mukaddes bir tohumu yurdun dört bir bucağında çimlendirmedikçe, imha edilen her fenanın yerinde bir kaç tane yenisi bitecektir. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 158-160)*

Milletler, yeni nesillerle varlıklarını devam ettirirler. Geleceğini teminat altına almak isteyen her millet, sağa sola harcayacağı zaman ve enerji kadar bir kısım imkânları da, yarının büyük insanları olacak çocukların ve gençlerin yetiştirilmesine sarf etmelidir. Çocuklarını ihmal eden milletler çökmeğe, onları tamamen yabancı, hoyrat ellere terk edenler de özlerini kaybetmeğe mahkûmdurlar. Bir milletin geleceği hakkında kehanette bulunmak isteyenler, bugün o milletin çocuklarına

ve gençlerine verilen terbiyeye baksalar, yarınla alâkalı hükümlerinde yüzde yüz isabet ederler. Dolayısıyla, nesillerin gerçek insanlığa yükseltilmesi istikametinde sarf edilen şeyler, bitip tükenme bilmeyen bir varidat, bir gelir kaynağı gibi devam edip duracaktır. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 151–52)*

Gülen, eğitim-öğretim meselesini devlet, sokak ve yayınlar planında da ele alır. Ona göre, bir milleti meydana getiren fertlerden her biri, az çok diğerine tesir eder veya ondan bir şeyler alarak onun tesirinde kalır. Bunun gibi, gelenekler, medya, sokak ve uzak-yakın çevrenin tesiri de, yetişmede önemli birer yer işgal eder. Bir aile reisi kendi aile fertleri arasında, milleti idare edenler de toplumun çeşitli kesimleri ve fertleri arasında kuvvetli tesir ve nüfûza sahiptirler. Bir milletin kabiliyeti ölçüsünde yükselebileceği en son noktaya yükselmesi ve fonksiyonunu tamı tamına eda etmesi, o milleti meydana getiren fertlerin düşünce, tasavvur ve kültürüyle, idarecilerin ise plan, basiret ve hasbîlikleriyle yakından alâkalıdır.

Gülen, eğitimin ve öğretimin önemine bir başka açıdan daha yaklaşır. Ona göre insan, diğer varlıklardan farklı olarak, böyle bir müdahaleyi, yani eğitme ve öğretmeyi davetle dünyaya gelir. Hayvan, âdeta başka bir âlemde tekemmül etmiş gibi dünyaya gönderilir ve ya iki saatte, ya iki günde veya iki ayda bütün hayat şartlarını, hayat kanunlarını ve kâinatla olan münasebetini öğrenip meleke sahibi olur. İnsanın yirmi senede kazandığı hayatî gücü ve iş yapma kabiliyetlerini serçe ve arı gibi bir hayvan yirmi günde tahsil eder; daha doğrusu ona ilham olunur. Demek, hayvanın aslî vazifesi öğrenmek suretiyle mükemmelleşmek değildir. Ve marifet (zenaat, meslek) kesbetmekle terakkî etmek değildir. Ve aczini göstermekle medet istemek, sözlü dua etmek de değildir. Bilakis onun vazifesi, istidadına göre amel etmek ve fiilî kullukta bulunmaktır.

İnsan ise, dünyaya her şeyi öğrenmeye muhtaç ve hayat kanunlarına karşı cahil olarak gelmektedir. Öyle ki, yirmi senede hayat şartlarını öğrenememekte; öğrenmesi belki ömrünün sonuna kadar devam etmektedir. Hem gayet âciz ve zayıf bir surette dünyaya gönderilmekte; bir-iki senede ancak ayağa kalkabilmekte, onbeş senede ancak zarar ve menfaatini fark edebilmekte ve bütün bir toplum hayatının yardımıyla menfaatlerini celp ve zararlardan sakınabilmektedir...

Demek ki, en temiz bir fıtratla bu geçici misafirhaneye gelen insanın vazifesi, daha sonra yüce âlemlerde ikamete ehliyetini ispat etmek için düşüncede, tasavvurda ve akidede istikamet ve duruluğa ermek, kulluk mükellefiyetlerini yerine getirerek kalb ve ruhu işlettirmek, binbir esrar ve bilmecenin kol gezdiği ledünle kucaklaşmak ve varlığın sırrını kavramaktan ibarettir. *(Sızıntı, Mayıs 1981, s. 28, S. 9,)*

Okul ve Öğretmen

Fethullah Gülen, eğitim-öğretim konusunda okul ve öğretmene ayrı bir yer ayırır. Ona göre okul, bir öğrenme ve eğitim alma yeridir. Orada hayat ve ötesine ait her şey öğretilir. Aslında, hayatın kendisi de bir okuldur. Ne var ki, biz hayatı da ancak okul sayesinde öğreniriz.

Okul, hayatî hadiselerin üzerine irfan hüzmeleri göndererek onları aydınlatır, öğrencilerine çevrelerini kavrama imkânı hazırlar. Aynı zamanda, gayet hızlı olarak eşya ve hadiseleri keşfetme yolunu açar ve insanı düşünce bütünlüğüne, düşüncede istikamete ve çoklukta teke götürür. İyi bir okul, fertte fazilet duygularını inkişaf ettiren, öğrencilerine ruh yüceliği kazandıran bir melekler otağıdır. Bin koldan akıp giden hayatın nasıl kendine has kimliği kazandığı yer okul ise, aynı şekilde, çocuğun gerçek şeklini aldığı ve benliğinin sırlarına erdiği en önemli eğitim yuvası da yine okuldur.

Fethullah Gülen, okulun ve okuldaki eğitim-öğretimin hayatın tamamını kapsadığı inancındadır. Ona göre, okula katılan bir öğrenci, okuldan aldığı dersi bütün bir ömür boyu tekrarlar ve okulda alınıp da benliğe mal edilen hüner ve bilgi fazilete giden yollarda sahibi için bir rehber ve kapalı kapıları açan sırlı bir anahtar olma vazifesi görür.

Fethullah Gülen, toplum içinde en büyük değeri öğretmene verir. Ona göre öğretmen, bir anlamda mabet fonksiyonu da gören okulun kutsal varlığı, doğumdan ölüme kadar bütün bir hayat boyu hayatı şekillendiren kudsî rehberdir. Gülen, "Milletine, kader programında önderlik yapıp, ahlâk ve karakterini yücelten ve ona ebediyet şuurunu aşılayan, melek soluklarının mihraklaştığı bu üstün varlığa denk yeryüzünde ikinci bir yaratık gösterilemez." der.

Gülen'e göre, öğretmenin fert üzerinde tesiri, anne, baba ve toplumun tesirinden daha fazladır. Melekler otağı bir okulda öğretmen, saf ve temiz tohumun ekicisi ve koruyucusudur. İyisiyle, sağlamıyla meşgul olmak onun vazifesi olduğu gibi, hayat ve hadiseler karşısında ona yön verip, hedef göstermek de yine ona aittir. Her gün ayrı bir sancı ve ızdırapla talebenin gönlüne inen, ders ve davranışlarıyla onun dimağına silinmez renkli çizgiler bırakan öğretmen, yeri doldurulmaz bir öğreticidir. Öğrenciye, ona yol gösterici ve eğitici iyi örneklerin verilmesi, ancak siması hakikat gamzeden, bakışları alabildiğine derin ve çıraklarına vereceği her şeyi gönül prizmasından geçiren öğretmenle mümkün olabilir.

"Öğretmenini bulmuş bedevî bir topluluk, melekler kadar ulvîleşir ve toplum halinde öğretmen olma payesine yükselir." diyen Gülen, hiçbir fabrikanın öğretmen kadar seri ve sistematik iş göremediğini ve karşısına aldığı yüzlerce insana bir anda bütün duygu tayflarını intikal ettirme ve onların varlıkları içinde ikinci bir varlık haline gelmenin öğretmenden başka kimseye müyesser olmadığını da vurgular. *(Sızıntı, Ekim, Aralık 1979)*

Okulda verilmesi gereken dersler ve öğrenciye kazandırılması gerekenlere de temas eden Fehullah Gülen'e göre, bilmek bizâtî bir değer ifade etse de, öğrenciyi bilgi hamalı haline getirecek bilgi talebenin omuzunda bir yük ve bir vebal olur. Bu bakımdan, öğrenilecek ve öğretilecek her şey, insan şahsiyetini bütünleştirici ve iç âlem ile eşya ve hadiseler arasındaki ince münasebeti keşfe yönelik olmalıdır. Hattâ bundan da öte, öğrenilen şeye ait her parça, pratiğe sağlam bir mesnet ve yeni terkiplere götürücü esaslı birer dayanak mahiyetinde bulunmalıdır. Gülen, ayrıca, "Çocukluk ve okul çağında okutulacak kitaplar, şiir olsun nesir olsun, düşünceye kuvvet, ruha metanet, ümit ve azme fer verecek mahiyette olmalıdır ki, iradeleri güçlü, fikirleri sağlam nesillere sahip olabilelim." der ve şöyle devam eder: "Okulda ilim benliğe mal edilir ve insan, bu sayede yaşadığı katı madde dünyasının boyutlarını aşar ve bir bakıma sonsuzluk sınırına ulaşır. Fikre aydınlık, ruha kanatlanma vadetmeyen her türlü kaba belleme ve ezbercilik ise, benliği aşındıran bir törpü, kalbe de indirilmiş bir darbedir."

"Şahsiyetimizle eşya arasındaki esrarı çözmeye yönelik olmayan bir bilginin, haricî dünya adına ve onunla bütünleşme hesabına öğrenciye kazandıracağı hiçbir şey yoktur." diyen Gülen, sadece öğrenmenin, önüne gelen her şeyi öğrenmenin götürdüğü şeyler itibarıyla hiç bilmemekten daha tehlikeli olduğu düşüncesindedir de. Bu sebeple de, ona göre, insanı kâinatla bütünleşmeye götürücü hususlar üzerinde durulmalıdır. Bu nokta, düşüncenin ilk merhalesi, öğrenme ruh ve ciddiliğinin de en sağlam belirtisidir.

Fethullah Gülen, daha sonra iyi bir eğitim-öğretim için iyi bir programın âdeta genel hatlarını çizer:

"Okulda eğitime başladığı ilk dönemde çocuğa önce dil, ideal, inanç, ahlâk, karakter, sonra da bu temeller üzerinde sosyal bir kimlik kazandırılmalı ve o, içinde yaşadığı devrin

şartları da dikkate alınarak, ilimler adına inkılâpçı, daha doğrusu, daimî bir dirilişle hep yeni ve hep taze bir anlayışa ulaştırılmalıdır. Sonra, bu noktadan hareketle de onun sanat, ticaret, ziraat, ilim ve teknik gibi meselelere alıştırılması, adapte edilmesi sıralanabilir. Bir toplumun âhenk içinde ve sürekli olarak varlığını sürdürebilmesi, onun inanç ve ahlâka, bunun yanında sanat, ticaret ve ziraata, bunların da yanında devletler arası dünya dengesinde yerini alma gayret ve çabasına bağlıdır."

Öğrenciye nasıl davranılması gerektiği konusunda da uzun uzun tahlillerde bulunan Fethullah Gülen'e göre, okulda verilecek öğretim ve eğitimde öğrencinin bütün yanlarıyla çok iyi tanınması ve bu hususta acele edilmeden belli bir tedrîciliğin takip edilmesi şarttır. Bu çerçevede öğrenciye verilecek şeylerin dozajı iyi ayarlanmalı, ona bunların aktarılmasında sabır ve kararlılık gösterilmeli, irşad ve terbiye tesirini göstermiyor diye ümitsizliğe düşmemeli, terbiye ve yetiştirmede akıl, kalb ve ruhun beraber doyurulmasına, akıl kadar kalb ve hislere, kalb ve hisler kadar akla hitap edilmesine özen gösterilmelidir. Öğrencinin kusurları, doğrudan onun yüzüne vurulmadan, öğrenci bilhassa başkaları yanında mahcup edilmeden umumî telkinlerle giderilmeğe çalışılmalı, bunun başarılı olmadığı yerde hususî olarak hususî bir yerde kendisiyle birebir ilgilenip konuşulmalıdır. Öğrenciye telkin edilecek her iyi şey, o işin kahramanlarıyla, her kötülük ve fenalığa set çekme de, fenalıklara ve kötülüklere karşı direnmiş yiğitlerle müşahhas hale getirilmelidir. Öğrencinin gönlü yüce ideallerle donatılmalı, sevgi, korku ve tedipte denge mutlaka muhafaza edilmelidir. Bütün bunlardan ayrı ve belki en önemli bir prensip olarak öğretmen, öğrenciye anlattığı her mevzû ve meselede bilgisiyle kendisini kabul ettirdiği gibi, telkin ettiği bütün güzellik ve iyiliklerde de ona bizzat ve yaşayışıyla örnek olmalıdır.

Gülen'in, bütün iç ve dış özellikleriyle resmini çizdiği ve onun ifadesiyle, "ötelere açılmış, insanı bütün yanlarıyla keşfedip kucaklayan ve âdeta melekler otağı haline gelmiş bir okul", insanın yoğrulup, gerçek cevherinin ortaya çıktığı, ortaya çıkıp som altın haline geldiği bir laboratuar; aklı fenlerle, ilimlerle aydınlık, kalbi inanç, ahlâk ve en saf duygularla berrak ve böyle bir akıl ve kalbin ışığında öğrencinin himmetini kanatlandıran öğretmen de, yarınlarımızın teminatı olacak nesillerin yoğrulduğu bu esrarengiz laboratuarın gerçek ve mukaddes üstadıdır. *(Sızıntı, Nisan-Temmuz 1981; Ekim-Aralık 1979)*

DÜNYAYA YAYILAN TÜRK OKULLARI

Bugün, Fethullah Gülen ve eğitim denince kamuoyunda akla önce Türkiye'de ve Türkiye dışında Türk müteşebbislerin açtığı yüzlerce okul gelmektedir.

Fethullah Gülen'in özel okul açma konusundaki yazılı-sözlü tavsiyelerini dikkate alan ve uygulamaya koymaya çalışan bazı müteşebbislerin Türkiye'de açtığı birkaç okul gerçekten başarılı olunca daha başkaları başka yerlerde aynısını yapmaya girişmiş ve bu sistem, Demir Perde'nin yıkılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını kazanan Asya'daki Türk ve akraba cumhuriyetler başta olmak üzere, bütün yeryüzü sathında bir yayılma göstermiştir.

Gülen, bu yayılmayı cami kürsüleri dahil olmak üzere her platformda açıkça tavsiye ve teşvik etmiş, buna sebep olarak da, önce sağlıklı bir eğitimin herkes için geçerli evrensel önemine ve insanlara hizmetle Allah'ı razı etmenin yolunun birinci derecede bundan geçtiğine atıfta bulunmuştur. Yeni Türkiye dergisine *(sayı: 15, 1997, s: 685–92)* bu konuda yazdığı uzun makalede önce bugünkü insanlığın neye en çok muhtaç olduğunun üzerinde duran Gülen, özetle şunları kaydediyordu:

"Gerek rönesans ve reform hareketlerinin, gerekse coğrafî keşiflerin temelinde maddî ihtiyaçların tatmini yattığından

ve yine bu ihtiyaçların zorladığı ilmî hareketler Kilise'ye ve onun temsil ettiği Orta Çağ Hıristiyan skolastisizmine karşı geliştiğinden, neticede din-ilim çatışması, dinden kopma ve nihayet materyalizm ve komünizm, içtimaî coğrafyada ise bütün dünyayı kaplayan sömürgecilik, menfaat üzerinde sonu gelmez çatışmalar, nihayet iki dünya savaşı ve bloklaşmalar, son dönemler tarihinin en göze çarpan hususiyetleri olarak karşımıza çıkmıştır.

Zikredilen bu faktörlerin tesiri altında son asırlarda Batı'nın entelektüel mahfillerini en çok meşgul eden konunun din-ilim çatışması olmasının yanısıra, 18'inci asırda başlayan Aydınlanma hareketi insanı sadece akıldan, onu takip eden pozitivist ve materyalist akımlar ise sadece maddeden veya cesetten ibaret gördükleri için, Batı'da bilhassa manevî buhranlar birbirini takip etmiştir. Hususiyle son asrın tamamını kaplayan ve iki dünya savaşında zirveye ulaşan menfaat çatışmalarını en fazla besleyen unsurun da bu manevî buhranlar ve manevî tatminsizlik olduğunu söylemek asla mübalâğa olmayacaktır.

Bu noktada, farklı bir tarihe ve asliyetini korumuş bir inanç sistemine sahip olarak, iktisadî ve dolayısıyla içtimaî, hattâ askerî yönden köklü münasebetler içinde bulunduğumuz Batı'ya ve umumî olarak bütün insanlığa vereceğimiz temel bazı şeylerin bulunduğuna inanıyorum. Bunların başında, insan anlayışımız ve insana bakışımız vardır.

Esasen bu bakış, bize has, yani subjektif bir bakış olmayıp, insanın gerçekten ne olduğunu ortaya koyan en objektif bir bakıştır. Evet, herkesin itiraf edeceği üzere insan, ne sadece cesetten, ne sadece akıl ve muhakemeden, ne sadece hislerden ve ne de sadece ruhtan ibaret bir varlıktır. O, pek çok ihtiyaçlar ağında kıvranan cesedi; cesetten daha derin ihtiyaçları olan ve başına geçmişin elemlerini ve geleceğin endişelerini saran, ayrıca bütün varlığı kurcalayarak, onu "Ben neyim? Bu dünya neyin

nesidir? Hayatın ve ölümün benden istediği nedir? Beni dünyaya kim, hangi maksatla göndermiştir? Nereye gidiyorum ve bu hayatın hedefi nedir? Bu dünya yolculuğunda rehberim kimdir?" sorularına cevap aramaya iten aklı; akıldan daha öte tatmin isteyen hisleri ve ona öz insanî hüviyetini kazandıran ruhu ile bütün, yani komple bir varlıktır. İşte, bütün sistemlerin veya gayretlerin etrafında döndüğü insan, bütün bu yönleriyle komple bir varlık olarak ele alınıp değerlendirildiği ve bütün ihtiyaçları tatmin edildiği zaman gerçek mutluluğa ulaşabilecektir. Bu noktada onun gerçek terakkî ve asıl varlık yönüyle tekâmülü de ancak eğitimle mümkündür."

Bu şekilde, eğitimin önemine temas eden ve Türk insanı olarak dünyaya vereceğimiz çok şey olduğuna inanan Fethullah Gülen, Türkiye'de başlayan ve ardından önce Asya'ya, sonra bütün dünyaya yayılan eğitim hamlesinin arkasındaki itici faktörü de şöyle dile getirmektedir:

"Saint Martin, "Meyveler olgunlaştıkça Batı'ya döküldü. Ağacın kökü Asya'dadır. Doğu'dan fışkıran kaynak, bütün varlıklar susuzluklarını gidersin diye ırmak ırmak Batı'ya boşandı." der.

Bir Batılının itiraf kokan bu tesbit ve değerlendirmesinde mübalâğa payı var mıdır bilemem; niyetim bir Batı-Doğu ayrımı yapmak da değil. Fakat köklerimizin yattığı Asya'ya varlığımızın en derininde duyduğumuz hicran ve hasretten kaynaklanan duygularımızı süzecek akıl ve muhakeme imbikleri elbette ülkemizde vardı. Bunların içine girince, ayakları yere değmeyen hamasî duygulardan ziyade, akıl ve mantık ile hisleri, kafa ile kalbi, madde ile manâyı en mükemmel şekilde birleştirerek, içinde yaşadığımız çağın ve bu çağın siyasî, içtimaî ve iktisadî çemberinin idraki içinde ve dolayısıyla tamamen hikmet çizgisinde davranmak gerektiği ortaya çıkıyordu.

Temelde bu anlayış içinde, şahsıma yönelen bazı hüsn-ü zanları ülke, devlet ve millet hizmetine kanalize etmeye çalışmış ve insanımızı okullar açarak, eğitim ve insan yetiştirme işinde devlete yardımcı olmaya çağırmıştım. Cehaleti yenme eğitimden, fakirliği yenme çalışmak ve servet sahibi olmaktan, iç bölünmeleri ve ayrılıkları önleme birleşmeden, diyalogdan ve hoşgörüden geçiyordu ama, her türlü problem en nihayette insana dayanıyordu. Evet, yeryüzünde bütün problemler insanla başlayıp insanla bittiğinden, ister iyi yürüyen, arızasız veya az arızalı içtimaî bir sistem ve toplum düzeni, isterse kabir ve kabrin öte yanı için olsun, en tesirli vasıta eğitimdi.

Bu hususta bir başka mesele ise şudur: Halkımız arasında "Komşu komşunun külüne muhtaçtır." diye bir söz vardır. Eğer elinizde başkalarının ihtiyaç duyacağı külünüz yoksa, kimse size bir değer vermeyecektir. Bu noktada, bizim insanlığa vereceğimiz alacağımızdan daha fazladır. Bugün, 'Derin Türkiye' denilen ve daha çok gönüllü kuruluşlarca temsil edilen halk kesimlerimizin şirketler ve vakıflar kurup, büyük bir hizmet neşvesi içinde dünyanın dört bir yanına çil çil serptikleri eğitim müesseselerinin her tarafta kabul görmesi ve maddî imkânlar açısından karşılaşılan büyük zorluklara rağmen çok kısa zamanda Batılı emsalleriyle boy ölçüşmenin de ötesinde yer yer onları bile geride bırakması, bu söylediklerimizin inkâr kabul etmez delili olsa gerektir."

Gülen, bu tahlillerinin arkasından, "Neden önce Asya?" sorusuna ise, özetle şu cevabı veriyor:

"Sovyet Bloku'nun dağılıp, bu blokun içinde yer alan ve şimdi Türkî Cumhuriyetler olarak adlandırdığımız kardeş ülkeler birer birer bağımsızlıklarını kazandılar. Küçülen bir dünyada varlığını sürdürebilmesi ve bunun da ötesinde, devletler, milletler muvazenesinde kendine yakışan şerefli yeri alabilmesi için dış ittifaklara tabiî olarak ihtiyaç duyan ülkemizin ilk elden uzanması gereken yer, Asya'daki bu kardeş ül-

keler olabilirdi. O zamanki en zirvelerde yer alan devlet büyüklerimiz de bu yönü işaret ediyorlardı. Ülkemizin tanıtılması ve milletlerarası pek çok problemimizin çözülmesinde büyük devletlerin desteğini sağlamak için lobilere ihtiyaç duyuyor ve bu lobilere önemli miktarlarda para ödüyoruz. Bunun yerine, tabiî ittifakların oluşturulması ve yakın ve uzak planda bugün olduğu gibi düşmanlardan değil, dostlardan müteşekkil bir çevre ile sarılı bulunmamız, elbette ülkemizin lehine olacaktı. Ayrıca, bu ülkeler, ekonomik açıdan da çok rahat münasebette bulunabileceğimiz ülkelerdi. Devlet ve bizzat özel sektörün buralara bir an önce girmesi ve buralarda teşebbüs öncülüğünü ele geçirmesi, hem bu ülkeler için, hem de bizim için şüphesiz hayırlara vesile olacaktı. Devletimiz bütün bunların üstesinden gelebilir miydi, gelemez miydi, takdirini ehl-i insafa bırakıyorum.

Bir diğer mesele olarak, Asya, bizim atayurdumuzdur. Tarih kitaplarında ve derslerinde, yıllardır çocuklarımıza Asya'dan dünyaya yayıldığımızı okutuyoruz. Asya'dan bu tarafa akın akın göç etmiş ve sürekli batıya yönelmişiz... Bize İslâm'ı dupduru bir su halinde akıtan kanal da Asya olmuştur. On asır önce Asya'dan bu tarafa yönelen tarihî göçü, eğitim ve müteşebbislerden oluşan yeni muhabbet fedaileriyle, ilim ve eğitim dervişleriyle geri çevirmemiz bir vefa borcunun ödenmesi demektir. Bu tarihî ve sosyolojik süreçte, Tanzimat'tan bu yana kendisiyle bütünleşmeye çalıştığımız halde bir türlü kabul görmediğimiz, aslî şahsiyet ve hüviyetimizi ortaya koymaktan çekindiğimizden dolayı hep istiskalle yüzgeri edildiğimiz Batı karşısında şahsiyetli ve müzakereci bir konum kazanıp, Batı ile münasebetlerimizin onlar için de daha yararlı olacak şekilde denk ülkeler planında cereyan etmesi, varlık temellerimizin Asya'da çok sağlam olmasına bağlıdır. Asya'dan, ata diyarlarımızdan koptuğu-

muzda köksüz, dolayısıyla yerlerde sürüm sürüm ve kurumaya mahkûm bir ağaç gibi oluruz."

a. Yurt Dışı Eğitim Açılımına Kısa Bir Bakış

Fethullah Gülen'in bu düşünce ve duygularla teşvik ettiği Anadolu insanı, kendi içinden çıkardığı bazı müteşebbisleriyle önce Asya'da, sonra bütün dünyada bir eğitim seferberliğine girişti. Bu seferberliğe özellikle Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve kısmen Süleyman Demirel ciddi destek verdiler. Bu her iki cumhurbaşkanı, çeşitli ülkelerin devlet veya cumhurbaşkanlarına yazdıkları mektuplarla, zaman zaman başgösteren tıkanıklıkların açılmasında yardımcı oldular. Bu eğitim hamlesi, beraberinde Türk müteşebbisine ekonomik girişimlerin de yolunu açtı. Gerçi bu girişimler, eğitim hamlesi seviyesinde olmadı ve Türkiye, bu konuda diğer pek çok ülkeden daha yavaş, ürkek davrandı ve geri kaldı. Bununla birlikte, Cenk Koray'a göre asıl kazanç, yine Türkiye hanesine aitti:

"Kazakistan bağımsızlığına kavuşunca yabancı ülkeler buraya akmışlardı. Koreliler bakır madenlerinde, Amerikalılar petrol kuyularında, Almanlar bankacılıkta egemenlik kurmuşlardı. Oysa en önemli kaynağa Fethullah Hoca sahip çıkmıştı: insana. Bakır bir gün biterdi ama insan en değerli yatırım unsuru idi." *(Akşam, 16.05.1997)*

Cenk Koray'ın tesbitiyle, Asya insanına yapılan bu yatırım, gerçekten kabul görmüş bir yatırımdı. Okullar, bulundukları ülke yönetimleri ve halkları tarafından, çok az ve sınırlı istisnalar dışında yakın kabul gördü. Meselâ, Türkmenistan'da devlet başkanı Saparmurat Türkmenbaşı, burada açılan okulların ilk mezunlarını verdiğinde bir mesaj gönderiyor ve mesajında, okullar kadar, bizzat Türk devlet ve halkına da takdir ve teşekkürlerini ifade ediyordu.

Bir diğer misal olarak, Arnavutluk'ta başkent Tiran'da açılan koleje Harp Akademileri Komutanlığı binasının bir kısmı

tahsis ediliyordu. Bu, hem okula beslenen güvenin, hem de ona verilen desteğin önemli bir ifadesiydi. Ayrıca, daha sonra Arnavutluk Cumhurbaşkanı seçilen Recep Meydanî, fizik profesörü olarak bu okulda öğretmenlik yapmıştı. Moskova'daki Türk-Rus okulunu ziyaret eden Hürriyet gazetesi yazarı Ferai Tınç ise, Moskova Devlet Eğitim Komitesi Başkan Yardımcısı Kuznetsov'un bu okul hakkında heyecanla, "Bu okul, Türkiye ve Rusya'da yeni vatandaş nesli yetiştirmek isteyen ve birbirini seven insanların sevgilerinin meyvesidir." dediğini aktarıyordu. *(Hürriyet, 19.01.1998)*

Okulların böyle bir kabule mazhar olmasının sebeplerini, bunları yerinde gören gazeteci ve yazarların verdikleri bilgiler ve yaptıkları değerlendirmeler çerçevesinde şöyle sıralayabiliriz:

b. Okulların Başarısındaki Faktörler

Bu okullar, her şeyden önce çok iyi ve kaliteli bir eğitim-öğretim vermektedir. Bu husus, okullardan mezun olan öğrencilerin hemen hepsinin üniversitelere girme şansı bulmalarının yanısıra, çok kısa zamanda bölgede ve dünyada gerçekleştirilen bilim olimpiyatlarında en üst dereceleri ve madalyaları almalarıyla ispatlanmıştır. Onlar hakkında Yeni Yüzyıl gazetesinde 15.01.1998 – 04.02.1998 tarihleri arasında üç hafta süren bir dizi yayınlayan Hulusi Turgut'un tespitine göre, bilim olimpiyatlarında bu okullar, Türkiye'deki emsallerine rakip olmuşlar ve birbirleriyle yarışmaktadırlar. Başarılarından dolayı, bulundukları ülkelerde yabancı misyon temsilcilikleri, çocukları için genellikle bu okulları tercih etmektedirler.

Okullar üzerinde doktora çalışması yapan Alman Volkswagen Vakfı araştırma grubundan, Almanya içinde ve uluslararası çapta Makedonyalı eğitim araştırmacısı Bekim Agai, aynen şöyle demektedir: "Okullar, çok iyi teçhiz edilmiş ve bölgede başka hiçbir okulun veremediği bir eğitim-öğre-

tim veriyor. Bunun sonuçları, ulusal hattâ uluslararası alanda çok büyük bir başarı olarak dönüyor."

Bu okullar, sadece üst düzeyde öğretim vermekle kalmıyor, ayrıca çok iyi de bir eğitim veriyor. Bekim Agai, bunu, "Öğrencilerini hem fenler sahasında, hem de başkalarına faydalı insanlar olma sahasında eğitiyorlar." sözüyle ifade ediyor. Pek çok yerde âdeta çöken aile yapısı yeniden kurulmaya başlıyor ve bu okullara devam eden öğrenciler sayesinde dağılmış bulunan pek çok aile yeniden birleşiyor. Cenk Koray'ın kaydettiğine göre, öğrenciler, "kendi ülkemizde bile yok olmaya yüz tutmuş büyüğe saygı, küçüğe sevgi, hoşgörü, sabır, iyilik, doğruluk gibi hasletlerle yetişiyorlar." *(Akşam, 16.05.1997)* Ali Bayramoğlu, okullarla ilgili izlenimlerini anlatırken, çocuklarda ahlâkî değişim gerçekleştirdiğini, öğrencilerde geleneksel değerlere dayanan müthiş bir saygı, bir öz disiplinin çok açık hissedildiğini kaydediyor. *(Yeni Yüzyıl, 02.11.1996)*

Hulusi Turgut, okullarla ilgili dizisinde, söz konusu okullardaki öğrencilerin büyük ölçüde alkol ve sigarayı bıraktıklarının altını çizerken, Mehmet Altan da, Moskova'da iki hanım velinin, "İngilizce eğitim yapıldığı ve sigara içilmediği için çocuklarımızı bu okullara gönderiyoruz." dediklerini anlatıyor. *(Sabah, 22.01.1998)*

Bu okulların ve Türkiye'deki emsallerinin, başka eğitim kurumlarında en azından o ölçüde olmayan en önemli bir diğer özelliği, bulundukları yerlerde bir uzlaşma, toplumsal barış, hoşgörü ve huzur ortamı teşkil etmeleridir. Meselâ, Van'daki izlenimlerini anlatan Nevval Sevindi de *(Yeni Yüzyıl'dan naklen Ergün, 316–17)*, Nazlı Ilıcak da *(Akşam, 25.03.1997)*, ilk planda bu noktaya temas etmektedirler. Rusya'daki okulların bir kısmını gezen Mehmet Altan, aynı noktaya, "Geçiş döneminin sıkıntıları Türk okullarına sızamıyor. Burada 'sevgi, saygı' ritüeli hakim. Aileler, çocuklarının nerede, nasıl yaşa-

dıklarını biliyorlar ve bundan memnunlar." sözleriyle parmak basıyor. Bekim Agai ise, okulların bir istikrar ve barış vahası olduğunun altını çiziyor.

ODTÜ Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü'nde Profesör Füsun Akkok gözetiminde Türkmenistan ve Kırgızistan'daki okullar üzerinde, öğrenciler, öğretmenler ve velilerle birebir görüşerek araştırma yapan Cennet Engin Demir ve Ayşe Balcı'nın, vardığı sonuçlar da farklı değil. Onlar da, okulları tercihte bilhassa dil, fen bilimleri ve kompütür öğretimindeki başarının yanısıra öğrencilerin ahlâklı, dürüst, disiplinli ve çalışkan yetişmelerinin, anne-babalarına ve arkadaşlarına iyi davranmalarının ön planda geldiğini kaydediyorlar. *(http://literacyonline.org/products/ili/webdocs/ carlf_ dem.html)*

Okullarla ilgili olarak altı çizilmesi gereken bir diğer husus, öğretmenlerin, aynı zamanda iyi birer eğitimci olmaları ve fedakârlıkları. Bu, hemen bütün gözlemcilerin dikkatini çeken ve özellikle vurguladıkları önemli bir nokta. Meselâ, Cennet Engin Demir ve Ayşe Balcı, öğretmenlerin ve idarecilerin çok iyi bir okul-veli münasebeti kurduklarını ve velilerin bundan çok memnun olduklarını, bunun yanısıra, öğretmenlerin öğrencilerine sürekli yardım ve hem onlara hem de velilere karşı çok olumlu tavır içinde bulunduklarını belirtmektedir. Ekonomist araştırmacı Mustafa Özel de, izlenimlerinde birinci derecede bu noktaya dikkat çekiyor: "Türk öğretmenleri yaşları 20-25 yaşları arasında değişiyor. Hepsi genç ve idealist. Yirmi dört saatleri öğrencilerini eğitmeye hasrettikleri her hallerinden anlaşılıyor. Aylık gelirleri 300-500 dolar arasında değişiyor Yani onları bu işe sevk eden maddî saikler değil, idealizm." *(Ergün, 346)*

ABD McGill Üniversitesi'nden Berna Turam, kamuoyunda Gülen'le birlikte anılan okulların, sivil toplum projesi çerçevesinde laik kurumlarla inanç arasında köprü örmeyi hedeflediğini belirtiyor. Turam, Gülen'in Türkiye'nin sivil top-

lum olma ve uluslar arası topluluğa katılma arzularının gerçekleşmesinde önemli bir rol oynadığını da kaydederek, ardından şunları ekliyor:

Müfredat, İslâm'ı veya Türkiye'yi öncelemiyor. Eğitim, laik. Din eğitimi yok, sadece dinler tarihi dersi var. Bu bakımdan, okulların bırakın bir cemaatin davasını, millî çıkarları bile ön plana alamayacağı açık. Bununla birlikte, İngilizce her ne kadar ana eğitim dili ise de, Fethullah Gülen, Türkçe'yi uluslar arası iletişim dili haline getirmeyi amaçlıyor. Kendileriyle konuştuğum öğretmenler de, Türkçe'yi güzel kullanmanın önemine değindiler. Kazakistan'da görüştüğüm öğrenciler, Türkçe'yi çok iyi biliyor ve mezunlar, Kazakistan'la Türkiye arasında köprü oluşturma mevkiindeler.

Okullar, önceki rejimden kalma ahlâk dışı tavır ve davranışları izale ediyorlar. Uluslararası bilim olimpiyatlarındaki başarı, ahlâkçı bir eğitim, disiplin ve kültür unsuruyla birleşiyor. Okulların takip ettiği eğitim modeli, laik öğretimle inanç-akıl, modernite-gelenek arasındaki çatışmacı yaklaşımları uzlaştırma yönünde işliyor. Öğretmenlerde çok yüksek bir fedakârlık ve kendini unutmuşluk gözleniyor. Okulların finansmanında yardımcı olan dindar-dine kayıtsız işadamları, okullarda kusursuz Türkçe konuşulmasından ve Türk Millî Marşı'nın okunmasından gurur duyuyorlar. Bununla birlikte, okullarda küresel bir genişleme amacı görülmüyor. Türklerin Sovyet hegemonyasının yerini alacağı şeklinde başta duyulan şüphelere rağmen, okullar, ülkeler ve medeniyetler arasında diyalog köprüsü olma fonksiyonu görüyor. İnsanî hedef ise en ön planda. *(National Loyalties and International Alliances, Sempozyum tebliği)*

c. Okullarla İlgili Finansman Konusu ve Gülen'de Ekonomi Düşüncesi

Fethullah Gülen, başka konularda olduğu gibi, ekonomik konularda da düşüncelerini zaman zaman kamuoyunun dik-

kat ve değerlendirmelerine arz etmiştir. Onun bu düşünceleri, şüphesiz bir ekonomistin düşünceleri olmamakla birlikte, hayatı bir bütün olarak ele aldığımızda, onun aksiyonunun ekonomi cephesine bakan bir takım genel prensipler mahiyetindedir. Meselâ o, Sızıntı dergisinin Mart-1988 tarihli 110. sayısında yayınlanan "Erozyonlar ve Millet Ruhu" isimli yazısında, Türkiye'nin, "En büyük şehirlerden en küçük kasabalara, en küçük kasabalardan da en ücra köylere kadar mutlaka imar" edilmesi ve bunun için, asırların birikimi sosyo-ekonomik meselelere, gelişen dünya şartları dikkate alınarak ve çağın şartları ile düşünce hayatımıza yeni boyutlar kazandırılarak çözümler bulunması gereğini vurgulamakta ve şunları ifade etmektedir:

Modern teknikle ziraata yeni buudlar kazandırılmalı; yıllardan beri emekleyip duran sanayi inkişaf ettirilip, gelişmiş ülkelerle rekabet edecek seviyeye ulaştırılmalı; el değmemiş yeraltı, yerüstü zenginliklerimiz değerlendirilerek insanımızın istifadesine sunulmalı; hudut kapılarından dünyanın dört bir yanına ihracat konvoyları akıp gitmeli; ne pahasına olursa olsun, Türk parası dünya borsalarında, bu milletin şerefine uygun o mutena yerini almalı ve yıllardan beri sözü edilegelen "Milletin güçlendirilmesi" ve "halkın refah seviyesinin yükseltilmesi" gibi vaadler, bir an evvel mutlaka gerçekleştirilmelidir." *(Ayrıca bkz: Yitirilmiş Cennete Doğru, s 130-32)*

Gülen, bir başka değerlendirmesinde ise şunları söylemektedir:

"Her mü'min, meşru dairede olmak şartıyla mutlaka zengin olmalıdır. Gerektiğinde sermayeler birleştirilmeli, yurt dışında, yurt içinde yatırımın geçerli ve rekabete açık olan türlerinde mutlaka yatırıma gidilmelidir. Müsbet ve dinî ilimlerle yetişmiş insanlar vasıtasıyla gelecek asırları kucaklamak için ekonominin bu mevzudaki müessiriyeti (etkinliği) unutulmamalıdır. (Yine unutulmamalıdır ki,) hayır yolunda

ve o hayra vesile olacak hemen her meşru sebep bir ibadettir." *(Prizma, 2: 33–4)*

Fethullah Gülen, bundan ayrı olarak, ticaretin her zaman, her yerde ve herkes için geçerli bazı temel şartları üzerinde de durmuştur. Ona göre, gelecek adına ticaret ve onun vadettiği şeylerin rolü, tahminlerin üstünde şimdikinden de ileride olacaktır. Her şeyde olduğu gibi, ticaret ve zanaatta da ilim ve ihtisasın ehemmiyeti büyük olmakla beraber, bilhassa bu iki mesleğin çıraklık esasına dayandığı da asla hatırdan çıkarılmamalıdır. Kitaplarda anlatılan nice meseleler vardır ki, mahir bir kalfa ve çıraklıktan gelme bir ustanın maharet prizmasından geçmedikten sonra bekleneni vermesi söz konusu değildir.

"Haram-helâl mülâhazasına bağlı olarak alış-veriş yapan bir tüccarın, işinin başında geçirdiği ve geçireceği dakikalar ibadet sayılır." sayılır diyen Gülen, ticaretin ruhunun doğruluk, emniyet, yaşanan devri idrak, müşteriye karşı fevkalâde nazik ve terbiyeli davranmak olduğunu vurgular. Ona göre, tüccarlar, zanaatkârlar, doğru, güvenilir, tatlı dilli, güler yüzlü, oldukça mütevazı, sözlerinde sabit ve asla usanmaz, üşenmez olmalıdırlar. Gülen, ticaret konusunda bir önemli noktaya daha parmak basar: "İş yerlerini alışılagelenden her gün bir saat önce açıp bir saat sonra kapatanların ayları 35, seneleri de 420 yirmi güne ulaşır." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 177–78)*

Fethullah Gülen, Türk müteşebbisine eğitimin yanısıra ekonomi alanında da dışa açılma tavsiyelerinde bulunmuştur. Meselâ, Orta Asya'ya açılma konusunda onun şu sözlerini okuyoruz: "Orta Asya'ya açılmada çok geç kaldık. Hele ticarî ve sınaî yatırım sahalarında, eğitim alanında olduğu kadar bile başarılı olamadık... Devlet, bu mevzuu daha köklü bir şekilde ele almalıydı. Yani enformasyon büroları kurarak, kanunî düzenlemelerde bulunarak, oralara gidip yatırım yapacak iş adamlarımıza kolaylıklar göstermeli, ülkeler arası düzeyde anlaşmalar yapılmalıydı. Ama mademki devlet çapında

bu mesele ele alınmıyor, millet olarak, halk olarak biz bize düşeni yapmalıydık veya halen de yapabiliriz. Bu uğurda boşa geçen her saniye büyük bir kayıptır." *(Fasıldan Fasıla, 2: 259–60)*

Fethullah Gülen, böyle bir gaye adına, hem eğitim hem de ekonomi alanında Türk müteşebbisine sürekli öğüt verdi ve kendisine karşı kamuoyunda duyulan saygıyı ülke hizmetine yönlendirdi. Onun tavsiyelerini dikkate alan, ona olan itimadıyla yola çıkan bazı müteşebbislerimiz, hem eğitim alanında hem de ekonomi alanında Türkiye içinde ve dışında belli ölçülerde bir faaliyet ortaya koydular ve koymaya da devam etmektedirler. Türkiye'de bazılarınca maksatlı spekülasyonlara konu edilen okulların finansmanı işte bu teşebbüslerde aranmalıdır. Devletin hiçbir katkısı olmadan, tamamen ülkesini ve milletini düşünen, pek çoğu itibarıyla, bu yolla Allah'ın rızasını ve ahireti kazanacağını ümit eden pek çok Türk müteşebbisi, hayırlarda yarışmayı hayat felsefesi haline getirmiş bulunan ecdadıyla paylaştığı aynı çizgide bir gönüllüler hareketi ortaya koydu. Bu hareketin içinde, toplumun her kesiminden, her düşünceden insanları görmek, bu ülkenin tarihini ve milletinin karakterini bilenler için hiç de şaşırtıcı olmasa gerektir.

Bu şekilde, denebilir ki, gönüllü bir eğitim ve aynı seviyede olmasa da, ekonomik atılım seferberliği başladı. Hulusi Turgut, söz konusu dizi yazısında bu hususa da parmak basmaktadır:

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Kafkasya ve eski Demirperde ülkelerinde okul açmak için olağanüstü çaba harcayan ekipler, her gittiği yerde bürokratlarla çok iyi ilişkiler kuruyor, kısa sürede onların güvenini kazanıyorlardı.

Bu arada, Türkiye'den iş yapmak üzere gelen müteşebbislere yardımcı olan okul kurucuları, onların hatırı sayılır derecede imkânlara kavuşmalarını sağlıyorlardı. Zaman içerisin-

de bu işadamları iyi paralar kazanmaya başlayacak, okulların finansman açığını da seve seve kapatma gayreti içerisine gireceklerdi. Kısacası, yurtdışındaki okulların finansörleri de böylelikle ortaya çıkacaktı.

Beş kıtaya yayılan okullar için Türkiye'de şirketler kuruldu. Bu şirketler, yurtdışında açacakları okullar için Türk Milli Eğitimi'ne başvurup, izin aldı. Ardından, görev alacak eğitimciler belirlendi ve öğretmenler, ülkemizin en gözde üniversitelerinden yetişmiş gençler arasından seçildi.

d. Bazı Önemli İzlenimler ve Değerlendirmeler

Dünyanın pek çok ülkesine yayılmış Türk okullarını Türkiye içinden ve dışından pek çok kişi ziyaret etti ve bunlar, izlenimlerini ve değerlendirmelerini ya yazarak, ya konuşarak dile getirdiler.

Okullarla ilgili bu izlenim ve değerlendirmelerden sadece birkaçını aktarabileceğiz.

- *Merkezî niteliği olmayan sivil inisiyatifin ürünü*

Bir kere, bu okullar merkezi bir finansmana tabi değil. Her okul, Türkiye'de bir il ya da ilçe tarafından ya da zengin bir işadamı tarafından finanse ediliyor. Öğretmenlere gelince, genelde İngilizce eğitim veren bu gençler, Türkiye'nin en iyi üniversitelerinden yetişiyor: Marmara Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve ODTÜ mezunları çoğunlukta. Hemen tümü, okulu bitirir bitirmez, öğretmenliğe başlamış. Maaşları pek az: 350-700 dolar arasında değişiyor. Tasarruf imkânları hemen hiç yok. *(Ali Bayramoğlu, Yeni Yüzyıl, 31.10–2.11. 1996)*

- *Türkiye'ye puan*

Doğrusunu söylemek gerekirse, Orta Asya'daki okullarda dini bir eğitim ile cemaatini genişletmeye çalışan bir organizasyon göreceğimi sanıyordum. Geziden sonra bu önyargım değişti. Öncelikle, Cemaat'in Orta Asya'da yaptıkları faaliyet-

lerin kendi hanelerinden çok, Türkiye'nin hanesine puan yazdırdığını gördüm. *(Atılgan Bayar, Hürriyet, 01.11.1996)*

- *Fethullah Hoca ilerici bir eğitimci*

Fethullah Hoca, eğitim konusunda ilerici. 14 tane okulun ikisini, üniversiteyi dolaştım, bu okullar yarının bir İslâm birliği amaçlı, dinî esaslara dayanan birer misyoner okulu mudur diye. Fakat böyle olmadığını gözlerimle gördüm. Orada yetişen çocukların da iyi yetiştiklerine şahit oldum. *(Üzeyir Garih, Hürriyet, 01.11.1996)*

- *Okullar, Türkiye'nin vizyonu*

Hocaefendi, mefkûresizlikten bunalan Türk gençliğine mefkûre vermiştir. Düşününüz, bu gençler yazın +35, kışın -65 derece olan bir memlekette bile cüzi bir maaşla hizmet veriyorlar. Bu seferberlik ve feragat hissi, tarihin nadirattan rastladığı bir vakıadır. 70'imden sonra da olsa böyle bir ufku tanımış olmaktan dolayı çok mutluyum.

Hepiniz bu sevgi halesinin etrafında toplanınız. Vazifemiz, bu güzel hamleyi devam ettirmektir. Hiçbirimizin hayatı ebedi değildir. Allah ebedidir, iman ebedidir, sevgi ebedidir, hayır ebedidir.

Bir eski büyükelçi Ankara'da bana şunu söyledi: (Moğolistan'ın başşehri) Ulanbatur'a sefir olarak tayin edilen genç hariciyeci, tecrübeli üstadına geliyor ve "Hiç bir bilgi yok, gideyim mi?" diye soruyor. Üstadı büyükelçi, "Git biraz incele; şartlar müsait değilse dönersin!" cevabını veriyor. Tayyareden indiği zaman bir beyefendi genç, bu yeni sefiri "Hoş geldiniz beyefendi!" diyerek karşılıyor. Şaşıran sefirin "Siz kimsiniz?" sorusuna, "Ben, buradaki iki Türk okulunun koordinatörüyüm. Teşrifinizi duyduk, hoş geldiniz demek için geldim. İkametiniz için yer hazırladım, sefaret için bina hazırladık. Buyurunuz, hizmete başlayınız. Biz de bekliyoruz, Moğollar da bekliyor." cevabını alıyor.

Arkasından 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı gelince sefir yine düşünüyor, tahsisatı yok, imkânı yok ve yabancı bir yer, kimseyi bilmiyor. Yine yardımına o genç yetişiyor. Mekteplerden birinin salonunu açıyor ve 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarını Moğollarla birlikte yapıyorlar. Genç sefir hayretler içinde Türkiye'ye dönüşünde, üstadım dediği eski sefire ağlayarak anlatıyor ve soruyor: "Bu ne ruh halidir, kimdir bunları yetiştiren?"

"Bir güzelliği anlamak ve idrak etmek, güzelliği bilmekle mümkündür. Bizler, hepiniz, hepimiz, güzelliği ve sevgiyi bilecek çağdayız. Sevgileriniz aramızdadır. Sevgilerinizi yaydığınız zaman bütün mekânlar kudretli olur." *(Aydın Bolak, nakl: Ergün, 374–76)*

- *Okullar gurur veriyor*

Bu okullar, Batı kültürünün de etkisiyle şekillenen Türkiye kültürünü, Türkiye Türkçesini dünyaya taşıyor. İyi işleyen, başarılı olan bir sistem bu. Devletin bu okullara, gerek duyulursa malî açıdan yardım etmesi, destek vermesi gerekir. Okullar, Türkiye'nin dünyaya açılmasını ve dış dünya ile kültürel bağlar kurmasını sağlıyor. *(Sami Kohen, Zaman, 07.01.1998)*

- *Hoşgörü Ekiyorsunuz*

Süleyman Demirel (9'uncu Cumhurbaşkanı): Bu okullar, ülkemiz ve halklarımız arasındaki işbirliğinin eğitim alanında da gelişmesinde, işbirliğinin bir bütün olarak her alanda dengeli ve kapsamlı şekilde ileriye götürülmesinde ve genç nesiller arasındaki karşılıklı anlayışın artırılmasında olumlu yönde katkıda bulunacaktır.

Saparmurat Türkmenbaşı (Türkmenistan Cumhurbaşkanı): Hizmetleriniz, halkımızın millî kalkınış tarihine silinmez harflerle yazılacaktır.

Köksal Toptan (Milli Eğitim eski Bakanı): Dünya eğitim tarihinin en büyük eğitim çalışması Fethullah Gülen ve arkadaşları tarafından yapılıyor. Bu gayretli, vefakâr insanların gayretlerini bozmayalım. Önlerine set çekmeyelim. Yeni aydın tipi, Türkiye sevdalısı insanlar bu okullarda yetişiyor.

Orgeneral Halis Burhan (Hava Kuvvetleri emekli Komutanı): Tamamen çağdaş yöntemlerle eğitim yapan ve 21'inci yüzyıl bilgi toplumlarına insan yetiştiren bu müstesna müesseselerin ve tüm eğitim kadrosunun Türk dünyasına yapmakta oldukları katkılar her türlü takdirin üstündedir.

Erdinç Türe (Emekli Tümgeneral): Ziyaretimde gördüm ki, söz konusu okullarda eğitim tarafsız, ilmî ve ciddî tarzda yürütülüyor.

Gülemre Aybars (Emekli Tuğamiral): Ülkem Türkiye'nin çok yakın dostu olan Romanya'nın bu güzel Karadeniz kenti, Köstence'deki Uluslararası Türk Lisesi'nin bu törenine katılmak benim için gerçek bir onur ve mutluluktur.

Feyyaz Berker (TEKFEN Holding Yönetim Kurulu Başkanı): Önemli olan, bir eğitim kalitesinin yakalanmış olmasıdır. Çevremde pek çok insan bu okulları görmüşler. Yapılan çağdaş eğitimi övgüyle anlatıyorlar; hattâ o ülkelerin yönetimindekilerin dahi çocukları bu okullarda eğitim görüyor. Dünyaya açık, hoşgörülü, ideolojik bir yapıya sahip olmayan çağdaş eğitim bütün dünyada kabul edilmiştir.

İshak Alaton (ALARKO Holding Yönetim Kurulu Başkanı): Rusya'da okul açılmasında ön ayak olduk. Türkmenistan Aşkabat'ta da bir okul açma düşüncemiz var. Bu, şirketimize saygınlık kazandırır.

Şarık Tara (Enka Holding Yönetim Kurulu Başkanı): Yurtdışındaki özel Türk okulları hakkında hep güzel şeyler duydum ve bu okullarda çağdaş eğitim veriliyor.

e. Fethullah Gülen'in Eğitim Düşüncesi, İdeali ve Okullarla İlgili Önemli Bir Gözlem

İsa Cemiyeti Dinlerarası Diyalog Sekreteri ve Asya Piskoposları Konferansları Feredasyonu Ekümenik Sekreteri peder Thomas Michel, uzun yıllar Moro hareketi mensuplarıyla devlet güçlerinin savaş verdiği ve nüfusun yarısını Müslümanların, yarısını da Hıristiyanların oluşturduğu Zamboanga kentinde Filipin-Türk Tolerans Lisesi'ni görünce, merakla bu okula gider. Kendi ifadeleriyle, "gerilla savaşı, adam kaçırma eylemleri, yaz baskınları, tutuklamalar, kaybolmalar ve cinayetlerin âdî vakalardan olduğu bu kentte" söz konusu okulun bir kısmı Müslüman, bir kısmı Hıristiyan 1000'in üstünde öğrenciye yüksek kalitede eğitim-öğretim vermenin yanısıra, onları nasıl büyük bir kaynaşma içinde bir arada barındırdığını hayretle müşahede eder. Daha sonra Kırgızistan'ı da dolaşan ve meselâ Bişkek'teki okulda hem eğitimin düzeyine, hem öğrencilerin dil öğrenme ve onu kullanma seviyelerine, hem de akademik olimpiyatlardaki başarılarına âdeta hayran olan Michel, bundan daha öte olarak, ABD'li, Koreli ve Türk öğrencilerin, Afganistan ve İranlı öğrencilerle nasıl yine mükemmel bir kaynaşma içinde eğitim aldıklarını görür. Öğretmenlerdeki dürüstlük, çalışkanlık, karşılıklı âhenk ve vicdanî şuur da dikkatini çeker. Bütün bunlar, Michel'i bu manzaranın arkasındaki felsefeyi tanımaya çeker ve bu okullar, kamuoyunda Fethullah Gülen'le şu veya bu şekilde ilgili gösterildiğinden, o da, Gülen'in eserlerini okumaya girişir. Gördükleriyle eserlerde okuduklarını bir arada değerlendiren Peder Michel'in vardığı ve Nisan 2001 içinde Georgetown Üniversitesi'nde Gülen'le ilgili düzenlenen sempozyuma sunduğu tebliğde dile getirdiği sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

"Gülen'e göre birbirlerine yardımcı olmaları, hattâ birbirleriyle bütünleşmeleri gereken medresenin, mektebin, maneviyatı tahsil kurumlarının birbirlerine âdeta rakip hattâ düş-

man kurumlar haline gelmesi, Gülen'in, hiç olmaması gerektiğini söylediği bir çatışmaya yol açıyor: din-bilim çatışması. 19 ve 20'inci asırlarda bilim adamlarının, siyasilerin ve dinî liderlerin de bir tarafında yer aldığı bu anlamsız çatışma, eğitim felsefe ve yöntemlerinde kesin ayrışmalara sebep oluyor. Modern laik eğitimciler, dini, ona en müsbet bakışla bir zaman kaybı, en kötü bir değerlendirmeyle, ilerlemeye engel olarak görüyorlar. Tartışma, din bilginlerini ise ya modernleşmeye karşı çıkmaya veya dini, gerçek manâ ve fonksiyonu içinde bir din olarak değil, siyasi bir ideoloji olarak görmeye itiyor." *(Towards the Lost Paradise, 20)* "Gülen, buna çare olarak, içinde din bilginlerinin sağlam bir ilmî formasyonla, bilim adamlarının ise dinî-manevî değerlere bağlılıkla yer aldığı bir eğitim modeli öneriyor ve ancak bu şekilde, süregelen din-bilim çatışmasının sona ereceğini, en azından, bunun saçmalığının ortaya çıkacağını belirtiyor." *(a.g.e. 39)*

Fethullah Gülen, Türkiye'de hem sağ, hem sol, hem laik, hem dinî çevrelerde süregelen mevcut tartışmaların ötesinde, onları aşacak ve geleceğe yönelik bir yaklaşımı temsil ve teklif etmektedir. Gülen, Türkiye Cumhuriyeti için de gerçek bir modernleşmenin komple insanlar yetiştirmekten geçtiğini düşünmektedir. Bu ise, mevcut eğitim akımlarının ana kolları üzerinde, günümüz dünyasının değişen taleplerini karşılayacak ve geleceği inşa edecek yeni bir eğitim sistemi örgülemekle mümkün olabilecektir.

Gülen'in bu yaklaşımı, geçmişi günümüze taşımayı hedef alan gerici projelerden bütünüyle farklıdır. Kendisiyle birlikte anılan okullarda uygulanan eğitimin ne Osmanlı sistemini, ne de hilâfeti yeniden kurmayı hedef aldığını açıkça ifade eden Gülen, bu okulların geleceği inşaya yönelik olduğunu defalarca vurgulamakta ve bunu yaparken de, bir sözü hatırlatmaktadır: "Eski hal muhal; ya yeni hal, ya izmihlâl (çö-

küş)!" *(Lynne Emily Webb, Fethullah Gülen: Is There More to Him Than Meets the Eye?, 89)*

"Modern eğitim kurumları, küresel pazar sistemine toptan üretim yapan fabrikalara benziyor. Buralarda, Gülen'in öne çıkardığı fikrî ve hissî derinlik, düşünce berraklığı, manevî eğilimler ve kültür zenginliği ihmal ediliyor. Dolayısıyla Gülen, bu türden kurumlara karşılık, üzerinde önemle durduğu söz konusu unsurlara ağırlık veren bir eğitimden yana." *(Towards the Lost Paradise, 16)* "O, çoğu insanın öğretmen olabileceği, fakat gerçek eğitimcilerin sayısının ise pek az olduğu görüşünde." *(Criteria or Lights of the Way [Pearls of Wisdom], 36)* "Öğretmen de eğitimci de öğrenciye bilgi aktarır ve bir takım marifetler öğretir; fakat eğitimci, fazladan olarak, öğrencinin şahsiyet kazanmasında, düşünce ve tefekkürde derinleşmesinde ona rehberlik yapar. Ayrıca o, karakter inşa eder ve öğrencinin nefsini disiplin altına alma, müsamaha ve sorumluluk duygusu gibi hasletlerle yetişmesine yardımcı olur.

Gülen'in eğitimle ilgili yazılarında tekrarladığı bazı kavramları, yanlış anlamaya meydan vermemek için biraz açıklamak gerekiyor. Meselâ, sıkça kullandığı 'maneviyat' ve 'manevî değerler'i, bazıları dar anlamda din olarak algılayabilir ve eğer bu bazıları, laiklik üzerinde de hassas iseler, bu vurguyu, modern laik toplumlarda dini hakim kılma özlemi olarak değerlendirebilirler. Oysa Gülen, bu kavramları çok daha geniş manâda kullanıyor. Maneviyat, onun için, sadece dar anlamda dinî öğretiyi değil, ahlâk, mantık, ruhî denge ve samimiyeti de içine alıyor. Bunu anlamak için, onun kullandığı daha başka anahtar kavramlara bakmak yeterli. Meselâ o, sık sık 'merhamet' ve 'müsamaha'dan bahsediyor." *(Prophet Muhammad: The Infinite Light (Aspects of His Life), 1:118-119-179; 2:96, 123, 131, 150* "O, burada şunu kaydediyor: "Hz. Peygamber *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, gerçek Müslüman'ı eliyle, yani davranışları ve diliyle zararı dokunmayan biri olarak tarif eder. Müslüman,

evrensel barışın en güvenilir temsilcisidir.") Gülen'e göre eğitimin fonksiyonu, bu tür nicelik kalıbına girmeyen sıfatları öğrencinin ikinci tabiatı haline getirmek ve onu nefsanî arzu ve eğilimleri açısından disipline etmektir.

Gülen, kendilerini insanî niteliklere ve ahlâkî değerlere göre yaşamaya adamış ve faziletlerle donanmış öğrenciler yetiştirmekten söz ederken, bir Müslüman olarak İslâm'dan öğrendiği evrensel ahlâk düsturlarını ifade etmektedir. Şu kadar ki, bununla o, yalnızca Müslümanları kastetmemektedir; çünkü kendi adıyla birlikte anılan okullarda gayrimüslim öğrenciler de, hiçbir din değiştirme teklifine maruz kalmadan okuyabilmektedirler.

Gülen, sık sık 'kültürel ve geleneksel değerler'den de söz ediyor." *(Criteria or Lights of the Way [Pearls of Wisdom], 35, 44-45; Towards the Lost Paradise, 16)* "Yine bazıları, onun eğitimde kültürel ve geleneksel değerlere yer verilmesi çağrısını, Cumhuriyet öncesi Osmanlı toplumuna dönüş çağrısı olarak değerlendiriyor ve onu irticacı olmakla suçluyorlar. Oysa o, bunlarla Türkiye'nin, modern dünyaya vereceği çok şey bulunan uzun bir hikmet geçmişi olduğunu vurguluyor ve bu geleneksel hikmetin modern toplumların pek çok ihtiyacını karşılayacağı inancını taşıyor. Ona göre geçmiş, bu hikmet birikiminden dolayı kaldırıp atılmamalı ve ondan mutlaka faydalanılmalıdır. Bununla birlikte, geçmişi yeniden inşa etmek, gerçekleşmesi mümkün bulunmayan bir hayal olduğu gibi, bu konudaki her teşebbüs de dar görüşlülüktür ve başarısızlığa mahkûmdur. Gülen, geçmişi bir çırpıda reddetmeyi kabul etmediği gibi, geçmişi aynen yeniden inşa etme düşünce ve çabalarını da abes görüyor. Bu bakımdan, irticacı suçlamalarını da kesin bir dille reddediyor." *(Webb, 95)*

"Gülen, kendi adıyla birlikte anılan okullarla ilgili suçlamalara cevap verirken, bu okullarda Türk Millî Eğitim Sistemi program ve müfredatının uygulandığını da vurguluyor ve

buna ek olarak, bildiği kadarıyla, okulların sadece Türk Millî Eğitim Bakanlığı tarafından değil, bulundukları ülkelerin haber alma servisleri tarafından da sürekli kontrol ve teftiş edildiğini belirtiyor." *(Webb, 107)* Okulları teftiş edenler, bu kurumlarda ne iddia edildiği gibi beyin yıkama, ne de siyasî ve rejim karşıtı propaganda izine rastlamış bulunuyorlar. Ayrıca, bu okullardan mezun olan çok sayıda insan, yıllardır kamu sektöründe ve özel sektörde çalışıyor ve şu ana kadar hiç birinden bu konuda bir şikayette de bulunulmamış.

"Gülen'in düşüncesi, Türkiye'deki siyasî akımlar ve bu akımlar üzerinde cereyan eden tartışmalarla meşgul değil. O, geleceği inşa edecek eğitimle meşgul. O, ıslah ediciler arıyor; yani, insanın hem fizikî, hem fizikî olmayan yanlarını kuşatan bir değerler sistemiyle donanmış insanların yetişmesini arzuluyor ve bunların toplumlarda meydana getirebilecekleri değişiklikleri bekliyor. Onun meşgul olduğu eğitim, tabiatı gereği, her şeyden önce ferdî dönüşümü esas alıyor. Bu fertler, ona göre, sınırlı ve parçalı düşünmekten kurtulmuş, muhasebe ve iç disipline sahip fertler olmalıdır. Ancak böyle fertlerdir ki, toplumlara müsbet anlamda kalıcı katkı sağlayabilirler.

"Gülen, okulu, öğrencilerin sadece bilgi ve hüner kazandıkları değil, hayat hakkında sorular sordukları, eşyanın manâsını anlamaya çalıştıkları ve hayatı, bu dünya ile öbür dünya arasındaki münasebet çerçevesinde algıladıkları bir laboratuar olarak görüyor. Bundan da öte, eğitim üzerine yazdığı bazı yazılarında okuldan yarı dinî terimlerle söz ediyor ve ona kutsal faaliyetlerin kutsal mekânı olarak bakıyor: "Mektep, hayatî hadiselerin üzerine irfan hüzmeleri göndererek onları aydınlatır ve talebelerine çevrelerini kavrama imkânı hazırlar. Aynı zamanda, gayet hızlı olarak eşya ve hadiseleri keşfetme yolunu açar ve insanı düşünce bütünlüğüne, tefekkürde istikamete ve çokta teke götürür. Bu manâda

mektep, ayn-ı mabettir ve o mabedin azizleri de muallimlerdir.” *(Towards the Lost Paradise, 98)*

Bilimsel çalışmaları karakter inşası, sosyal şuur ve aktif maneviyatla iç içe ele alan bir eğitim modeli, eleştirmenlere bir hayli idealistçe, hattâ ütopik gelebilir. Fakat okullar arasında kısmî seviye farklılıkları olmakla birlikte, diyebiliriz ki, Gülen’in tasarladığı eğitim sistemi, bu okullarda uygulanmasını bulmuş ve okullar, Gülen’in beklentilerini büyük ölçüde gerçekleştirmiş görünüyor.

BİR ZİHİN YAPICI OLARAK FETHULLAH GÜLEN

Fethullah Gülen’in eğitimciliği, kurulması için tavsiye ve teşviklerde bulunduğu okullar ve üniversiteye hazırlık kurslarıyla özdeşleşen ‘resmî’ eğitim hizmetlerinden ibaret değildir. O, insanı bütün zihnî fakülteleri, kalbi, ruhu, vicdanı ve bedeniyle bir bütün olarak ele almakta ve bu bütünde önceliği ruha ve bununla aynı veya ikinci derecede zihne vermektedir. Kendi beden eğitimini ihmal etmemeye çalışmasına rağmen o, eğitime öncelikle zihin ve ruh açısından yaklaşmıştır. Bunu, onun şu sözlerinde rahatlıkla görebiliriz: “Terbiyenin bedene ait olan kısmını hemen hemen herkes bilir ama, asıl işe yarayan fikrî ve hissî terbiyeyi anlayan çok azdır. Oysaki, birinci şıkta daha ziyâde adalî güçleriyle beden insanları, ikinci şıkta ise ruh ve manâ insanları yetişir.” *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 158)*

VAİZLİK GÖREVİ VE KONFERANSLAR

Fethullah Gülen, 1959 yılında, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın açmış olduğu sınavı kazanarak imamlık hakkı elde etmiş ve Edirne Üç Şerefeli Camii’nde imamlığa başlamıştır. Heyecanlı, enerjik ve son derece hassas bir yapıya sahip olan Gülen, konuşmaktan daha çok dinlemeyi ve yazmaktan daha çok okumayı seven bir insan olarak, Üç Şerefeli Camii’nde

görev yaptığı dönemde cuma günleri cuma namazından önce vaaz eder, daha sonra hutbeyi dinlemek için Selimiye Camii'ne gelir ve namazını orada kılardı. Aldığı maaşını kitaplara ve dergilere yatırır, onları okuduktan sonra pek çoğunu başkalarına hediye eder, günlerini yarı aç-yarı tok geçirirdi.

Yanlışlara karşı olabildiğince duyarlı, doğruların en küçüğünü bile takdir eden heyecanlı yapısıyla, insanlarla zihin ve gönül alışverişinde bulunmak, Fethullah Gülen'in hayatının apayrı bir araştırma isteyen en önemli yanlarından biridir. Bu bakımdan o, tavsiye ve teşvikçiliğini yaptığı özel okul ve üniversiteye hazırlık kurslarıyla kamuoyuna mal olan eğitim hamlesinden önce, esasen vaazlarıyla tanınıyordu. 1962-1963 yıllarında İskenderun'da asker iken bile, komutanından aldığı izinle Cuma günleri şehirde bir camide vaaz etmişti. Askerlik görevinin ardından Edirne ve Kırklareli'nde devam eden meslek hayatı, 1966 yılında İzmir'e nakliyle birlikte ayrı bir safhaya girdi. Bir yandan İzmir Kestanepazarı Kur'ân Kursu'nda öğretmenlik yaparken, bir yandan da Kestanepazarı Camii'nde vaaz veriyordu. Artık o günden itibaren, daha sonra Edremit, Manisa ve İzmir Bornova'da devam edecek olan vaizlik hayatıyla önce İzmir'de, sonra Ege Bölgesi'nde, daha sonra da Türkiye'de Fethullah Hoca adıyla çok dinlenen bir vaiz olarak tanınacak ve vaazlarının alındığı bantlar pek çok kişiye ulaşacaktır.

"ASRIN GETİRDİĞİ TEREDDÜTLER"İN GİDERİLMESİ

Fethullah Gülen, bu yıllarda yalnız vaaz vermekle kalmamış, İzmir'deki ilk senelerinde kahve sohbetlerinde bulunmuş, daha sonra Ege Bölgesi'nden başlayarak, tüm Türkiye'yi içine alacak konferanslar serisine başlamıştır. Bu konferanslarında tabiî ilimlerle Kur'ân arasındaki münasebet, İslâm'da sosyal adalet ve Darwinizm gibi konuları işleyen Fethullah Gülen, yine aynı yıllarda bazen namazdan sonra camide, bazen bir evde, bazen kırlarda kendisine özellikle üniversite öğrencileri tarafından sorulan sorulara ayrıntılı cevaplar ver-

miştir. Vaazlarının, konferanslarının ve kendisine sorulan soruların konularına baktığımızda, Fethullah Gülen'in hem aksiyon yanını, hem İslâm'a yaklaşımını ve özellikle bir eğitimci olarak hangi konulara ağırlık verdiğini daha kolay anlayabiliriz. Bazen üzerinde haftalarca durduğu vaaz konularının başlıcalarını tevhid delilleri (Allah'ın varlık ve birliğinin delilleri), bilâhare 'Ölüm Ötesi Hayat' adıyla kitaplaştırılan ve birkaç ay devam eden seri haşir akidesi, yine aylarca devam eden ve 'Çekirdekten Çınara' adıyla kitaplaştırılan çocuk terbiyesi, aile hayatı ve benzerleri oluştururken, 1989'da fahrî olarak yeniden başladığı vaazlarında ise bir yıl boyunca bütün yönleriyle Peygamberimiz Hz. Muhammed'i *(sallallahu aleyhi ve sellem)* anlatmış, bu vaazlar 'Sonsuz Nur' adıyla kitap haline getirilmiş, 1990-1992 yıllarında verdiği aylık vaazlarında ise daha çok marifetullah (Allah'ı tanıma), muhabbetullah (Allah sevgisi), irade ve ruh insanı olma, anne-baba hakları, kardeşlik, merhamet ve sabır gibi konuları işlemiştir.

Fethullah Gülen'in, yukarıda arz edildiği üzere, kendisine yöneltilen sorulara verdiği ayrıntılı cevapların sadece az bir kısmı, daha sonra *Asrın Getirdiği Tereddütler* adıyla 4 cilt halinde yayınlanmış ve ciltlerden her biri, Türkiye'de en çok okunan kitaplar listesinde ilk sıraları almıştır. Fethullah Gülen'e sorulup da, onun cevapladığı bu soruların bazıları şunlardır:

· *Allah tarif edilebilir mi? O'nun özü ve nitelikleri nelerdir?*

· *Kur'ân, olmuş ve olacak her şeyden bahsediyor deniyor. Bu doğru mudur? Doğru ise, günümüzde fen ve tekniğe ait meseleleri de bunun içinde mütalâa edebilir miyiz?*

· *Vahdet-i Vücut nedir ve itikadımızla telif edilebilir mi?*

· *Cenab-ı Hak, bizim bu dünyada nasıl hareket edeceğimizi ve emirlerine uyup uymayacağımızı biliyor. Böyle iken, imtihana niye lüzum görüp, bizi dünyaya gönderiyor?*

· Kendisine peygamber gönderilmeyen bir topluluk var mıdır? Var ise, böylesi toplulukları inanç ve amel açısından sorumlu tutmak nasıl olur?

· Peygamberimizin çok kadınla evlenmesi konusunda bizi aydınlatır mısınız?

· İslâm, köleliği neden ortadan kaldırmadı?

· Tenasüh nedir ve İslâm inancıyla bağdaştırılabilir mi?

· Allah'ın küllî iradesi ile beşerin iradesi arasındaki münasebet nedir?

· Allah neden kullarını bir yaratmadı da, bazısını kör, topal veya bir başka sakatlıkla malül yarattı? Ayrıca, neden bazı insanlara çok mal, mülk, para verir ve onları zengin kılarken, niye diğerlerine fakirlik, elem, keder, musibetler veriyor?

· Azrail (aleyhisselam) bir tane olduğu halde, aynı anda ölen binlerce insanın ruhunu nasıl alır?

· Sperm bankaları konusunda ne dersiniz?

· Esir var mıdır; varsa, nasıl bir şeydir?

· İnsanımıza okuma alışkanlığını nasıl kazandırabiliriz?

· Neden her şey ölüme dayalıdır; meselâ neden elementler bitkilerde, bitkiler hayvanlarda, bitkiler ve (yenebilen) hayvanlar insanlarda yok olarak, onların hayatına hizmet ediyor?

· İnançsız birine önce neyi, nasıl anlatmalı?

· Şeytan, Cehennem'e gideceğini bildiği halde neden küfürde ısrar ediyor?

· İslâm, emperyalist bir sistem mi meydana getirmiş ve fethettiği yerleri sömürmüş müdür?

· Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem), "Bu ağızdan ancak hak çıkar." buyurması ile, hurmaların aşıla-

nıp aşılanmaması konusundaki tavsiyesi ve neticede "Ben de bir beşerim." demesi nasıl telif edilebilir?

· Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in eğe kemiğinden yaratılmış olması ne demektir?

· Cin nedir, nasıl çağrılır; cinler, tedavide ve kayıp bulmakta kullanılabilir mi? Cincilik yapan hocaların İslâm'da yeri var mıdır?

· Lût Kavmi, Nuh Kavmi gibi bazı kavimler, belli suçlardan dolalı helâk edilmişlerdi. Bugün bütün ahlâksızlıklar yaygın olduğu halde, neden aynı türde helâk görülmüyor?

· İslâmiyet'in, din olarak nasslara dayanması ve dolayısıyla teslimiyet gerektirmesiyle, akıl ve mantığa uygun olması nasıl telif edilebilir?

· Hayat ve gençlik hevesleri cihetinden gelen tehlikelerden nasıl korunabiliriz?

· Günümüzde fen ve tekniğe ait meselelerle İslâmiyet'i anlatmayı nasıl değerlendiriyorsunuz?

· İslâmiyet'in kısa zamanda yayılmasının ve 14 asırdır her türlü saldırıya rağmen mağlûp edilemeyişinin sebepleri nelerdir?

· "Yoktan var olmaz, var yok olmaz" iddiası konusunda ne dersiniz?

Bunlar, değişik zamanlarda Fethullah Gülen'e sorulan ve onun ayrıntılı olarak cevap verdiği sorulardan sadece bazıları. Bunların dışında, yine kendisine, farklı zamanlarda, fakat bu defa kısmen aktüel konuların da dahil olduğu sorular da sorulmuş, onun bu sorulara verdiği yine ayrıntılı cevaplar, şu ana kadar 4 cildi yayınlanmış bulunan *Prizma* adlı kitap serisinde toplanmıştır.

Bunlar ve cevaplarıyla birlikte kitaplara geçmiş daha başka sorular gibi, özel sohbetler ve bu sohbetler esnasında sorulan sorulara da cevap vermek, Gülen'in zihin inşa ediciliğinin

yöntemlerinden biridir. Fethullah Gülen, mütevazı ve mahcup yapısına paralel olarak, genellikle kendisine soru sorulmadıkça konuşmaz. Bunun bir başka sebebi, alıcı olmayan, merak etmeyen, zihnî, tefekkürî derdi bulunmayan insanlara herhalde bir şey anlatılamayacağı veya anlatmanın gereksizliği de olabilir. Fethullah Gülen, kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplarda, sorunun aydınlığa kavuşması kadar, irşadı esas ve dolayısıyla muhatabı dikkate alır. Yani, gerek soruyu soran, gerekse dinleyici konumunda bulunan diğer insanlar, sorunun aydınlatılmış olması kadar, cevaptan istifade etmeli ve onunla bir meselelerini çözmüş olmalı, ayrıca bu cevap onların kalb hayatında bir tesir icra etmelidir. Bu bakımdan, cevap bazen, sorulan sorunun tam karşılığı olarak değil de, soruyu soranın ve diğer muhatapların en çok istifade edeceği şekilde gelebilir. Bunun yanısıra, Fethullah Gülen, çok defa bir sorudan hareketle muhataplara söylemek istediği bazı şeyleri söyler. Bunlar, o soruyla doğrudan alâkalı olmayabilir; fakat cevapla bir mesaj verilmekte, bir hatırlatma yapılmakta, bir uyarıda bulunulmakta veya bir başka mesele çözülmektedir.

Fethullah Gülen, gerek vaazlarında, gerek sohbetlerinde ve gerekse sorulara verdiği cevaplarda çok dikkatli konuşur. Hitabet gücü, herkes tarafından kabul edilen bir vakıadır. Bu, şüphesiz Allah vergisi olmakla birlikte, aynı zamanda üzerinde çalışılarak kazanılmış bir kabiliyettir de. Çocukken hızlı konuşan Fethullah Gülen, daha sonra bizzat kendi kendine diksiyon eğitimiyle mevcut hitabet gücünü kazanmıştır. İkinci olarak, Gülen, kelimeleri ve kavramları, yazarken olduğu gibi, konuşurken de yerli yerinde kullanır. Dili ve belâgati çok iyi bilen biri olarak, kendince yanlış bir kelime kullandığı hissine kapıldığı ve kanaatine vardığı bir yerde, hemen o kelimeyi değiştirir. Bundan başka, eğer kullandığı bir kelime veya cümlenin ya da dile getirdiği herhangi bir düşüncenin dinleyenlerin herhangi biri tarafından yanlış anlaşılabileceği sonucuna va-

rırsa, o kişiyle daha sonra özel olarak görüşür, kendisine açıklamada bulunur ve muhtemel yanlış anlamayı izale eder.

Gülen, hem cami vaazlarında, hem sohbetlerinde ve kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplarda, konuya göre şüphesiz farklılıklar ve farklı derecelerde olsa da, aklın iknası kadar kalbin tatminine ve diğer melekelerin de gerekli gıdayı almalarına dikkat eder. Telmih, istiare, kinaye, tevriye gibi sanatları çokça kullanan Gülen, bu şekilde, hem söze farklı ve birden fazla manâyı, hem de fonksiyonu aynı anda yüklemiş olur. Ayrıca, dilimize teknik sahasında giren kelimeleri de âdeta kavramlaştırarak çok iyi kullanan Gülen'in bir diğer üslûp özelliği de, yazı ve konuşmalarında mazmunlara yer vermesidir. Üslûp özelliklerinden dolayı o, bazen pek çoklarının iltifat zannedebileceği bir sözle ikazda bulunurken, ikaz zannedebileceği bir sözle de iltifatta bulunuyor olabilir. Bu sebeple sözleri zaman zaman dinleyiciler tarafından farklı yorumlanabilir. Bu konuda yanlıştan kaçınmak için, onun düşünce yapısını, bakış açısını, üslûbunu ve dilini en azından belli ölçülerde kavramış olmak gerekir.

Fethullah Gülen, kendisine sorulan soruların hiç birine yazılı olarak cevap vermemiştir. Önceden kendisine hangi soruların sorulacağını da tabiî olarak bilmemekte ve sorulan sorulara irticalî (o anda ve sözlü) olarak cevap vermektedir.

Fethullah Gülen, tefsir, hadis, kelâm ve fıkıh gibi İslâmî ilimlere usulleriyle birlikte oldukça vâkıftır. Fakat bu sahalarda herhangi bir eser kaleme almamıştır. Bununla birlikte, zaman zaman özel mahiyette ders verdiği olur ve bu alanlarda yetiştirdiği talebeler mevcuttur. "Ömrüm Sünnet'i araştırmakla geçti." diyen ve tasavvufta da derin bilgi ve tecrübe sahibi bulunan Gülen'in Doğu ve Batı felsefelerine de önemli ölçüde vukufiyeti vardır. O, ayrıca, tabiî bilimlerin prensipleri, oturdukları temeller ve dayandıkları kanunlar hakkında da ansiklopedik bilgi sahibidir. Kısaca Gülen, âlim-ârif-entelektüelin kesişme veya birleşme noktasıdır.

YAZAR VE ŞAİR FETHULLAH GÜLEN VE ESERLERİ

Fethullah Gülen, aynı zamanda düzenli yazan bir yazardır. Eserlerinin pek çoğu, yaptığı sohbetlerin, derslerin ve kendisine sorulan sorulara verdiği cevapların bir araya getirilmesinden oluşmuş da olsa, bizzat kaleme aldığı eserler de vardır. (Fethullah Gülen'in hemen bütün eserleri, Türkiye'de en çok okunan eserlerden, ayrıca en fazla yabarncı dile çevrilen kitaplardır. Şu ana kadar yayınlanmış bulunan kitapları ve bunların 2005 yılı ortaları itibarıyla satış rakamları bir sonraki iki sayfada verilmektedir.) O, eserlerinin hiç birini bir kitap olarak yazmamış, sadece, kavramlar çerçevesinde Tasavvuf'u, belki daha doğru bir tabirle, İslâm'ın ruhî hayatını anlattığı *Kalbin Zümrüt Tepeleri'nde* bir sıra takip etmişse de, bizzat kaleminden çıkan diğer kitapları, makalelerinin, sohbetlerinin derlenmesinden oluşmuştur. Yüksek, önemli ölçüde orijinal ve bizzat Gülen'e has bir üslûpla yazılan makaleler, 01.02.1979 tarihinden bu yana aylık "ilmî, edebî, ahlâkî" *Sızıntı* dergisinde; Temmuz-Ağustos-Eylül 1988 yılından beri 3 aylık "dînî-ilmî-ahlâkî-kültürel" *Yeni Ümit* dergisinde ve Ekim-Kasım-Aralık 1998 yılından bu yana 3 aylık "kültür-edebiyat-sanat" dergisi *Yağmur*'da düzenli olarak çıkmaktadır.

Bunlardan İngilizce'ye çevrilenler de, 1993'ten itibaren önce İngiltere'de *Truestar* ve daha sonra ABD'de *Light Inc.* tarafından yayınlanan 3 aylık İngilizce *The Fountain*'da, Almanca'ya çevrilenler *Die Fontäne*, Rusça'ya çevrilenler *Noviye Grani*, Arapça'ya çevrilenler de *Hira* ismiyle yine 3 ayda bir yayınlanan dergilerde yer almaktadır.

Denebilir ki Fethullah Gülen, Türk edebiyatına, hattâ dünya edebiyatına, ne yazık ki farkına varması gerekenlerin farkına varmadığı biri; bütünüyle yeni, diğeri, benzerleri tarihte olsa da, yine kendine has bir nitelik ve üslûpta iki yenilik getirmiştir. Bunlardan birincisi, onun resimleri konuşturmasıdır. *Sızıntı*'nın ilk sayılarında başlayan bu resimleri konuşturma, yani her

resmin altına, o resimle uyumlu bir mesaj, bir ölçü, bir düşünce, bir değerlendirme koyma, çok defa aynı konuda yazılacak bir makaleden çok daha anlamlı, canlı ve etkileyici bir yöntem olarak, Fethullah Gülen tarafından büyük bir sabır ve maharetle sürdürülmektedir. Fethullah Gülen'in, düşüncelerini ifade ve inanç, düşünce ve davranışlar adına yol gösterme adına kullandığı, tarihte emsali az, Türkiye'de hemen hemen hiç görülmeyen diğer teknik, düşünce mesajlarını 'hikmet parıltıları' şeklinde, yoğun anlatım diyebileceğimiz müstakil cümleler ve paragraflar halinde sunmaktır. Yine *Sızıntı*'nın hemen her sayısında gördüğümüz bu tekniğin ürünleri, bu çalışma boyunca kendisinden önemli iktibaslarda bulunduğumuz *'Ölçü veya Yoldaki Işıklar'* adıyla bir kitap halinde toplanmış bulunmaktadır.

Fethullah Gülen'in şiirleri ve şairlik yönü de, yine üzerinde durulması, çalışmalar yapılması gereken bir konudur. Gülen, Türkçe gibi, Arapça ve Farsça'yı da iyi bilen, Osmanlıca'ya, bu arada edebiyata ve edebî sanatlara vâkıf, belâğatı bilmenin ötesinde okutan, Doğu'nun ve Batı'nın önemli ediplerini, Camus ve Sartre gibi varoluşçuları Fransızca asıllarından okuyacak ölçüde çok iyi tanıyan, hafızasında Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere en az 1000'i aşkın şiir bulunan –kendisini asla öyle görmese de– bir ediptir. O, hiçbir zaman "sanat sanat içindir" veya "sanat toplum içindir" gibi düşünce, tartışma ve tercihlere pirim vermeden, dimağının nesre sığmayan ürünlerini, kalbinin terennümlerini çocukluğundan beri mısralara dökmüş ve bunlardan '*Kırık Mızrap'* adlı şiir kitabı ortaya çıkmıştır.

Gülen için şiir, dağları ve ovaları, vadileri ve yarları, denizleri ve karaları, inişleri ve yokuşları, çiçekleri ve ağaçları, hüzünleri ve sevinçleriyle, İmam-ı Gazzalî'nin, "İmkân çerçevesinde kâinat şu halinden daha güzel olamaz." diyerek kemalini ifade ettiği varlığın ve insanın dünyasının düzenini, çokluk içindeki birliğini, karmaşık görünen âhengini seslendirmelidir. Bizzat kendi ifadesiyle, "Şiir, kâinatın ruhunda saklı bulunan güzellik ve tenasübün, varlığın çehresindeki tebessüm ve dil-

rubâ keyfiyetin şairane ruhlarda ifade edilmesinden başka bir şey değildir. Şiir, öteleri kurcalama yolunda duyulan 'hay-hû' veya bu uğurdaki cehdin iniltileridir. Şiir, 'O Bilinmez Mevcud'u aramayı hedef seçtiği için, düşüncede buğu buğu esrar, geçilen yollarda alaca karanlık ve çok yönleriyle kapalı bir iklime ait zor anlaşılır çok buudlu bir ses olmakla birlikte, gerçek şiirin ikliminde gözler aydınlığa erer, uzaklar yakın olur ve ruhlar sönmeyen bir azim ve şevke ulaşır." *(Kırık Mızrap, 1-2: 461–63)*

Fethullah Gülen'e göre, "Şiirde her duyulup düşünülen şey tasavvur edilebilmeli, tasavvurlar firesiz olarak muhakemeden geçirilebilmeli ve şairin iç dünyasında birer esinti halinde beliren bu gizli unsurlar, kelime ve cümlelerle soluklanacakları âna kadar mevcudiyet ve canlılıklarını koruyabilmeli" ve kelimelere başkaldırmış bir mesaj, bir inilti halinde ruhlara aksetmelidir." *(a.g.e. 462)* Şiir bizatihî gaye olamayacağı için, onda da irşad esas alınmalı ve dolayısıyla herkes onda kendini bulabilmelidir. Bu yüzden, gerçek bir şair, ötelerle sermest, sonsuzla kesilmeyen bir alış-veriş içinde, eşyanın düzenine ve perde gerisine vâkıf, ruhları perçeminden kavramış, söyleyişinde zahiren basit gibi görünse de, şekle şekil, manâya manâ olarak değer ve yer veren ve her manâya kendine has elbiseyi giydirebilme kabiliyetiyle her seviyedeki insana seslenebilen evrensel kişidir. Dolayısıyla onun kelimelerinde, mısralarında, beyitlerinde ve kıtalarında yaprak yaprak gül açar; deniz görmemiş bir hayvan bakıcısının ilk defa denizi gördüğünde onu güzel bir otlağa benzetmesi gibi, her şeyi dünyevî aklın zahirî nazarına göre değerlendirenler, onun ifadelerini tek katmanlı sığ bir su birikintisi sansalar da, esasen onun şiiri inildikçe sonuna ulaşılamayan ve dibi bulunamayan, her bir samimi cehdde ele inci-mercan veren bir okyanus gibidir.

Fethullah Gülen'in hemen bütün eserleri, Türkiye'de en çok okunan kitaplardandır. Şu ana kadar yayımlanmış bulunan kitapları ve bunların 2005 yılı ortaları itibarıyla satış rakamları şöyledir:

Kitabın Adı	Baskı Sayısı	Son Baskı Yılı	Baskı Adedi
Sonsuz Nur-1	28	2004	173.000
Sonsuz Nur-2	21	2004	109.500
Sonsuz Nur-3	21	2004	109.500
Asrın Getirdiği Tereddütler-1	24	2004	114.500
Asrın Getirdiği Tereddütler-2	19	2005	80.500
Asrin Getirdiği Tereddütler-3	14	2005	66.000
Asrın Getirdiği Tereddütler-4	13	2005	73.400
İnancın Gölgesinde-1	15	2002	98.900
İnancın Gölgesinde-2	14	2002	88.850
Fatiha Üzerine Mülahazalar	13	2004	57.800
Kitap ve Sünnet Perspektifinde Kader	11	2002	73.000
İrşad Ekseni	5	2001	44.762
Îlâ-yi Kelimetullah veya Cihad	13	2002	70.450
Ölüm Ötesi Hayat	14	2002	64.500
Ruhumuzun Heykelini Dikerken	6	2004	56.781
Işığın Göründüğü Ufuk	13	2004	77.000
Beyan	3	2004	71.000
Örnekleri Kendinden Bir Hareket	6	2004	91.000
Dua Ufku	5	2003	100.000

Kitabın Adı	Baskı Sayısı	Son Baskı Yılı	Baskı Adedi
Kalbin Zümrüt Tepeleri-1	14	2004	77.650
Kalbin Zümrüt Tepeleri-2	5	2004	46.000
Çağ ve Nesil	23	2004	100.050
Buhranlar Anaforunsda İnsan	20	2004	86.550
Yitirilmiş Cennete Doğru	17	2004	71.700
Zamanın Altın Dilimi	17	2005	80.300
Günler Baharı Soluklarken	15	2004	67.000
Yeşeren Düşünceler	9	2005	69.500
Fasıldan Fasıla-1	9	1998	103.000
Fasıldan Fasıla-2	6	1998	76.000
Fasıldan Fasıla-3	5	1998	60.000
Prizma-1	10	2002	105.500
Prizma-2	6	2002	45.500
Prizma-3	7	2004	145.000
Prizma-4	7	2004	145.000
Ölçü veya Yoldaki Işıklar	14	2004	79.500
Renkler Kuşağında Hakikat Tomurcukları-1	2	1993	8.000
Renkler Kuşağında Hakikat Tomurcukları-2	2	1993	10.000
Hüzmeler ve İktibaslar	5	1997	19.000
Kırık Mızrap-1	9	2002	52.000
Kırık Mızrap-2	3	2000	22.000

Önceki iki sayfada yer ayan tabloyu kısaca okuyacak olursak: Fethullah Gülen'in şu ana kadar 26 kitabı yayınlanmıştır. Bunlardan bazıları bir ciltten fazla olduğu için, fazla ciltleri sayıya dahil ettiğimizde rakam 40'ı bulmaktadır. Bu 40 kitap toplam 463 baskı yapmış ve 3.118.693 (üç milyon yüzonsekiz bin altıyüz doksanüç) adet satmıştır. Bu sayıya, Zaman Gazetesi tarafından 212.451 adet olarak basılıp dağıtılan 2 ciltlik *Varlığın Metafizik Boyutu*, 227.533 adet dağıtılan *Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar* ve 308.281 adet dağıtılan *Kırık Testi* dahil değildir. Ayrıca, *Kırık Testi* son haliyle Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı tarafından 3 cilt olarak basılmış ve şu ana kadar 280.000 adet satmıştır. *Sonsuz Nur* adlı eser, farklı tarihlerde hem Zaman Gazetesi hem de Tercüman Gazetesi tarafından promosyon olarak okurlarına ulaştırılmıştır.

Kısaca, denebilir ki Fethullah Gülen, dünyada belki çok az yazara nasip olmuş bir okuyucu kitlesine sahiptir; kitapları en fazla okunan belki birkaç yazardan biri, belki de birincisidir.

Fethullah Gülen'in şu ana kadar yayınlanmış bulunan bu kitaplarından pek çoğu başta İngilizce olmak üzere Arapça, Almanca, Fransızca, Rusça, İspanyolca, Çince, Endonezyaca, Japonca, Urduca, Yunanca, Arnavutça, Romence gibi pek çok dünya dillerine çevrilip yayınlanmıştır ve çevrilmeye devam etmektedir.

Fethullah Gülen'le etraflı röportaj gerçekleştiren Eyüp Can, bu röportajını *Ufuk Turu* adıyla; Nevval Sevindi, *Fethullah Gülen ile New York Sohbeti* adıyla, Mehmet Gündem, *Fethullah Gülen'le 11 Gün* adıyla kitaplaştırmışlardır. Bunlardan ayrı olarak, Gülen'in, 1989-1991 yılları arasında fahrî olarak İzmir, İstanbul, Ankara gibi illerde verdiği vaazları vi-

deoya alınmış ve resmî izinle yayına arz edilmiş, aynı şekilde, özellikle 1973-1980 yılları arasında resmî devlet memuru olarak verdiği vaazlar, konferanslar teybe kaydedilmiş ve yine resmî izinle yayınlanmıştır.

BİR NEFİS TERBİYECİSİ OLARAK FETHULLAH GÜLEN

SAHABE YOLU

Önce şu hususu hemen belirtmemiz gerekiyor ki, Fethullah Gülen, hiçbir zaman, tasavvufa ait bir kavram ve makam olarak mürşidlik, şeyhlik iddiasında bulunmamış, bunun da ötesinde, onun, tasavvuf mesleğinin tahsil merkezi olan tarikatla herhangi bir alâkası olmamıştır. Fakat bu, onun tasavvufu veya tarikatı mahkûm ve reddettiği manâsına gelmez. Ama burada dikkat edilmesi gereken nokta, İslâm'da nefis terbiyesi esas olmakla birlikte, bunun gerçekleşmesi için mutlaka bir tarikata intisabın gerekmediği gerçeğidir. Konuyu daha iyi anlamak için, önceki bölümde, peygamberlerin ve özellikle Peygamber Efendimiz'in fonksiyonları üzerinde dururken mealini aktardığımız ayet-i kerimeyi burada yeniden hatırlamak yerinde olacaktır:

"Nitekim, size bizzat içinizden çıkmış bir resûl gönderdik: size (kendisine vahyettiğim ayetlerimi ve kâinatta Beni gösteren apaçık delilleri) okuyup açıklıyor; (zihinlerinizi yanlış düşünce ve kabullerden, kalblerinizi batıl inanç ve günahlardan, hayatlarınızı her türlü kirden arındırarak,) sizi temizliyor; size (kendisine indirmekte olduğum) Kitabı ve Hikmet'i (o Kitabı anlama ve tatbik etme yoluyla, eşya ve hadiselerin manâsını, onların Bana nasıl delil olduğunu) öğretiyor ve size bilmediğiniz ne varsa, hepsini öğretiyor." *(Bakara/2: 151)*

Ayet-i kerimede açıkça ifade edildiği ve önceki bölümde de üzerinde kısmen durulduğu gibi, peygamberliğin en önemli fonksiyonlarından biri, bir yandan insanların zihinle-

rini yanlış düşünce ve kabullerden, hurafelerden arındırırken, bir yandan da, kalblerini günahlardan ve hayatlarını her türlü kirden temizleyip, onları her bakımdan tertemiz hale getirmektir. Söz konusu ayet-i kerimede anılan iki veya üç ana fonksiyon, tarihte her zaman için tek bir kişi tarafından temsil edilememiş, bunun yerine fonksiyon ayrışması yaşanmış ve insanların zihinlerini inşa etme fonksiyonunu âlimler, onlara hikmeti, eşya ve hadiselerin perde arkasını ve kaderî sebebini öğretme fonksiyonunu hikmet ehli üstlenirken, onların kalblerini temizleme ve nefislerini terbiye etme vazifesini ise manevî mürşidler yüklenmiştir. Gerçi, tarihte bu üç fonksiyonu birden yerine getirebilen çok büyük ilim ve eğitim üstadları, rehberleri yetişmişse de, artık komple insan yetiştirme işi, bu şekilde, özellikle 16'ncı yüzyıldan itibaren, bazen birbirlerinin zararına da olarak, farklı ekollere kalmış ve bu ekoller, medrese ve tekye çatısı altında görevlerini yerine getirmeye çalışmışlardır. Ne var ki Fethullah Gülen, temelde bu ayrışmaya taraf olmamakla ve medreseyi nefis terbiyesini, bunun yanısıra tabiî ilimleri, tekyeyi de ilmi bir tarafa bırakmakla eleştirmekle beraber, tarihte, fonksiyonlarını gereğince yerine getirdikleri sürece medreseye de, tekyeye de olumlu yaklaşmakta, fakat, bu çalışmada yeri geldiğince belirtildiği üzere, günümüzde, tekyenin aşk, heyecan ve nefis terbiyesini, medresenin en yüksek seviyede ilmini ve 'okul'un fenlerini varlığında toplayan komple insan yetiştirmenin ve komple insan olmanın önemi üzerinde titizlikle durmaktadır. Dolayısıyla o, dar manâda tarihte aldığı kavram çerçevesinde değil, asıl manâ ve muhtevası içinde tasavvufa, nefis terbiyesine İslâm anlayışı içinde en önemli yeri verir.

Medrese-tekye-okul veya akıl/zihin-kalb-ruh ayrışmasına taraftar olmayan ve üçünü bir arada, bütünlük içinde ele alan âlim ve düşünürler, nefis terbiyesi meselesini 'Sahabe yolu' ve 'büyük evliyanın yolu' olarak iki kategoriye ircâ ederler.

Onlara göre, Sahabe yolunda akıl, kalb ve ruh birlikte değerlendirilir; hattâ denebilir ki, böyle bir ayrım yapılmaz ve insan komple bir varlık olarak ele alınır. Bu çizgide, riyazet gibi, farz dışı (nafile) ibadetler gibi yollarla nefsin 'emmâre', yani insanı sürekli kötülüğe, tutkulara çağıran boyutu öldürülmez; fakat bu boyuta karşı, ölünceye kadar mücadele verilir ve bu mücadeleyle insan, sürekli terakki eder. O, bu mücadelede terakkisinin farkında olmayabilir; 'keramet' denilen bir takım olağanüstülükler göstermeyebilir. Zaten bunlar esas değildir; önemli olan, İslâm'ın hükümlerini bütün dış kabul şartlarıyla ve kalb huzuru, tam dikkat, haşyet ve hudû denilen zihin, kalb ve bütün duygularla Allah'a yönelmişlik içinde yerine getirmek ve bu çizgide istikameti korumaktır. Sözgelimi, namaz için (Hanefîlere göre) 12 şart vardır. Bunların hepsi yerine gelmeden namaz kılınmış olmaz. Bu şartların yanısıra, bir de, ondan gereken feyzi alma adına onun iç (dahilî) şartları diyebileceğimiz huşû, hudû ve bir hadis-i şerifte 'ihsan' olarak adlandırılan, Allah'ı görüyormuşçasına ve biz O'nu görmesek de, O'nun bizi gördüğünün şuuru içinde ve onu, insanı bütün kötülüklerden vazgeçirecek bir şekilde şuurla kılma vardır. Aynı husus, bütün diğer ibadetler için de geçerlidir.

Yine, bütün ibadetlerin başı ihlâstır; yani her ibadeti, sadece Allah için ve karşılığında hiçbir menfaat beklentisine girmeden, O emrettiği için yapmaktır. Ayrıca takva, zühd (dünyaya ve ona ait her şeye kalben bağlanmama), her söz, her davranış, her düşüncede Allah'ın rızasını hedefleme ve O'ndan gelen her şeye razı olma; imanda yakîne, yani tahkikî iman denilen araştırmaya, aklın, kalbin ve vicdanın kesin kanaat ve bağlanmasına dayalı iman ufkuna ulaşma, bütün ahlâkî güzellikler ve faziletlerle bezenme gibi, yine dinin temelinde ve hedefinde yer alan hususlar da, nefis terbiyesi adına oldukça önemlidir.

İşte bütün bu hususiyetleri veya boyutlarıyla ciddî ve gerçek bir nefis terbiyesi için mutlaka bir tarikatı izlemek şart değildir. Şu kadar ki, en basit bir eğitim ve öğretim nasıl öğretmensiz veya eğitimcisiz gerçekleşmiyorsa, böylesine zor ve insanı gerçek insan yapacak eğitim de, rehbersiz kolay kolay gerçekleşmez. Bundandır ki Kur'ân-ı Kerim, günlük namazlarda, Hanefiler'e göre –sünnetler dahil– 40 defa okunan Fatiha Sûresi'nde bize, "Bizi Dosdoğru Yol'a ilet" diye dua etmemizi emreder ve ardından bu yolu tarif etmez. Çünkü onu herkesin bütün boyutlarıyla gerektiği gibi anlaması, dinin tamamı diyebileceğimiz bu yolu herkesin kavraması mümkün olmadığından, "Kendilerine nimet verdiklerinin yolu" diyerek, önümüze bir takım rehberler koyar. Bir başka yerde de *(Nisâ/4: 69)*, bu 'nimet verilenler'in kimler olduklarını açıklar: "peygamberler", "sıddîkler" (dine sadakatle bağlı, her yaptıkları doğru; yalan, hile, aldatmadan olabildiğince uzak rehberler), "şehidler" (bizim gayb olarak inandığımız gerçekleri âdeta gören, eşyanın ve hadiselerin hakikatına vâkıf, hayatlarıyla İslâm'ın gerçekliğine şâhitlik yapan rehberler) ve/veya "salihler" (bütün inanç, söz ve davranışları sapasağlam olup, ıslah gayesi taşıyan ve fitne, fesattan son derece uzak rehberler). Dolayısıyla, insanları potansiyel insan olmaktan, gerçek, kâmil insan olmaya çıkarmayı hedefleyen din yolunda, nefis terbiyesi adına rehbersiz yol almak çok zordur. Fakat bu demek değildir ki, bunun için mutlaka 'tarikat' veya bir başka ad altında ayrı bir ekol, ayrı bir disiplin gerekir. Hayır! İslâm'ın en iyi yaşandığı Peygamberimiz, sonraki Dört Halife (Sahabe) ve daha sonraki Tabiûn (Sahabe'yi takip edenler) ve Tebe-i Tabiîn (Sahabe'yi takip edenlerden sonra gelenler) döneminde, ruhu ve manâsı ile bulunsa da, ayrı bir disiplin halinde bugünkü şekliyle tasavvuf olmadığı gibi, tarikat da yoktu. Sahabe yolu, bir tarikat halinde bir araya gelmeyi değil, insanı komple ele alıp, hayatın ve hadiselerin içinde eğitmeyi benim-

seyen yoldur. İşte Fethullah Gülen de, böyle bir yola taraftardır ve onun şahsiyet ve aksiyonunun en önemli yanını, bu konudaki yol göstermeleri, ışık tutmaları oluşturur.

ONTOLOJİK KARAKTERİYLE İNSAN VE NEFİS TERBİYESİ VEYA RUHTA KEMALE ERME AKSİYONU

Fethullah Gülen, eğitim gibi, onun bir yanı veya boyutu olan nefis terbiyesine de, önce insan açısından yaklaşır. Ona göre insan, yüksek duygularla donatılmış, fazilete istidatlı, ebediyete tutkun bir varlıktır. En sefil görünen bir insan ruhunda dahi ebediyet düşüncesi, güzellik aşkı ve fazilet hissinden meydana gelen gökkuşağı gibi bir iklim mevcuttur ki, onun yükselip ölümsüzlüğe ermesi de, mahiyetindeki bu istidatların geliştirilip ortaya çıkarılmasına bağlıdır. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 102-103)*

Tabiî ki insan, böyle birkaç kelimeyle anlaşılacak ve anlatılacak bir varlık değildir. Yine Gülen'e göre o, her şeyiyle anlaşılması güç bir varlıktır. Farklılığı, daha dünyaya gelişiyle kendini gösterir. Onun dışında her canlı dünyaya ayak basarken, başka bir âlemde yetiştirilmiş gibi, hayat kanunlarına âşina olarak gelir, daha doğrusu gönderilir. İnsan ise, en muhteşem ve mükemmel bir varlık olmasına rağmen, hayat için gerekli bilgiden mahrum olarak karşımıza çıkar. Onun hayvanî varlığının mekanik nizamını aşan her şey akıl, zihin, irade, hürriyet, his ve iç müşahede sayesinde burada oluşur. İnsan, iç ve dış bütünlüğüne bu suretle kavuşur ve benliğine de ancak bu yolla erer. Yani insan, ancak öğrenme ve inanıp yaşama ile tekâmül eder, mükemmelleşir ve gerçek insan olur. *(Sızıntı, Temmuz 1979)*

Gülen, insan ve manevî eğitimi veya nefis terbiyesi konusunda çeşitli yazı ve sohbetlerinde serdettiği görüşlerine şöyle devam eder:

"Gerçek insan olma yolunda, insana farklı mekanizmalar verilmiştir. Bunlardan biri, onun dünyevî yanına bakan nefis mekanizması, diğeri ise, manevî boyutunu oluşturan ve nefis mekanizmasını idare edip, yönlendirmesi gereken vicdan mekanizmasıdır. Nefis mekanizmasını, onun şehvet gibi, öfke gibi duygu veya kuvveleri oluşturur. Esasen bunlar ona, hem dünya hayatını devam ettirmesi, hem de sadece ruhuyla değil, nefsiyle de gerçek ve Cennet'e ehil insan olma yolunda kullanması için verilmiştir. Varlıklar içinde meleklerde böyle bir nefis mekanizması yoktur. Onlara verilen irade, Allah'ın razı olduğu hâl ve davranışların en güzellerini seçme şeklinde tecelli eder ve dolayısıyla onların makamları sabittir; terakki etmezler ve terakki için gerekli mücadelenin, aynı zamanda terakki basamaklarını tırmanmanın zevkini tatmazlar. Buna karşılık insan, nefis mekanizmasını, vicdan mekanizmasının yönlendiriciliğinde hayırlara ve manevî terakkî veya tekâmülüne hizmet edecek hale getirebilir. Eğer o, iradesini başıboş salar ve nefis mekanizmasını oluşturan şehvet, öfke gibi tutkularının emrine verirse, şeytanları da utandıracak bir derekeye, varlıklar hiyerarşisinin en altına düşer. Ferdî ve içtimaî hayatta ortaya çıkan bütün problemlerin asıl sebebi budur. Buna karşılık, eğer o nefis mekanizmasını, onu getiren duygu veya fakülteleri iradesiyle disipline eder, meselâ yeme, içme ve karşı cinse alâka gibi duygularını, öfke gibi, başıboş bırakıldığında insanı firavunlaştıracak, bir katil, bir cani haline getirecek bir kuvveyi vicdan mekanizmasının yönlendiriciliğinde ve helâl dairede kullanırsa, bu takdirde, nefsi de onun kâmil ve Cennet'e ehil insan olma yolculuğunda kendisi için bir binek haline gelir. Artık o nefis, bu yolculukta sürekli mertebeler kateder.

Tasavvufçuların tasnifiyle, emmârelikten (sürekli kötülüğe ve nefsânî arzulara, tutkulara çağıran nefis olmaktan) kurtularak, basamak basamak levvâme (hata ve günahlarından

dolayı devamlı kendini kınayan nefis), mülheme (ilhama, ilâhî yönlendiriciliğe açık nefis), mutmainne (doygunluğa ulaşmış, oturaklaşmış nefis), râdiye, mardiyye (Allah'tan, O'nun, hakkındaki her türlü takdirinden razı, hoşnut olan ve Allah'ın da kendisinden razı olduğu nefis) ve sâfiye (bütünüyle saflaşmış, arınmış nefis) gibi mertebelere sıçrayarak, sahibine yararlı hale gelebilir.

İlk bakışta insan için şer ve zararlı gibi görünen nefis mekanizması, bu şekilde onun terakkisine hizmet ettiği gibi, Cennet nimetlerinden istifadesinde de ayrı bir vasıta olur. İnsan, dünyada nefsinin başıboş arzularına karşı koyup onu sınırladığı, baskı altına aldığı ve terbiye ile gerçek insan olma yolunda terakki basamaklarını tırmandırdığı için, bunun karşılığını Cennet'te Cennet'e ait ve nefsin lezzetleri olan yeme, içme ve karşı cinsle münasebet şeklinde görür. Dünyada bu tür lezzetler, zahmet ve birtakım acılarla, dertlerle, ızdıraplarla karıştırılmış olduğu halde, Cennet'te tamamen safîdir; sürekli yenilenir ve her defasında başka boyutlarda duyulur. İşte, insanın ahirette hem ruh hem bedenle diriltilecek ve Cennet'e de yine hem ruh hem bedenle birlikte girecek olmasının sırrı buradadır. Aksi halde Cennet, sadece ruhî-manevî lezzetler yeri olur ve dolayısıyla hem nimetler açısından eksik kalırdı, hem de, onu hak etmede dünyada belli bir disiplin altına alınan ve zevklerini dilediği gibi yaşamaktan men edilen nefse zulmedilmiş ve onu terbiye etmek de manâsız olurdu.

Bu şekilde, 'toprak', yani dünyevî yönüyle ve onu oluşturan nefis mekanizmasıyla dahi her zaman melekler seviyesine ulaşabilme istidadı taşıyan insanda bir de vicdan mekanizması devreye girince, o, meleklerden daha üstün hale gelir. Zira yukarıda ifade edildiği gibi, meleklerde zorlanma yoktur. Onların iradesi, Allah'ın razı olduğu hâl ve davranışların en güzellerini seçme şeklinde tecelli eder. Halbuki insan iradesi, iyiyle kötü arasında mutlaka tercih yapmak ve buna

göre davranmak, dolayısıyla sürekli kendisiyle, kendisini kötülüklere ve tutkuları her halükârda tatmine çağıran nefsiyle mücadele etmek konumundadır. "Sorumluluk ölçüsünde nimet, nimet ölçüsünde külfet" kaidesine göre, insanın bu mücadelede sürekli galibiyeti yaşaması, onun meleklerden üstün hale gelmesinin yolu ve sebebidir.

Vicdan, kelime olarak "bulmak" manâsına gelir. İnsan, onunla hem kendini, hem de Rabbisini bulur. Onun içindir ki, İmam-ı Rabbanî, İmam-ı Gazzalî, Mevlâna ve Bediüzzaman gibi İslâm büyüklerinden birçok Batılı düşünürlere kadar yüzlerce insan, keşif ve sezişleriyle vicdanı ele almış ve onun bu hususiyeti üzerinde ısrarla durmuşlardır. Vicdan, yalan söylemez. Onda bir yardım isteme noktası/hissi (nokta-i istimdat), bir de dayanak noktası/hissi (nokta-i istinat) vardır. İnsan, bunlarla aslî acziyetini, hiçliğini idrak eder ve bu idrakle, Cenab-ı Hakk'a dayanır ve ne isteyecekse O'ndan ister. Mademki insanda bir "medet (yardım) isteme" hissi vardır bu his, kendini en fazla insanın bütün bütün çaresiz kaldığı anlarda ortaya koyar; öyleyse, ona medet edecek bir Zat da vardır. Böyle olmasaydı, bu hissin insana verilişi boşuna ve anlamsız olurdu. Halbuki kâinatta boşuna ve anlamsız hiçbir şey yoktur; bilakis, bizdeki her duygunun mutlaka bir karşılığı vardır. Öyleyse vicdandaki dayanma ve yardım (medet) isteme noktalarının da hiç şüphesiz birer karşılığı olacaktır. Ne var ki, hayatında bir kere olsun vicdanını dinlememiş bir insanın bunu duyup sezmesi mümkün değildir. Gerçi şuur da vicdan mekanizmasına ait bir bölümdür ama, zatî değerinin yanında, o da sadece kendi başına bir kıymet demek değildir. İrade, his ve kalble birleşince, o da âdeta tek başına bir vicdan olur.

Hak varlığının hiçbir zaman susmayan bütün şahitleri gibi, vicdan da tek başına hakkı ve hakikati haykıran İlâhî ve semavî bir sadadır. Ama bu, vicdanın aslî kimliğini koruması

şartına bağlıdır. Yoksa nefis mekanizmasının altında kalıp ezilmiş bir vicdandan aynı neticeleri beklemek elbette ki mümkün değildir. Burada önemli olan bir başka husus ise şudur: Kant, *Saf Aklın Kritiği*'nde, Allah'ın nazarî akılla değil, amelî akılla bilineceğini söyler. Demek ki, güzel davranışlar, güzel ameller, bir süre sonra insanın tabiatı haline gelerek insanı, mücerret bilgiyle ulaşılmayan noktaya ulaştırır. Evet, mücerret bilgi ve malûmat, insanı hiçbir zaman, amelin, yaşamanın, tecrübe etmenin yükselttiği seviyeye yükseltmez. Tecrübe ve uygulamadan yoksun, amelden mahrum insanlar, yükler dolusu kitap devirseler de, vicdanlarında duyulması gerekenleri katiyen duyamazlar. Tatbik görmesi gereken ameller ise, bizim için bellidir: O, dinin güzel gördüğü ve 'salih amel' diye vasıflandırdığı amellerdir. Vicdan mekanizmasının işlettirilmesi ve ondan semere alınması, 'salih amel' kavramının hayata geçirilmesiyle çok yakından irtibatlıdır."
(Prizma, 1: 74–8)

İşte insanın böyle bir yolda yürüyüp, gerçek insanlığa ulaşmasının adı nefis terbiyesi veya ruhta kemale erme aksiyonudur. Bu aksiyon, insanın her şeyden önce kendisinin ve yaptıklarının şuurunda olmasını gerektirir. İnsan, kendi kendisine yetmediğini, aslî acizlik ve yoksunluğunu kavradığı; dünyaya niçin kendisine sorulmadan, yine tercihine bırakılmayan bir anne-babadan, yine tercihi dışında bir renk, fizikî yapı ve karakterde, yine kendisi dışında tesbit edilmiş bir yer ve tarihte gelip, yine dışında tesbit ve tayini yapılan bir yer ve zamanda dünyadan alınmasının hikmetine uyandığı zamandır ki, bu aksiyonu gerçekleştirme yolunda ilk adımı atmış demektir. Bundan sonra artık o, Yaratıcısını, dünyadaki rehberini bulmak ve dünya yolculuğunda nasıl yürümesi gerektiğini öğrenmek mecburiyeti duyacaktır. Bu duyuşla birlikte, bir taraftan tefekkür, öğrenme, öğrendiğini ilim haline getirme yoluyla, bir yandan da, hayatı şuurla yaşama, her düşün-

ce ve davranışının farkında olma, kendini sürekli kontrol edip sürekli sorgulama, hatalarını hemen idrakle ondan dönme, Allah'ın haram ettiği her şeyden kaçıp, emrettiklerini yerine getirme, tevazu, doğruluk, şükür, sabır, zikir, aşk u şevk gibi vasıtalarla yoluna devam edecektir. Bu, insan için terbiye veya eğitimin en zor yanı, aynı şekilde, dünyadaki mücadelelerinin de yine en zoru olduğu içindir ki, Peygamber Efendimiz bunu büyük cihad olarak nitelemişlerdir. *(Kalbin Zümrüt Tepeleri, 2:235)*

İşte, Fethullah Gülen, bu çerçevede ele aldığı nefis terbiyeciliğini, her şeyden önce örnek yaşayışı, ortaya koyduğu hayat modeli, şahsiyeti, karakteri, bütün bunları şekillendiren ve onun bakışlarından yüzündeki manâlara, tebessümünden el hareketlerine, yürüyüşüne ve konuşma tarzına kadar, vücut dilinin diğer bütün unsurlarını yönlendiren ve kendisini görenlerin, dinleyenlerin, tanıyanların kalblerine, tasavvuf dilinde 'feyiz' denilen bir ışık, bir duygu, bir tesir şeklinde akan Allah'la derin münasebeti; sonra sohbetleri ve yazılarıyla yerine getirir. Onun bu sohbet ve yazıları, Allah'ı gerektiği gibi tanımaktan O'nu sevmeye; namaz, oruç, zekât, hac gibi İslâm'ın şartlarını oluşturan ibadetlerden takva, ihlâs, ihsan gibi, hem birer fazilet, hâl, hem de ibadetlerin özü olan vasıflara, günahlara ve manevî pörsümelere karşı korunma yollarından riya, süm'a (kendinden bahsedilmeyi arzulama) kendini beğenme gibi kötü sıfatlardan kurtulma çarelerine ve güzel ahlâkı kazanma yollarına kadar, İslâm'ın tamamını içine alacak bir yelpazede cereyan eder.

"Bugün insanımızın en büyük derdi, Allah *(celle celâluhu)* ile olan irtibatının eksikliğidir. O halde, bunu temin edecek her vesileye her gün defalarca müracaat edilmeli ve bizi O'na götürecek yollar sık sık gözden geçirilmelidir; aksi halde, O'ndan uzaklaştıran tekye ve zaviye de olsa mutlaka yıkılıp, altı üstüne getirilmelidir.!" diyen *(Fasıldan Fasıla, 1: 103)* Fethul-

lah Gülen, Allah'la münasebet adına bir ölçü ortaya koyar. Ona göre, insan Rabbisiyle münasebeti adına "ne kaybettiği şeyler karşısında mahzun, ne de kazandığı şeyler karşısında sevinçli" olmalıdır. Zira kazanmak da, kaybetmek de bir imtihan vesilesidir. Ayrıca hangisinin öteler ötesinde bizim lehimize ya da aleyhimize olacağını kestiremeyiz. Belki de hüzün ve kederli anlarımız, inşirah zamanlarımıza nisbeten, ahirette daha çok mükâfat almamıza sebep olacaktır. Onun için yaptığımız her şeyin Allah'ın rızasına uygun olup olmadığına bakmak lâzımdır. Bu açıdan bizi, sadece Rabbin rızasına ermemiz, O'nun hoşnutluğunu kazanabilecek ameller yapmamız sevindirmelidir. *(Fasıldan Fasıla, 3: 32–3)*

TEVHİDE ULAŞMADA İBADETLERİN YERİ

Allah ile münasebete ve her söz, düşünce ve davranışı O'nun hoşnutluğuna bağlamaya, her başarıyı O'na vermeye, kısaca Rab-kul münasebetini çok iyi kavrayıp benliğe mal etmeye bu derece önem veren ve onu İslâm'ın birinci meselesi olarak gören Fethullah Gülen, bu seviyeye ulaşmada iman ve ilimle birlikte ibadeti olmazsa olmaz şart kabul eder. Ona göre, Allah'ı bilme, bir yanıyla ibadete bağlı bir seviye işidir. Zat-ı Ulûhiyetin gerektiği şekilde bilinmesi, ancak ibadetle olabilir. O, bu hususla ilgili olarak şu noktalara dikkat çeker:

· "Kalb aynasını sadece bir defa Rabb'e çevirip, O'nun o andaki tecellisiyle almış olduğumuz zevk-i ruhanî ve imdad-ı Rabbanî ile bir ömür boyu yaşayamayız. O halde, sürekli O'nun tecellilerine açık olmak gerekmektedir.

· İnsana nasıl çocukken kâfi gelen şeyler yetişkinlikte yeterli olmazsa, bunun gibi, fikrî ve ruhî seviyemize göre Rabb'e karşı sürekli açık olmazsak gelişemeyiz.

· İbadeti çok geniş olarak ele almak icap eder. Namaz bir ibadet, oruç bir ibadet, hac bir ibadet; öyle ki, Allah'a itaat

adına ve İslâm'ın doğru kabul ettiği çizgide yapılan her şey bir ibadettir." *(Fasıldan Fasıla, 1: 30)*

Gülen, bir başka yerde de şu çok önemli hatırlatmada bulunur:

"İnsan, kalbindeki imanıyla mü'mindir, kafasındaki malûmat yığınlarıyla değil. Bu sebepledir ki, insan âfâkî veya enfüsî delillerle ulaşabildiği mesafeyi elde ettikten sonra, eğer bunlardan sıyrılamazsa, terakkî adına bir adım bile atamaz. İnsan, bir yerde bunları bütün bütün arkaya atmalı, doğrudan doğruya, Kur'ân'ın aydınlık tayfları altında; kalb ve vicdanının nurlu yolunda yürümelidir ki, aradığı aydınlığa ulaşabilsin." *(Fasıldan Fasıla, 2:27)*

Daha önce de geçtiği üzere, başta namaz olmak üzere, zekât, daha geniş manâ ve yelpazesiyle infak, oruç, hac gibi ibadetler üzerinde hassasiyetle duran Fethullah Gülen, bütün ibadetlerle ilgili olarak belli hususlara bilhassa dikkat çeker. Ona göre, insan, bütün düşünce ve davranışlarında olduğu gibi, ibadetlerinde de sürekli murakabe ve muhasebe içinde bulunmalı, kendini ve niyetini devamlı kontrol etmeli ve dolayısıyla yapması gerekip de yaptıkları gibi, terk etmesi gerekip de terk ettiklerini de aynı şekilde düşünerek terk etmelidir. Yine ona göre insan, en iyi, belki en kabule şayan gördüğü amellerinde bile bir bit yeniği, nefsin, şeytanın müdahalesi olabileceğini bir an bile unutmamalı ve ona ölçüde bir murakabe içinde bulunmalıdır.

Gülen, bu noktada çok önemli bir konuya daha dikkat çeker ve herkesin, kendi yaptıkları, kendi ibadetleri hakkında böylesine titiz olmakla birlikte, başkalarıyla ilgili olarak aynı şekilde düşünüp, onlar hakkında kötü zanda bulunmasının doğru olmadığını özellikle vurgular ve şöyle der: "Eğer başkaları hakkında aynı şekilde düşünülür, onların ibadetlerinde nefsin payı olabileceği gibi bir sû-i zanna gidilirse, Allah ko-

rusun, bu da öldürücü bir zehir ve korkunç bir yanılma demektir. İhtimal başkaları, sizin yakalamaya, avlamaya çalıştığınızı çoktan yakalayıp avlamışlardır da, sizin haberiniz yoktur." *(Ünal, 2001, 188–89)*

RİYADAN KURTULMA, SÖZ-DAVRANIŞ BÜTÜNLÜĞÜ VE SELİM KALB

Bu noktada Fethullah Gülen'in en çok hatırlatma ve uyarıda bulunduğu husus, riya (gösteriş) ve riyadan kurtulmadır. "Başlangıçta herkesin riyaya düşebileceği, kulluk kapısından riya ile girileceği söylenir. Fakat kulluk, riya ile devam etmez; kul, ihlâs yolunda mesafe kat ettikçe riyayı bırakır ve tam ihlâsa erdiğinde, artık onda riyanın eseri kalmaz." diyen Gülen, riya ve riyadan kurtulma adına şunları kaydeder:

"Riyayı tanımadan, riyanın ne demek olduğunu anlamadan insanın içine ihlâsı elde etme gayreti doğmaz. İnsan, riya yapıyor da hiç farkında değilse, o zaman ihlâsa hiç ulaşamaz. Nasıl nefsin bilinmesi Allah marifetine ve Allah'ı tanımaya açılan bir kapıdır; bunun gibi, insan da, ihlâsı yakalama niyet ve gayreti içinde riyayı tanır, o kapıdan girer ve kademe kademe ihlâsa ulaşır. İnsan, yaptığı şeyleri belki de başta suni olarak yapar; manâsını, muhtevasını ve derinliğini kavramadan, sırf emrin gereği olduğu için yapar. Dolayısıyla, başlangıçta riya diye yorumlayabileceğimiz bazı tavırlar tabiî görülebilir. Fakat bilâhare ister Cenab-ı Hakk'ın *(celle celâluhu)* Zât, sıfât ve esmâsı adına belli bir marifet ufkuna ulaştığından olsun, isterse başka sebep ve mülâhazalarla olsun, artık kendini kontrol altına alır ve halisane tavırlara girer; girer ve o, artık bir ihlâs yolcusudur; hep arar, bulduğunu az görür yine arar. Bu şekilde hayatının sonuna kadar belki elli ihlâs mertebesinden geçer ama, yine de "ihlâs" der, kıvranır. Zaman olur, o hale gelir ki, artık onun bütün duası ihlâstır; "Allah'ım, ne olur ihlâs" der; "ihlâs" der yatar, "ihlâs" der kalkar; öyle ki, daha

başka çok önemli şeyler ister; ama arada yine ihlâs demezse, döner, yine "ihlâs" der. Nasıl gökkuşağının altından geçeyim diye yürüdükçe, koştukça o sizden uzaklaşır, aynen onun gibi, ihlâslı kulluk da işte böyle vaslına erilmez bir sevdadır, insanı arkasından koşturur durur. Allah, bizi bu koşudan geri bırakmasın." *(a.g.e. 189–90)*

Gülen, asrımızın, bir açıdan âdeta riya asrı olduğuna dikkat çeker ve "Dünya yaratıldığı günden bu yana çağımızda görüldüğü ölçüde mürâîlik olmamıştır. Çünkü günümüzde riyaya sevk eden faktörler pek çoktur. Bazısı kalemiyle, bazısı konuşmasıyla, bazısı çok kitap karıştırmasıyla, bazısı bibliyografyadan haberdar olmasıyla, bazısı çok kişi tanımakla vb., herkes, bir sebeple riyaya girebilir. Bunlardan ayrı olarak, ödüller, plaketler, alkışlar, övgüler, yarışlar, maratonlar, şahsî gururlar, cemaat gururları, millî gururlar... Bir başka sahada ikramlar, kerametler, keşifler, intak-ı bilhaklar, hiss-i kablel-vukular... daha neler neler. O kadar ki, Allah'ı hiç hesaba katan yok gibi; her muvaffakiyet insana veriliyor ve insan, kendine ait olmayan bir sürü mağsup (gasbedilmiş) zaferle gurur duyuyor." der. Sonra da şu ikazı yapar: "Aslında, her riyakâr fiil, her riyakâr söz bir yalandır. Allah, ihsan yağdırıyor; insanlar ise, Allah'ın ihsanlarını Allah'a ulaşma adına kullanacaklarına, kendilerine mal ederek, onları Allah ile aralarında perde yapıyorlar. Hayır, kabiliyet ve başarı adına neye sahipsek, hepsi Allah'tan. Fakat gel gör ki, nankör ve bencil insan, bütün bunları Allah'ı unutmaya vesile yapıyor. Oysa insan, en küçük bir nimette bile, başı dönmüş mevlevî gibi cezbeye kapılıp dönmeli, 'Allahım Sen'den, Allahım Sen'den!' demelidir." *(a.g.e. 189–92)*

Sağlam bir kalb hayatı adına Gülen'in önemle üzerinde durduğu bir diğer önemli husus, söz-hareket bütünlüğüdür. O, Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in, ümmeti hakkında en çok korktuğu şeyin âlimin nifakı ve münafığın

demagojisi olduğunu hatırlatarak, şöyle der: "Müslüman, diyalektik yapmaz; o, (sözlerinden çok) hareket ve davranışlarıyla bir kitap olmaya çalışır. Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)* ve O'nun raşid halifeleri, hiçbir zaman süslü sözler söyleme yolunda gitmemiş, bilakis davranışlarıyla etraflarına örnek olmaya çalışmışlardır. Söz-amel bütünlüğünün bir diğer boyutu, başlangıç-son birliğini sağlayabilmektir. Bundan kastım şudur: Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, başlangıçtaki kudsî ve mütevazı tavrını hayatı boyunca hiç değiştirmemiştir. Efendimiz böyleydi de, ashabı farklı mıydı? Asla!.. Kudsî bir davaya gönül vermiş olanlar, bu dava sebebiyle mazhar oldukları teveccühü istismar etmemeli; davadan istifadeyle bahçelerine bir ağaç dikmeyi bile ihanet saymalıdırlar. Tıpkı Allah Rasulü ve O'nun şanlı ashabı gibi, mebde-münteha (başlangıç-son) bütünlüğü içinde, dünyaya geldikleri gibi gitmelidirler." *(Fasıldan Fasıla, 1: 59-60)*

Fethullah Gülen, sağlıklı bir manevî hayat adına kalbin selim olması üzerinde de durur. Kur'ân, şu ayetiyle selim kalbin önemine vurgu yapar: 'O gün, ne mal fayda verir, ne de evlât. Ancak Allah'a selim kalb ile gelenler (müstesna). *(Şuarâ/26: 88–9)* Selim kalbi düdüklü tencere misali ile anlatan Gülen, "Nasıl düdüklü tencere patlayıncaya kadar dışarıya hiçbir şey sızdırmaz, selim kalb de öyledir veya öyle olmalıdır. Zaten rahmetle içli-dışlı olma, herkes hakkında iyi düşünme, insanı ister istemez bu kalıba koyar. Yeter ki, biz o yolda olalım." der ve ardından da her zamanki hatırlatmalarından birini daha yapar: "İnsan, başkalarının kusurunu hiç görmemelidir. Kendi nefsi adına savcı, başkaları adına bir avukat gibi davranmalıdır. İlâhî ahlâka bakın ki, kendisini inkâr edenlere bile, her şeylerine rağmen yaşamak hakkı veriyor ve rızklarını da gönderiyor. Yine ahirette adaletinin tecellî şekline bakın ki, sevapları ağır basan insanı günahlarına rağmen affediyor. İşte, 'İlahî ahlâk ile ahlâklanın' felsefesinden hareketle, etra-

fımızdakilerin hep böyle iyi yanlarını görmeli, kötü yanlarını –eğer varsa– görmemeye kararlı olmalıyız ki, ancak bu sayede selim kalbi kazanabiliriz.” *(Fasıldan Fasıla, 1: 64)*

İRTİDATTAN KORUNMA VE ÂKIBET ENDİŞESİ

Fethullah Gülen, insanın daima âkıbet, yani son nefeste imanla gidip gidememe endişesi taşıması gerektiğini de sürekli hatırlatır. Bu hatırlatma, genel manâda herkesi içine aldığı gibi, özellikle Müslümanların irtidada karşı korunmasını hedef almaktadır. Bu bakımdan, meselâ şöyle der o: “Ulû’l-azm peygamberlerin (en büyük beş resûl: Hz. Muhammed, Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. İbrahim, Hz. Nuh –Allah’ın selâmı üzerlerine olsun) hemen hepsinin ashabından irtidat edenler çıkmıştır. Geçmişte peygamberlerle aynı atmosferi paylaşmış insanlar arasında dahi irtidat vaki olursa, huzurda bulunmanın tadına erememiş ve nebevî sıbga (boya) ile boyanamamış bugünkü insanlarda irtidadın olmayacağı düşünülemez. Bu bakımdan, herkes âkıbetinden endişe etmelidir.

Fethullah Gülen, irtidattan korunma çareleri olarak şu hususları nazara verir:

· “Kendini emniyette görmekten olabildiğince sakınmak ve daima âkıbet endişesi içinde olmak.

· Allah’tan çok korkmak.

· Şeriat-ı fıtriyeye ittiba etmek; yani kavlî (sözlü) dua ile fiilî duayı (ameli) birleştirmek; yasaklara yaklaşmamak, günah atmosferlerinden uzak durmak ve sürekli ibadet ü tâat ile meşgul olmak.

· İmanla alâkalı eserleri –ezberlemek değil– sürekli mütalâa ve müzakere etmek.

· Yalnız kalmamak; daima dostlarla bir halka teşkil etmek. Bu hususta, “Sadıklarla beraber olun!”, “Sürüden ayrılanı kurt yer.” gibi düsturları her zaman hatırda tutmak.

· Resmî vazifemizin dışında, günün en az yarısını Allah için hizmete vermek.

· En önemlisi, Hak kapısının sadık bendesi olmak. Hak kapısının sadık bendesi olanların günahlarına bakılmaz. O halde, günahlarından rahatsız olanlar, Hakk'ın dinine hizmete koşmalıdırlar. Her halde en büyük istiğfar da, işte budur. Çevrelerinden korkanlar da, emniyeti, aynı şekilde hizmette aramalıdırlar." *(Fasıldan Fasıla 1, 121–22)*

GERÇEK KULLUK VE SAĞLAM KALB HAYATI ADINA MUHASEBE MURAKABE ÖLÇÜLERİ

Fethullah Gülen, gerçek kulluğa ve kalb hayatına ulaşma ve onu koruma adına bir takım muhasebe örnekleri ve şaşmaz-şaşırtmaz ölçüler de sunar ki, bunlardan bazıları şunlardır:

"Hz. Ömer, iki katlı ev yaptıran birine, "Ölüm sana daha yakın!" demişti. Bu sözün bize anlattığı nedir?

· İnsan, (dünyada Allah için ve O'nun yolunda harcamak, bir de kendisinin ve sorumluluğu altında bulunan kimselerin nafakasını temin etmek için kazanmakla birlikte, dünyaya kalbini vermemeli ve) zarurî ihtiyaçlarından fazla herhangi bir şeyi elinde tutmamalı.

· Zarurî ihtiyaçlarımızdan arta kalan mal, para, neyimiz varsa, (Allah için din, ülke, insanlık hizmetinde ve fakirlere) sadaka olarak harcanmalı.

· Sıcak bir havada bulduğumuz gölgeye varıncaya kadar, her nimetin kadrini bilmeli ve getirdiği sorumluluğun şuurunda olmalı. Faydalandığımız her nimet, aynı zamanda bizi uyaran bir tokat gibi ensemize inmeli.

· İnsan, dünyaya bir defa gelir ve yerine getirmesi gereken vazifeler için kendisine bir defa fırsat verilir. İşte bu biricik fırsatta o ya kazanacak, ya da kaybedecektir. Bir kere de bu

fırsat elden gitti mi, artık ne 'keşke'lerin faydası olacaktır, ne de geri dönüş arzularının." *(a.g.e., 118–19)*

Gülen, insanın kendisini kontrol manâsında daha başka muhasebe prensipleri de sunar:

· "İbadetleri samimi olarak yapmak.

· En şuurluca yaptığımız ibadetlerde bile kusur bulmak.

· İnsanlar karşısında kendimizi hor ve hakir görmek; hem o kadar hor ve hakir görmek ki, sadece kâfir olmadığımızdan dolayı oturup kalkıp, Allah'a şükretmek.

· Güzel konuşan ve zahiren iyi bir yaşantısı olanlar umumiyetle halk nazarında hüsn-ü zanna mazhar olurlar. Bu durumlarda insanın, kendini bir şey olmadığına inandırması çok önemlidir. Aksi takdirde insan, kendini bir şey oldum zannedebilir ki, bu da büyük bir tehlike demektir." *(a.g.e., 132)*

Muhasebe adına Gülen'in verdiği bir diğer ölçü de şudur:

"İnsan her zaman gurur ve kibir esintilerine karşı duyarlı olmalı ve devamlı murakabe, muhasebe ile nefsini ezmesini bilmelidir. Zannediyorum bunun en kestirme yolu da, mazhar olunan bütün iyiliklerin Allah'tan geldiğini kabul, tasdik, itiraf ve ilan etmektir.

Gurur, kendini bulamamış küçük insanlara âit bir boşluktur. Cemiyet hayatında herkesin görünmek istediği bir pencere vardır. Boyu kısalar görünmek için ayak parmaklarının ucuna doğrularak uzun görünmeye çalışırlar ki, bu, onların kısalığını ele verir. Boyu uzunlara gelince, onlar da görünmemek için iki büklüm olurlar. Evet, büyüklerde büyüklüğün işareti küçük görünmek, küçüklerde küçüklüğün işareti de büyük görünmektir.

Basit insanlarda kompleks olur. Zaten büyüklenme de bunun bir tezahürüdür. Halbuki inanan insanlarda aşağılık duygusu olmamalı. Aslında, bunca İlâhî lütuflarla serfiraz

mü'minde niçin aşağılık duygusu olsun ki?.. Öyleyse kibir, gurur ve kendini beğenmişlik gibi kötü duygular da olmamalı." *(Fasıldan Fasıla, 2: 65–6)*

GECELER VE GÖZYAŞLARI

Sürekli istiğfar ve dua ile birlikte, üzerinde belki tarihte az nefis terbiyecisinin durduğu ölçüde bilhassa gecelerde teheccüd ve gözyaşı üzerinde duran Fethullah Gülen, gözyaşlarından söz ederken: "Heybet, korku, saygı ve sevgi gibi insanı duygulandıran, gönül tasını yakan ve kalbden sefil arzuları sıyırıp atan, ulvî hislerin çepeçevre ruhu sardığı ânın beyanıdır gözyaşları... Bulut bulut yükselip, Hak rahmetinin eteklerinde dudak gezdiren, bu fâni âlemin bekaya mazhar pırlantalarıdır gözyaşları... Eserinde esrarını izlemek, buldukça aramaya istek kazanmak ve Yunus diliyle 'Deryada mâhî ile, sahrada âhû ile' O'nu anmak, inlemek... Her yerde O'nun haberini sormak ve sonra çözülen her düğüm karşısında buzlar gibi erimek... Sel olup çağlamak, başını taştan taşa vurup ağlamak... Hangi saadet bundan daha tatlı, hangi haz bundan daha içten olabilir?" der.

Kavuşmak için ağlamak ve kavuşmuş olmaktan ötürü ağlamak... Bu ağlayış, bir yetimin, bir ümitsizin ağlayışı da değil... Bu ağlayış, tam bilemeden, öze eremeden veya visalin neşesinden, huzurun heybetinden doğup gelen bir ağlayıştır. Sonunda rahmetin tebessümü olduğu için de tatlıdır. Ve yine bu ağlayış, bulup bildiğini buldurma ve bildirme yolunda olduğu için de hüsransızdır. 'Sular gibi çağlasan / Eyyûb gibi ağlasan / Ciğergâhı dağlasan / Ahvalini sormaz mı?'" *(Sızıntı, Eylül 1979)*

Gözyaşları üzerinde, sadece birkaç makaleyle değil, pek çok sohbetinde ısrarla duran Fethullah Gülen, denebilir ki, aşk, ızdırap, hasret, ümit ve çilesini, bilhassa uyku bilmez gecelerinde Allah'ın huzurunda gözyaşlarıyla ifade eden ve ka-

labalıklar içinde kimsesizliğini "Kimsesizler Kimsesi"nin ünsiyetiyle gidermeye çalışan bir gariptir. O, mecaz, kinaye, cinas ve tevriye sanatlarıyla ancak yazılarında boşaltabildiği içinin kıvrımlarında geceyi şöyle tasvir eder:

Dört bir yanda mışıldayan suları, yer yer ışıldayan lambaları, gelip gelip ruhları saran hülyaları ve tohumlar gibi hülyaların bağrına saçılan inanç, azim, ümit ve güzellik duygularıyla şiir ve sanatın bütün unsurlarını toplayarak hatıralarda silinmez birer edaya ulaşan geceler, göğün renklerinin, suların seslerinin, kuş çığlıklarının akıp akıp ruhlara dolduğu, hayat ve varlığın daha bir muammalaştığı, derinleştiği birer sır âlemidir âdeta... Işık, Varlık, Hayat ve Kudret Eli'nin tabiatın çehresine saçtığı daha binlerce güzellik, birer tohum gibi gecenin bağrında uyanır, gecenin derinliklerinde mayalanır, gecenin memelerinden eme eme büyür, gelişir ve ortaya çıkar. Bence, hayatın asıl mûsikîsi hep gecelerde bestelenir, gecelerde söylenir, gecelerin hüzünlü saatlerinde tonunu bulur ve karanlığın ışığı sardığı anlardaki en mevhum manzaralardan, bu manzaraların meydana getirdiği hayalleşmiş şekillerden doğar.

Evet gece, muzdarip ve çilekeşlerin, ızdıraplarını içinde besteleyip gönül mizmarıyla seslendirdikleri öylesine muhteşem, öylesine sırlı bir konservatuardır ki, içinden yükselen sesler, bir solukta gök kubbeyi deler, tâ ötelere geçer. Ama ne gariptir ki, gecenin örtüsüne bürünenlerin pek çoğu ne bu sesi duyar, ne de etrafında olup bitenlerden bir şey anlar... Duyup anlamaz; zira onların nazarları vefasız, niyetleri ölü, düşünceleri eğri, kanaatleri de çarpıktır. Varlığı duyup hissetmek, ona ait güzel ses ve güzel manzaraların gözleri, gönülleri doldurup ruhlarına nüfuz etmesine, eşyayı tanıyıp onunla bütünleşmeye, kalbin kadirşinas ölçüleriyle her şeyi kurcalamaya, daima uyanık ve duyarlı olmaya bağlıdır. Bu aşina ve duyarlı ruhlar, ... her şeyi derin bir tecessüsle takip eder; var-

lığın ifade ettiği manâları avlamaya çalışır; elde ettikleri hakikatları vicdanın aydınlık ikliminde değerlendirir, derken bu aydınlık yolda yeni yeni düşünce buudlarıyla yeni yeni dünyalara uyanır ve Cennet zevklerine denk hazlara ulaşırlar. Bütün varlık, bunların nazarında manâlarla, hislerle taşkın, söyleyen, anlatan, coşturan bir lisandır...” *(Sızıntı, Ekim 1988)*

GÜNAHLARDAN KORUNMA

İnsanın manevî hayatında günahlardan korunma ve kazanılan seviyeyi koruyup –asla böyle bir duygu ve mesafe katetme, derece kazanma iddialarına girmemekle birlikte– daha ileri basamaklara tırmanma çok önemlidir. Fethullah Gülen, bu konularda da sık sık hatırlatmalarda ve tavsiyelerde bulunur. Meselâ, günahlardan korunma konusunda, günümüzde iyi bir Müslüman olarak yaşamanın zorluğuna, bir hadis-i şeriften hareketle, avuçta kor taşımak, alevden bir zemin üzerinde yürümek ölçüsünde güç bir iş olarak dikkat çeker. Çünkü ona göre, bir yandan mahiyetimizde bulunan gizli hevesler, nefsanîlik ve cismanîlik akrep gibi kuyruğunu kaldırmış bizi sokmaya çalışırken, bir yandan da mevcut ortam, bütün bu olumsuzlukları beslemektedir. Fakat bu noktada bir müjde de veren Gülen, “Mağrem ölçüsünde mağnem, yani külfet ölçüsünde nimet esasına göre, bunca zorlukların bize kazandıracağı avantajları düşünerek de tesellî oluyor, hattâ bir cihette seviniyoruz. Çünkü bu zorluğu atlatabildiğimiz zaman, kazancımız da o oranda büyük olacaktır.” der. Sonra da, günahlardan korunma adına özetle şu tavsiyelerde bulunur:

· “Böyle her şeyiyle kaypak ve zararlı bir zeminde, mayınlı bir tarlada veya amansız bir düşman beldesinde nasıl hareket edilmesi gerekiyorsa aynı dikkatle hareket etmek gerekir.

· Günah dolu ortama çıkmadan önce kalb ve hisler bir defa daha kontrol edilmeli, beslenmeli, iç muhasebe yapılmalı ve günaha karşı metafizik gerilime geçilmelidir.

· Asla yalnız kalmamalı, bilhassa günah ortamlarında bizi gözetecek ve nasihatlarıyla ruh dünyamızı ayakta tutacak bir arkadaş veya birkaç arkadaşla beraber olunmalıdır.

· Yanımızda daima –kitap, dergi, evrad-ezkâr mecmuası gibi– bizi günaha girmekten koruyacak bir 'sütre' bulunmalıdır.

· İşlenen her günah ve hata karşısında hemen pişman olup tevbeye koşulmalı ve günahın bir saniye bile kalmasına imkân tanınmamalıdır. Tevbede gecikme, ruhun o nisbette kararmasına sebep olur ve o esnada daha başka günahlara girme yolları kolaylaşır.

·Berzah (kabir) âleminin ışığı durumundaki teheccüde kalkmak, uykunun en tatlı olduğu o anda Rabb'e münacata koşmak, işlenen hata ve günahları en kısa zamanda temizleyici birer faktör olarak değerlendirilmelidir.

·Her biri bir dönemeç başı gibi duran namaz vakitlerinde O'na kulluk ve O'nun karşısında bel kırıp boyun bükme, iki vakit arasındaki hata ve sürçmelerimizi affettirirken, nafile ibadetlerle de O'nun rızasını kazanmaya gayret etmeliyiz." *(Asrın Getirdiği Tereddütler, 3: 75-80)*

ÜLFET KARŞISINDA METAFİZİK GERİLİMİ MUHAFAZA ETME

Bu şekilde günahlardan korunma konusunda tavsiyelerde bulunan Fethullah Gülen, gerek manevî hayatı, gerek kalp diriliğini, gerekse hem bu hayat ve dirilik, hem de aksiyon adına metafizik gerilimi koruyabilmek ve bu hususlarda ülfete (kanıksama) düşmemek için de bir takım önemli tavsiyelerde bulunur. Önce, ülfet konusunda oldukça mühim bir açıklama yapan Gülen, şunları kaydeder: "Ülfet, insanın bir şeye karşı alışkanlık peyda etmesi, sağında, solunda, önünde ve arkasında gördüğü çok orijinal ve harika şeylere karşı lâkayt ve alâkasız kalması demektir. Bir mesele ilk duyulduğunda can-

lıdır ve alâka uyarıcıdır; fakat bir müddet geçtikten sonra kafamızda sadece donuk hatları ve kalıplarıyla bir hikâye olarak kalıverir. Kalıverir de ruhumuzdaki ilk dalgalanmalar, heyecan dalgaları, kalb yumuşamaları ve hattâ göz yaşarmaları artık birer hayal olur ve çok ciddî meseleler sadece birer formül olarak ifa edilmeye başlanır. Ruha bir kuruluk, bir hamlık ve kabukta dolaşma hakim olur; öyle ki artık kalbler, kaskatı hale gelir ve insan da vurdumduymaz olur."

Fethullah Gülen, bu açıklamanın ardından, sadece Allah rızası için din, ülke, millet ve insanlık adına hizmetlerin ülfete karşı önemli bir koruyucu olduğuna dikkati çekerek, insanın sürekli hizmetle beklenmedik ilâhî desteklere mazhar olup, canlılığını koruyacağı hatırlatmasında bulunur ve "Bu manâda bir gayret ortaya koymayan kim olursa olsun, kalbinin katılaşması, gözlerinin kuruması ve ülfet ve ünsiyetle iç geriliminin ve canlılığının kaybolması, dolayısıyla da şeytanın vesvese ve hilelerine kapılıp, günahlarla sol taraftan vurulması her an muhtemel ve mukadderdir." der.

Gülen, daha sonra, kalbî-ruhî canlılığın ve metafizik gerilimin yitirilmeden korunması adına özetle şu tavsiyeleri yapar:

· "Enaniyet, yani 'ben' düşüncesi ve egoizm öldürülmelidir.

· İrade, insanda en büyük emanettir; dolayısıyla hakkı verilmeli ve yaratıldığı istikamette kullanılmalıdır.

· Nefse düşkünlükten vazgeçilmeli; nefis açlık, susuzluk ve isteklerinden mahrum bırakmakla sıkıştırılmalıdır.

· Allah marifeti, şeytan ve nefsin vadedeceği bütün yalancı zevkleri ve lezzetleri aşıp, onların üstüne çıkmamızı sağlar. Dolayısıyla, marifetullaha ulaşmalı ve onda derinleşmelidir.

· Her insan, tefekkür ve düşüncede her gün biraz daha budlaşarak, önümüze serilen kâinat kitabından tıpkı bir arı gi-

bi marifet hüzmeleri toplayıp, Cenab-ı Hakk'ın gönderdiği nebîler ve velîlerin açtığı geniş yolu takip etmelidir. Bu yol sayesinde o, ruha hayatiyet kazandıracak ve atılan her adım, ona yeni bir güç kaynağı olacaktır. Evet, vicdanımızın elinden düşmeyen Kitap ve Sünnet neşteri bütün manevî yaralarımızı kesip atarken, asırlara göre değişen tedavi usulleriyle mürşid ve mücedditlerin eserleri, bu eserlerdeki ölümsüz hakikatlar da, manevî yaralarımızı en kısa zamanda iyileştireceğinden şüphe duyulmayan birer ilaç, birer merhem gibi daima elimizin altında bulunmalı, öncelik sırasına göre bu eserler ısrarla mütalâa edilmelidir.

· Malûmatı olmayan insanın tefekkür etmesine imkân yoktur. İnsan, sahip olduğu bilgi ölçüsünde yeni terkiplere varır; bu terkipleri, yeni hüküm ve komprimeler için mukaddime olarak kullanır; derken, onun tefekkür dünyasında devamlılık ve çok buutluluk husule gelir. Dolayısıyla çok okumak, sistemli okumak ve bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

· Hayalde de istikamet kazanılmalıdır. Gözümüze çarpan herhangi bir görüntü, kulağımıza gelen sesler, dilimizle tattıklarımız, hattâ vücudumuzda tesiri olan bir kısım şeyler, muhayyilemizde kendilerine has hayallere yol açarlar. Bu sebeple, hem hayır hem şer istikametinde kullanılabilecek olan hayali hayır yönüne sevketmek için, ona giren manzaralara çok dikkat etmek lâzımdır.

· Hadis-i şerifte, "Lezzetleri acılaştıran ölümü çok hatırlayın!" buyurulur. Bu bakımdan, ölümü akıldan çıkarmamalıdır.

· Gecenin siyah zülüfleri arasında gözyaşları ve teheccüd bulunmalıdır. Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, "İki göz Cehennem'i görmez" buyurur ve devam eder: "Biri, Allah korkusundan ağlayan göz, diğeri de, memleketin içine düşebileceği tehlikeler karşısında yüreği atan ve nereden, hangi ge-

dikten düşman içimize sızacak, hangi planda bizi tahrip edip çürütecek diye nöbet bekleyen göz.” Bu yönü ile gözyaşı, Cennet kevserlerine müsavi tutulur ve Efendimiz, “Ürpermeyen kalbden, yaşarmayan gözden sana sığınırım Allah’ım!” diye yalvarır. Teheccüd ise, karanlık gecelerin aydınlatıcı feneridir.

· Nefsin bazı isteklerini bastırmak için evlenme imkânı olmayanlar oruç tutmalı, ibadet etmeli, imkân bulunca da, vakit geçirmeden evlenmelidirler.

· Ashab-ı Kiram’ın ve daha sonraki büyüklerin hayatları çok iyi araştırılıp, çok iyi bilinmeli ve onlar gibi yaşamaya çalışmalıdır.

· Vesveseye sebep olmayacak şekilde, nifak ve “günaha girdim” endişesi taşınmalıdır:

· Yalnız kalmamalı, bizi daima doğruya yönlendirecek ve bizi kontrol edecek, bize hayırlı tavsiyelerde bulunacak arkadaş edinmeli ve bunlarla bir arada bulunmalıdır. Kur’ân-ı Kerim, özü-sözü, kısaca, her bakımdan doğru insanlarla bir arada olmayı emreder. Ayrıca fert, dalâlet adına tahripkâr cereyanlar ve günah tufanları karşısında tek başına mukavemet edemez. İkinci olarak, iyi insanlarla beraber bulunmakta, ibadetleri birlikte eda etmede rahmet ve toplu dualarda makbuliyet vardır. Bir arada bulunma, ayrıca, belâ ve musibetlerin def’ine de önemli bir vesiledir. Sema, kendine açılan semavî simalıların elleri ve gönülleriyle çok alâkadardır.

· Nasihat edenleri dinlemek de, ülfetimizin dağılması, kalbimizin yumuşaması ve şeytanın vesveselerine, günahların zorlamalarına karşı koyabilmemiz için koruyucu ve besleyici çarelerdendir.

· Dışa açık bütün duyularımız günahtan korunmalıdır. Meselâ, haram karşısında gözünü yuman insan, hiç bir zaman maddî-manevî bir kayba uğramaz.

· Meşguliyetsiz insan, günahlara açık yaşar, şeytana fırsat vermiş olur. Bu sebeple, boş durmamalı ve Allah rızası istikametinde sürekli hizmet etmelidir. Verimli, dürüst, samimî çalışan ve gerçekten hizmet veren bir insan, daima canlılığını korur ve hiç bir zaman şeytanca yaşayışın kurbanı olmaz.” *(Asrın Getirdiği Tereddütler, 3: 91–5)*

HİSLERİN İNKİŞAFI

Günahlardan korunma ve kalbî-manevî hayatı, canlılığı, bu maksatla metafizik gerilimi koruma adına bu tavsiyelerde bulunan Fethullah Gülen, aynı maksatla ve ruhun derece-i hayatı adına hislerin nasıl inkişaf ettirilebileceği üzerinde de durur ve bu konuda şunları tavsiye eder:

· “Âfâkî ve enfüsî tefekkür ile, hayatın başlangıç ve sonunu düşünmekle, Cennet, Cehennem, Sırat ve benzerlerini tefekkür etmekle hisler gelişip incelebilir.

· Allah, imanla birlikte ibadetlerle, amelle tanınabilir. İnanç, nazarî olarak nefse kabul ettirilmiş de olsa, insan, imanın ağırlığını ancak amelle tam hissedebilir. Dolayısıyla, hislerin inkişafı, sıhhatli ve devamlı amel ister. Bu itibarla, geceler ihmal edilmemeli, Kur’ân-ı Kerim okuma, evrad u ezkâr aksatılmamalı, namaz başta olmak üzere diğer ibadetler de halis bir niyetle yerine getirilmeli ki, duygular inkişaf etsin, kalb ve ruh da bedenin cenderesinden kurtulsun. Ayrıca, bunlara devam da şarttır.

· Günahlardan mümkün mertebe kaçınmak lâzımdır. İmam Şaranî, “Namazsız bir insanla az bir arada bulunsam 40 gün namazımdan zevk alamam.” der. Emirleri yerine getirme ve ahirete hazırlık içinde olma da, üzerinde durulacak hususlardandır.

· Esma-i ilâhîyi çekmek çok önemlidir. “Ya Keşşâf” diye zikretmek, letaifteki perdenin aralanmasına vesile olabilir.

Ğaffâr, Ğafûr ve Tevvâb isimlerine çok devam etme, rahmet kapılarının açılmasına önemli bir vesiledir. Adede gelince, o, talibe göre değişir. Bu işler, biraz da istidada bağlıdır. Aslında en önemlisi, kalb selâmetidir.

· Alınan gıdanın mutlaka helâl olması, hislerin inkişafında çok mühim bir faktördür.

· Mezarlıkları ve hastaneleri ziyaret etmek de, hislerin inkişafında mühim tesir icra eder." *(Fasıldan Fasıla, 1: 21–3)*

CİSMANİYETLE GÖNÜL ARASINDA DENGE

Bu konuyu bu çalışma çerçevesinde noktalamadan önce, Gülen'in cismaniyetle gönül arasında denge adına ortaya koyduğu ölçülere bakmakta da fayda vardır:

"Gerçek hayat, kalb ve ruhun derece-i hayatını idrak etmekle mümkündür ve bu seviyede sürdürülen hayattır. Bu seviyede bir hayat süren ve onu idrak eden talihli ruhlar, geçmişi atalarımızın otağ ve tahtları halinde, geleceği de Cennet bahçelerine uzanan yollar şeklinde görür ve vicdanlarında fışkırttıkları kevserlerden içe içe bu dünya hanından geçer giderler.

Bu hayat seviyesini kazanmış hakikat erini şöyle çerçeveleyebiliriz: O, cismaniyeti itibarıyla her türlü dâhiyeyi (tehlike, felâket) göğüsleyebilecek kadar çelikleşmiş bir beden; düşüncesi itibarıyla asrının ulaştığı anlayışla, Hak beyanını karıştırıp kaynatan ve mahir bir kimyacı gibi her an başka terkiplere ulaşan inşa edici bir kafa; ruhî melekeleri ve kalbi itibariyle, asırlardan beri Mevlânaların, Yunusların şekillendiği potada kavrula kavrula pişmiş, olgunlaşmış bir ruh; nihayet "insanlar arasında insanlardan bir insan olma" felsefesine inanmış olgun bir gönül ve başkalarının saadeti uğruna kendi hazlarını unutmuş bir talihlidir." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 98-100)*

KALBİN ZÜMRÜT TEPELERİ

Fethullah Gülen'in nefis terbiyeciliği, en kapsamlı biçimde, yıllardır *Sızıntı* dergisinde yazdığı ve henüz 3 cilt halinde toplanıp yayımlanmış ve tamamı şimdilik en az 4 cildi bulacak olan *Kalbin Zümrüt Tepeleri*'nde görülebilir. Gülen, bu yazı dizisinde İslâm'ın manevî/ruhî boyutunu kavramlar çerçevesinde anlatmaktadır.

Fethullah Gülen, kalbi şuur, idrak, hissetme, akletme ve irade gücünün merkezi, insanın asıl hakikatı, Allah'a muhatap olan, sorumluluklar yüklenen, ceza gören, mükâfat alan, hidayetle kanatlanan, dalâlete yuvarlanan, aziz kabul edilen, hor görülen ve İlâhî marifetin aynası olarak ele alır. Ona göre kalb, ruhun gözü, basiret kendi dünyasına göre kalbin nazarı, akıl ruhu, irade de iç dinamiğidir. İman, Allah marifeti, Allah sevgisi ve bunun hasıl ettiği ruhanî zevk, kalbin varlık sebebi ve hedefidir.

Allah, insana onun kalbiyle bakar ve insanla muamelesi kalbe göre cereyan eder. Çünkü kalb akıl, marifet, ilim, niyet, iman, hikmet ve kurbet (Allah'a yakınlık) gibi insan için en hayatî unsurların kalesi mesabesindedir. Kalb diri ise, bunlar da diri, kalb sarsık veya yıkılmışsa, bu fakülteler de sarsık ve yıkık demektir. Nasıl bedenin canlılığı ve hayatiyetini sürdürmesi adına 'kalb' dediğimiz organa bağlı ise, insanın asıl varlığının, manevî hayatının niteliği de, o biyolojik kalbin melekûtî karşılığı olan kalbe bağlıdır ve bu iki kalb, birbiriyle münasebeti açısından bir gerçeğin iki yüzünü temsil eder.

Kalbin çok önemli bir diğer yanı da, ondaki istinat (dayanak) ve istimdat (yardım-medet isteme) noktaları veya duyuları ile sürekli Cenab-ı Allah'ı göstermesi, varlık kitabıyla ayrıntılı olarak anlatılanları, en hayatî ihtiyaçlar ve ihtiyaçların karşılanması diliyle insan gönlüne sürekli hatırlatmasıdır ki,

hadis diye rivayet edilen bir sözde bu husus nazara verilmektedir. İbrahim Hakkı, bunu bir beyitle şöyle ifade eder:

Sığmam dedi Hak arz u semaya;

Kenzen bilindi dil mâdeninden.

İman, kalbin canı; ibadet, onun damarlarında akıp duran kanı; tefekkür, murakabe, muhasebe, onun varlığının devamının esaslarıdır. İmansız birinde kalb ölü ve ötelere karşı bütün bütün kapalı, ibadetsiz ve günahkâr birinde ölüm ağında ve onulmaz hastalıklarla sürüm sürüm; tefekkürsüz, murakabesiz ve muhasebesiz birinde ise her türlü tehlikeye açık ve emniyetsizdir. *(Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1: 44-50)* İşte, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, kalbin hayatı ve hayatiyeti için gerekli bütün unsurları, onun hayatiyetinin göstergelerini, bu hayatiyetle kazanılan hâl, makam ve faziletleri, bir başka ifadeyle, İslâm'ın manevî-ruhî hayatını kavramlar çerçevesinde anlatan bir çalışmadır; ama bu hayatı mücerret bir ilim olarak değil, bir hâl, tecrübe ve yaşanan bir hayat olan İslâm'ın ruhî-manevî yanı veya manevî hayat olarak anlatan bir çalışma.

Kalbin Zümrüt Tepeleri, bir açıdan bir çerçeve çizmekte, bir diğer açıdan ise bütün çerçeveleri kaldırmaktadır. Manevî-ruhî hayat daha çok bâtın boyutlu olduğu ve bu boyutta yol almak hem zor, hem de son derece riskli olduğu için, onun mutlak bir çerçeve içine alınması gerekmektedir. *Sözler*'de *(25.Söz, s: 442)*, "Gördüm ki, (Tasavvuf yolunda) sapan bütün fırkaları imamları sapıtmış. Bâtına girmişler, bir müddet yol almışlar; Sünnet'e uymayarak, elde ettikleriyle sona ulaştık zannedip dönmüşler, sapmışlar ve saptırmışlar." tesbiti yer alır. Bâtın veya manâ yolu, bu şekilde sapmaya, yanılmaya çok açık olduğu veya bu yolun pek çok hususiyetleri bulunduğu için, onu çevreleyen, projektörlerle aydınlatan ve o yolda sapmaları önleyen, Şeriat'ın kaideleridir. Tarihte bu kaideler

bazen tam bilinemediği, bazen belli mülahazalarla nazardan uzak tutulduğu, bazen de ihmal edildiği için, Tasavvuf yolunda pek çok sapık batınî mezhepler ortaya çıkmış, bazen de çeşitli tesirlerle sapan meslek veya mezhepler, kendilerine güya dayanak olarak bu yolu seçmişlerdir. İşte, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, manevî-ruhî hayatın herhangi bir sapmaya meydan vermeden İslâmî kaideler üzerinde yürüyebilmesi için, bu hayatın veya maneviyat yolunun sınırlarını işaretlemekte, o yolu güneş gibi aydınlık aslıyla göstermektedir.

Kalbin Zümrüt Tepeleri, bir yandan bu şekilde bir çerçeve veya sınır çizerken, bir diğer yandan da, yukarıda ifade edildiği gibi, sınır veya çerçeveleri kaldırmaktadır. Bâtın yolu, menzili çok, yaratılmışların en büyüğü Hz. Muhammed *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'den en âmî mü'mine kadar inanmış insanlar sayısınca mertebeleri bulunan bir yoldur. Ayrıca bu yol, bir açıdan herkese açık olduğu gibi, bir açıdan sadece üzerinde az sayıda insanın yürüdüğü çok hususî şeritlere de sahiptir. Meselâ, Muhyiddin ibn Arabî ekolü veya 'vahdet-i vücud' mesleğini bu şeritlerin en önemlilerinden biri olarak görebiliriz. Bu yolda, ancak onda yürüyebilenlerin görüp anlayabileceği çok daha başka hususiyetler de vardır ki, meselâ Hallac'da, maktûl Sühreverdî'de ve benzerlerinde görülen bu hususiyetler, zahiren o yolun sınırlarına çarptığı için, bu iki zatın canını almıştır. Oysa *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, bütün bu hususiyetleri, hem bu yolun veya ruhî-manevî hayatın enginliği, âdeta sınırsızlığı içinde, hem de onun sınırları mesabesindeki şer'î ölçüler içinde ele alabilmektedir.

Kalbin Zümrüt Tepeleri, ehadiyet, vâhidiyet, evvel-ahir-zâhir-bâtın gibi ilâhî sıfatlar, isimler veya marifet lambalarıyla Cenab-ı Hakk'ı tanıtmakta ve bir marifet peteği sunmaktadır. Bu husus, onda Kelâm, Tasavvuf ve –Felsefe diyemeyeceğimiz– Hikmet ilimlerinin âdeta bir marifet ilmi şeklinde bir

bütün halinde ortaya çıkmasını sağlamakta, o, bunun yanısıra, Muhyiddin ibn Arabi ve benzerlerinde, sırlı ve anlaşılması zor ifadeler ve sembollerle arz-ı endam eden Yaratıcı-yaratılmış münasebeti ve bütün keyfiyetiyle tecellî-i ilâhî haritası takdim etmektedir. Ayrıca o, gerek bu kavramlar, gerekse 'ulvî âlemler' gibi daha başka kavramlarla, kâinatın fiziğe ve astrofiziğe de ışık tutabilecek metafizik haritasını çıkarmakta ve bir ontoloji sunmaktadır. *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, bu kavramların yanısıra, bir yandan 'nücebâ, nükebâ, evtad, kutup, kutbu'l-aktap, gavs' gibi kavramlarla, bilhassa kevnî planda Allah-insan münasebetini en derin ve hususi boyutlarıyla ele almakta, diğer yandan Abdülkerim el-Cîlî gibi, yine bâtın yolunun hususi temsilcilerinin üzerinde durduğu 'insan-ı kâmil' kavramıyla, insanı 'ahsen-i takvim' ve 'yerin' veya 'yeryüzünde Allah'ın halifesi' kimliğiyle tanıtıp, Allah-insan münasebetini en hassas noktasıyla tasvir etmektedir.

Kalbin Zümrüt Tepeleri'nin buraya kadar üzerinde durmaya çalıştığımız özellikleri kadar, belki onlardan daha öte ve daha önemli bir diğer yanı, yukarıda kısmen temas edildiği üzere, sütün içindeki kaymak gibi, İslâm'ın özünü oluşturan ruhî-manevî hayatını, öncelikle Sahabe mesleği içinde, bütünün yaşanır, duyulur, tecrübe edilir özü, sonra da, tarihte aldığı şekliyle çok önemli bir disiplin olarak takdim etmesidir. *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, büyük ihtimal, dinle birlikte, her an onunla çatışmaya girebilecek mahiyetteki aklın, ilmin, tekniğin, sözün ve refahın hakim olacağı ve teknolojik gelişmelerin belki bugünden hayali bile zor mesafeler alacağı geleceğin dünyasına, hem bütün boyutlarıyla İslâm'ın irfan mektebini, hem de İslâm'ın bütünlüğü içinde onun ruhî-manevî hayatını bir vedia, üzerinde yürünecek sağlam ve kaymalara karşı korunmuş bir yol olarak bırakmaktadır.

FETHULLAH GÜLEN'İN AKSİYONUNDA HOŞGÖRÜ VE DİYALOG

Fethullah Gülen'in, üzerinde farklı yorumlar yapılan hoşgörü ve diyalog hareketi iki boyutlu olarak ele alınması gereken bir harekettir; bunlardan biri hem Türk toplumuna, hem bütün dünyaya yönelik hoşgörü ve diyalog boyutu, diğeri ise, yine hem Türk toplumu içinde, hem bütün dünyada dinler mensupları arasında hoşgörü ve diyalog boyutudur.

TÜRK TOPLUMU VE İNSANLIK ÇAPINDA HOŞGÖRÜ VE DİYALOG

Fethullah Gülen'in, iç barışı bozulmuş Türk toplumu içinde yaptığı hoşgörü ve diyalog çağrısını yeterince değerlendirebilmek için, önce Türk toplum dokusuna yakın tarihî boyutlarıyla bakmakta yarar var:

a. "Parçalanmış Bir Kristal"

Türkiye, Osmanlı Devleti'nin uzun süren çöküş asırlarının ardından 1923 yılında bir ulus-devlet olarak ortaya çıktı. Fakat Osmanlı modernizminin batıya daha çok dönük görünen bir devamı mahiyetindeki Cumhuriyet modernizmi, Türk toplumunu zamanla büyüyecek bir kutuplaşmanın içine itti. Bir yanda, bir seçkinler sınıfı, bir içişleri eski bakanınca sözü edilen "kutsal" bir ittifak, diğer tarafta halk yığınları yer alıyordu. Bu iki taraf arasındaki uçurum çok belirgindi. Bir tarafın özellikle dine karşı tavır alması ve karşı tarafı küçümsemesi, aradaki uçurumun en önemli sebebiydi. O kadar ki, bir muvazaa hareketi halinde Serbest Fırka denemesine giren Fethi Okyar İzmir'e geldiğinde on binlerce insan sokaklara, caddelere dökülmüş, kalabalık içinde 10 yaşın üzerinde bir çocuk çiğnenerek ölmüş, çocuğunun cesedini kucağına alan babası, Fethi Okyar'a, "Kurtar bizi! Bu, ilk kurbanımız olsun!" diye bağırmıştı. Hadiseyi nakleden Şevket Süreyya Ay-

demir, soruyordu: "Halk, kimden kurtulmayı bekliyordu? Türkiye, daha 6-7 yıl önce kurtarılmamış mıydı?"

Bir yandan, bu şekilde azınlığın azınlığı bir seçkinler ittifakı piramidin tepesinde otururken, öte yandan, devletin tamamen ve kapalı ulusçu karakteri sebebiyle, ülke içindeki ikinci dereceden etnik ve mezhebî farklılıklar da birer problem halinde istismar ve spekülasyona açık hale geliyordu. Bilindiği gibi Cumhuriyet idaresi, büyük ölçüde geçmişi reddederek gelmiş ve bilhassa başlangıçta tam bir 'ulusçu' teze oturmuştu. Ne var ki, özellikle büyük güçlerin etnik farklılıklara oynadığı bir zamanda bütün vatandaşlarını daha üst veya kuşatıcı bir kimlikle kucaklaması gereken bir sistemin aşırı ulusçu bir karakter sergilemesi çok doğru değildi. Ayrıca bunu tarihî, ekonomik ve sosyolojik boyutlarından tecrit ederek temel bir ilke olarak ele almak, ülke içinde asıl birleştirici unsurları bir yana itip problemin temellerine inememek, kanayan yaraları azdırmaktan ve bu yaralar bir takım zecrî tedbirlerle zaman zaman önlenir gibi görünse de, onları potansiyel olarak muhafaza etmekten öte gidemezdi. Nitekim bu yaralar hep bakî kaldı ve meselâ etnik problemler, Güneydoğu Anadolu'da 20 yıla yakın bir süre PKK terörü şeklinde korkunç boyutlara ulaştı.

Sistemin sözü edilen karakteri, zaman zaman irtica adı altında samimi dindarları da rencide edecek şekilde dine karşı tavır alışla ve bir de ekonomik dengesizliklerle birleşince, ülke içinde kutuplaşmalar hiçbir zaman eksik olmadı. Bu kutuplaşmalar, çok partili döneme geçilmesiyle birlikte siyasî alanı da kapsamına aldı ve ideolojik kılıfa bürünüp, parti yetkililerinin uzlaşmaz tutumları sayesinde daha da büyüdü. Onlardan kaynaklanan ve dış desteğe de açık anarşi, Türkiye'nin pek çok yılları gibi, pek çok gencinin, potansiyel gücünün ve ülke kaynaklarının heba olup gitmesine yol açtı. Bütün bu olumsuzlukların sebepleri çok derinlerde yatmaktaydı

ve çözüm eğitim, kültür, ekonomi, insan yetiştirme gibi sahalarda aranmalıydı. Ne var ki, yönetimler bu konularda gereken atılımı gösteremeyince ordu, kendi dilinden müdahalelerde bulundu. Ülkemizde her 10 yılda bir âdeta rutin hale gelen bu müdahalelerin geçici faydaları olmuşsa da, hem orduyu yıpratma, hem de sosyal çatlakları derinleştirme gibi menfi rollerinin daha fazla olduğu inkârı zor bir vakıadır.

Bütün bu olumsuzluklarla aynı seviyede, yüzeyde çok görünmese de, 1980 öncesi Maraş ve Çorum hadiselerinde yaşandığı üzere, her an yüzeye çıkıp, bütün ülkeyi etkileyebilecek bir mahiyete sahip olan bir başka problem ise, Sünnîlik-Alevîlik farklılığı idi. Kökleri tarihin derinliklerine inen bu farklılık, bilhassa İran'daki Safevîlerce Türkiye'de daima istismar edilerek daha da derinleştirilmiş, Celâlî isyanlarında önemli rol oynamış, bu isyanların bastırılması ve İran'da Safevîler iktidarının sona ermesiyle kısmen gizlenmiş, fakat varlığını korumuştu.

Cumhuriyet döneminde özellikle Dersim isyanı, Alevî vatandaşlarımız ile yeni rejimin münasebetlerini etkiledi. 1968-80 arası anarşinin bir kanadını oluşturan sol hareketler, halâ faaliyetlerine devam eden bazı sol terör örgütleri, bu arada Maraş ve Çorum'daki gibi kitlevî hadiseler ve 1993 yılındaki Sivas Madımak Oteli olayı dikkatlice incelendiğinde, Türkiye'de Sünnî-Alevî farklılığının istismara açık bir nokta olarak nasıl bir problem haline getirilmek istendiği ve meselenin hassasiyeti görülebilecektir.

Kısaca kuşbakışı bir panoramasını verdiğimiz bu ortama, özellikle 1990'dan sonra laik-antilaik ve militan laiklik ve antilaiklik zıtlaşması eklendi. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından bazı uluslararası güçlerce İslâm'ın âdeta karşı kutba yerleştirilmesiyle bu zıtlaşma, şüphesiz dıştan ve onların içteki uzantıları tarafından da destek görünce ülke, yeni bir çatışma ortamına girdi. Bu ortamı, kamuoyunun en az bazı

kesimlerinde bu çatışmayı derinleştirmek isteyen güçler tarafından tezgâhlandığı şüphesi bulunan faili meçhul (!) cinayetler ve bunları bahane ederek düzenlenen mitingler, gösteriler daha da besledi. Kısaca, özellikle 1980'lerin sonuna doğru kaderin Türkiye'ye altın tepsi içinde sunduğu büyük imkânlar, içerideki kısır siyasî çekişmeler, şahsî kin ve sürtüşmeler, iç hesaplaşmalar, yolsuzluklar, yönetimdeki ve yönetim birimlerindeki çatlaklıklar, çıkarılmaya çalışılan sunî Sünnî-Alevî, laik-antilaik gerginlikleri, faili meçhûl (!) cinayetler, başörtüsü gibi çok rahat halledilebilecek problemler ve PKK terörüyle heba edildi. Sovyetlerin dağılmasından sonra ortaya çıkan her bakımdan bâkir Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile girişilecek her sahada karşılıklı işbirliği, içte kuvvetli ve bütün bir Türkiye'yi çok kısa zamanda dünya dengesinde her Türk vatandaşının alnını ağartacak bir ülke haline getirebilecekken, ibre birden tersine döndü. Bu ülkelerle ekonomik işbirliğine de gidilemedi. Bölge ülkeleriyle ilişkilerimiz de gergin bir noktaya geldi. Dış münasebetlerde yeni tercihler ortaya çıktı.

b. Hoşgörü ve Diyaloğun Temelleri

İşte, toplum dokumuzun böyle lime lime olduğu ve devlet ile halkın, özellikle İslâm'ın barışmasının en fazla gerekli olduğu bir zamanda Fethullah Gülen, "herkesi inanç, yaşayış tarzı, ırk, renk, dil, meslek, servet, statü, makam-mevki ayrımı ve ayrımcılığı yapmadan kendi konumunda, kendi görüş, düşünce, dünya görüşü, yaşayış biçimi"nde kabul ve buna saygı gösterilerek, bütün toplum katmanları arasında diyalog kurulması konusunda çok geniş yelpazeli bir çağrıda bulundu. Bu çağrıyı o her ne kadar 1994 yılında yapmışsa da, onun bütün hayatında ve yıllardır yazıp söylediklerinde, esasen hep aynı temayı görmek mümkündür. Meselâ o, ilk baskısı 1986'da 4 cilt halinde yapılan, daha

sonra tek cilt halinde basılan *Ölçü veya Yoldaki Işıklar* adlı kitabında şöyle demektedir:

“Dünyayı düzeltmeğe kalkanlar, önce kendilerini düzeltmelidirler. Evet, önce içlerini kinden, nefretten, kıskançlıktan, dışlarını da her türlü uygunsuz davranışlardan temiz tutmalıdırlar ki, çevreye misal teşkil edebilsinler.

İnsanları aydınlatma yolunda koşanlar, hep onların saadetleri için çırpınıp duranlar, hayatın çeşitli uçurumlarında onlara el uzatanlar, kendilerini idrak etmiş öyle yüce ruhlardır ki, bunlar, içinde yaşadıkları cemiyetin koruyucu melekleri gibi, toplumu saran musibetlerle pençeleşir, fırtınaları göğüsler, yangınların üzerine yürür ve muhtemel sarsıntılar karşısında daima tetikte bekler dururlar.

Geleceğin aydınlık ve mesut dünyalarını ancak muhabbetle şahlanmış sevgi kahramanları kuracaktır. Dudaklarında muhabbetten tebessüm, gönülleri sevgiyle harman, bakışları insanî duygularla buğu buğu; herkese ve her şeye şefkatle gamze çakan; doğup-batan güneşlerden, yanıp-sönen yıldızlardan hep muhabbet mesajları alan sevgi kahramanları.” ***(Ölçü veya Yoldaki Işıklar 2: 108-110; yeni baskı: 202, 219)***

Fethullah Gülen’in bilhassa ‘Müsamaha’ başlığı altında yazdığı ve önceden de iktibas ettiğimiz satırlar, üslûp ve ifadesiyle bile, baştan sona sevgi ve hoşgörü yüklü olup, kendisini başkalarına adamış bir gönlün sesidir:

· “Aç herkese, açabildiğin kadar sineni; ummanlar gibi olsun! İnançla geril ve insana sevgi duy; kalmasın alâka duymadığın ve el uzatmadığın mahzun bir gönül!..

· İyileri iyilikleriyle alkışla; inanmış gönüllere mürüvvetli ol, inkârcılara öyle yumuşak yanaş ki, kinleri, nefretleri eriyip gitsin ve sen soluklarında daima Mesih ol!..

· Kötülükleri iyilikle sav; görgüsüzce muamelelere aldırış etme! Herkes, davranışlarıyla karakterini aksettirir. Sen müsamaha yolunu seç ve töre-bilmezlere karşı âlicenap ol!..

· Sevgiyi sevip düşmanlığa düşman olmak, inançla coşan bir kalbin en mümeyyiz (belirgin) vasfıdır. Herkesten nefret ise, ya gönlü şeytana kaptırmışlık veya bir cinnet eseridir. Sen insanı sev; insanlığa hayran ol!..

· Sakınıp, bir kere dahi olsa nefsin hakemliğine düşmemelisin; zira, ona göre senden başka herkes mücrim (suçlu), her fert de talihsizdir. Bu ise, en doğru sözlünün beyanında şahsın helâki demektir. Sen nefsine karşı oldukça sert, başkalarına karşı da yumuşaklardan yumuşak ol..!

· Başkalarını sana sevdiren ve onları senin nazarında sevimli kılan tavır ve davranışlara dikkat et! Unutma ki, aynı şeyler senin de sevilip beğenilmene vesile olabilir.

· Hakk'ın sana karşı muamelesini ölçü kabul edip, halka karşı öyle davranmalısın. O zaman halk içinde Hak'la beraber olur, her iki yalnızlığın vahşetlerinden de kurtulursun." ***(Ölçü veya Yoldaki Işıklar 1: 35–8; yeni baskı: 107-108)***

Fethullah Gülen, ilk günden beri toplumda sürekli müsamaha veya hoşgörü ve diyalog, başkalarını nefse tercih ve bizzat kendi ifadesiyle, "yaşatmak için yaşama sevdasından vazgeçme" üzerinde durmuş ve bu çok önemli hasletleri, sağlıklı bir sosyal hayatın vazgeçilmez esasları olarak görmüştür. Bunlardan başka, onun İslâm anlayışı ve aksiyon düşüncesini ele alırken temas edildiği üzere, sevgi, merhamet, insanın değeri ve insana hürmet, alçak gönüllülük, iyilik düşüncesi gibi konular ve hasletler, yine onun üzerinde çok büyük bir hassasiyetle durduğu hususlar olmuştur. Bu bakımdan, yukarıda ifade edildiği gibi, Gülen'in 1994 yılı ortasında başlattığı hoşgörü ve diyalog hareketi ve bu konuda yaptığı çağrı,

uzun zaman işlediği bir kaneviçeyi topluma takdimden ibaret görülmelidir ve öyledir.

c. Faaliyetler ve Değerlendirmeler

Fethullah Gülen tarafından yapılan ve bazı gazetecilerle yazarların bir araya gelerek kurdukları Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı tarafından bütün toplum katmanlarına yayılan hoşgörü ve diyalog çağrısı, iki dünya savaşı yaşayıp yıkılmış Almanya yeniden çok kısa zamanda bir dünya devi olur ve II. Cihan Harbi'ndeki yıkılışının üzerinden 20 yıl geçmeden bizden işçi çekerken, aynı savaşın bir diğer mağlûbu Japonya, bir başka dünya devi halinde sahneye çıkarken, dünyada sözü edilmez bir konuma düşen ve üç çeyrek asrı, şüphesiz kayda değer güzel şeyler yapılmış da olsa, daha çok sloganlara, kutlamalara sahne olan Türkiye için gerçekten çok önemliydi. Bu bakımdan, Gülen'in, 'medeniyetler çatışması'nın konuşulup, belki de planlarının hazırlandığı bir dönemde başlatarak bütün dünyaya dalga dalga yayılmasını arzuladığı bu hoşgörü ve diyalog çağrısı, Türk toplumunun, çok az istisnalar dışında, hemen hemen bütün kesimlerinden çok sıcak bir kabul gördü. Öyle ki, bir zaman sol hareketler içinde yer almış, hattâ anarşiye de karışmış bulunan kimselerden pek çoğu, ya bu diyalog faaliyetlerinin içinde yer aldılar veya ona açık-kapalı destek verdiler. İçlerinde, "Artık anladık ki, din afyon değilmiş. Tam tersine, kitleleri birbirine bağlayan bir harçmış o." diye yazanlar; "Bize yıllarca İslâm okutulmayınca, İslâm'ı yok sanmışız. Bu konuda yıllarca cahil bırakılmışız." sözleriyle, bir an için bile olsa aydın sorumluluğunun vicdana dayalı ciddî bir örneğini sergileyenler; "Toplum olarak, yıllarca düşman cepheler halinde hep kavga ettik. Belki tam anlamıyla vuruşmadık ama, birbirimizle barışık da olmadık. Fakat aslında barışı arıyorduk. A'rafta kalmaya da ra-

zı değildik; Cennet'i özlemiştik." diye fikir belirtenler, iç barış adına birer ümit filizi gibi idi.

Bunlar gibi, cumhurbaşkanından sokaktaki vatandaşa, medya mensubundan siyasetçisine ve ses sanatçısına kadar hemen herkes, ülkede esmeye başlayan iç barış rüzgârına gönülden katkılarını sunuyordu. İç barış ve toplumsal uzlaşma adına tertiplenen geceler, ödül törenleri ve iftarlar, meselâ:

· Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın 1994 yılı Haziran ayının sonunda Dedeman Oteli'nde düzenlediği tanışma toplantısı;

· 11 Şubat 1995 günü İstanbul'da Polat Rönesans Oteli'nde,

· 26 Şubat 1995 günü Büyük Ankara Oteli'nde ve

· 27 Ocak 1996 günü Hilton Oteli'nde verilen iftar yemekleri;

· 30 Eylül 1996 günü Lütfi Kırdar Uluslararası Spor ve Sergi Sarayı'nda yapılan Mutlu Yarınlar İçin El Ele toplantısı;

· 4 Ocak 1996 günü Çırağan Sarayı'nda tertiplenen Hoşgörü Ödülleri ve

· 25 Aralık 1997 günü Hilton Oteli'nde tertiplenen Ulusal Uzlaşma Teşvik Ödülleri törenleri;

· Bunların yanısıra, 19 Eylül 1995 günü Bosna yararına düzenlenen futbol maçı;

· 27 Aralık 1996 günü, finansman ve sponsorluğunu Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın üstlendiği Köpekler Adası filminin gala gecesi;

· Medeniyetlerarası Diyalog toplantısı,

· 3 Şubat 1998 günü The Plaza Cevahir Otel'de düzenlenen bayramlaşma münasebetiyle yapılan konuşmalar ve yapılan yorum ve değerlendirmelerde dile getirilenler sadece takdirdi ve bunlara gönülden katılımdı. Söz gelimi, zamanın Cum-

hurbaşkanı Süleyman Demirel, 28 Şubat sürecinin en sıcak günlerinde, özellikle bir takım merkezlerden gelen baskılara rağmen katıldığı Ulusal Uzlaşma Teşvik Ödülleri töreninde yaptığı konuşmada şunları söylüyordu:

"Dünyanın çalkantılardan geçtiği bir dönemde birlik, beraberlik, kardeşlik, dirlik, düzenlik bizim vatandaşımızın sahip çıktığı en önemli kavramdır. Sözde değil hayata geçirmiştir bunu. Aramıza tefrika sokmayın. Sizi birbirinize düşürmek isteyenler olursa karşı çıkın. Hangi inançta, hangi etnik kökenden gelirseniz gelin hepiniz bu yüce milletin ferdisiniz. İçten birbirimize sarılalım. Bu istikametteki gayretleri takdirle karşıladım. Gönül isterdi ki, bu töreni Türkiye'den herkes izleyebilsin. Bu ülke bize emanettir. Biz, bu emaneti bizden sonra gelecek nesillere götüreceğiz. Vatandaşlarım bunu idrak edeceklerdir. Müslümanlık, barış dinidir ve barış tavsiye eder. Barış içinde yaşamayı başarmak, bizim nesillerimizin görevidir. Ben, Türk devletini, milletin birliğini, bütünlüğünü temsil ediyorum. Türk milletinin birliğini, dirliğini güçlendirecek bu akşamki gibi hareketlerin hepsinin de yanındayım." *(Milliyet, 26 Aralık 1997)*

Bu toplantılar, Türk toplumunun her kesiminden, o kesimin temsilcileri denebilecek seviyedeki insanları bir araya getirdi. Cumhurbaşkanından başbakanlara, bakanlara, milletvekillerine, belediye başkanlarına, siyasi parti temsilcilerine ve bürokratlara; Vatikan İstanbul temsilcisi ve Fener Rum Patriği ile Musevi Cemaati hahambaşısı, Musevi Cemaati başkanı ve ileri gelenlerinden Süryani ve Ermeni Katolik Cemaatleri patriklerine ve temsilcilerine ve yabancı ülke misyon görevlilerine, her branştan ilim adamlarına, gazetecilere, yazar ve sanatçılara, iş adamlarından ticaret erbabına kadar toplumun hemen her kesiminden çok sayıda insan, bu toplantıların bir, birkaç veya pek çoğuna katıldı. Gerek toplantılarda, gerekse daha sonra gazete sayfalarında izlenimlerini ve

duygularını dile getiren katılımcıların hemen hepsi, aynı hoşgörü, diyalog ve toplumsal barış gibi değerleri dile getiriyorlardı. Meselâ, Fener Rum Patriği Bartholomeos, "barış, huzur, sevgi istikametinde ciddi adımlar atan vakfın kurucularını ve üyelerini" tebrik ediyor, "Fethullah Gülen'in herkes için barışın, hoşgörünün, bütün ülke liderleri ve insanlık için muteber olan değerlerin bir timsali" olduğunu söylüyordu. *(Zaman, 1 Ekim 1996)*

Vatikan İstanbul temsilcisi Georges Marovitch, Müslümanı, Hıristiyanı, Yahudisiyle toplumun her kesiminden insanları aynı yere çeken faktörün Fethullah Gülen'in kalbindeki sevgi ve onun tek silahının Allah sevgisi olduğunu, onun dünya için büyük bir örnek teşkil ettiğini belirtiyordu. *(Ergün, 270)* Yazar ve film yönetmeni Halit Refiğ duygularını, "Gönlümüz yılın her gününün bayram olmasını arzuluyor. Ülkemizin ve bölgemizin üzerinde savaş rüzgârları eserken, biz bugün bambaşka bir atmosfer içindeyiz. Bu birlikteliğimizi devam ettirelim!" şeklinde açıklarken *(a.g.e., 270–71)*, gazeteci Rıza Zelyut, "eskiden kalma ve yurt dışından ithal sağ-sol kutuplaşmaları"ndan artık kurtulmak gerektiğini, insanların dününe bakarak basmakalıp düşüncelerle bugünlerini mahkûm etmemek gerektiğini vurguluyor ve vakfın çalışmalarına gönülden destek veriyordu. Ses sanatçısı Yılmaz Morgül, vakfın her tür dünya görüşünden insanı bir araya getirmesini Türkiye için çok önemli bir olay olarak niteleyip alkışlarken *(Zaman, 29 Ocak 1997)*, Orhan Gencebay, okuduğu son bestesinde etnik ve mezhebî farklılıkların ayrılık sebebi haline getirilmesini kınayıp, birlik çağrısı yapıyordu. *(Zaman, 2 Ekim 1996)*

Millî Gazete'den Şükrü Kanber, Türkiye'nin diyalogsuzluğun kör kuyusunda uzun süreler yaşadığı için çeşitli sıkıntılara maruz kaldığının altını çiziyor *(8 Ocak 1996)*, üniversite öğretim üyesi ve Cem Vakfı Başkanı Prof. Dr. İzzettin Doğan ise,

farklılıklardan korkmamak gerektiğini vurgulayarak, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nı farklı görüş ve mezhebî yöneliş içindeki insanları bir araya getirdiği için takdir ve tebrik ediyordu *(Zaman, 29 Ocak 1997)*

Vakfın hoşgörü ve diyalog adına düzenlediği faaliyetler çerçevesinde yaptığı davetlere katılan daha başka pek çok kişi, meselâ TEMA Vakfı başkanı Hayrettin Karaca, Prof. Dr. Nur Vergin, daha sonra bir cinayete kurban giden Musevî işadamı Üzeyir Garih, TBMM eski başkanvekillerinden Hasan Korkmazcan, Kültür eski bakanlarımızdan İsmail Kahraman ve Prof. Dr. Toktamış Ateş, hep müsbet duygu, takdir ve tebriklerini dile getiriyorlardı. Bir dönem milletvekilliği de yapmış olan Musevî işadamlarımızdan Jak Kamhi ise şöyle konuşuyordu:

"Esasen ben Fethullah Hoca'dan başka bir şey beklemezdim. O, ecdatlarına yakışır güzel bir şekilde, onların yolunda. Türkler, asırlar boyunca bütün insanlara sevgi ve saygı göstermişlerdir. Ne din savaşı, ne baskı; gittikleri yerlerde tersine, insanları hürriyetlerine kavuşturmuşlar. Geçenlerde Macaristan'a gittim. Hep Türkleri methediyorlar. Romanya'ya gittim, yine aynı sevgiyle karşılıyorlar. Fethullah Gülen Hoca'nın "hoşgörü" girişimini epey zamandır izliyorum ve bunu alkışlıyorum... İlave edeyim ki, eğer o hoşgörüyü ecdatlarım Osmanlı'dan ve Türkiye'den görmeseydi, ben bugün hayatta olmazdım." *(Zaman, 11 Mart 1998)*

d. Sünnî-Alevî Barışı ve Uzlaşması

Fethullah Gülen'in hoşgörü ve diyalog çağrısının bir diğer boyutunu, onun aynı gaye etrafında önde gelen Türk devlet adamları ve siyasî parti başkanları ile yaptığı görüşmeler oluştururken, bir başka boyutunu da, tarihî olumsuzlukların da beslediği Sünnî-Alevî gerginliğini giderme çabaları teşkil ediyordu.

Fethullah Gülen, Eyüp Can'ın kendisiyle yaptığı Ufuk Turu'nda, "Bizim (Sünnîler olarak) yontulup şekillendirilmesi gereken yanlarımız olduğu gibi, onların da (Alevîlerin) bazı yanlarının yontulması, şekillendirilmesi lazım. Alevîlik üzerinde hususî araştırma yapan tanıdığımız insanlar var. Onların mütalâaalarına bakılınca, hakikaten Alevîlik ayrı bir zenginlik kaynağı oluşturuyor. Bence o kültür, Sünnîlik mülâhazasıyla kaldırıp bir kenara atılmamalı, değerlendirilmeli." diyor ve aksi halde, bilhassa yakın tarihimizde meydana gelen bazı olumsuzluklara dikkat çekiyordu. Artık geçmişi ve olumsuzlukları konuşmanın zamanı olmadığını vurgulayan Gülen, Sünnîlerin ve Alevîlerin birbirlerinin iç dünyalarına ve ruhî derinliklerine inmelerinin gereğinden bahsediyor, daha yakın, kalıcı ve sağlıklı bir temas ve anlaşma, uyuşma için de, daha çok sözlü kültüre dayanan Alevîliğin kitabîleşip ilmî bir sıfat ve kimlik kazanması, bunun için de cem evlerine, ayrıca halkın devam ettiği lokallere, okuma salonlarına, eğitim merkezlerine Hacı Bektaş gibi, Yunus Emre ve Niyazi Mısrî gibi, Alevîlerce önder kabul edilen zatların eserlerinin konması teklifinde bulunuyordu. Daha da öteye giden Gülen, İzmir Narlıdere'den tanışıp görüştüğü bir Alevî dedesine birlikte okul açma ve ayrıca yanyana cami ve cem evi yapma teklifi götürüyordu.

Gülen, Alevîliği "Hz Ali'nin amel, davranış ve düşüncede arkasında olmak ve bunlara ilaveten Hz. Ali'nin diğer sahabeye nisbeten üstün olan yanlarını öne çıkararak, ona iktida etmek" şeklinde tarif ederken, Anadolu'daki bir kısım Türk boylarının, Hz. Ali'nin kahramanlığına ve mertliğine "meftun" olmaları ile, "neşet ettikleri bölgelerin sosyo-kültürel şartlarının" onlarda Alevîliğe taraftar olma düşüncesini doğurduğunu ve konunun psiko-sosyolojik yönüyle tahlil edildiğinde bu gerçeğin ortaya çıkacağını söylüyordu. Ayrıca, Hz.

Ali ve Ehl-i Beyt etrafında hâleleşmiş Alevîlik anlayışıyla hiçbir Sünnînin problemi olamayacağına da dikkat çekiyordu.

Fethullah Gülen, bazı ideolojik "radikal" grupların ve bunları yönlendirenlerin, sürekli Sünnî-Alevî çatışması peşinde olduklarına vurgu yaparak, Türk Milleti'nin Sünnisiyle, Alevîsiyle birleşmiş bir toplum olduğu üzerinde duruyor, son zamanlarda şurada burada çıkarılan olayların altında bazı kışkırtmaların yattığını belirtiyordu. 1994 yılı içinde, daha çok Alevîlerin meskûn bulunduğu İstanbul Gaziosmanpaşa'da bir kahvehanenin taranmasını "şenî bir tecavüz olarak" niteleyen ve "nefretle karşıladığı"nı belirten Gülen, ülke ve toplum aleyhine tezgâhlanmaya çalışılan bir Sünnî-Alevî çatışmasına ve bu çatışma ile bir yere varmak isteyen güçlerin varlığına da vurgu yapıyordu.

Gülen, Türkiye'deki Sünnî-Alevî ayrımının ve Alevîlere farklı davranıldığı imajının, Avrupa Birliği yolunda Türkiye'ye zarar vereceğinin de bilhassa altını çiziyordu. *(Sönmez, 152–57)*

e. Ümit ve Endişe

Fethullah Gülen, dalga dalga dünyaya yayılacağını ümit ettiği hoşgörü ve diyalog hareketini toplum çapında seslendirirken, şüphesiz bir takım gerçeklerin de farkındaydı. Türk toplumu içinde baştan beri kavgadan beslenen ve dolayısıyla hoşgörünün, diyalogun, sosyal barışın olmasını arzu etmeyen iç ve dış merkezlerin, menfaat gruplarının olduğunu biliyordu. Bu sebeple, söz konusu gecelerde yaptığı konuşmalarda bir yandan ümitlerini seslendirirken, bir yandan da endişelerini dile getiriyor ve âdeta katılımcıları ve bütün bir toplumu uyarıyordu.

Önümüzdeki yıllar, sevgi ve hoşgörü yılları olacak. Herkese sevgiyle bağrımızı açacak ve dünyanın çok muhtaç olduğu bir şeyi gerçekleştireceğiz. Fakat bir endişem var. Marjinal

bir kesim, zaaflarını bağırarak, çağırarak, kendilerinde güç var olduğunu hissettirmeğe çalışarak, toplumun huzurunu bozmaya devam edecektir. Bundan sonra hoşgörüye pusu kuracaklar. Ve anlaşılıyor ki biz, bundan sonra çok daha ağır şeylerle imtihan olacağız. Milletimiz, birbirine katlanmak suretiyle bu ağır imtihana karşı koyacak; bu imtihanda dişimizi sıkacağız. "Gelse celâlinden cefa / Yahut cemalinden vefa / İkisi de cana safa / Lütfun da hoş kahrın da hoş" diyecek; "dövene elsiz, sövene dilsiz" olacak ve her şeyi, gönül koymadan sevgiyle, şefkatle kucaklayacak, yarınlara birbirimizi severek yürüyeceğiz. *(Ergün, 242)*

Gülen, bir başka konuşmasında yine benzer duyguları dile getiriyordu:

"Birbirimizle sürtüştük. Birbirimizi kendi içimizde kabullenemedik ve neticede kendi birliğimizi, kendi cennetimizi kaybettik. Ve bugüne kadar kaybettiklerimizi elde etmemiz de, birbirimizi kabul etmekte yatmaktadır. İnsanımızın bugün en çok ihtiyaç duyduğu şey budur.

Gördük ki, toplumumuz gerçekten diyaloga, hoşgörüye açıktır. Hoşgörüye atılan adımlar bizi ilâhî ahlâka taşıdı. Allah, kendi ahlâkını anlatırken, "Kulum Bana yürüyerek gelirse, Ben ona koşarak giderim." diyor. Bu diyalog içinde kime doğru adım attıysak, o koşa koşa geliyor. Hoşgörülü insanlar olarak, Hz. Yakub'un hasret ve hicranını, Kerbelâ şehidi Hz. Hüseyin'in hüznünü içinde duyan toplumumuzun, bütün kesimleriyle birbirini kucaklayacağı, medya ve aydınımızın buna rehberlik edeceği günleri; idarecilerimizin de üslûplarını bir defa daha gözden geçirerek, düşünce ve karşılıklı münasebetlerinde hoşgörüyü esas alacaklarını bekliyor ve gelecek adına "hoşgörüyle el ele" diyoruz. Diyoruz ki, geleceğimiz adına kanlı planlar yapıp, Türkiye'yi kan arenası haline getirmeyi düşünenler varsa, bu planların gerçekleşmesine meydan verilmemiş olsun." *(Ergün, 250)*

Gülen, bir diğer konuşmasında ise, hoşgörü ve diyalogun kökenlerinin İslâm'ın özünde yattığını belirtiyor ve şunları söylüyordu:

"Hoşgörüyü, gerçek derinlikleriyle, buutlarıyla başka yerlerde aramak beyhudedir. Karakterimiz olan hoşgörü, Mevlâna'nın, Yunus Emre'nin düşüncesi... Eğer biz, İslâm dinindeki, Allah Resûlü Habibullah'ın sözlerindeki espriyi kavrayabilirsek, dinimizin temelinin neden ibaret olduğunu anlayabiliriz. Öyle inanıyorum ki, şirazesinden çıkmış dünya, başını sağa sola vurduktan sonra gerçeği anlayacaktır. Önümüzdeki yılların kin, nefret, hiddet ve şiddet üzerine değil, sevgi ve hoşgörü üzerine bina edilmesini Allah'tan niyaz ediyorum." *(Ergün, 254)*

f. "Birleşme Noktaları"

Fethullah Gülen'in hoşgörü ve diyalog çağrısına ülke içinde iki taraf kısmî tepki gösterdi. Bunlardan biri, Türkiye'de iç barışı istemeyen ve ülkenin sürekli bir kavga ortamında olmasını menfaatleri, ikbal ve istikballeri açısından daha yararlı gören kesimdi. Bu kesim gibi, Gülen'in hoşgörü ve diyalog çağrısına 'sınıf' merceğiyle bakarak karşı çıkan daha bazıları ise, Fethullah Gülen'in İslâm içinde neşet etmiş ve cami imamlığından yetişmiş bir insan olmasını sindiremiyorlardı. Gülen'in çağrısına tepki gösteren ikinci kesim, hoşgörü ve diyalogun Müslümanlara gösterilmediğini ve Müslüman olmayanlara da bu yolla taviz verildiğini ileri süren, marjinal sayılabilecek bazı Müslüman gruplardı. Oysa Fethullah Gülen, yıllarca bu gruplar tarafından en azından belli ölçülerde tanınmış olmakla birlikte, daha sonra onu eleştirenlerin zaten önceden de çok sempatisini çekememişti. Hiçbir zaman siyasî kesin bir eğilim göstermemiş ve İslâm ile siyaseti bir arada götürmeye çalışanlara siyasî sahada destek vermemiş olması, ayrıca din, ülke ve insanlık hizmetinde bazılarının çiz-

gisini paylaşmaması, bu sempatisizliğin en önemli sebebi idi. Söz konusu tepkide, kıskançlık gibi daha başka nefsanî faktörlerin olup olmadığını bilen ve bu konuda hükmünü verecek olan ise yalnızca Allah'tır.

Fethullah Gülen, baştan beri herhangi bir Müslüman grubun, özellikle doğrudan İslâm'a yönelik hizmetleri konusunda aleyhlerine olabilecek bir teşebbüsün içinde de olmadı. Müslüman gruplar arasındaki diyalog, barış ve kardeşlik konusunda görüşlerini zaman zaman açık-kapalı dile getirdiği gibi, bu konudaki bütün düşüncelerini, yıllarca önce, 1979 yılında Prof. Dr. İbrahim Canan beyin *Sulh Çizgisi* adlı kitabına yazdığı "Birleşme Noktaları" adlı önsözde ortaya koymuş bulunuyordu.

Söz konusu yazısının başlarında, "Doğrusu ittifak ve iftirak (birlik ve ayrılık) mevzuu, günümüzde ehemmiyetini koruyan en aktüel konulardan biridir. O, her devirde ehemmiyetini korusa bile, yeni bir dünyaya göre hazırlanmanın gerekli, hem çok gerekli olduğu bir dönemde ciddiyeti giderek artan ve bütün içtimâî meselelerin önüne geçen bir mevzu haline gelmiştir. Çok rahatlıkla söylemeliyim ki, dirilişimiz için ihtilâf ve iftiraktan daha büyük bir tehlike tasavvur etmek mümkün değildir." diyerek, toplumda birliğin önemine, ayrılıkların zararına dikkat çeken Fethullah Gülen, özelde Müslümanlar ve Müslüman gruplar arasındaki, genelde ise ülke içindeki ayrılıkların sebepleri olarak şunları zikretmektedir:

· "Toplumun ilmî-fikrî yapısı itibarıyla sığ, kalbî-ruhî hayatı itibarıyla fakir, rehberleri itibarıyla sahipsiz ve acınacak halde olması;

· Bu ortamın doğurup beslediği bağnazlık;

· Nefse muhabbetin ifadesi olan ben-merkezcilik; vesileleri, hedef ve maksatların yerine oturtma gibi bir gizli şirk;

· 'Benim elimle olmadıktan sonra, başkalarının getireceği hayrı da, o hayrın vesilelerini de istemem!' türünde bir hakbilmezlik;

· Doğruluğu kendine tâbi olmada görüp, başka herkesi küfre, dalâlete ve günahkârlığa havale gibi hoyratlık ve bağnazlık;

· Bazı büyük zevâtın maddî-manevî hubb-u câh (makam ve şöhret tutkusu) hissinin işlettirilip, karşı gruplarla rekabete itilmesi;

· İslâm adına ortaya konan gayretlerde mukabil hizmet gruplarını yıkma esasıyla hareket edilmesi;

· İlim ve fazilet semerelerinin elde edileceği yer ve zaman daha çok uzak istikbal sayılan ahiret olduğu halde, bunların her küçük sa'y ve gayret arkasında ve hemen burada beklenilmesi;

· Millete hizmet edenlerin kendi mesleklerinin muhabbetiyle yaşamaları bir esas iken, bunun yerine, başkalarına düşmanlıkla meşgul ve meşbû bulunup, tevfik-i ilâhînin (başarı için şart olan ilâhî yardımın) önemli bir vesilesinin yitirilmesi..."

Gülen, bu 'nefsanî' faktörlerden başka, Müslümanlar arasında ayrılığa yol açan daha başka faktörlere de dikkat çekmekte ve bunları şöyle sıralamaktadır:

· "Dinî hizmetlerin uzun zaman ortada kalması, sonra bu vazifenin farklı fertler ve cemaatler tarafından yürütülmesi ve hele bu fert ve cemaatlere sözünü geçirecek bir lider ve yol göstericinin bulunmayışı, neticede her grubun ayrı bir yol tutup gitmesi;

· Bu gruplardan her birerlerinin, kendilerine ışık tutan rehber ve öncülerine müceddit nazarıyla bakmaları. Gülen, her Müslüman grubun kendi liderine müceddit nazarıyla bakmasını bir bakıma tabiî görmekle birlikte, düşünce ve de-

ğerlendirmeleri zayıf kişilerin elinde bu hususun bir ayrılık sebebi teşkil ettiği ve edeceği görüşündedir.

· 'Âhirzaman fitnesi karşısında fert için de, toplum için de bir kurtarıcı simit gibi' olan Mehdilik inancı. Gülen, fert olarak Mehdi'de hayal edilen büyüklüğün ve liderini Mehdi tanıyan cemaatteki asabiyetin ayrılık sebebi olacağı düşüncesindedir.

· İhtilâfların dıştan ve gruplar içine sızan unsurlarca körüklenmesi; mezhep, meşrep ve mizaç ayrılıklarının körüklenip işlettirilmesi, etnik havanın kurcalanması;

· Çekici ve sürükleyici bir hizmet kadrosunun tesirini kırmak için ona karşı o kadro içinden veya dışından yeni gruplar çıkarılıp iç sürtüşmeler meydana getirilerek o topluluğun eritilmesi;

· Bunlara ek olarak, insanımızın kalb ve ruh boşluğuna maruz kalması, kitlelerin bir kısım fantastik düşünce ve sistemlere takılıp, büyük ölçüde kalbî ve ruhî hayattan uzaklaştırılması."

Fethullah Gülen, bilhassa Müslüman hizmet grupları arasındaki birliğin önemini, hem İslâm adına, hem de Türkiye'nin dirliği adına olmazsa olmaz bir şart olarak görmekle birlikte, birleştirme havarisi gibi, uğranılan her şahsa "gelin, birleşelim" demenin münasebetsiz bir teklif olacağını da belirtir. Özellikle bu teklif, kendi anlayışına davet edası içinde ifade ediliyorsa, bunun bütün bütün bir saygısızlık olduğunu hatırlatan Gülen, böyle bir tutumun en hakperest insanlarda bile grup hamiyetini tahrik etmekten başka bir işe yaramadığını ve yaramayacağını bilhassa vurgular. Bunun gibi, "Belli bir grup karşısındaki toplanmalar ya da düşmanlık duygularıyla bir araya gelmeler, saldırmış veya saldırılmış olma ruh hâleti içindeki derlenmeler, hissî birleşmelerin gelip geçici

dalgalanmalarından ibarettir." diyen Gülen, uzlaşmanın her şeyden evvel bir akıl ve mantık işi olduğunu vurgular.

Gülen'e göre, gruplaşma hissi insanın fıtratında vardır ve farklı düşünce ve anlayış, farklı yaratılmış olmanın neticesidir. Ancak yaratılıştaki ve kâinattaki âhenk ve intizamı, beşer kendi iradesiyle temin etme mecburiyetindedir. Makro âlemde cebrîlik (determinizm), insanlık âleminde ise "şart-ı âdi" çerçevesinde irâdîlik hükümfermâdır. İlk var oluş bir ihsan ise de, sonraki her ihsan bir sebebe dayanmaktadır. Bu bakımdan, içtimaî birlik ve beraberlik adına ilk şart, vicdanların içtimaîleşmesi ve gönüllerde mürüvvet ve insanlık sevgisinin mayalanmasıdır. Bu da, ilim ve irfanın, hoşgörü ve müsamahanın yaygınlaşmasıyla mümkün olabilir.

Gülen, bu ilk şarttan sonra, sağlıklı bir birlik adına şu noktalara dikkat çeker:

· "Temel esaslarla alâkalı olmayan farklı düşünceler normal kabul edilmeli ve millet fertleri, farklı gruplar ve toplumun farklı katmanları arasında, en azından bir yabancıya karşı takınılan sunî nezaket kadar olsun bir nezaket ve saygı gelişmelidir.

· Başkalarını küfür ve dalâlet (sapıklık, sapkınlık) içinde görmek ya da günahkâr saymak, hem faydasız, hem de tehlikeli bir anlayıştır. Herkes, her grup, kendi çizgisini anlatma, tanıtma ve tavsiye ile meşgul olmalı, onun muhabbetiyle yaşamalı, diğer gruplara düşmanlık beslememeli, tam tersine onları kardeş bilip fazilet ve başarılarını takdir etmeli ve onlara yönelteceği tenkitler kırıcı ve küstürücü olmamalıdır. Hele hele kendisinin itibar kazanmasını öbürünün iptal ve aşağılanmasında aramamalıdır.

· Özellikle, 'içtimaî durumları itibarıyla bir hatası binlere ulaşan rehber ve liderler,' başkalarını küfür ve sapıklıkla itham etmekten şiddetle sakınmalıdır.

· Sevgimiz ve öfkemiz de Allah için olmalı. Nefsanîliğe son verilmeli; farklı düşünce ve farklı anlayışlar düşmanlık vesilesi değil, aksine bir zenginlik vesilesi olarak değerlendirilmelidir.

· Düşmanların entrikalarına karşı uyanık olmak ve onların oyunlarına gelmemek gerekir.

· Kinin ve nefretin şimdiye kadar hallettiği hiçbir mesele olmadığı bir kere daha hatırlanarak, medenîlere karşı galebenin ancak ikna ile olabileceği akıldan çıkarılmamalıdır.

· Başkalarının hizmetleri sena edilmeli, onların rehber ve büyüklerine karşı hürmetkâr davranılmalıdır.

· Bir mü'min olarak kâinata kardeşlik beşiği nazarıyla bakıp, her varlıkla münasebet kurma yolu araştırılmalı ve ehl-i imana karşı daima yumuşak ve kaynaşmaya açık bulunulmalıdır."

Gülen'in bu düşünceleri hiçbir zaman değişmiş değildir. Gerçi o, 28 Şubat sürecinde, İslâm ile siyaseti bir arada götürmek isteyen gruplara karşı kısmî bir mesafe içinde bulunmuşsa da, bunun sebeplerini ve asıl mahiyetini burada tartışmaya girmeden şu kadarını çok rahatlıkla belirtebiliriz ki, Gülen, ta baştan mevcut şartlarda İslâm'a dayalı veya onu temel gaye edinen İslâmî siyasî bir faaliyetin yapılamayacağı görüşünde olmuş, aksi davrananları, gayelerinin tersine olabilecek sonuçlar sebebiyle önceden birkaç defa uyarmış, buna rağmen meydana gelen ortamda, siyasî oluşumlardan farklılığını ortaya koymak mecburiyeti duymuştur. İkinci olarak, şahit olduğum hadiselerden edindiğim izlenimim, Gülen'in diğer Müslüman gruplara eskiden beri gösterdiği yakınlığın genellikle karşılıksız kaldığıdır. Bizzat bulunduğum bir ortamda kendisine sorulan, "Bazı Müslümanları ziyarete gidiyoruz. Yüzümüze karşı gayet iyi davranıyorlar; fakat biz ayrıldıktan sonra farklı konuştukları kulağımıza geliyor. Bu

konuda nasıl davranmamız tavsiye olunur?” sorusuna şu cevabı vermiştir: “Müslüman, Müslüman’a daima iyi davranmakla mükelleftir. Eğer farklı bir muameleyle karşılaşıyorsanız, önce onları ziyaretteki niyetlerinizi kontrol edin. Müslüman kardeşlerimiz ziyaret edilmeli diye mi, yoksa onları idare etmek için mi ziyaretlerine gidiyorsunuz? İkinci olarak, haklarında dua ediyor musunuz? Ben, bütün Müslüman gruplar ve liderleri, hattâ onların bütün ecdatları hakkında devamlı dua ediyorum. Üçüncü olarak, Resûlüllah’ın hadislerinde, ‘Bana kötülük yapana nasıl davranayım?’ sorusuna, bu kötülük kaçıncı defa yapılmış olursa olsun, her defasında ‘İyilik yap!’ cevabından başka bir şey okumadım. Size daima iyilik yapmak düşer.”

DİNLER VEYA DİN MENSUPLARI ARASI DİYALOG HAREKETİ

Fethullah Gülen’in Türkiye tarihinde ilk defa başlattığı hareketlerden biri de, hoşgörü ve diyalog hareketini Türkiye içinde ve dışında, özellikle İslâm, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi İlâhî dinler mensupları arasında diyaloga taşıma teşebbüsü olmuştur. Hakkında bazı polemikler de yapılmış olan bu teşebbüs, özellikle Müslümanlar tarafından, ayrıca otokritik adına çok iyi değerlendirilmesi gereken bir adımdı.

a. Diyalog İçin Kaderdenk Noktası

Modern medeniyet, özellikle 19’uncu asırda, bilimsel ve teknik gelişmeleri doğru okuyamayan pozitivizm ve materyalizmin yaygınlaşmasıyla dini ortadan kaldırabileceği zannına kapılmıştı. Fakat 20’nci asrın başlarında fizikteki gelişmeler, bu konuda düşüncelerin değişmesine yol açtı. Batı’da Max Plank, Pasternak, Schwartz, Alexis Carrel, James Jeans ve Eddington gibi bilim adamları ve filozoflar, bilâhare aynı çizgiye yakın olduğunu söyleyebileceğimiz Einstein, derunî bir din anlayışını benimserken, ne yazık ki, Türkiye’de 19’uncu

asrın kaba pozitivizmi, hattâ materyalizmi resmî bir paradigma haline geldi ve yönetime de hakim oldu. Fakat aynı dönemde olağanüstü bir Kur'ân ve iman hizmeti veren gayretleri şâyân-ı şükran bazı zatların çalışmalarına uzanan Hakk'ın inayeti sayesinde 20'nci asrın ikinci yarısında, bu katılık kısmen yumuşamaya doğru gitmişse de, yine de onu âdeta resmî tez halinde devam ettiren hakim bir zümre varlığını hep devam ettirdi. Bunun gibi, Batı'da bir yanda din yavaş yavaş kaybettiği mevzileri geri alırken, bir yandan da modernizmi, en azından sosyal hayatta din karşıtlığı olarak algılayan bir takım sözümona aydınlar, genel manâda dini sosyal hayatın dışında tutma, özel manâda ise İslâm ülkeleri adına İslâm'ı mahkûm etme gayretleri sergiliyorlardı. Amerikalı antropolog Prof. Dale F. Eickelman'ın değerlendirmesiyle, Manfred Halpern gibiler İslâm'ın modernleşme selinde boğulmasını isterken, benzerleri, modernliğe ulaşmak için siyasî liderlerin dinî liderlerin otoritesini kırıp, geleneksel dinî müesseselerin önemini azaltmaları gerektiği görüşünde idiler.

20 yıl geçmeden dünyada meydana gelen değişmeler, sözü edilen aydınları yalanladı. 1980'lerin sonunda Sovyetler Birliği çözülüp ve Demirperde yıkılırken, Fethullah Gülen'in ifadesiyle, eskiden Ortodoks olanlar, Katolik olanlar, artık yeniden dinlerine dönmeye, dinlerini yeniden keşfetmeye başladılar. Bunun gibi, eski Budistler Budizm'e dönecek, elbette Müslümanlar da İslâm'ı yeniden keşfe çalışacaklardı. Bu gelişmelere de temas eden Eickelman, Peru'da Katoliklerin, Gutemala'da evanjelistlerin, ABD'de dinî cemaatlerin sosyal faaliyetlerini örnek vererek, 1960'lardaki karşı öngörü ve düşüncelerin nasıl iflas ettiğine parmak basar. Dinin sosyal, hattâ siyasî hayattaki önemine değinirken de Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Vaclav Havel'in "İnsan hakları, insanî özgürlükler ve insanın şerefi, en derin manâ ve köklerini maddî dünyanın dışında bulur. Devleti insan kurar, fakat insanları

yaratan ise Allah'tır. " sözüne atıfta bulunur. Havel, dünyanın objektif olarak bilinebileceği ve bu şekilde elde edilen bilginin mutlak manâda genelleştirilebileceği şeklindeki modern görüşün nihaî bir kriz yaşadığını da belirtmekte, bundan çıkış yolunun ise geleceğin politikacısının ruha, ferdî ruhiyata güvenmesinden geçtiğini vurgulamaktadır.

Eickelman, bunları kaydettikten sonra, Hıristiyanlığın Batı'da sosyal ve siyasî değerlerin oluşmasındaki, hattâ mevcut siyasî hayattaki rolüne de temas eder ve özellikle Müslüman ülkelerdeki bir kısım "militan laikler"in İslâm karşısındaki tavırlarını eleştirir:

Tarihçi Dominique Colas, dinî söylemin Avrupa'da modern kamusal alanın oluşmasında en büyük faktörü oluşturduğu görüşündedir. Bugüne kadar Hıristiyanlık, mukaddesatı tezyif yasaları, dinî tatiller ve toplu dualarda hep tayin edici rolünü oynayagelmiştir. Laikliğin çağdaş savunucuları laik kurumların açık fikirli oluşunu ileri sürseler de, Müslüman Orta Doğu ülkelerinde militan laikler, meselâ Türkiye'deki güç merkezleri, aydınlanmacı değerlerden çok, baskı ve hoşgörüsüzlükle özdeşleşmektedir.

Eickelman, Müslüman ülkelerdeki, bilhassa Türkiye'deki dinî gelişmelerin niteliğini de söz konusu etmekte ve şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Türkiye'deki dinî hareketler, dindar modernlere hitap etmekte ve İslâm bilim, akıl, modernlik, Doğu ile Batı'nın çatışmadan beraberliği arasında bağ oluşturmakta, her seviyede eğitimi öne çıkarmakta ve her geçen gün artan sayıda Türk'e ulaşabilmektedir. Artık din, siyaset ve sosyal hayatın kesiştiği noktada oluşan kamusal alan, sivil toplumun oluşmasına katkıda bulunmaktadır. İslâm dünyasında, İslâmî değerlerle sosyal ve siyasî hayata nasıl intibak edilebileceği konuşulmaktadır." *(Islam and the Languages of Modernity, Dædalus, Kış 2000, s: 120-32)*

"Halklarının ne bildiğini ve ne düşündüğünü artık hükümetler kontrol etmiyor. Geçmişin entelektüel tekelleri yıkılıyor ve artık çok sayıda mü'min din, toplum ve kamusal alanın yeniden inşasına çalışıyor." *(The Coming Transformation in the Muslim World, Current History, Ocak 2000, s.16)*

Fethullah Gülen, hoşgörü ve diyalog çağrısını tarihin işte bu 'kaderdenk' noktasında yaptı. Bu noktanın bir yüzünü yükselen dinî değerler ve bu değerlerin barış, huzur, sükûn, karşılıklı saygı ve anlayış üzerine kurulması özlenen bir dünyanın yoğrulmasında oynayacağı önemli rol oluşturuyordu. Diğer yüzünde ise, düşman kutup olarak algılanan ve takdim edilen İslâm ve İslâm dünyası, bütün İslâm coğrafyasını, özellikle Müslüman ülkeler-Rusya sınırını medeniyetler arası çatışma alanı olarak sunan bir Huntington raporu ve Müslümanları demokrasinin, temel insan hak ve özgürlüklerinin, insanî değerlerin düşmanı olarak göstermeye yönelik terör hareketleri yer alıyordu. Gülen, hem İslâm ülkelerinde, hem de dünya üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olan bir takım güç merkezleriyle, onlarla içli dışlı olan menfaat ve sermaye gruplarının, özellikle dinî değerlerin desteğinde genişleyecek bir hoşgörü, diyalog, uzlaşma ve karşılıklı saygı atmosferinden rahatsızlık duyacaklarının farkındaydı ve bu kaygılarını, yukarıda geçtiği üzere, Türkiye içinde başlattığı hoşgörü ve diyalog hareketinin daha ilk adımında dile getirmişti. Nitekim Cezayir'de ve daha başka yerlerde Müslümanların üzerine yıkılan dehşet verici cinayetler, Türkiye'de bazı mahfillerin Gülen tarafından başlatılan diyalog ve hoşgörü teşebbüsünü daha ilk adımlarında boğmaya girişmesi, son olarak, mahut 11 Eylül'ün ardından gelen ve dünyaya neye mal olacağı şimdiden kestirilemeyen savaş atmosferi, onun kaygılarındaki haklılık kadar, bu teşebbüs veya hareketin esasen ne ölçüde önemli ve hayatî olduğunu da ortaya koymuştur.

b. Niçin Diyalog?

Gerçi, Gülen'in hoşgörü ve diyalog hareketinin çok önemli bir ayağını oluşturan dinler veya dinler mensupları arası diyalog, şüphesiz onunla başlamamıştı. 1960'lara gelindiğinde, Roma Katolik Kilisesi, hem Yahudilik'le hem de İslâm'la bir diyaloga girme için önemli bir resmî adım atmış bulunuyordu. Şüphesiz tek bir sebebe bağlanması mümkün olmayan bu adımda, Prof. Dr. Suat Yıldırım Bey'in üzerinde durduğu üzere, Kilise'nin, varlığını sürdürebilmesi için dünyaya açılmayı kaçınılmaz görmesi ve gittikçe yitirdiği cazibesini yeniden Hıristiyanlığa kazandırma arzusu; dinin her türlü tezahürünü ortadan kaldırmak isteyen mutlak inkâr cereyanlarına karşı, Tevhid'in atası Hz. İbrahim *(aleyhisselam)*'ı ortak otorite kabul eden İslâm, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin işbirliğini sağlamak; Hıristiyanlığı daha etkili yollarla yayma isteği; İslâm hakkında orta çağlar boyunca sürdürülen asılsız iddiaları daha fazla sürdürmenin mümkün olmaması; Müslümanlar içinde İslâm'a ve Kur'ân'a modernist ve tarihselci–hermenötik yaklaşım sahiplerini ön plana çıkarma ve hattâ Batı hakimiyetine taze destek verme ve İslâm'dan uzaklaşanları Hıristiyanlığa kazandırma gibi faktörlerle birlikte *(Yeni Ümit, S. 16, s. 7-11; S.17, s.7-13)*, Roma Katolik Kilisesi'nin Yahudilik'le barışma temayülü de etkili olmuş olabilirdi. Kilisenin bu teşebbüsündeki gaye ne olursa olsun, bunlar, yapılması gereken bir şeyi Müslümanların yapmasına mani olmamalıydı.

Ne var ki, bilhassa İslâm'a karşı asırlarca girişilen saldırıların tesiriyle, kaynağını Batı'dan ve Kilise'den alan her teşebbüse şüpheyle yaklaşmaya alışmış ve hem bu saldırıların, hem de onların yol açtığı şüphenin tesirinde sürekli savunma pozisyonunda kalmayı, kendi dışlarında gelişen hadiseler ve oluşan şartlar karşısında tavır alıp, tavır değiştirmeyi İslâm'a hizmet olarak algılamış, dolayısıyla İslâm adına inisiyatif sahibi olmayı çoktan unutmuş bulunan bir takım Müslüman

çevreler, yukarıda arz edildiği üzere, Fethullah Gülen kaynaklı hoşgörü ve diyalog hareketinden ürken bir takım güç merkezleriyle birlikte dinler mensupları arası diyalog teşebbüsüne karşı çıktılar. Oysa bu, son derece önemli bir teşebbüstü; çünkü:

· "Mesele sadece İslâm'ı anlatma, tanıtma ve tebliğ etme noktasında ele alındığında bile, karşımıza çıkan tablo şudur:

Bugün yeryüzünde İslâm'ın anlatılabileceği sağlam bir zemin yoktur. Modern dünya, günümüz insanının birinci derecede önem verdiği ekonomi ve siyasette Müslümanların çok çok önündedir ve Müslümanların bu alanlardaki üstünlüğü tarihte kalmış bir vakıa olup, onlar, İslâm'ın bu sahalardaki üstünlüğünün günümüzde müşahhas misal ve temsilini ortaya koyacak durumda değillerdir. Dolayısıyla İslâm'ı anlatmada, tanıtmada ve takdimde, günümüz dünyasının en çok muhtaç olduğu İslâm'ın manevî-ahlâkî değerleri, ibadet sistemi, varlığa ve kâinata bakış açısı, Batı'nın son asırlarını kapsayan din-bilim çatışmasına son verebilecek, en azından bunun anlamsızlığını ortaya koyacak doktrinleri ön planda olmak durumundadır. Bunların takdimi ve temsille bizzat gösterilmesi ise, bir uzlaşma, barış ve diyalog ortamının varlığını zaruri kılmaktadır. Savaş ve çatışma ortamında hiçbir şey anlatılamaz. Diyaloga şuurla karşı çıkan çevreler bunu bildikleri içindir ki, böyle bir ortamın oluşmasını hiçbir zaman istememektedirler.

· Bilhassa 1990'dan sonra bütün dünyada İslâm adına ortaya konan ve her türlü vasıtayla desteklenen imaj, onun özüne bütünüyle ters olarak öldürme, terör, cinayet, geri kalmışlık olmuştur. Yukarıda temas edildiği gibi, İslâm coğrafyasında bunu destekleyici olarak sahneye konan terör ve cinayet sahneleri, ne yazık ki, İslâm'ın pak yüzüne vurulmaya çalışılan imajı sürekli koyulaştırmış ve karartmıştır. Oysa günümüzün dünyasında uygulamada öyle olduğu sorgulan-

maya açık bulunsa bile, temel insan hakları ve özgürlükleri, demokrasi, özel teşebbüs, sevgi, hoşgörü, diyalog, ferde verilen önem gibi değerler, bunların bazı yanlarıyla ilgili olarak kendine has bir takım rezervleri bulunsa dahi, hiç birine İslâm'ın tümden karşı çıkmayacağı değerlerdir. Bu değerleri, hem teoride, daha doğrusu akide olarak, hem tarihteki uygulamalarda, hem de getirdiği hükümlerde birinci derecede vaaz ve temsil eden İslâm'ın tam tersi yönde takdim ve tanıtılması, feleğin ters döndürülmesi demektir. Kavga ve çatışma üzerine kurulu bir dünyada Müslümanların aksini ispata güçleri yoktur. Dolayısıyla, İslâm'ı sahip bulunduğu ve günümüz insanına son derece cazip gelecek aslî değerleri ve gerçek kimlik ve mahiyetiyle ortaya koymak, uzlaşma, hoşgörü, diyalog ve barış ortamının varlığına bağlıdır.

· Karşımızda bir realite durmaktadır. Bu realitede Batı, ekonomik, siyasî ve askerî açıdan İslâm dünyasının kat kat önündedir. İman, ibadet ve ahlâk elbette çok önemlidir; fakat hikmet diyarı olan dünyada gücün ve onu sağlayan ekonomi gibi faktörlerin de varlığının hikmeti vardır. Sözünü ettiğimiz realitenin bir diğer yüzü de, artık Batı'nın, sahip bulunduğu onca güçle İslâm'ı yeryüzünden de, zihinlerden ve kalblerden de silemeyeceği, Müslümanların ise, Batı'nın üzerine maddî güçlerle gitmesinin mümkün olmadığı gerçeğidir. Dolayısıyla, haberleşme ve seyahat vasıtalarının olabildiğince gelişmesiyle neredeyse küçük bir köy haline gelmiş ve herhangi bir köşesindeki bir gelişmenin tamamını etkilediği, dolayısıyla bütün münasebetlerin interaktif (karşılıklı etkileşim içinde) bir hal aldığı günümüz dünyasında değerler paylaşımı ile bir arada bulunmak, herkesin kendi inanç ve dünya görüşüne bağlı, başkalarınınkine ise saygılı olarak yaşaması ve buna dayalı bir ortamın oluşması hem bir zarurettir, hem de Müslümanların lehinedir.

· İslâm'ın en az 11 asırlık hakimiyet dönemlerinde Müslümanlar, diğer din mensupları ile bir arada yaşamayı öğrenmişlerdi ve tarih, bunun en üst seviyede nasıl mümkün olabileceğini bu dönemlerde gördü. Buna karşılık, ev sahipleri olarak Batılıların Müslümanlarla bir arada yaşamaya başlamalarının tarihi üç çeyrek asır öncesine gitmez. Üç çeyrek asır öncesine kadar İslâm'ı bir din olarak bile kabul etmeyen, Peygamberimizi en küçültücü sıfatlarla tanıyan Batılı kitleler, artık en azından toplum ve vatandaş seviyesinde Müslümanları, sonra İslâm'ı, Kur'ân'ı ve Peygamberimizi tanımaya başlamış, kendi şehirlerinde Müslümanlarla komşuluk ilişkileri sebebiyle bu tanıma arzusu daha da artmış ve neticede yer yer sıcak sayılabilecek ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Artık önemli aydınlar, Hıristiyan ruhanîler veya din adamları içinde gerçeği görme, İslâm'a karşı yumuşama, hattâ yakınlık duyma gibi gelişmeler söz konusudur. Meselâ, Muhammad: A Biography of the Prophet adlı son derece önemli kitabın yazarı İngiliz yazar ve araştırmacı Karen Armstrong'tan başka, Massignon, Charles J. Ledit, Y. Moubarac, Irene-M. Dalmais, L. Gardet, Norman Daniel, Michel Lelong, H. Maurier, Olivier Lacombe, Thomas Merton, Sidney Griffith, Thomas Mitchell, John Esposito ve Dale F. Eickelman gibi aydınları, din adamlarını ve daha pek çoklarını bunlar içinde sayabiliriz. Bunlar, İslâm ve Peygamberimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* için gerçekten sıcak duygulara sahip oldukları gibi, din mensupları arasında diyalogun da samimî taraftarlarıdırlar. Bu atmosferin devamı, dünyanın, insanlığın, ayrıca İslâm'ın ve Müslümanların da hem bugünü, hem yarını adına çok önemlidir. Bu da, sıcak bir diyalog, hoşgörü ve barış ortamını gerektirmektedir.

· Kısaca, çok önemli bir mütefekkirimizin ifade ettiği gibi, bilgi çağına kayan ve gelecekte daha büyük ölçeklerde bilimin hükmedeceği bir dünyada, bütün hükümlerini akla ve bilime

ispat ettiren İslâm'dan ve İslâm'a olan inanç ve bağlılığından şüphesi olmayan bir Müslüman'ın, başka din mensuplarıyla diyaloga girmesi, o dinler için bir lütuf değil, yapılsa da yapılmasa da olur kabilinden bir iş değil, fakat İslâm'ın anlam, fonksiyon ve yeryüzündeki vazifesinin şuurunda olan bir Müslüman için denebilir ki bir zarurettir. Şu ana kadar şuuraltı bir kompleksle hep "insanların kendilerini kapıvereceği" korku ve endişeleriyle yaşamış ve düşmanlarla sarılı olma psikozu içinde sürekli savunmada kalmayı adeta Müslümanlığın altıncı şartı gibi görmüş Müslümanların, içine kendi kendilerini hapsettikleri zindandan çıkıp, dış dünyada ne olup bittiğinin farkına varmalarının zamanı çoktan gelmiştir. Aynı mütefekkirimizin ifadeleriyle, dünya uzun asırlardır başkalarına terakkî, bize tedennî dünyası oldu. Neden hep böyle olmaya devam etsin ve neden İslâm, vîrânelerin, düşünmez başların, donmuş kalblerin, başka ülkelerde geçim arayan horlanmışların, kurulan yepyeni dünyalardan dışlanmışların, mezelletlerin, hasaretlerin dini olsun? Bütün bunlardan kurtulmak için çok önemli bir şart var. Yeter ki Müslümanlar, İslâm'ı nefsî ispat-ı vücut heveslerinin bir vasıtası, ona mensubiyet duygusuyla gurur ve başkaları karşısında üstün görünme sebebi, dünyevî veya siyasî maksatlarına ulaşmada bir basamak yapmasınlar; onu her şeyden önce bir 'din' olarak keşfedip, bir din olarak temsille, yine bir din olarak takdim etmesini bilsinler. Bu da, şüphesiz, her şeyden önce şu anda oluşmuş bulunan İslâm imajını, önce kendi zihinlerinde değiştirmekten geçmektedir. Ki bu imaj, hiçbir zaman İslâm'a ait bir imaj değildir ve olamaz.

Gülen, diyalog teşebbüslerini doktriner düzlemde Kur'ân, Sünnet ve İslâm tarihinden uygulamalarla da desteklemekle birlikte –bunlar, Kudret Ünal ve Selçuk Camcı tarafından hazırlanan *Fethullah Gülen'in Sohbetlerinde ve Yazılarında Hoşgörü ve Diyalog İklimi* adlı kitapta toplanmıştır– o, bir

dergiye, kendisini diyaloga sevkeden hususlar konusunda şunları söylemiştir:

"İnsan, kerim yaratılmıştır ve daima iyi şeylerin, güzel şeylerin peşinde koşar. Fakat bazen elinde olmadan veya farkına varmayarak, başına istemediği, beklemediği taşlar düşer. Fakiri, dünya çapında bir diyaloga şevklendiren, işte insanın bizzat yaratılışında var olan bu kerem ve güzelliktir. Mayası iyilik ve güzellikle yoğrulmuş olan insanlığın, bir gün bu mayanın gerektirdiği, zorladığı çizgiye geleceğine inancım da, ümidim de tamdır. Şu anda, savaşlardan, çatışmalardan, akan kanlardan, işlenen zulümlerden bıkmış olan insanlığın evrensel bir diyaloga ve barışa hazır olduğuna ve böyle bir diyalog için konjonktürün müsait bulunduğuna, bu kutlu gaye için, eğer biz yanlış adım atmazsak, tam bir kaderdenk noktasında bulunduğumuza inanıyorum.

Düşmanlıklar üzerinde, kavga zemininde ve başkalarının gündemine karşı sürekli tavır alarak ve reaksiyoner davranarak müsbet hiçbir şey yapılamayacağı ortadadır. Bu bakımdan, yaratılışı gereği medenî bir varlık olan insan, medeniyet değerlerinin de en azından gaye olarak ön plana çıktığı günümüzde, meselelerini ancak konuşarak halledebilir. Bu da, diyalog demektir. Bizim için eskiden beri vârit olan, fakat dünyanın Demirperde'nin yıkılmasından sonra keşfettiği bir gerçek var ki, gelecek asırda dinler çok söz sahibi olacaktır. Bu, insanların yürüdüğü tabiî bir hedeftir. Şu anda, İslâm ve Hıristiyanlık, dünyada en fazla müntesibi olan iki dindir. Budizm ve Hinduizm'in de çok sayıda müntesibi vardır. Yahudilik, müntesiplerinin sayısı itibariyle küçük gibi görünse de, etkilidir. Dolayısıyla, âhirzamandaki evrensel bir dirilişe, sulhe ve barışa bu dinler arasında, önce ortak noktalarda başlayacak bir diyalog önemli katkılarda bulunacaktır. Biz, kendi değerlerimizden şüphe etmiyoruz ve kimseye iltihak teklifinde bulunmadığımız gibi, kimsenin aklından da bize böyle bir

teklifte bulunmak geçmiyor. Kur'ân-ı Kerim, 14 asır önce, bu diğer din mensuplarına diyalog çağrısını yapmıştır. Fakat aradan geçen asırlar, zamanın ve şartların gereği olarak daha çok çatışma asırları olmuş. Zaman, zihinlerin, kalblerin fethi, en azından karşılıklı saygı ve sevgiyle kaynaşma zamanıdır, öyle olmalıdır. Bu konuda, Hudey-biye öncesi ile, Hudeybiye ve Mekke'nin fethi arasında geçen 2 yılın karşılaştırılması bize gerekli ipucunu verebilir. Kur'ân-ı Kerim, Mekke'nin fethi için değil, Hudeybiye sulhü için fetih der. Hudeybiye ile kavga kapıları kapanmış, kalblerin kapısı açılmıştır. Gerçek fetih budur." *(Aksiyon, 14-20 Şubat 1998, S: 167)*

c. Diyalog Faaliyetleri

Fethullah Gülen, hem Türkiye içindeki hoşgörü ve diyalog teşebbüsü adına, hem de dinler mensupları arasındaki diyalogun ilk ayağı olarak, Fener Rum Patriği Bartholomeos'la bir araya geldi. Bu bir araya gelişin yankıları şüphesiz büyük olacaktı; ve öyle de oldu. Çünkü Türkiye'de gerek resmî, gerekse Müslüman ve milliyetçi bazı çevreler Fener Rum Patrikhanesi'ne, Patrikhane'nin içeride Hıristiyanlık, özellikle Ortodoks dünyası adına bir casus gibi çalıştığı ve ekümenlik kazanıp, Pontus Rum Cumhuriyeti'ni diriltme gibi bir gaye güttüğü endişesi içinde daima şüphe ile bakıyorlardı. Resmî sistemin, tıpkı Müslümanlarda görülen ve kanaatimce politika gereği yine sistemce pompalanan, düşmanlarla çevrili bulunma ve içten, dıştan saldırıya uğrama psikozu ve bu psikozun hasıl ettiği sürekli savunmada kalma, aktif ve inisiyatif sahibi olamama tavrı, Fethullah Gülen'in Patrik Bartholomeos'la yaptığı görüşmenin üzerine de aynı endişe bulutunu örttü. Oysa bu tür görüşmelerin sağlayacağı çok büyük yararlar vardı.

Her şeyden önce, Patrik'le Müslüman bir mütefekkir olarak Fethullah Gülen'in görüşmesi, laikliğe ve laik olduğu iddiasına rağmen, din dahil her şeyi malzeme olarak kendi elin-

de tutup, dilediği şekilde kullanmayı genel geçer politika haline getirmiş bulunan 'derin' otoritenin, laikliğe de aykırı olarak din üzerinde kurduğu mutlak hakimiyeti sarsacak bir hadise gibi algılandı. Oysa bu görüşme, ülke içinde dalga dalga diğer kurumlara da yansıması beklenebilecek bir sivilleşmenin de önemli adımlarından biri olabilecek potansiyelde idi. Bunu, Türkiye'nin bir türlü kabuğundan çıkmasının ve dünya üzerinde, devletler dengesinde sözü geçen bir ülke haline gelmesinin yolunu bulamayan, şeffaflaşıp demokratikleşmesinin, yönetimin gerçekten halkın, milletin yönetimi olmasının önünü kesen, daha da ötesinde, dış politikasını, bir zamanlar vilayeti bulunan yakın birkaç komşusuyla düşmanlık üzerine oturtup, ileriye ve büyümeye dönük en küçük bir hedefi ve gayreti bulunmayan bazı çevreler anladı; fakat ülkenin samimi idarecileri gibi, Müslüman aydın ve kanaat önderlerinin pek çoğu da anlayamadı.

Gülen-Bartholomeos görüşmesi, Fethullah Gülen'in dinler mensupları arasında diyalogla ilgili olarak yaptığı diğer görüşmeler gibi, Türkiye adına daha başka çok büyük kazançlara da aday bir teşebbüstü. Çünkü Fener Patrikhanesi Türkiye içinde, artık çok az üyesi bulunan bir cemaate ait bir kurum ise de, gerek bir patrikhane olarak, gerekse bizzat Patrik Bartholomeos'un Batı'daki etki ve itibarı büyük olduğu gibi, yukarıda temas edildiği üzere, Batı'nın iç ve dış politikalarında dinin önemli bir yeri vardır. Ülkeyi düşünen basiretli bir idare, bu etki, itibar ve önemden faydalanmasını bilen bir idaredir. Dünyanın gittiği yönü iyi kavramış bulunan Fethullah Gülen'in bu teşebbüsü, çok uluslu bir imparatorluk mirasçısı Türkiye'nin, içeride ve dışarıda önüne yeni ufuklar açabilecek bir nitelik de arz ediyordu. Kanaatimce, varlığını ve onun devamını mevcut kapalı ve baskıcı statükoda gören çevreler bunu da anladı. Anladı ki, bu tür teşebbüslerin getireceği açılımlara mani olmak için, bu tür teşebbüslerle Gü-

len'in kendi etkisini uluslararası alana yaymaya çalışması suçlamasında bulundular.

Gülen'in dinler mensupları arasındaki diyalog temas ve görüşmeleri, Türkiye'de olsun, diğer İslâm coğrafyasında olsun sıkışan, sürekli hücuma maruz kalan, kendisine biçilen imaj, bağlılarının yanlış temsilleriyle âdeta desteklenen, olduğundan çok farklı gösterilip tanıtılan İslâm için de önemli bir açılım menfezi olma potansiyeline sahipti. Bu şekilde İslâm, tamamen sivil, yüzünü karartan yönetimlerin dışında, ayrıca kamuoyunda ciddi saygınlığı olan bir insanla, hattâ tarihî sınırlarının dışında bir açılma imkânına kavuşacaktı. Zaten, dünyanın hemen pek çok yerinde dinler arası diyalog adına platformlar oluşturuluyor, faaliyetler oluyor ve uluslararası düzlemde gördüğü destekle bu süreç işliyordu. İslâm'ın, en azından, onu asırlarca mükemmel temsil etmiş bir milletin çocuklarının en küçük bir katılımına yer vermeden dışlandığı bir süreç, İslâm adına nelere mal olurdu, düşünmeye değer. Öte yandan, bir yandan İslâm'ın evrenselliği vurgulanırken, bir yandan onu dar bir alana ve bir-iki millete hapsetmenin ne anlama geldiği de, üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur. Günümüz şartlarında bile, iyi temsil ve takdim edilmiş bir İslâm'ın kendisine çok önemli sahalar açacağı Batı dünyası, İslâm deyince, ya Arap dünyası ve Hind alt kıtasında bazı teşkilatların veya İran'ın, son zamanlarda da Taliban'ın temsil ettiği bir dini anlamaktadır. Bu anlayışta, onu asırlarca, Asr-ı Saadet'ten sonra en mükemmel biçimde temsil etmiş bir milletin çocuklarının yaşadığı İslâm'ın hiç yeri yoktu. Bunları derken, İslâm'ın ırk ve renk ayrımıyla asla alâkasının olmadığını, bu bakımdan, hiçbir milleti –hâşâ– küçümseme gibi bir duygunun içinde bulunmadığımızı, Arap ve İran düşmanlığının, Türk-Arap-İran-Pakistan-Afganistan ayrımının ve başka Müslüman milletlere karşı menfi duygular beslemenin hem son derece yanlış,

hem gayr-ı İslâmî, hem tehlikeli, hem de İslâm düşmanlarının bir tezgâhı olduğunu hatırımızdan çıkarmadığımızı bilhassa belirtmek isteriz. Fakat bir gerçek de var ki, Türkiye'de gelişen ve İslâm'ı temelde bir 'din' olarak algılayan anlayış, dünyada İslâm'a kasten biçilen imajı değiştirecek ve günümüz şartlarında onu asliyetine en yakın biçimde takdim edebilecek bir anlayış olup, bundan Batı dünyası âdeta habersiz bulunmaktadır. Ayrıca, Müslümanlar arasındaki tehlikeli ayrımları ve fitne sebeplerini aşmanın en kestirme yollarından biri de, Müslümanların dışa yönelmeleridir. İşte, dış dünya ile diyalog, bunun da önemli bir kapısıdır. Böyle bir diyalogdan, ancak ya İslâm'ın ve onun vasıtasıyla Müslüman bir ülke veya ülkelerin hem kendi içlerinde, hem dışa doğru açılımını istemeyen dış ve statükocu iç güç merkezleri, ya kendi inançlarından ve İslâm'a bağlılıklarından emin olmayan, içe kapanıp, içe yönelik faaliyette bulunmayı ve mevcutla yetinmeyi İslâmî hizmet zanneden Müslümanlar, ya da İslâm ve ülke adına açılma ve gelişme gayreti taşımayan veya böyle bir açılma ve gelişmeyi statü ve maddî-manevî çıkarlarına zararlı gören çevreler rahatsız olabilir.

Gülen, Bartholomeos'la görüşürken, Bartholomeos'un Heybeliada Ruhban Okulu'nu yeniden açma teşebbüslerine mukabil, Selânik'te bir Türk okulu açılması için Yunan hükümeti nezdindeki nüfuzunu kullanması teklifinde bulunuyordu. Heybeliada'da Ruhban Okulu açılması, Türkiye'ye ne kazandırır, ne kaybettirir, ayrıca tartışılabilir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, sayın Patriğin bu okulun yeniden açılmasındaki ana gayesinin, buradan mezun olacak din adamlarını değişik ülkelere göndermek, böylece hem Moskova Patrikliği karşısında kendini güçlendirmek, hem de Patrikhane'ye ekümenlik kazandırmak olduğu inancını taşıyor. Ne var ki, Bartholomeos, dünyada ekümenik bir Patrikhane'nin patriği gibi muamele görüyor ve A.B.D. başkanıyla âdeta teklifsiz görüşe-

cek kadar bir itibara sahip bulunuyor. Bu konu üzerinde ciddi düşünüp, meseleyi, bilhassa Fatih Sultan Mehmet'in ve daha sonraki Osmanlı uygulamalarının ışığında yeniden değerlendirebilecek olan Türkiye yönetimi, sayın Patriğin itibarının getireceği faydaları ve Türkiye'deki bir okuldan mezun olacak din adamlarından hiç olmazsa bazılarının Türkiye sempatisi ile yetişebileceğini düşünmeli miydi; tabiî bunlara şu anda hemen karar vermek kolay değil. Bir blok olarak Türkiye yönetimi değilse de, bazı önemli merkezler, kendilerince bir kısım vehmî zarar mülâhazalarına takıldılar. Sonra, yeni gelişmeler karşısında dinler arası diyaloğa Diyanet İşleri Başkanlığı tayin edildi. Bunun Türkiye ve İslâm adına ne getirip götürdüğünün, daha da ne getirip götüreceğinin bilhassa gelecek yıllarda muhasebesini bırakalım, diyalog faaliyetlerini bahane ederek Fethullah Gülen'e yüklenmeyi varlık sebebi haline getirenler yapsın.

d. Tarihî Vatikan Buluşması

Fethullah Gülen, Fener Patriği Bartholomeos'tan sonra, Türkiye'de ve 1997 yazında A.B.D.'de Musevî cemaati dînî liderleri ve ileri gelenleri, Türkiye'ye ziyarette bulunan İsrail Sefared Hahambaşısı Eliyahu Bakshi Doron, Ermeni ve Kadim Süryani cemaatlerinin dînî liderleri, yine 1997 yazında A.B.D.'de Amerika Katolik Üniversitesi Doğu Hıristiyanlığı Araştırmaları Bölümü Başkanı Prof. Dr. Sidney Griffith, New York Roma Katolik Arşidükü ve New York Paşpiskoposu Kardinal O'Connor ve onun yardımcısı Alex ile de görüşmelerde ve fikir alışverişinde bulundu.

Dinlerin mensupları arasındaki diyalog hareketinde Fethullah Gülen, en önemli buluşmayı Papa 2. John Paul'le gerçekleştirdi. Temelleri, daha çok A.B.D.deki Kardinal O'Connor görüşmesiyle atılan, gerçekleşmesinde Vatikan'ın Ankara Büyükelçisi Pier Luigi Celata ve İstanbul temsilcisi Georges

Marovitch'in önemli katkılarının bulunduğu, Türkiye Cumhuriyeti devlet yetkililerinin bilgileri, hattâ izinleri dahilinde, Türkiye'nin Vatikan Büyükelçisi Altan Güven'in önemli destekleriyle ve bizzat Papa'nın daveti üzere 9 Şubat 1998 günü Vatikan'da gerçekleşen bu buluşmada karşılıklı saygı ve iyi dilek teatilerinden sonra Gülen, Papa'ya şu tekliflerde bulundu:

Hıristiyanlığın 3'üncü 1000 yılına girecek olması dolayısıyla, o yıl Efes, Antakya, Tarsus ve Kudüs gibi kutsal yerlere müşterek ziyaretlerde bulunma;

Kudüs'ün Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudilerin, hiçbir kısıtlama, hattâ vize dahi olmaksızın serbestçe ziyaret edebilecekleri uluslararası bir bölge ilan etme;

Üç büyük din mensuplarının işbirliğiyle ilki A.B.D.'de olmak üzere, muhtelif başkentlerde konferanslar düzenleme;

Harran'da üç büyük dinin ihtiyaçlarını temin edecek bağımsız bir üniversite kurma ve İslâm ve Hıristiyan dünyasıyla öğrenci değişimi sağlama.

Gülen'in bu ziyareti ve teklifleri, yukarıda sözü edilen, aslında birbirine zıt, fakat Gülen'in faaliyetlerine karşı çıkmada müşterek iki grup dışında kalan toplum kesimleri ve medya tarafından heyecanla karşılandı. Akşam Gazetesi'nde (11.02.1998) Ahmet Tezcan, bu tarihî buluşma ve Fethullah Gülen'in teklifleriyle ilgili olarak, "Şayet bu öneriler gerçekleşirse, hem üç büyük din arasındaki diyalog işbirliğiyle pekiştirilecek ve bu sıkı işbirliği içerisinde fanatizm boğulacak, hem de Türkiye bütün dünya dinlerinin odağı haline gelecek. Özellikle Harran'ın üç büyük din açısından bilim üssü haline getirilmesi projesi, dünya barışına olduğu kadar, Güneydoğu'da yaşadığımız sıkıntıların da önüne geçmek ve acıları 'uhrevî şefkat' ile dindirmeye yol açacak muhteşem bir tekliftir ve sonuna kadar desteklenmesi gerekir." değerlendirmesinde

bulunurken; Zaman'da Ahmet Turan Alkan, şu önemli yorumu yapıyordu:

"Bu görüşmede Hocaefendi tarafından teklif edilen Harran Üniversitesi fikrinden heyecan duymayan bir insaf sahibi tahayyül edilebilir mi? Şimdi gözlerinizi kapatıp böyle bir üniversitenin teşkil edildiğini, lisans seviyesinden başlamak üzere doktora ötesi kurlara kadar her seviyede kaliteli bir müfredatın tatbik edildiğini, koridorlarda, amfilerde, bahçelerde Hıristiyan, Müslüman ve Musevî talebelerin, öğretim üyelerinin merhabalaşıp ayaküstü sıcak sohbetler pişirdiğini, öğrencilerin misafir statüsüyle çaprazlama ders ve seminerlere katıldığını, her yıl ferden veya müştereken ilmî toplantılar tertip edildiğini, bu eğitim kurumunun dünyanın her yanından öğrenci cezbettiğini ve üstelik bu güzelliklerin İbrahimî geleneğe vatan olmuş bir coğrafyanın kalbinde, Harran'da gerçekleştirildiğini düşünün; kuvveden fiile geçmesi bir yana, tasavvuru bile İbrahimî bir nükte değil mi ve bu üniversite günün birinde teşekkül ederse, isminin Hazret-i İbrahim'e izafe edilmesi o büyük ruhu şad etmez mi?

"Ümit edelim ki bu mülâkat, kalıcı ve uzun bir anlayış ortamına başlangıç teşkil etsin; netice itibariyle Şeyh Sâdi merhumun dediği gibi, Âdem oğulları birbirinin uzvu gibidir ve günün birinde hepimizin hesaba çekileceği o büyük gün bütün beşeriyeti istiab edecektir. Çoktandır büyük düşünmeyi unutmuştuk; zihnimizi ve ufkumuzu çemberleyen onca alelâdeliğin ortasında bize kürevî heyecan ve perspektifler açanlara şükran borçluyuz." *(Ergün, 288–89)*

Değerlendirmesine Papa II. Yuhannes Pavlus'u sevmediğini ifade ile başlayan Hadi Uluengin, Fethullah Gülen'in, "İslâmî tehlike fobisinin yaşandığı ve medeniyetler çatışması teorisinin rağbet gördüğü bir dönemde başlattığı hoşgörü ve diyalog arayışını Papa buluşmasıyla en üst seviyeye çıkarttığını" belirtiyor ve Gülen'in hoşgörü ve diyalog faaliyetlerini,

çok yerinde bir tesbit olarak dünyaya açılan Türk okullarıyla birlikte ele alıp, bu faaliyetlerin Türkiye'de hem iç kutuplaşmayı yatıştırıcı, hem ülkemizi dışarıya taşıyıcı olduğunu, hem de hoşgörü ve diyaloğun dindar kitleler içindeki motorunu oluşturduğunu vurguluyordu. Uluengin, bu faaliyetlere karşı çıkanları ise şöyle takdim ediyordu: "Böylesine bir uzlaşmaya karşı çıkan kutup ise, bir yanda Jakobenleri, bir yanda da fanatik dincileri barındırıyor. Düşman kardeşler burada birleşiyor. Üstelik, alçak saldırılarda tetikçi olarak ajan provokatörlükleri herkes tarafından bilinen ve azılı faşistliği teşhir olmuş Maocu 'karanlıkçı'ların kullanılması, cemaatin doğru yolda olduğunun ayrı bir kanıtını teşkil ediyor." *(Ergün, 283, 285)*

Fethullah Gülen-Papa buluşmasıyla ilgili en anlamlı yorum ve değerlendirmelerden biri, Washington Katolik Üniversitesi Doğu Hıristiyanlığı Araştırmaları Bölümü Başkanı Prof. Dr. Sidney Griffith'ten geldi. "Diyalogda maksat, İslâm'ı bilmeyen Hıristiyanların İslâm'ı tanımalarına vesile olmaktır." diyen Griffith, İslâm ve onun dünyada nasıl tanındığı adına çok önemli birkaç noktaya parmak basıyordu:

"Biz, Türkiye'yi göz ardı ettik. İslâm'ın Arap olduğunu düşünüyorduk. Halbuki Türkiye, gerek tarihinde, gerekse şimdiki zamanda, yaşanan diyalog bakımından mühimdir. Birçok Batılı, tarihteki Haçlı seferlerini bilmez. Birçok Batılı, Hıristiyan bile sayılmaz. Eğer İslâm dünyasında Batılıları anlamaya daha hazırlıklı bir ülke varsa, ihtimal ki o, Türkiye'dir. Hıristiyanlar için de İslâm dünyasına Türkiye bağlantısıyla entegre olmak daha kolay bir yoldur.

Batı üniversitelerinde İslâm, ekseriya üniversitelerin siyasal bilgiler veya uluslararası ilişkiler bölümlerinde ele alındı. İslâm'a siyasal yönden, yani oryantalist nazarıyla bakıldı. İlâhiyat fakültelerinde İslâm din olarak okutulmadı. Bence sorun, buradan başlıyor." *(Zaman, 30.01-01.02.1998)*

"Fethullah Gülen'in Papa ile buluşmasına karşı çıkan çevrelerin bu tavrını, Hüsamettin Cindoruk, Kemal Yavuz'un, "Fethullah Hoca, kimi temsilen Vatikan'a gitti? Nasıl gidebilir? Büyükelçi onu neden karşıladı?" şeklindeki öfkeli sorusuna, "Papa herhalde, kendisini 28 Şubat kararları ile bağlı hissetmedi." şeklinde verdiği cevapla iğnelerken *(Nazlı Ilıcak, 'Sisler Bulvarında Bir Yıl', Akşam, 28.02.1998)*, Ayhan Katırcıkara ise, Türkiye gazetesinde aynı konuda şu noktalara dikkat çekiyordu:

"Fethullah Gülen, Papa II. John Paul ile görüştü ya, fırsat bu fırsat yeni bir saldırıya vesile ediliyor. Türkiye'deki bir Hocaefendi uluslararası bir konuma geliyor, sözü itibarlı oluyor, alâka peyda ediyor. Olur mu hiç?

"Artık doktorun oğlu doktor, işçinin kızı işçi, subayın mahdumu subay olamıyor, olmuyor ya, sıkıntı burada. Çalışan ve üreten oluyor. Bu da sinirleri germeye yetiyor da artıyor bile. Mağdur ve mazlum evlâtlar, artık ülke yönetiminde sorumluluk alıyorlar. İşte bu, istenmiyor. Alıştıkları kolaycı çarklar artık tersine dönüyor. Her şey dünya insanına açık çünkü. Barışa, hoşgörüye, üretime açık.

"CHP lideri Deniz Baykal'ın toplantısına gittiği ünlü Amerikan Tarikatı Moon'da değil kola içmek, kan almak yasak, et yemek yok, bayrak ve İstiklal Marşı da muteber değil. Faaliyetleri serbest. Rejim kendinden emin. Bunları göremeyenler, değerlendiremeyenler, dananın altında buzağı aramayı varsın sürdürsünler.

"Fethullah Gülen, sadece Türk insanına değil, dünya insanına da nerede olursa olsun hizmet veriyor, barış götürüyor, hoşgörü hediye ediyor. Dünya malı olarak dikili ve tapulu hiçbir şeyi yok. Şimdi laikçilere düşen, görev imkânlarını eleştirdikleri kuruluşların yerine, alternatif olarak koyabilecek müesseseleri hayata geçirmek. Bu iş de almaktan değil,

vermekten ve fedakârlıktan geçer. Haydi buyurun o halde!" *(Ergün, 288)*

Prof. Dr. Suat Yıldırım, bütün bu tartışmaların ardından, uzun bir makaleyle meseleye değişik noktalarda açıklık getiriyor ve denebilir ki, bir nokta koyuyordu. Makalesinde, 20'nci asrı, dünya savaşları, atomun parçalanması, sanayi çağının bilgi çağına dönüşmüş olması gibi en önde gelen özellikleriyle takdim eden Suat Yıldırım, kitle iletişim araçlarındaki dev gelişmelerin de kaydedildiği bu asırda ve böyle bir dünyada, toplumların ve fertlerin birbirlerine kayıtsız kalmalarının artık mümkün olmadığı, maddî alan gibi, bol ürünlerin verildiği fikrî alanda da güncelleşmeyen, kendini sürekli yenileyerek arz edemeyen değerlerin hemen demode olup, tarihin çöp sepetine aldığı şeklinde, son derece önemli bir tesbitte bulunmaktadır.

Suat Yıldırım, daha sonra üç önemli tesbit daha yapmaktadır:

1. Bugün İslâm dünyası, Batılılar karşısında siyasî, ekonomik ve askerî yönden zayıf durumdadır ve kuvvet kullanmak istese dahi, kullanabilecek durumda değildir.

2. Herhangi bir dinin diğerini yeryüzünden silemeyeceği artık anlaşılmıştır ve huzurlu bir dünya için, dinler mensupları bir arada ve karşılıklı saygı içinde yaşamak durumundadırlar.

3. İslâm, ilk neşet ettiği anda, bilhassa ehl-i kitap olarak tavsif ettiği Hıristiyanlara ve Yahudilere ekümenik bir diyalog çağrısında bulunmuş, fakat bu çağrı 13 asırdan daha fazla süre karşılık görmemiş, tam aksine, bu dönemde Batı'da olduğunun tam tersi bir İslâm imajı çizilmiş, Peygamber Efendimiz aleyhinde sayısız iftiralar uydurulmuş, fakat 1960'dan itibaren Katolik Kilisesi, şu veya bu sebeplerle bir diyalog arayışına girmiştir.

Müslümanların, Roma Katolik Kilisesi'nin yaptığı diyalog çağrısına cevap vermede, kendileri açısından haklı sayılabilecek sebeplerle başta çekingen davrandığını belirten Prof. Dr. Suat Yıldırım, daha sonra Türkiye dışında kalan Müslümanlardan cevaplar gelmeye başladığını, fakat diyalogun kendi inisiyatifinde olmasını isteyen ve bu sebeple gerekli çalışmaları yapmış bulunan Kilise karşısında bu cevapların sadece ikinci dereceden katkı mahiyetinde olduğunu vurgulamakta ve Türkiye'nin, Türk Müslümanların ise bu sürecin tamamen dışında kaldığına dikkat çekmektedir. Oysa dünya üzerinde yürüyen bir diyalog çalışması vardır; bu çalışma, Kilisenin öncülüğünde yürümekte, Türkiye dışındaki Müslüman gruplar bu çalışmada ikinci, üçüncü derecede rol oynamaktadır. Dolayısıyla tarihi, sahip bulunduğu potansiyel ve kendine has özellikleriyle Türkiye'deki Müslümanların buna aktif, güçlü ve inisiyatifte pay sahibi olacak şekilde katılımda bulunması, sayın Yıldırım'a göre hem Türkiye açısından, hem de İslâm açısından bir gerekliliktir.

Prof. Dr. Yıldırım, daha sonra Gülen-Papa görüşmesine Türkiye içinde yöneltilen tenkitleri cevaplamakta ve yazısının sonunda diyalogun mahiyetine temas ederek, şunları söylemektedir:

"Diyalog esprisine uymayan ve daha başlangıçta görüşmeleri kesip atacak olan bir tutum da, tarafların birbirlerini kendi inançlarına döndürme istekleridir. Oysa diyalog, taraflardan her birinin kendini muhatabına anlatması ve karşı tarafça anlaşıldığını görmesi, neticede tarafların ortak değerleri bulup, onları geliştirmeye çalışmaları demektir.

Bir başka tutarsızlık da şudur: "Batı tefessüh etti, çürüdü; şimdi bizi de bozmak istiyorlar." diye düşünmek yersizdir. Bir kısım Hıristiyanlar, kendi ülkelerinin bir kısım dertlerini belki de Müslümanlarla görüşme yapmak suretiyle, onlardan alacakları güzel tesirlerle tedavi edecekleri düşüncesini taşı-

maktadırlar. Olivier Lacomb, Michel Lelong, M. Watt gibi bazıları, iyice maddeye gömülen materyalist ve seküler hale gelmiş Batı'nın, Müslümanlardaki iman ve teslimiyet gücünü görerek, dine yönelecekleri kanaatlerini açıkça yazmaktadırlar. Kur'ân-ı Kerim, ehl-i kitapla görüşme kapısını açmıştır. Tarihî gelişim içinde daha çok Hıristiyan dünyası, diyaloga kapalı kalmıştı. Son dönemde Papalığın ve Evrensel Kiliseler Ekümenik Konseyi'nin görüşme çağrılarını Müslümanlar cevapsız bırakmamalıdırlar. Herkesin en kıymetli hazine saydığı dinini bozmaksızın, her iki din mensuplarının ve öncülerinin işbirliği yapacakları çok önemli sahalar mevcuttur. Onun için, Fethullah Gülen ile Papa'nın Vatikan buluşması mutlu bir olaydır." *(Zaman 11-12.04.1998)*

4. BÖLÜM

BAZI ÇAĞDAŞ KAVRAMLAR VE ÖNEMLİ GÜNCEL KONULARDAKİ GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELERİYLE FETHULLAH GÜLEN

Fethullah Gülen, bir aksiyoner, ilim adamı, nefis terbiyecisi ve eğitimci olduğu kadar, aynı zamanda bir entelektüeldir de. Çok geniş sahada yazan ve önceki bölümde eserlerini verdiğimiz Fethullah Gülen, günümüzün en çok tartışılan ve en güncel konularında da görüş ve düşüncelerini değişik zamanlarda ortaya koymuştur. Bu bölümde, onun ilim (ilimle, aynı zamanda modern bilimi de kastediyoruz), teknoloji ve birkaç asrın en tartışmalı konusu olan din-ilim münasebeti, ayrıca insana, insan haklarına, hümanizme, kadın ve 'kadın hakları'na bakışı, bunların yanısıra, devlet, demokrasi, siyaset, terör ve temiz toplum konularındaki düşüncelerini ele alacağız.

İLİM/BİLİM, TEKNOLOJİ VE DİN-İLİM MÜNASEBETİ

Fethullah Gülen'in, üzerinde en çok yazdığı konulardan biri ilim, teknoloji ve din-ilim münasebeti olmuştur.

İLİM NEDİR?

Gülen'in düşüncesinde, "Bu dünya, insanın mütalâasına sunulmuş bir kitap, temaşasına arz edilmiş bir meşher (sergi) ve nihayet müdahale etme hakkıyla bizlere sunulmuş bir

emanettir." Bu emanet karşısında insanın vazifesi ise, "bu kitabı okuyup perde önünü ve perde arkasını kavrayarak yorumlamak; bu sırlı meşheri tetkik edip ihtiva ve ifade ettiği manaları değerlendirmek ve bu emaneti bugünkü-yarınki insanların yararlanabileceği şekilde işletmek iradesidir." İşte "varlık ve insan arasındaki bu münasebete, onun keşfine ve idrakine ilim" diyoruz. *(Sızıntı, Nisan 1996)*

İLİM VE İNSAN

Fethullah Gülen, ilmin önemine özellikle bir açıdan dikkat çeker. Ona göre ilim, insanı diğer varlıklardan ayıran ve onların önüne geçiren en önemli faktördür. Çünkü insan, ilim sayesinde meleklere rüçhaniyet kazanmış ve tabiata, onu imar adına belli ölçülerde müdahale ile yeryüzünü imar etmesi manasında hilâfet misyonuyla taçlandırılmıştır.

Allah, melekler de dahil olmak üzere yarattıkları içinde başka hiçbir varlığa vermediği bir şeyi, yani bütün eşyanın ve varlıkların isimlerini, onlara ad koyma, bir başka ifade ile, onları tanıma, dolayısıyla onlardan istifade etme ile birlikte öğrenme kabiliyetini insana vermiş ve onu, bu yönüyle bütün varlıklara üstün kılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de, ilk insan olarak Âdem'e isimlerin ve onların sahipleri olan eşyanın öğretilmesi olarak anlatılan bu olgu, Hz. Âdem'de *(aleyhisselam)* bir fihrist halinde olmasına mukabil, daha sonra misyonu çerçevesinde her bir peygamberle fasıl fasıl açılmış, insanın ihtiyacı sebebiyle ilim adamlarının çalışmalarına Allah'ın mükâfatı olarak gelen keşif ve icatlarla her bir fasıl, daha geniş ve derin boyutlar kazanmıştır. Hz. Âdem'e fihrist halinde verilen, sonraki peygamberlerle fasıl fasıl açılan bilgi ve onu edinme kabiliyeti, son peygamber Hz. Muhammed'de *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bütün tafsilatıyla tecelli etmiş, dolayısıyla ilmin ve onun ürünü olan tekniğin devasâ boyutlarda gelişmesi, bu son Nebî'den sonra gerçekleşmiştir ve gerçekleşecektir. Bu

gerçekleşme, İslâm'ın ilk 5 asrında olduğu gibi ve ileride de olacağı gibi, ister O'nun çizgisinde Müslümanlar eliyle, isterse Müslümanlardan faydalanma neticesinde ilme uyanan Batılılar eliyle vuku bulmuş olsun farketmez. Her halûkârda, peygamberliğinden kıyamete kadar kâinatın damarlarında akan her bereket, son Nebî'ye aittir. *(Prizma, 1: 199-200)*

İlim ve insanla münasebeti açısından Fethullah Gülen'in parmak bastığı bir diğer nokta, daha önce temas edildiği üzere, hayvanların hayatları için gerekli bilgiler kendilerine âdeta yüklenerek dünyaya gönderilmelerine mukabil, insanın hiçbir şey bilmeden dünyaya gönderilmesi ve öğrenme, ibadet (ve dua ile) kemâle ulaşma mevkiinde bir varlık olmasıdır. *(Sızıntı, Temmuz 1979)*

İLİM İÇİN ÇOK ÖNEMLİ ŞARTLAR

Fethullah Gülen'e göre, ilmin gerçek fonksiyonunu görmesi ve gerçekten ilim olabilmesi, bir başka ifadeyle, malûmatın insanlara faydalı olarak ilme dönüşebilmesi, her şeyde önce, "ilmî düşüncenin ruhu ve esası sayılan insan şahsiyet ve karakterinin hakikat aşkına dayanmasıyla" mümkündür. "Bu da, yapılan işlerde herhangi bir hırs, çıkar düşüncesi ve dünyevîlik bulunmamasına bağlıdır. Herhangi bir çıkar düşüncesi, menfaat mülâhazası gözetmeden varlık ve eşyayı temaşa edip tanıma, tanıyıp değerlendirme, hakikat aşkının bir diğer adıdır ki; ona sahip olanın ulaşamayacağı şâhika yoktur. Bunun aksine, çıkar mülâhazaları içinde hakikat aşkı gelişemeyeceği gibi, ilmî düşünce de gerçekleştirilemez; gerçekleştirilemez zira böyle saplantılar anaforu içinde verilen mücadele hakka karşı bir savaştır ve tabiî bu savaşın mağduru da ilimdir, insanlıktır." *(Sızıntı, Nisan 1996)*

İkinci olarak, bağnazlık, fanatizm, bilhassa ideolojik şartlanmışlık, ilmin ve onun için bir başka önemli şart olan ilim zihniyetinin önündeki en büyük engellerden bir diğeridir.

Bunların bulunduğu bir toplumda hakikat aşkından, ilim aşkı, ahlâkı ve zihniyetinden bahsetmek mümkün değildir. Böyle bir toplumda ruh ezilir, düşünce çelimsizleşir ve insanî değerlere saygı sıfırlanır.

Üçüncü olarak, varlık, sürekli bir hareket ve bu hareketle birlikte –tabiî ki Darwinci anlayış içinde değil– sürekli tekâmül çağlayanı içindedir. Bu âlemde durmaksızın cansızlar hayata koşar; hayat, şuur ve idrake yürür; karanlık-ışık tenavübü (nöbetleşe gelmesi) bir devr-i daim içinde döner durur ve her şey, birbiri üzerinde basamaklaşarak gider bir marifet ufku teşkil eder. İnsanın da, iktidar ve direncini sonuna kadar zorlayacak bir gayret ve hamleyle, fakat diğer varlıklardan ayrı olarak, şuur ve irade destekli olarak böyle bir çağlayana kendisini salıp, geleceğe akması gerekir. Bu, bilgide, düşüncede, tefekkürde sürekli yenilenme ve inkılâpçı bir ruh kazanma demektir. Ancak böyle bir ruhla gerçek manada ilim yapılabilir ve o ilim, kendinden beklenen fonksiyonu yerine getirebilir. *(Sızıntı, Mayıs 1996)*

İLİMDEN BEKLENEN GAYE, İLMİN ÖNEMİ

Gülen, ilmin önemi ve ondan beklenen gaye ile ilgili olarak, vecize karakterli şu sözleri söyler:

· "İnsanoğlu için gerçek hayat, ilim ve irfanla kabil olacağından, öğrenip öğretmeyi ihmal edenler, hayatta dahi olsalar ölü sayılırlar. Zira insanın yaratılışının gayesi, görüp bilmek ve öğrendiklerini başkalarına bildirmekten ibarettir.

· Bir ferdin tedbir ve isabetli kararları, onun akıl ve mantıkla münasebeti nisbetindedir. Akıl ve mantık ise, ilim ve marifetle aydınlığa kavuşur ve kemale erer.

· Bir insanın insanlığı, öğrenip öğretmek ve başkalarını aydınlatmakla belli olur ve ortaya çıkar. Bilmediği halde öğrenmeyi düşünmeyen, öğrendikleriyle kendini yenileyip baş-

kalarına da örnek olmayan, suretâ insan görünse bile, düşündürücüdür!

· İlim ve marifetle elde edilen mansıp ve paye, başka yollarla elde edilen makamlardan daha yüksek ve daha uzun ömürlüdür. Zira ilim, sahibini, dünyada fenalıklardan uzak ve faziletli; öbür âlemde de, irfanıyla aydınlattığı makamların temaşasıyla mest ve mutlu kılar.

· İlim öğrenmekten maksat, bilginin insanoğluna mürşid ve rehber olması ve öğrenilen şeylerle, insanî kemalâta giden yolların aydınlığa kavuşturulmasıdır. Binaenaleyh, ruha mal edilmemiş bir ilim, sahibinin sırtında bir yük; insanı ulvî hedeflere tevcih etmeyen (yöneltmeyen) marifet de, bir aldanmışlıktır.

· Her şahsın kadir ve kıymeti, tahsil ettiği ilmin muhteva ve zenginliğine göredir. İlmi, sırf bir "dedikodu" unsuru olarak kullananın kıymet ve değeri o kadar; onu, eşya ve hadiseleri tanımada bir "menşûr" (prizma) olarak kullanıp, mekânın en karanlık köşelerine kadar aydınlık saçan ve irfanıyla kanatlanıp "tabiat" ötesi hakikatlarla kucaklaşanınki de o kadar..." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 22–4)*

İLMİN SAHASI VE ÇALIŞMA METODU

Fethullah Gülen, ilmin, özellikle tecrübî (ampirik) ilimler denilen sahasıyla ilgili olarak, o sahaya saygı içinde, tam anlamıyla realisttir. Aşağıda geleceği üzere o, ilmi sadece bu sahaya has ve sadece bu sahada elde edilenleri ilim kabul etmemekle birlikte, bu sahanın kendine özgü niteliğinin şüphesiz farkındadır ve bunun takdiri içindedir. Aslında, bu sahayı gerçek manada takdir, yani onu sınırlarıyla, gerçekten ne olduğuyla bilmek, farklı farklı ilim anlayışlarına (epistemoloji) ve her şeyi bu sahaya bağlayan, bu sahanın dışında ilim kabul etmeyen "bilimselliğe" düşmemenin de önemli bir çaresidir.

Gülen'e göre tecrübî ilim, duyu organlarımızla kavranan nesnelerle meşgul olur ve bunun dışında kalan gerçekleri de, tecrübelere dayanılarak elde edilen neticelerin ışığı altında izah etmeye çalışır. Duyularla tesbit edilememiş, doğruluğu ispatlanamamış bilgilere ise –ilmî metodolojiyle gerçek oldukları belirleneceği âna kadar– bünyesinde yer ve haklarında hüküm vermez. Meselâ: Gözle gördüğümüz şeylerin nitelikleri bir tarafa, onların sabit birer hakikat olduğunda kimse tereddüt etmez. Bunun gibi, kulaklarımızla duyduğumuz, dokunarak hissettiğimiz ve diğer duyu organlarımızın sahasına giren eşya için de, aynı şeyleri düşünebiliriz. Duyu organlarımızla varlığını sezemediğimiz manyetik ve elektronik alanların mevcudiyetini ise, pusula ve benzeri âletlerle tesbite çalışırız. İlim, bugün, sahip bulunduğu âlet ve vasıtalarla ancak bu kadarını tesbit edebilmekte, elektrik, manyetik ve kütleçekim sahalarının dışına çıkamamaktadır.

Gülen, tecrübî ilimler sahasında çalışan bir ilim adamının usûlüne göre araştırma yapmasını, ilmin haysiyetine saygılı olmanın ifadesi olarak görür. Ona göre, ilim yapıyorum diyerek ispatlanamamış teorilerle ilim yuvalarını meşgul etme, bu teorileri, ispatlanmış gibi ilim diye sunma, hattâ onlar üzerine inanç bina etme, hem yığınları aldatma, hem de ilmin haysiyetiyle oynama demektir. *(Sızıntı, Temmuz 1984)*

İLMİN KAYNAKLARI VE SEBEBİ

Tecrübî (ampirik) ilimlerin sahasının sınırlılığını kabul eden Fethullah Gülen, ilmin ve onun sahasının bunlardan ibaret olmadığını da ifade ile, ilmin kaynaklarını şüphesiz sadece duyu organlarında ve deneylerde görmez. O, meseleyi İslâmî perspektiften ele alır ve dolayısıyla, "ilmin sebepleri veya kaynakları üçtür" der. Birincisi, eskiden "havâss-ı selîme" denilen, sağlıklı, yani fonksiyonlarını eksiksiz yerine getiren duyu organlarıdır. Duyu organlarının yanılabilirliği ise bir vakıadır.

İlmin sebeplerinden bir diğeri, selim akıldır. Kaba rasyonalizm, aklı ilmin ve gerçeğin tek kaynağı saymasına mukabil, insanlar sayısınca farklı akıl bulunduğu, bir meseleyle ilgili olarak bazen insanlar sayısınca farklı 'gerçekler' ortaya sürülebildiği, aklın, his, heves, nefsanî tercihler, ideoloji, inanç gibi pek çok tesirlerin altında kalabildiği; ayrıca, aklın gelişmeye de gerilemeye de açık bulunduğu inkâr edilemez vakıalardır. Şu halde, kıymeti ne olursa olsun, aklı ilmin tek sebebi saymak, bir başka aldanmışlıktır. İslâm âlimleri, aklı ilmin sebepleri veya kaynaklarından biri sayarken, ya "akıl, o akıl ola" veya "selim akıl," yani, zikrettiğimiz faktörlerin tesirinde olmayan akıl kaydını koymuşlardır ki, şüphesiz Gülen de aynı düşüncededir. O, selim aklı, "herhangi bir şeye karşı şartlandırılmamış, eşyayı saf ve yalın haliyle algılayıp değerlendirebilen akıl" olarak tarif eder.

Fethullah Gülen, felsefî manada rasyonalist değilse de, akla çok önem verir. Akıl, onun tasviriyle, "maddeden mücerret, ama maddeye bitişik bir cevher, metafiziğin fizik içindeki ışıktan uzantısı, ruhun en önemli fakültelerinden biri, hakla bâtılı birbirinden ayırma adına insan mahiyetinin en keskin nurudur."

Gülen, akla, "insanın bir manada, düşünmesi, idrak etmesi, anlaması ve onu fenalıklardan alıkoyup iyiliklere yönlendirmesi açısından ruhun karakol gücü" olarak da bakar. İslâm'da Kelâm ilmi, dinin usûlüne ait meseleleri büyük ölçüde ona bağlamış olup, o ayrıca, "mükellefiyetin esası, tefekkürün temel unsuru, muhakemenin ilk cevheri, insanı hayvandan ayıran, ayırıp gerçek insan olma kapısına getiren, Yaratıcı'nın insanoğluna en müstesna bir armağanı"dır.

Fethullah Gülen, aklı bir cevher olarak ele almakla birlikte, onun akıl değerlendirmesi, Kur'ânî noktada daha çok "makuliyet" açısındandır. Yani, Gülen'in Kur'ân'a dayalı düşüncesinde akıl, bizatihî sâbit bir fakülte olmaktan çok bir fa-

aliyettir; dolayısıyla o, faal akıldan söz eder. Bu çerçevede, meselâ Allah'a şirk koşmak makûl değildir; fakat bütün şubeleriyle tevhid makûldür. Bu manada Kur'ân ve İslâm, her meselesini akla tescil ve ispat ettirir ve onların akla aykırı tek bir meselesi yoktur. Kur'ân'ın mesajlarında, İslâm'ın hükümlerinde aklî, kalbî, ruhî, hissî herhangi bir boşluğa yer bırakılmamıştır. Tam tersine İslâm, salim düşüncenin, kurallı muhakemenin, disiplinli mantığın sesi-soluğu olagelmiş ve karşı tarafın ne kadar gayr-i makul türden mugalâtası, demagojisi, diyalektiği varsa hepsini susturmuş, bunlarla mücadelelerini zaferle noktalamıştır. *(Yeni Ümit, Temmuz-Eylül 1999)*

Her şeye rağmen akıl, kendi başına doğrunun kaynağı olmadığı gibi, insanı mutlak doğruya da götürmez. Onun, selim akıl olabilmesi, her türlü şartlanmışlıktan ve menfaat düşüncesinden uzak olmasına bağlı bulunduğu kadar, faaliyeti adına kendine sağlıklı bir yol çizilmiş olması da gerekir. Yani, faaliyetinde akıl, bir yol göstericiye muhtaçtır. Bu yol gösterici, gerekli fonksiyonunu görme adına onun eline şaşmaz ölçüler verecek ve yürüdüğü yollarda önüne ışık tutacaktır. İşte bu yol gösterici, İslâmî terminolojide "mütevatir haber"dir ki, bu da, ilmin üçüncü ve en önemli, en şaşmaz kaynağıdır.

Mütevatir haber, iki kategori içinde mütalâa edilebilir. Birincisi, yalan üzerinde ittifakı mümkün olmayan insanların verdiği haberdir. Meselâ, Amerika'ya gitmesek de, onun varlığından şüphe etmiyoruz; çünkü, orayla ilgili haberleri tam güvenilir kaynaklardan alıyoruz. İkinci tür mütevatir haber, vahiydir; yani, bir manada Kur'ân'dır.

Vahyin ilmin kaynaklarından kabul edilmemesi, her şeyden önce ilmin sahasını sadece hissî tecrübe ve deneyle sınırlı hale getirir. Oysa bu sınırların dışında öylesine geniş bir varlık alanı vardır ki, bu alanın ilmin dışında tutulması, ilmi, bir bakıma ya cehaletini itiraf etme, ya da agnostik olmakla karşı karşıya bırakacaktır. İlim, bu alanı inkâr edemez; çün-

kü inkâr da bir hüküm olduğundan, bu takdirde ilim, inkâr ettiği alanın yokluğunu ispat etmek mecburiyetiyle karşı karşıya kalacaktır. Dolayısıyla, ateizm gibi, melek, cin, şeytan türünden, mahiyet ve mevcudiyetleri fizik ötesi veya hem fizik, hem fizik ötesiyle alâkalı varlıkları yok kabul etmek, hiçbir zaman ilmîlik veya bilimsellik değil, sadece dogmatizmdir. Buna karşılık, Allah'ın ve melek, cin, şeytan gibi varlıkların mevcudiyetini kabul etmek ise, maddeci ilmin iddiasının tam tersine, kör bir inanç, yani dogmatizm değil, tamamen ilmî bir tavırdır. Çünkü bu varlıkların mevcudiyetlerinin kabulü için, her bakımdan ilmî ve sağlam kriterler vardır. Bunların başında ise, bu sahanın uzmanları, vahiy ve ilhamla birlikte, vahye muhatap olduklarını söyleyen ve hayatlarında yalana rastlanmamış 100.000'den fazla peygamber, ayrıca, ilhama mazhar, yine yalanlarına rastlanmamış milyonlarca evliya gelir. Bunun dışında, insan vicdanı, vicdanî ve ruhî tecrübeler, bu varlıklarla görüşen, konuşan sayısız denebilecek insan da, onların varlığına bir diğer delildir.

İkinci olarak, vahyin ilmin kaynaklarından kabul edilmemesi, bütün ilâhî kitapların ve peygamberlerin sözlerinin reddedilmesi, insanlığın en doğru sözlüleri ve her bakımdan en mükemmelleri olan, hayatlarında hiçbir maddî, dünyevî gaye gütmemiş 100.000'den fazla peygamberi –hâşâ– insanların en yalancıları ve sahtekârları olarak suçlamak ve insanlık tarihinde ilk günden beri, onlara inanan ve peşlerinden giden, içlerince yüzbinlerce ilim adamı, milyonlarca evliya, daha başka milyonlarca kâmil zat bulunan milyarlarca insanı, yalana, sahteye ve yalancılara tâbi olmakla itham etmek sonucunu da doğuracaktır. Kaldı ki, bilhassa Kur'ân'da ve hadis-i şeriflerde, ilmin gelişmesine paralel olarak doğrulukları ortaya çıkan o kadar çok ilmî gerçek, gelecekle ilgili, zamanı gelince doğrulanan o kadar çok haber vardır ki, bunları inkâra hiç kimse cesaret edemez. *(Prizma, 2: 55–9)*

İLMİ DÜŞÜNCE VE ARAŞTIRMANIN GARANTİSİ: İSLÂM

"Kur'ân'la gelen bu din, yani İslâm, bütünüyle mükemmel ve gaye-i hayal diyebileceğimiz bir sistemin adıdır ve bu sistemin esası, imandır, muhabbettir, aşktır, Allah rızasını arama yoludur." diyen Fethullah Gülen, İslâm'ın, her zaman inkılâp ve tekâmül tabiatlı ve onun tekâmül tabiatlı olmasının da sonsuza açık olma hudutsuzluğunu hâiz bulunduğunun altını çizer. Ona göre, İslâm böyle olduğu, ilmî düşünce ve araştırmayı sonuna kadar teşvik ettiği ve bir dönem ilimlere dayalı ve onlara muazzam mesafe aldıran tarihin en büyük ilim ve mana medeniyetini kurduğu halde, daha sonra Müslümanlarda ilim aşkını söndüren, onların kolunu-kanadını kırıp iradelerini felç eden en büyük düşman, sonraki asırlarda da mağlûbiyet ve esaretlerine yol açan gerçek sebep, İslâm'a karşı gereken vefanın gösterilememiş olmasıdır. *(Sızıntı, Nisan 1996)*

İLİM VE DİN MÜNASEBETİ

Fethullah Gülen, dine, ilme, insana, eşya ve hadiselere küllî bakması sebebiyle, insanı yalnız bedenden, yalnız ruhtan ve yalnız dimağdan ibaret bir varlık olarak görmediği için, nasıl sürekli kafa-kalb izdivacı üzerinde, nasıl komple insan yetiştirilmesi gerektiği üzerinde ve bu maksatla nasıl medrese-tekye-mektep üçlüsü üzerinde duruyorsa, aynı şekilde, din-ilim beraberliği üzerinde de aynı hassasiyetle durur. Ona göre, "son bir-iki asırdan beri pozitivist ve materyalist teoriler bilim ve düşünce hayatını tamamen baskı altına aldıklarından, kâinat ve hadiselerin yorumu tek bir tipe irca ile her şey belli bir anlayışa göre tefsir edilir oldu; hakikate ulaştıran yollar daraltıldı ve her şey, madde ve tabiatla irtibatlandırılarak, metafizik mülâhazalar bütün bütün devre dışı bırakıldı." Bu asırlarda, ilim dinden koparıldı; ilmin vizesini almış her şeye hakikat gözüyle bakılırken, din, sadece tak-

lide dayalı dogmalar mecmuasına, inanılsa da inanılmasa da olur, ama bazı kişilerin huzuru ve bir takım ahlâkî telâkkiler adına inanılması belki tercih edilir bir vicdan meselesine indirgendi. Bunun neticesinde, özellikle Batı'yı anlamsız, izansız, idrak ve basiretten yoksun kör bir taklidin içine düşen Türkiye gibi bazı Müslüman ülkelerde "hakikat aşkının yerini fantastik mülâhazalar, araştırma ahlâkının yerini de şablonculuk aldı ve topyekün bir düşünce hayatı modern dogmatizmin işgaline uğradı. Neticede gerçek ilim düşüncesi felç oldu; insanın aklı, fikri, ruhuyla çelişir hale getirildi ve insan ruhu, bu üst üste dayatmalar karşısında kendi enfüsî gerçeklerine karşı âdeta yabancılaştırıldı." *(Tarih Boyunca İlim ve Din, Bir Başka Açıdan İlim ve Din (heyet) kitabına önsöz)*

a. İlim ve Dinin Tarifi

Tarih boyunca ve aslî manada ilim ve din münasebetine böyle bir giriş yapan Fethullah Gülen, konuyu biraz daha açmak için ilim ve dinin tarifine geçer. O, konunun başında arz ettiğimiz ilim tarifini, bu defa ilim-din münasebeti çerçevesinde bir başka açıdan ifade ederek, "ilim, düşünce hayatının haricî bir yanını ve dış bir buudunu teşkil eder. Onun konusu, büyük ölçüde eşya ve hadiselerin tezgâhında hasıl olan münferit bilgileri sistemleştirme, belli kurallarla zapt u rapt altına alma şeklinde hülâsa edilebilir. Konuya biraz da felsefî bir üslûpla yaklaşacak olursak ilim, bir manada suje ile obje arasındaki iç münasebetin ifadesidir. Başka bir deyişle o, duyu organlarının algılama sahasına giren ve tecrübe edilebilen nesneleri konu edinen disiplindir" der.

Fethullah Gülen, ilmi tarifinin ardından, dinin, önce Batı'da nasıl anlaşıldığı üzerinde durur ve Batı'nın önde gelen antropolog, sosyolog ve filozoflarından bazılarının din tariflerini verdikten sonra, onlara çok kısa ve özlü eleştiriler getirir. Daha sonra, bu tarifler gibi, Durkheim'den Rudolph Ot-

to'ya kadar daha yüzlerce sosyolog, müsteşrik, dinler tarihçisi ve bilim adamının tarif, tenkit ve tefsirinin de, İslâm'ın dışında kalan semavî, gayr-ı semavî herhangi bir din adına bir şey ifade etse de, İslâm söz konusu olduğunda, hemen hepsinin eksik ve kusurlu birer açıklamadan ibaret olduğunu bilhassa vurgular. Ardından, İslâm'ın açısından dinin ne olduğu üzerinde durur ve şöyle der: İslâm açısından din, akıl sahiplerine yaratılış gayesini bildiren, onları kendi hür iradeleriyle, Allah Resûlü'nün irşad çerçevesi içinde, bugünleri ve yarınları itibariyle salâha, felâha ve kemalâta sevk eden; ayrıca onların maddî-manevî ihtiyaçlarını karşılayacağı sözünü veren ilâhî kanunlar bütünüdür. Evrensel bir din olan İslâmiyet, asırlar ve asırlar boyu hem ferdi, hem de toplumu çepeçevre kuşatmış ve bütün yönleriyle insan hayatını kâinatın ruhuyla dengeleyerek kontrol altına almıştır. Kitap ve Sünnet bu muhtevanın en büyük teminatı ve en güçlü referansı olmalarının yanında, sürekli Allah-kâinat-insan eksenli aktif mü'min düşüncesi, kapalı gibi görülen bir kısım alanlarda dahi tasavvurları aşkın bir genişliğe sahiptir ve ilmî, fikrî herhangi bir boşluğa meydan vermeyecek kadar da zengin bir kaynak sayılabilir. *(a.g.e.)*

b. Dinde Aşkın Unsurlar

Gülen, daha sonra, her din gibi İslâm'da da aşkın (müteâl) unsurların bulunduğuna dikkat çeker. Ona göre İslâm Dini, mücerret bir kanaat, bir düşünce tarzı ve sadece bir üslûp değildir; o, bunların yanında aynı zamanda engin bir duyma, iradeli bir davranış, sistemli bir aksiyon ve sürekli bir muhasebe disiplinidir. Aslında dini, mücerret bir 'bilim' ve bir felsefe olarak görmek de fevkalâde yanlıştır ve tabiî onu, bilim ve felsefenin vesayetine sokarak kadrini, kıymetini onların referansına bağlamak, bilim ve felsefe aralığından onu doğru saymak, kritik etmek, sorgulamak da katiyen doğru

değildir. Zaten, dine ait hakikatlar, eğer mantık prensipleri, tecrübe ve müşahedeye göre vaz ve tesbit edilecekse, o zaman dinin ilâhî ve semavî olmasının bir anlamı kalmaz. Dolayısıyla dinin, duyular, akıl ve deney gibi ilmin sebepleriyle belli ölçüde münasebeti bulunsa da, onların ürünü olmadığı muhakkaktır. Dinin kavranması ve temsilinde akıl, mantık ve muhakemenin önemi tartışılmayacak ölçüdedir ama, onun akıl, mantık ve muhakemeyi aşkın bir kısım yanları da vardır ki, bu saha, dinin en ehemmiyetli derinliklerinden birini teşkil etmektedir. İlim gibi din de, hemen her konuda aklı, mantığı ve muhakemeyi kullanır; fakat istidlâldeki üslûbu semâvîdir; öncelikle Allah'a, O'na inanmaya ve dolayısıyla diğer iman esaslarını da kabule dayanır. İmanda şüphesiz araştırmanın, aklın, mantığın ve muhakemenin yeri vardır; fakat bunlar yeterli değildir. Onda akıl, mantık ve muhakeme kadar kalb, vicdan, ruh, sağlam sezgi ve ilham da önemlidir. Ayrıca, dini bizzat yaşama, bilhassa ibadetler yoluyla ulaşılacak iç tecrübe ve müşahede, özellikle, dinin temelinde yer alan ve aklın yaya kaldığı gayb dediğimiz duyular üstü gerçeklere ve varlık sahasına ulaşmada en önemli vasıtalar olup, bunlarla ulaşılan hakikatlar, ilmin sebepleri olan akıl, duyular ve deneyle ulaşılan gerçeklerden hiç de daha az objektif değildir. Bu açıdan da din, her zaman aklı, fikri, müşahedeyi, tecrübeyi takdir eder, fakat bunları aslî kaynağı ve esası saymaz.

c. İslâm'da Din-İlim Münasebeti

Eski dinlerde, bu arada tabiatıyla Hıristiyanlık'ta ve Yahudilik'te, ayrıca Batı orta ve modern çağlarında din-ilim münasebetini de ele alan Fethullah Gülen, daha sonra sözü İslâm'-da din-ilim münasebetine getirir. O, önce şunu vurgular: "Bir kere İslâmiyet, bütün içtimaî, iktisadî, siyasî, kültürel müesseseleriyle, o engin ve evrensel dünya görüşüyle, insanlığa vadettikleriyle, tesis buyurduğu nazarî ve amelî esaslarıyla,

vicdanların kabul ettiği ve edeceği, akılların referans verdiği, muhakemelerin evet dediği, Allah-varlık-insan gerçeğinin ruhlarda itminana dönüştüğü, birer marifet kıvamına geldiği; parçayı bütün haline getiren, bütünü anlaşılacak şekilde her şeyin tevhide irca edildiği, yani varıp bire, aynı kaynağa ve birliğe dayandığı, nisbetlerin, değer ve haysiyet çerçevelerinin korunduğu, insanın ruhundaki ebediyet arzularına göre ve gönlünün emelleri ölçüsünde bir sonsuz âleme yönlendirildiği, akıl, kalb, ruh ve bedenin birleşik noktasında, hedefi ebedî saadet bir Allah yoludur.

Bir kere Kur'ân "Oku!" emriyle başlamış ve okunacak henüz herhangi bir şeyin olmadığı bir zamanda zihinleri kâinata çevirmiştir. Bir başka ifadeyle İslâm, bir bina ile onu ve onun nasıl hizmet vereceğini tanıtan bir katalog gibi, kâinatı Allah'ın kudret ve irade sıfatlarından gelen yaratılmış bir kitap, Kur'ân'ı ise, kâinatı tarif ile, insanın zihnine ve kalbine madde ötesi dünyaları ve gerçekleri açan ve onu Allah'a götüren vahyedilmiş bir kitap olarak telâkki etmiş ve insanları akletmeye, düşünmeye, araştırmaya, muhakemeye ve incelemeye çağırmıştır. Ayrıca Kur'ân'da, bir kısmı zamanla ilim tarafından doğrulanmış, bir kısmı da araştırılmayı bekleyen pek çok ilmî gerçeklere temaslar vardır. Kur'ân, bunları 'tevhit, peygamberlik, haşir, ibadet ve adalet' gibi aslî maksatlarına deliller olarak zikreder ve sonra da akıl, muhakeme, basiret ve sağduyu sahiplerini onları incelemeye çağırır.

Evet Kur'ân, hemen her yerde zihinleri hakikata uyaran bir yol takip etmiş, her hadise karşısında düşünceyi harekete geçirmiş; aklın önündeki bütün engelleri kaldırarak, onun eline tutuşturduğu yol gösterici gerçekler ve disiplinlerle ona âdeta sınırsız bir hareket imkânı bahşetmiş ve insana varlığın hakikatını keşfetme gibi daha nice gerçekleri göstererek, ona hep himmetini âlî tutmasını salıklamıştır

Bazı dinlerin mevcut hallerinin tefsir ve yorumlarıyla ilim arasında herhangi bir tenakuz bahis mevzuu olsa da, böyle bir durum, Kur'ân ve Sünnet'le beslenen İslâmiyet için hiçbir zaman söz konusu olamaz. İslâmiyet, aklı, muhakemeyi faaliyetten asla men etmemiş, tam tersine akla ibret, tefekkür, tedebbür, içtihat ve inşâ sorumlulukları yükleyerek, onu, bütün duyu organlarıyla beraber vahyin aydınlatıcı şuaları altında kendi kudretinin dantelasını örmeye memur etmiştir. Bu bakımdan, Osmanlı devletinin gerileme çağlarında tabiî ilimlerin okutulması medrese programından çıkarılmışsa da, hiçbir zaman, özellikle Batı'dakine benzer bir din-ilim çatışması yaşanmamıştır. Yaşanması da mümkün değildi ve değildir; çünkü:

· "Her şeyden evvel İslâmiyet, Kitap ve Sünnet gibi sürekli onu besleyen kaynakları açısından, akıl, mantık, muhakeme ve hür düşünceyi kendi çerçeveleri ölçüsünde serbest bırakmış ve insanoğlunu her fırsatta varlık ve hadiseleri tahlile teşvik etmiştir.

· İslâmiyet, kendi karakterinin gereği, tefekkür, tedebbür (tedbirli, dikkatli düşünme, kafa yorma ve araştırma) ve teemmüle (üzerinde ciddi durma) fevkalâde bir genişlik ve esneklikle açık olduğundan, ne getireceği yeni yorumlarla zaman, ne de ihtiyaç ve zaruretler –aslında bunlar onun temel disiplinleri açısından bir kısım hükümlere esas kabul edilmişlerdir– onun, o kuşatan çerçevesini zorlayabilmiş, aksine bunlar, tabiî bir rejenarasyondaki oluşma, gelişme ve genişleme gibi, onunla her zaman uyum içinde olmuş ve onun dışına akseden bir nakış haline gelmiştir.

· İslâm'ın tebliğcisi ve temsilcisi o yüce zat *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, hikmet ve hakikata mü'minin yitik malı nazarıyla bakmış ve bunların nerede bulunursa bulunsun alınıp değerlendirilmesini tavsiye etmiştir.

· Beşer tarihi boyunca, din ve ilim çatışması şeklinde gösterilen hadise aslında, dini anlamamış din adamlarıyla ilimden behresiz ilim adamları çatışmasıdır. İslâmiyet'te ise hiç bir zaman bir kâhinler ve rahipler sınıfı olmadı ki, ilim adamlarıyla dindarlar arasında bir kısım mülâhaza kaymaları veya çıkar kaygıları onları böyle bir vuruşmaya sevketmiş olsun.

· İlim, düşünce, muhakeme gibi onun ruhunun temel malzemeleri sayılan çok hayatî unsurlarla İslâm hep içli-dışlı olmuştur ve onlarla çatışması da katiyen söz konusu değildir; değildir zira, böyle bir çatışma, onun kendi kendiyle çelişkisi demektir. Evet, varlığın esası ilim olduğu gibi, planı, programı, yapılanışı da hep ilim esasları üzerine cereyan etmektedir. Zaten Kur'ân, varlığın ezeli bir tercümesi, tahlilî bir beyanı ve talâkatli bir lisanı olduğuna göre, onun eşya ve hadiselerle çelişmesi katiyen söz konusu olamaz.

Bu itibarladır ki, temelde İslâmiyet'i başka dinlerle mukayese etmek mümkün olmadığı gibi, İslâm Dini'nin ilimle, düşünce ile ve ilim adamlarıyla mücadelesinden de söz edilemez. Dün ve bugün bir kısım talihsiz beyanlar, ya meselenin ruhunu araştırmadan ortaya atılmış avamca telâkkiler veya Allah, peygamber ve din düşmanlığı yapabilmek için uydurulmuş bahanelerdir." *(a.g.e.)*

FEN VE TEKNİĞE AİT MESELELERLE İSLÂM'I ANLATMAK

Fethullah Gülen, ilmin inkâra vesile yapıldığını, oysa onun imana vesile olması gerektiğini ifade ile, bir takım İslâmî veya Kur'ânî gerçekleri anlatma ve ispatlamada ilme başvurmada beis görmez. Hattâ, başvurulması gerektiği üzerinde durur. Çünkü, günümüz ilim çağı olduğu gibi, ilim, gelecekte daha da söz sahibi ve hakim bir konuma geçecektir. Bu bakımdan, günümüzde ve gelecekte İslâm anlatılırken, o ve bütün şubeleriyle ilmin konusunu teşkil eden kâinat gerçekleri, aynı hakikatın farklı malzemelerle ifadesi olduğu

için, belki İslâmî gerçekleri ilmin diliyle anlatmak daha yerinde olacaktır. Ayrıca, İslâm'da ilme zıt hiçbir şey olamaz. Eğer bir zıtlık iddia ediliyorsa, bu, ya ilmin henüz o konuda son sözü söylememiş ve gerçeği yakalayamamış olmasından dolayıdır veya İslâm'ın o konudaki hükmü tam kavranamamıştır.

Bununla birlikte, bu konuda yanlışlıklar yapıldığı, tefrite gidildiği için Fethullah Gülen,şu önemli hususlara dikkat çeker:

· "Kur'ân; fizik, kimya, biyoloji, astronomi türünde bir bilim kitabı değildir.

· Kur'ân'ın ana maksatları, daha önce de arz edildiği üzere, iman esaslarını, ibadet ve adalet gerçeğini zihinlere ve kalbere yerleştirmek ve insanları bu hususta irşad etmektir.

· Kur'ân-ı Kerim, bilhassa bugün bilimlerin konusu olan meseleleri, yeri geldikçe, "parantez-içi" ve kendi ana maksatlarını zihin ve kalplere yerleştirmede sadece birer delil olarak kullanır. Bunları kullanırken, inmeye başladığı ilk günden, kıyamete kadar herkese, her seviyeye hitap ettiği için, herkesin anlayabileceği, bununla birlikte, herkesi de tatmin edebilecek bir üslûbu tercih eder.

· Kur'ân-ı Kerim, bu türden tekvînî meseleleri bir delil olarak ele aldığından, delil tezden gizli ve anlaşılmaz olamayacağı için, insanların çoğu da avam olduğundan, avamın anlayışına, hislerine ve gözlemlerine hürmet gösterir ve onları zihin karışıklığına itmez.

· Her şeye rağmen, Kur'ân-ı Kerim'in, bilimin konularıyla ilgili bütün ifadeleri mutlak doğrudur. Fakat bu ifadelerdeki mana ve maksatlar, her zaman olmasa da çok defa, yoruma açık bir üslûptadır. Bu sebeple, ilme, araştırma ve incelemeye kapı açar, hattâ bunu teşvik eder mahiyettedir.

· Bilim, teoriler yumağıdır. Ortaya attığı teori yanlışlanır, bu defa bir başka teori ortaya atar. Bu şekilde araştırmaya kapı açar. Dolayısıyla, insan gibi göz önünde bir varlığı bile bütünüyle çözmesi, idraki mümkün görünmeyen bilimin, doğrudan inceleme ve gözlem sahasına alamayacağı hususlardaki teorilerinin doğru çıkması düşünülemez. Bu bakımdan, bilimin bir takım bulgu ve verilerine dayanarak Kur'ân ayetlerine asla itiraz edilmemeli ve ortada bir çelişki görüldüğünde, zamanın ortaya koyacağı gelişmeler beklenmeli, en azından, Cenab-ı Allah'ın, Kur'ân'ın o ifade veya ifadeleriyle murad buyurduğu hakikata, bu hakikat henüz tam anlamıyla ortaya çıkarılamamış da olsa, iman edilmelidir."

İNSAN: MAHİYETİ, DEĞERİ, MUTLULUĞU VE VARLIKLAR İÇİNDEKİ YERİ

Fethullah Gülen'in, üzerinde önemle durduğu konulardan biri de, mahiyeti, yaratılmışlar içinde en yüksek değer ve makamla (alâ-yı ılliyyîn) en alçak derece (esfel-i sâfilîn) arasında bir ibre, bir sarkaç gibi gidip gelmesi, varlıklar arasındaki yeri, vazifesi ve fonksiyonuyla insandır.

İNSANIN ONTOLOJİK KARAKTERİ

Gülen, insana her şeyden önce, Mehmet Âkif'in

Senin mâhiyetin hattâ meleklerden de ulvîdir;

Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir.

beyti çerçevesinde yaklaşır. Yani, ona göre insan, görünüşte ve fiziğiyle küçük bir 'cirim' ise de, onun mahiyeti meleklerden daha yücedir. Çünkü onda, Allah'ın kâinata varlık veren bütün isimleri tecelli halindedir; dolayısıyla onda âlemler, yaratılmış bütün varlık bir öz halinde mevcuttur. Nasıl meyve, ağacın hayatını, bütün unsurlarını kendinde bir şekilde barındıran özü, hülâsası ve neticesidir; aynı şekilde insan da, yaratılış ağacının meyvesi olarak, yaratılıştan gaye-

dir, neticedir ve varlığın bütün şubelerini kendinde barındıran bir hülâsadır.

İşte, insana temelde bu ontolojik (varlık bilim) açıdan yaklaşan Fethullah Gülen'e göre, insan hesaba katılmadan ne bir felsefe yapmak, ne de ilimlere geçmek mümkündür. Gülen, herhalde varlıklar içindeki bu çok özel mevkii ve konumundan dolayıdır ki, insanı her şeyi ile anlaşılması güç bir varlık olarak da değerlendirir. Çünkü onda bütün âlemler, başta bütün yaratılmış varlıklar özleriyle ve/veya öz mahiyetleriyle mevcut bulunduğu için, varlığı anlamak bir bakıma insanı tanımaktan veya insanı tanımak varlığı anlamaktan geçer. Mesele bununla da kalmaz; insanı anlamak, bizzat insanın birinci görevidir; çünkü insan, aynı zamanda Yaratıcı'yı tanımaya açılan penceredir. Bu noktada Gülen, şu yargıya varır:

"Her insanın ilk ve en birinci vazifesi, kendini keşfedip tanıması ve bu sayede aydınlanan mahiyet adesesiyle dönüp Rabb'ine yönelmesidir. Kendi mahiyetini tanıyıp bilmeyen ve Yüce Yaratıcı'sıyla münasebet kuramayan bahtsızlar, sırtlarında nasıl bir hazine taşıdıklarını bilemeyen hamallar gibi bu dünyadan geçer giderler." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 103)*

MAHİYETİ, KARAKTERİ VE KENDİNE HAS YAPISIYLA İNSAN

Fethullah Gülen, meseleyi bu şekilde vazettikten sonra, insanı kendine has ve onu o yapan yanlarıyla teşrihe girişir. İnsanda ilk göze çarpan husus, daha onun dünyaya gelişiyle kendini belli eder. Onun dışında her canlı dünyaya ayak basarken, başka bir âlemde yetiştirilmiş gibi, hayat kanunlarına âşina olarak ayak basar. O ise, en muhteşem ve mübeccel bir varlık olmasına rağmen, hayat için gerekli fonksiyonlardan mahrum olarak karşımıza çıkar. Onun hayvanî mevcudiyetinin mekanik nizamını aşan her şey; akıl, zihin, irade, hürriyet, his ve iç müşahede sayesinde burada teşekkül eder. O, iç

ve dış bütünlüğüne bu suretle kavuşur ve benliğine de ancak bu yolla erer. *(Sızıntı, Temmuz 1979)*

İnsanda dikkat çeken diğer önemli husus, akıldır. Aklı felsefenin tarifi içinde ele alan ve "Akıl, kanun ve prensiplerden hareket ederek, umumî olandan hususî halleri çıkaran bir kabiliyettir" diyen Gülen, hayvanla insan arasındaki mahiyet farkının temelinde bilhassa bu 'faal aklı' görmektedir ki, bu da, ona göre, insanlığa has bir nimettir.

Fethullah Gülen, "İnsan, kendisi ile hayvan arasındaki bu mahiyet farkını geliştirerek, inkişaf ettirme mecburiyetindedir" der ve ardından gerçekten dikkat çekici bir tesbitte bulunur: "Akıl, iç ve dış dünya arasında kordon durumuna gelip, vicdanla birleşince apayrı bir hüviyet alır. Buna şayet "bulunuş"la "buluş"un –vicdan, Arapça aslıyla 'bulmak' fiiliyle alâkalıdır ki, Fethullah Gülen'in buradan hareketle yaptığı tesbit, üzerinde uzun uzun durmayı gerektiren bir tesbittir– birleşmesi denecekse, vicdan da, amelî bakımdan hüküm veren, hareket ve istikametimizi gösteren "akıl" durumuna gelir. Aklın zihinleşip, kendi vazifesini eda etmesinde en son gaye, en ulvî ideal ise, Allah marifetine ermektir. Bu marifete eren akıl veya zihin, kemale vasıl olmuş ve vicdanî mükellefiyetlerin de altına girmiş demektir." *(Sızıntı, Temmuz 1979)*

Gülen'e göre, insanı insan yapan hususlardan biri de, onun hürriyeti, yani, kendi hareketlerini kendisinin tayin etmesi, faal bir akıl yoluyla 'otonomi'ye malik olmasıdır. Bu sayede insan, canlı-cansız bütün tabiatın üstüne çıkar; hareketlerini kontrol etme ve hesabını verme kabiliyetini kazanır. İnsan iradesinden kaynaklanan hürriyet, yani cebrî bir determinizmin hakim olduğu 'tabiat'ın içinde, onu aşan ve determinizm bukağısından âzade bulunan insandaki bu muhtar yön, tabiattaki kanunların dışında kalan bu hususiyet, insanı bir dizi ahlâk prensipleriyle karşı karşıya getirir. Ayrıca, insanı 'yüce bir âlem'e muhatap kılar ve onu böyle bir muhatap

olmanın yol açtığı sorumlulukları yerine getirme ve dış telkin ve iç müşahede ile iyiyi kötüyü birbirinden ayırma mevkiinde bırakır. Daha sonra da, dış âlemle alâkalı kavrayışlar ve manaların ışıktan hüzmeler halinde vicdanda yankı bulması ve doğrulanmasıyla da imkân âleminin ötesine menfezler açar ki, bu devrede insan, içinde yaşadığı mekân buudlarından yukarılara doğru yükselme hisseder. *(Sızıntı, Temmuz 1979)*

Fethullah Gülen, insan için en önemli bir diğer hususiyeti düşünce olarak zikreder. Ona göre, insan, bizzat kendi düşünce dünyasına göre şekillenen bir varlıktır. "O, nasıl düşünüyorsa, istidadı ölçüsünde öyle olmaya namzettir. İnsan, belli bir düşünceye göre eşya ve hadiselere bakışı devam ettiği sürece, karakter ve ruh yapısı itibariyle, yavaş yavaş giderek o düşünce çizgisinde bir hüviyet kazanır."

Gülen, toprağa atılmış bir tohum için toprak, hava, yağmur ve güneş ne ifade ediyorsa, düşünce ile birlikte niyet ve içten arzu, aşkın bir talep, yani iştiyakın da, insanda çekirdekler halinde bulunan istidatlar, yani potansiyel kabiliyetler için aynı şeyi ifade ettiği görüşündedir. Düşünce ve niyet, ona göre, insanda güzel ahlâk ve karakterin gelişmesinde de aynı derecede rol sahibidir; yüksek ruh ve kusursuz karakterler, güzel düşünce ve temiz niyetlerden meydana gelirler. Düşünce bir tohum, davranışlarımız onun tomurcukları, sevinç ve kederlerimiz de meyveleridir. "Güzel gören güzel düşünür;" güzel düşünen, ruhunda iyi şeylerin tohumlarını inkişaf ettirir ve sinesinde kurduğu cennetlerde yaşar gider. (*Sızıntı, Aralık 1984)*

İnsanı insan yapan temel unsurlara bu şekilde dikkat çeken Fethullah Gülen, onunla hayvanlar arasındaki bir diğer ve çok önemli farkı daha da nazara verir ve şöyle der:

"İnsanın dışındaki her varlık, kendi faydası, kendi çıkarı ve kâinat dengesi arkasında koşturulur; ancak insandır ki,

hem kendini, hem de bütün varlığı ve cihanları aşan bir mana ve ruhu takip eder. Hayvanlarda din duygusu, ahlâk endişesi, fazilet mücadelesi, sanat gayreti yoktur. Kapıları sadece insan kalbine, insan duygularına açılan bu zümrütten sarayların biricik konuğu insandır. Evet o, din ile ikiz olarak doğmuş, ahlâkla sarılıp sarmalanmış, ömrünü fazilet takibine vakfetmiş ve kendini sanatla anlatmış tek canlıdır. Ayrıca o, yüksek duygularla mücehhez, fazilete istidatlı, ebediyete tutkun bir varlıktır. En sefil görünen bir insan ruhunda dahi ebediyet düşüncesi, güzellik aşkı ve fazilet hissinden meydana gelen gökkuşağı gibi bir iklim mevcuttur. En iptidaî vasıtalarla yapıp ortaya koyduğu basit eserlerden, ifade ettikleri mana ve değerlerle gidip ta sonsuzluğa ulaşan sanat harikalarına kadar her ses ve soluk, her renk ve çizgi, her şekil ve motif, onun fıtrat menşûrundan dökülen, onun derinliklerinden kopup gelen ona mahsus tayflardır.” *(Sızıntı, Haziran 1993)*

İNSANIN GERÇEK İNSANLIĞI VE EĞİTİM

Fethullah Gülen, Kur’ân-ı Kerim’den hareketle, insanın, Yaratıcı’nın halifesi olarak bütün varlığa hükmetme ve her şeyin efendisi olma mevkiinde yaratıldığını belirtir. Yani o, yeryüzünde çevresini tanıyacak, kâinatı okuyacak ve böylece kurduğu ilimlerle, şahsî arzu ve menfaatlerini tatmin ve başkalarına üstün olmak için değil, fakat Allah’ın izni çerçevesinde ve imar adına tabiata müdahalede bulunacak, yeryüzünde mamureler meydan getirecek ve adaleti gerçekleştirecektir. O, bizzat Gülen’in ifadesiyle, “bütün bir ömür boyu imanıyla duygu ve düşüncelerini planlayacak, ferdî ve içtimaî hayatını düzene sokacak, genel muameleleriyle aile ve toplum münasebetlerini dengeleyecek ve arzın derinliklerinden semanın enginliklerine kadar her yerde türünün bayrağını dalgalandırıp, iradesinin hakkını eda etmeye çalışacak, çalışacak ve yeryüzünü imar ederek, varlıkla arasındaki âhengi

koruyacak, arz ve semanın zenginliklerini arkasına alarak, Yaradan'ın emri ve izni dairesinde hayatın rengini, şeklini, şivesini sürekli daha bir insanî seviyeye getirmeye gayret edecektir." *(Sızıntı, Nisan 1999)*

Allah, böylesine önemli bir vazife ile dünyaya gönderdiği insanın yaratılış hamuruna veya toprağına, bu yüksek payenin gerektirdiği bütün vasıfları birer nüve halinde ekmiştir. Onu kendi gözdesi, en parlak aynası, topyekün varlığın özü, üsaresi olarak bu âleme gönderen Zat, ona kâinatların ruhundaki esrarı keşfetme, dünyanın bağrındaki gizli kuvvet, kudret ve potansiyel imkânları ortaya çıkarma; her şeyi yerli yerinde kullanarak kendisinin ilim, irade, kudret vb. sıfatlarına şuurlu bir temsilci olma hak, salâhiyet ve kabiliyetini vermiştir ki, o, varlığa müdahale ederken ve hilâfet vazifesini yerine getirirken aşamayacağı herhangi bir engelle karşılaşmasın, eşya ile münasebetlerinde çelişkiler yaşamasın, hadiselerin koridorlarında rahat dolaşabilsin, mahiyetine dercedilmiş bulunan istidatları inkişaf ettirmede zorlanmasın, ebedlere kadar uzayıp giden arzularını, emellerini gerçekleştirmede beklenmedik manialara takılmasın.

Bu nüvelerin neşv ü nema bulup, meyveli, tertemiz birer ağaç haline gelmesi ve böylece insanın yüksek bir karakter kazanarak ikinci bir varlığa ermesi, sistemli düşünmesine, sürekli çalışmasına ve ara vermeden, kalbî ve ruhî hayatında derinleşmesine bağlıdır. Onda bir niyet ve geleceğin büyük adamı olma remzinden ibaret olan bu istidatlar, ancak talim ve terbiye ile inkişaf ettirilir. İç müşahede ve murakabe ile buudlaştırılır. Onu insiyaklarına terk etmek ise, en mükemmel şey olma yolundaki bir nüveyi veya nüveler topluluğunu, en pespaye, en sefil ve en acınacak halde bırakmak demektir.

Gülen'e göre insan, ruhunun enginliği, kalbinin derinliği ve vicdanının duruluğu ile insandır. Onu sadece aklıyla, şuuruyla, şuuraltıyla, hayvanî ihsaslarıyla veya içtimaî temayül-

leriyle ele alanlar, onun özüyle alâkalı hiçbir şey söyleyememiş, ciddi hiçbir şey ortaya koyamamışlardır. Bir şey söyleyip, bir şey ortaya koymak şöyle dursun, onu iyice müphemleştirmiş, muğlaklaştırmış ve âdeta bir ucûbe haline getirmişlerdir. Onun mahiyetinde, onun aklını, şuurunu, şuuraltını, içtimâî temayüllerini de aşan ve bütün bunları yönlendirecek biz öz vardır ki, eğer kendisi ister, kader de yoluna su serperse, bununla o, hem kendini, hem de bütün cihanları aşabilecek bir iç dinamizme sahiptir. Eğer cevherinde bulunan o sırlı, sihirli güç ve imkânları, bütün o güçlerin, o kuvvetlerin, o imkânların gerçek kaynağına yönlendirebilirse, bu takdirde kendini de aşar, fâniliği de aşar ve varlığın kokan, çürüyen, dağılan bütün değersiz parçalarına, değerler üstü mana ve mahiyet kazandırarak, onları ebediyete namzet hale getirebilir.

İşte, insanın görmesi gereken eğitim veya terbiye, onun, hayvanî temayüllerinin tesiri altında gayesinden, insanlığından ayrılmasını önleyecek bir eğitim olmalıdır. Bu eğitim, onun hareket ve faaliyetlerinin hududunu tayin ederek, başıboş bırakılmamasını ve yozlaşmamasını sağlar. Aynı zamanda, insanın beraberinde dünyaya getirdiği kabiliyetleri de inkişaf ettirir ve insan ruhunda meknî ve saklı potansiyelin ortaya çıkmasına yardım eder. İnsanda hep iyinin ve güzelin nüveleri vardır. Kötünün ve çirkinliğin nüveleri yoktur. Şehvet, öfke ve intikam gibi şeyler bile bir bakıma, dolaylı güzellikler için fidanlıklar hükmündedir. Ancak, şurası da unutulmamalıdır ki, müsbet-menfi her şeyde görülen güzellik, bir terbiye mahsûlü olduğu gibi, bizzat insanın insan olması da yine eğitime dayanır; akıl, irade ve iç müşahedeye bütün fonksiyonlarını eda ettirecek bir eğitime. (*Sızıntı, Temmuz 1979*)

İNSANIN MUTLULUĞU

Fethullah Gülen'e göre insanın mutluluğu faziletli olmaktan geçer. Çünkü fazilet, her şeyden evvel, en yüce ahlâkla do-

nanmışlık içinde bütün varlığa muhabbetle bakmanın adıdır. Faziletli bir insan, bütün varlık ve eşya ile münasebet içindedir. Böyle birinin nazarında hadiseler, görünüşte ne kadar kötü ve karanlık da olsa, vazife ve fonksiyonu gereği bunlardan bazılarına üzülse, kahrolsa bile, bir bahar havası içinde ruha inşirah verici meltemler gibi eser geçer. O, her zaman akıp giden eşya ve zaman selinde, yeni yeni levhalar müşahede eder ve bu müşahede ile ruhunda mutluluk duyguları uyanır.

Gülen için faziletli olmak, beşerî arzulardan bütünüyle sıyrılmak demek değildir. Aksine, ona göre, insanı içinde yaşadığı dünyadan koparan böyle bir fazilet anlayışı karamsarlık getirir ve bedbinlik kaynağıdır ve İbsen'in ifadesiyle, "saadetin helâki" demektir. Aynı zamanda, bu türlü aşırı ve yersiz endişeler, ferdin yalnız nefsini düşünüp onunla içli dışlı olduğuna ve civanmertlik hissinden mahrum bulunduğuna da delâlet eder ki, bu kabil bir düşünce de, ahlâkî hayatın yanlış anlaşıldığını ve başkaları için yaşama meziyetinin eksik bulunduğunu gösterir.

Kaynağı iman olan fazilet sevgi, aşk, şefkat, kardeşlik ve dostluk, ayrıca haksızlığa karşı çıkma, hain olmama ve intikam, kin, nefret, kıskançlık gibi düşüncelerden uzak kalma demektir. Bu bakımdan faziletli insan, çevresinde sürekli hürmet ve sevgi karışımı bir meltemin estiğini hisseder. O, ailesine, vatanına, milletine, hattâ bütün varlığa karşı duyduğu sevgi, alâka ve bu sevgi ve alâkanın gerektirdiği civanmertlik ve diğergâmlıkla sınırı olmayan bir muhabbet deryasında, sonsuz hazlar içinde yaşar; daha Cennet'e girmeden Cennet'in hazlarını yudumlar. Bu hazlar, başkalarının sevinçlerini paylaşma hazzı, onların lezzetlerini ruhunda yaşama hazzı, onların acı ve ızdıraplarını göğüsleyip, onlara mutluluğa giden yolları açma hazzıdır. Bu şekilde, bütün insanlık ve kâinatla alâkadar ve iç içe yaşamak suretiyle kalb, daha bu dünyada

iken ebedî mutluluğa erer ve dışta olup bitenlerin saadetini ihlâl edemeyeceği buutlara ulaşır. *(Sızıntı, Haziran 1982)*

İNSAN HAKLARI VE HÜMANİZM

İnsan hakları, bilindiği gibi uluslararası literatüre İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra girmiş bir kavramdır. Bu kavramı hukuk ve ahlâk planında lûgatımıza sokan ve onun şampiyonluğunu yapanlar da dahil olmak üzere, bugün dünyada hangi ülkenin insan haklarına gerçekten değer verdiği, oldukça su götürür bir meseledir. Bununla birlikte, teoride ve bir kavram olarak da olsa, dünyada insan haklarından bahsedilmesi, insanlık adına bir merhale olarak görülebilir. Buna mukabil İslâm, bugün temel insan hakları olarak kabul edilen hususları bizzat Kur'ân ve Resûlüllah'ın uygulamalarıyla teminat altına almış, öyle ki, İmam-ı Gazzali gibi, müceddit bir zat, İslâm fıkhının din, can veya hayat, akıl, mal ve nesil gibi beş temel hakkı korumaya yönelik olduğu sonucuna varmıştır.

İşte Fethullah Gülen, insan hakları meselesini, arz etmeğe çalıştığımız hususlar açısından ele alır ve şöyle der:

"İslâm, evrensel bir dindir. O, bütün hakları koruma altına almıştır. Onun haklar mevzuundaki geniş perspektifinden hayvanlar da gerektiği şekilde yararlanır.

Kur'ân-ı Kerim, bir insanı öldürmeyi, bütün insanlara karşı işlenmiş bir cinayet şeklinde ele alır. Hak mevzuundaki bu hassasiyeti başka hiçbir dinde, hiçbir hukuk sisteminde bulmak mümkün değildir. Efendimiz'in *(sallallahu aleyhi ve sellem)* sahih hadisleriyle beyan buyurdukları gibi, bir insan, kendi canı, aklı, malı, nesli ve dini uğrunda ölürse şehit olur. Bu haklar konusunda mücadele verme cihad sayılmıştır.

İslâm, insan haklarına bu temel prensipler açısından yaklaşır ve her ferdi, onları muhafaza ve müdafaa etmekle sorumlu tutar. Ayrıca, sadece İslâm Dini'ndedir ki insan, Al-

lah'ın halifesi ünvanıyla taltif edilmiş ve ona bahşedilen bu yüce paye sayesinde, onun eşyaya müdahale etmesine izin ve imkân verilmiştir. Ve yine İslâm'da insan, kendini ve neslini koruma, çalışma ve teşebbüs hürriyeti gibi hürriyetlerle serfiraz kılınmıştır. Öyle ki, ne bu konuyla alâkalı başka sistemlerin getirdiği prensiplerle İslâm'ın karşısına çıkmak, ne de meselenin herhangi bir olumsuz yanını göstermek mümkündür." *(Camcı, Ünal, 1999, s: 223–26)*

İnsan hakları konusuna bu şekilde İslâmî perspektiften yaklaşan Fethullah Gülen, yine son bir asırdır dünyada çok konuşulan konulardan olan hümanizmi, daha çok insan sevgisi noktasında ele alır. Hümanizmin günümüzde ulu-orta ele alındığını belirten Gülen, bazı güçlerin, bu kavramı kendi ideolojileri, inançları ve millî menfaatleri açısından değerlendirip istismar ettiklerine dikkat çeker. Hümanizmle bağlantılı olarak insan sevgisine temas ederken de, "Sevgi, bizim inanç ve gönül üzerine kurulu dünyamızın pörsümez gülüdür. Her şeyden evvel, Cenab-ı Hakk, kâinatı muhabbet atkıları üzerinde bir dantela gibi örmüştür ve varlığın bağrında her zaman en büyüleyici bir edayla seslendirilen musikî, sevgidir. Aile, toplum ve milleti teşkil eden fertler arasında en güçlü münasebet sevgi münasebetidir. Sevgi, anne-babadan evlâda şefkat şeklinde, evlâttan anne-babaya ise saygı şeklinde tecelli eder. Âlemşümul sevgi ise, bütün varlıktan, varlığın her parçasına karşı yardımlaşma ve tesanüt şeklinde kendini gösterir." der.

İnsanî saha hariç, bütün varlık âleminde, yaratılıştan gelen, kaynağını Yaradan'ın yaratılana olan muhabbetinden alan irade dışı bir sevgi hakim olmasına mukabil, insan varlıktaki bu sevgi senfonizmasına iradesiyle iştirak etme konumundadır. Yani insan, varlık hamurundaki sevgi çekirdeğini büyütmeli ve hayatını onun gölgesinde geçirmeli, bu şekilde, kin, nefret, kıskançlık gibi duygulara kapanmalıdır. Gülen,

bu konuda İslâm'ın gerçekten anlaşılıp yaşandığı dönemlerden, Müslümanların başkalarının rahatı, mutluluğu, bilhassa ahirette kurtulmaları uğruna ortaya koydukları destansı fedakârlıklardan örnekler aktarır. *(a.g.e., 218–22)*

Gülen, İslâm'ın âlemşümul prensipleri çerçevesinde sevgi mülâhaza ve düşüncesinin çok derin, ama çok dengeli olduğunun altını da çizer. Yani İslâm, bütünüyle mazlumun yanında olmasına mukabil, zulmedene sevgiyi emretmez; ona merhameti, bir hadis-i şerifte ifade buyrulduğu gibi, onu zulmünden vazgeçirmekte görür.

KADIN VE TOPLUMDAKİ YERİ

Kadın konusunun çağımızda bir problem olarak gündeme gelmesi, esasen Batı dünyasında, Ortaçağ skolastisizminin kadına bakışına tepki olarak doğan ve asrımızdaki dünya savaşlarının Avrupa toplum ve aile yapısını sarsmasıyla gelişen feminizm akımları münasebetiyledir. Modern bir problem olarak bu mesele de, modern toplumun bir meselesi olarak doğmuş ve dolayısıyla bize de intikal etmiştir.

Fethullah Gülen, oldukça hassas, muzdarip ve kendisini başkalarına adamış yapısıyla, denebilir ki, ruhunu en iyi bir anne kalbinde bulur. Dolayısıyla, belki aldığı İslâmî terbiye gereği ve en azından anne-baba ocağında gördüğü anne şefkatine denk iç sızlayışını, gözyaşını, şefkati, merhameti, başkaları için yaşamayı bir anne ruhuyla özdeşleştirir ve kadına bakarken de, öncelikle bu pencereden, hassas, çileleriyle kan rengine bürünmüş, şefkat, merhamet ve kendi solup giderken, başkalarına adanmışlık içinde kokusunu neşretmeye devam eden bir gül noktasından bakar. *(Yağmur, Nisan-Haziran 2000)*

Kadın olsun erkek olsun, insanın gerçek değeri, hiçbir zaman, zamanla aşınıp, neticede toprağa karışacak fiziğinde değil, fakat onun gerçek kimliğini oluşturan ve fiziğinin top-

rağa karışmasıyla yok olmayıp kalan ruhundadır, karakterindedir, sahip olduğu faziletlerdedir. Dolayısıyla kadına da gerçek değerini kazandıran, onun fizikî farklılığı, cismaniyeti, cinsiyeti değil, genelde insan olarak ve bir de özellikle kadın olarak taşıdığı değerlerdir. Gülen, bunu vecize mahiyetindeki şu sözleriyle ifade eder:

· "Kadını, meleklerden daha ulvî yapan ve onu eşsiz bir elmas haline getiren, onun iç derinliği, iffet ve vakarıdır.

· İyi kadın, ağzında hikmet, ruhundan incelik ve letafet, davranışlarında herkese saygı ve hürmet telkin eden kadındır.

· Bedenî hayatıyla gelişirken, kalp ve ruh tomurcuklarını inkişaf ettirememiş bir kadın, belli bir süre başlarda gezen çiçeklere benzese bile, arkadan solup gitmesi, yaprak yaprak dökülüp ayaklar altında çiğnenmesi kaçınılmazdır. Ebedîleşme yolunu bulamayanlar için ne hazin âkıbet..!" *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 68-71)*

KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİ MESELESİ

Yazı, röportaj, sohbet ve vaazlarında zaman zaman kadının toplumdaki yeri üzerinde de duran Fethullah Gülen'e göre, İslâm'da kadın-erkek ayırımı gibi bir ayırım hiçbir zaman olmamıştır. Bazılarının tenkit adına dillerine doladığı Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in eğe kemiğinden yaratılmış olduğunu izah ederken o, bu hadisin, kadınlara iyi davranılması, kendilerine karşı sertlik gösterilmemesi noktasında bir teşbih ifade ettiğini belirtir. Kâinattaki her şeyin çift yaratıldığını ifade eden ve Kur'ân-ı Kerim'de üstünlük mevzuunda bir kadın-erkek ayırımına gidilmez. İnsan mahiyetinin bir tarafını erkek, bir tarafını kadın oluşturur. Dolayısıyla, yaratılışta bir erkek-kadın ayırımı ve üstünlüğü söz konusu edilemez. *(Asrın Getirdiği Tereddütler, 2: 158–61)*

Bu temel gerçeğin yanısıra, Fethullah Gülen, bir diğer önemli noktaya daha parmak basar. Bu da, kadın-erkek eşitliği iddiasıdır. Ona göre, her şeyden önce, hiçbir fark göstermeden, tabiatı, niteliği, değeri ve boyutları her bakımdan bir ve birbirinin aynı olma manasında eşitlik, kadın-erkek veya bir başka iki insan, iki erkek ya da iki kadın arasında söz konusu olamaz. Çünkü insanlar içinde her fert, başka varlıklara göre bir tür gibidir; kendine has özellikleri ve kendine has bir dünyası vardır. Dolayısıyla, insanlar arasında mutlak manada eşitlikten bahsedilemez.

Kadın-erkek eşitliği meselesinde önce bu temel gerçeği kaydeden Gülen, daha sonra, "Her şeyi çift (erkek ve dişi) yarattık ki düşünüp ibret alasınız." *(Zariyât/51: 49)* ayetinden hareketle, zerrelerden (partikül) bitkilere, ondan hayvanlar ve insanlara kadar her şeyin çift, yani erkek ve dişi olarak yaratıldığını belirtir. Bu yaratılış örgüsünde çiftler, bir bütünün iki tamamlayıcısıdır; birbirine yardımcı, birbirine destek ve birbirine, pozitif negatife, elektron protona, gece gündüze, yaz kışa, yeryüzü gökyüzüne, erkek kadına, kadın erkeğe muhtaçtır. Tek olan Allah'tan başka her şey eksik olduğu gibi, varlığını sürdürebilmek için de, hiçbir şey kendi kendine yeterli değildir. Bu itibarla, eksik olan erkek ve kadın, bir araya gelerek birbirlerini tamamlayacak ve bir vahdet teşkil edeceklerdir.

Dolayısıyla, Gülen'e göre, kadın ve erkek birbirinin eşiti iki 'eş', iki rakip değil, birbirinin tamamlayıcısı iki eştir. Allah Resûlü bir hadislerinde bu gerçeği, kadın ve erkeğin birbirinin tamamlayıcısı iki yarım oldukları şeklinde ifade ederler. Bu yarımlardan biri, hiçbir zaman biri diğerinin aynı değildir. Aralarında fizyolojik, psikolojik pek çok farklar vardır. Fakat bu demek değildir ki, ne erkek kadının biyolojik olarak daha gelişmiş bir şekli, ne de kadın erkeğin az gelişmiş bir tipidir. Cinsiyet farklılığına beşerin müdahalesi olamayacağına

göre herkes, eşitlik hayallerinden vazgeçip, erkeği ve kadını olduğu gibi kabullenmelidir.

Bu fıtrî, yani temel yaratılış gerçeğini bu şekilde ortaya koyan Gülen, şu ikazda bulunmaktan da geri kalmaz: "Burada şunu da belirtmek gerekir ki, kadınlarda bu yaratılış farklılığı onların hor ve hakir görülmelerini gerektirmez. Bilakis Cenab-ı Hakk, kadını, erkeği 'en güzel yaratılış üzerine yaratan' ve onlara yücelmenin, yükselmenin yollarını öğreten, onları birbirinin tamamlayıcısı, örtüsü ve koruyucusu yapandır." *(Prizma, 1: 143–45; "Ertuğrul Özkök'le röportaj", Ergün, 35)*

Fethullah Gülen, bundan sonra erkek ve kadını toplumdaki vazife ve fonksiyonları noktasında ele alır. Ona göre, kadın erkek olmadığına, erkekle arasında farklı fizyolojik ve psikolojik farklılıklar olduğuna göre, elbette bu farklılıklar, onun toplumdaki yerine ve vazifesine de yansıyacaktır. Bununla birlikte önce şu nokta belirtilmelidir ki, dinî emirler ve yasaklar karşısında, erkek de kadın da aynı şekilde sorumludur. Arada, yaratılıştan gelen ve insanın müdahale sahasının dışında olan şartların getirdiği bazı istisnalar vardır. Bu istisnalarda kadın, bazı yükümlülüklerden âzâde kılınmıştır. Erkeklerin yaptığı daha bazı işlerin kadına yüklenmemesine gelince, bu da, her iki cinsin fizyolojik ve psikolojik farklılığı ve Yaratıcı El'in her iki cinse verdiği bir takım farklı özelliklerden dolayıdır. Avrupa ve Amerika dahil, modern toplumlarda da, erkeğin yaptığı her iş kadına verilmez. Meselâ, kadın, bütün dünyada nadiren cumhurbaşkanı, devlet başkanı olabilmektedir; genelkurmay başkanı, kuvvet komutanı ise hiç yoktur; hattâ, kadından vali bile bulmak mümkün değildir. Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi dinlerde de, hiçbir zaman kadından kardinal, papa ve başhaham olmamıştır. Meseleyi başka türlü takdim edenler, esasen kadına değerini vermemekte, tam tersine onu, Kudret Eli'nin ona verdiği değerden düşürmektedirler. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 71)*

Kur'ân-ı Kerim, dinî ve içtimaî sorumluluklarını yerine getiren mü'minleri överken, Arapça'nın karakteristiği gereği her iki cinsi birden ifade edebilecek zamirler kullanmak mümkün iken, erkeklerle birlikte kadınları ayrıca anarak, söz konusu hususlarda kadınlarla erkekler arasında bir fark olmadığına işaretle, bu konudaki cahiliye kabullenişlerini yerle bir eder. *(Nisâ/4: 124; Ahzâb/33: 35)*

Gülen, her biri kutsal –ruhların dinlendiği, insanlar arasında karı-koca, anne, baba-çocuklar, kardeşler, büyükbaba, büyükanne-torunlar arasında en müstesna sevgi, şefkat, vefa, sadakat ve bağlılığın yaşandığı ve insanın en unutulmaz hatıralarının zihnine ve kalbine işlendiği yer olma gibi– daha başka fonksiyonlarıyla birlikte, nesillerin hayata ilk uyandığı, hayat boyu tesiri hissettirecek ilk eğitimi aldıkları ve şuuraltlarının oluştuğu yer olarak da evin ve ailenin, fertlerin, toplumların ve milletlerin hayatındaki önemine sürekli vurgu yapar. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 139–40)*

Şüphesiz Fethullah Gülen, kadın evde otursun ve bütün gününü mutfakta geçirsin anlayışında değildir. O, kadının, fizyolojisi ve psikolojisi nazara alınmak kaydıyla, herhangi bir işte çalışabileceğini, İslâm'da buna mâni bir hükmün bulunmadığını *(Nuriye Akman'la röportaj, Sabah, 23 Ocak 1995)* belirtir ve İslâm'ın ona tanıdığı ekonomik özgürlükten söz eder. *(Özcan Ercan'la röportaj, Milliyet, 21 Ocak 1998; Yağmur, Nisan-Haziran 2000)* Bunlarla kalmaz, "Kadın, bulaşık bir kap, değersiz bir maden parçası olmadığı gibi, yeri de bulaşık kaplarının, maden parçalarının bulunduğu yer değildir. O, eşsiz bir pırlantadır" diyerek, kadının evdeki fonksiyonunun mutfak işi olmadığı konusunda ikazda bulunur. Ona göre kadın, nesillerin birinci derecede ve en önemli öğretmeni, eğiteni ve mürşidi, yani yol gösterenidir. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 71)*

Fethullah Gülen, kadının İslâm'daki yerinden söz ederken, İslâm'ın kadın hakları konusunda yaptığı büyük ve köklü inkılâpları da nazara verir. *(Yağmur, Nisan-Haziran 2000)*

KÜLTÜR, SANAT, EDEBİYAT, MUSİKÎ, SİNEMA VE TİYATRO

Fethullah Gülen'i, bazıları sadece bir aksiyon insanı, bir eğitim, hoşgörü ve diyalog duayeni olarak, bazıları sadece bir vaiz olarak, bazıları da bir âlim olarak tanıyabilir. Ne var ki, onun üç yanı üzerinde duran çok az olmuştur. Bunlardan biri, önceki bölümde kısmen temas etmeğe çalıştığımız, onun nefis terbiyeciliği yanı, ikincisi, bundan sonraki bölümde yine kısmen temas etmeğe çalışacağımız, onun "insanlardan bir insan" olan yanı, üçüncüsü ise, sözü ve kalemidir.

SÖZ, DÜŞÜNCE VE DÜŞÜNCEYE SAYGI

Söze, kaleme, bir başka ifadeyle, düşünce, sanat, edebiyat ve kültüre son derece önem veren Fethullah Gülen, ilk yaratılışın yokluğun bağrına atılan iki harften müteşekkil "kün (ol)" sözüyle başladığını belirtir ve tekten çoğa, birlikten çokluğa uzayıp giden yolların sözle açığa çıkıp, sözle aydınlandığına dikkat çeker. O, sözün bütün silahlardan daha tesirli ve onun burçları deviren, kaleleri fetheden, girdiği yere fatih kumandanların bile giremediği, ulaştığı ihtişama sultanların ulaşamadığı bir bayrak olduğunu da vurgular. Evet, kumandanlar, sultanlar kaleler zaptedebilir, şehirleri alabilir, fakat kalblere söz hükmettiği gibi, "söz erlerinin dillerinden dökülen söz süngüleri, muhariplerin kılıçlarından daha keskin, mızraklarından daha ürperticidir. Hekimler, kılıç yaralarını, ok yaralarını tedavi edebilmişlerdir ama, söz yaralarını tedavi ettikleri görülmemiştir. Sözün en tesirlisini ve en içlisini peygamberler, sonra da derecesine göre ilhama açık saf gönüller söylemişlerdir. 'Gerçek söz' erleri güneş gibidirler; kendilerine rağmen durmadan çevrelerini aydınlatırlar; der-

ya gibidirler, dünyanın en zengin hazinelerini, hem de hiç hissettirmeden sinelerinde taşır ve bir mum gibi etraflarına ışık verir, fakat, başları önlerinde mahcup ve iki büklüm yaşarlar. Halk içinde mütevazilerden daha mütevazi, Hak'la beraber olunca da fevkalâde uyanıktırlar. Çevrelerine yığın-yığın cevherler dağıtır dururlar da, bunun farkında bile olmazlar. Olmazlar çünkü, iç dünyalarında her an daha kıymetli pırlantalar peşindedirler."

Bu ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, Fethullah Gülen, soyut anlamda söze verdiği önem bir yana, bir takım "söz erleri"nden bahsetmektedir ki, bunlar, onun bir başka yazısında verdiği isimle, "fikir işçileri"dir. Geleceğin dünyasını kuracak olan bu, "fikir çilesi"yle inleyen, sineleri fikir çilesiyle şerha şerha, şakakları zonk zonk zonklayan, düşünce mekiklerini sürekli yerle gök arasında, kâinatta gezdiren ve her seferinde gönül atlaslarına yeni renk ve yeni buutlar kazandıran bu 'fikir işçileri', esen yelden, yağan yağmurdan, uçan kuştan, düşen yapraktan vb. aldıkları ayrı ayrı mesajları zihinlere ve gönüllere duyurur; zihinleri küflü düşüncelerden, gönülleri pastan, yosundan arındırırlar. *(Sızıntı, Mart 1990; Haziran 1997)*

Söze ve fikre, yani, bir anlamda düşünceye bu derece önem veren Fethullah Gülen'e göre, bir bakıma aklın inceliği ve nuranileşmesi olan fikir, aklın yolunu aydınlatıp, ona yeni ufuklar açan ilâhî bir meşale olup, bir senede katedilecek yollar, onun aydınlığında bir saatte alınabilir. Yine Gülen'e göre, malzemesini ilâhî mevhibelerin, yani kalbde uyanan ilhamlar ve doğuşların teşkil ettiği fikir, sürekli doğruyu araştırır ve onun laboratuarında çok doğrular, doğruluk hesabına tekrar ber tekrar değiştirilir. İşte, fikrin asaleti de, bir doğruya, dünkü veya bugünkü doğruya, yani izafî doğrulara mutlak doğrularmış gibi bağnazca saplanıp kalmada değil, sürekli araştırmada, doğruları tekrar ber tekrar incelemede yatar. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 77–8)*

Söz ve düşünce konusuna bu ölçüde eğilen Fethullah Gülen, "bir cemiyetin dil, terbiye, âdet ve sanat gibi duygularından doğmuş, sonra da işlene işlene o toplumun hayat tarzı haline gelmiş, hemen her parçası çok ehemmiyetli bir kısım esasların bütünü" olarak gördüğü ve "din, yüksek ahlâk, fazilet ve hazmedilmiş ilimlerin potasında kaynaya kaynaya olgunlaştığı"nı belirttiği kültürün, milletlerin hayatındaki yerine de değinir. "Kendi kültürünü olgunlaştıramamış veya kaybetmiş milletler, meyve verememiş veya meyveleri dökülmüş ağaçlara benzerler. Bugün olmasa da yarın kesilip odun olarak kullanılmaları mukadderdir" diyen *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 40-41)* Fethullah Gülen'e göre ülkenin kültür hayatına hizmet, onun adına yapılacak başka bütün hizmetleri gerekirse aksatmaya sebep olacak önemdedir.

Kültür adına, günümüzde hemen bütün şubeleriyle mevcut pozitif ilimlerin Batı materyalizmine dayandığını, Müslümanların ise bu sahada eklektik düşünmeden kurtulamadığını ve sadece Batı ilim temellerine İslâmî epistemoloji monte etmeye çalışmaktan öte gidemediklerini, yani henüz bir ilim felsefesi dahi geliştiremediklerini söyleyen Fethullah Gülen, ancak Müslüman ilim adamlarının, bütün sıfat, isim ve icraatıyla Allah'a iman esasından hareketle kâinata nüfuz ederek, tabiî olguların ve hadiselerin içine girerek gerçek bir İslâmî epistemoloji geliştirebileceklerine, İslâmî ilim anlayışının da buna dayandığına dikkat çeker. Bunun için de, mevcut ilim anlayışı ve ilim zemininden kurtulmak gerektiğini bilhassa vurgular.

Hadis, Fıkıh, Tefsir, Kelâm gibi bütün İslâmî ilim dallarında da yepyeni çalışmalar yapılması gerektiğine de vurgu yapan Fethullah Gülen, bunun için de kaynakları yeniden gözden geçirme, yeni tasniflere gitme ve Kur'ânî, İslâmî gerçekleri, onları kâinat gerçekleriyle bağdaştırarak, daha doğru bir ifadeyle, Kur'ân ile, onun yaratılış sahasındaki nüshası olan kâinat arasındaki mutabakatları keşfederek anlatma, din ile

sosyolojiyi, din ile tabiî ilimleri bir arada ele alma lüzumuna dikkat çeker. *(Prizma, 1: 56-62)*

Fethullah Gülen, kültür meselesinde dile ayrı bir önem verir. Ona göre, Türkiye'nin dünya ile kaynaşması, dış ülkelerdeki Türk nesillerinin mevcudiyeti, Türkçe'nin bir dünya dili haline getirilmesini gerektirmektedir. Dil, kültürün bir boyutunu oluşturduğu için de ayrıca önemlidir. Türkçe, dokuz asırdır Türkiye'de ve asırlarca Türklerin hakim bulunduğu topraklarda şu veya bu ölçüde konuşulan ve kullanılan bir dil olmuştur. Eğer Türkiye, gelecekte dünyada kendine, tarihine yakışır bir yer almak istiyorsa, dilini de evrenselleştirmeli, onu bir ilim dili haline getirmelidir.

Gülen'e göre, çoktan işaretleri ortaya çıkmış bir vakıa olarak, gelecek ilim ve beyan çağı olacaktır. Bu bakımdan, milletlerin geleceğinde, kalkınmasında, çok hızla küreselleşen dünyada kendine yer edinmesinde ilim kadar dilin önemi vardır. Türkçe'nin böyle bir önemi taşıyacak bir dil olabilmesi için başta edebiyatçılar olmak üzere, herkese ciddi sorumluluklar düşmektedir. Bu açıdan, sadece mevcudu öğrenip-öğretmekle kalmayıp, büyük istidatlar yetiştirerek onlara ciddi sorumluluklar yüklenmeli ve dilimizin gelecekte çok ileri bir seviyede temsil edilmesi sağlanmalıdır. Bunun için de, bir taraftan dilin kendi kurallarına uygun kelime üretirken, diğer taraftan da, asırlardan beri kullanıla kullanıla dilimize malolmuş kelimelerin muhafazası bir zarurettir. Millete mal olmuş kelimeler artık bizimdir ve dil zenginliğimizin bir buududur. *(Sevindi, 1997)*

SANAT VE EDEBİYAT

Fethullah Gülen'e göre sanat, terakkinin ruhu ve duyguları inkişaf ettiren yolların en önemlilerindendir. O, aynı zamanda, gizli hazineleri keşfedip açan sihirli bir anahtar gibi-

dir. Onunla açılan kapıların arkasında fikirler suret urbası giyer, hayaller de âdeta cisimleşir.

"İnsanları, denizlerin sonsuzluk ve derinliklerinde, semaların yükseklik ve maviliklerinde dolaştırıp seyahat ettiren sanattır. Sanat sayesinde insan, yerlerin ve göklerin enginliklerine yelken açar, zaman ve mekânüstü duygulara ulaşır." diyen Gülen, sanatın, insanoğlunun güç ve derinliklerini tasvir eden en birinci levha olduğunu ve sanat sayesinde en derin duygu ve düşüncelerin, en çarpıcı tesbitlerin, en içli arzuların bir plağa kaydediliyor gibi kaydedilip, âdeta ölümsüzleştirildiğini de belirtir.

Sanatta tecride önem veren Fethullah Gülen, bilhassa imanla birleşen sanatın ne muhteşem güzelliklere menşe olacağını ifade eder ve buna bir de misal verir: "Sanatın imana refakati sayesinde değil miydi ki, bu muhteşem dünya şaha kalkmış mabetleri, şehadet parmakları gibi öteleri gösteren minareleri, her biri başlıbaşına birer mesaj sayılan, mermerlerin alınlarındaki mübarek desen ve motifleri, çeşit çeşit hat sanatları, pırıl pırıl tezhipleri, solmayan işlemeleri ve kelebek kanatları kadar güzel nakışlarıyla seyrine doyulmayan bir güzellikler galerisi haline gelmişti."

İlmin, kendini en iyi sanatla ortaya koyacağına dikkat çeken Gülen, sanat adına ortaya herhangi bir eser koyamamış birinin, çok fazla bir şey bileceğini söylemenin zor olduğunu belirtir ve "sanata kapalı bütün ruhlar, varlıkları-yoklukları müsavi; kendilerine, ailelerine, milletlerine yararlı olmayan, hattâ zararlı olabilen bir kısım kuru kalabalıklardan ibarettir" tesbitinde bulunur. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 46–8)*

Fethullah Gülen için edebiyat, bir milletin ruhî yapısı, düşünce dünyası ve irfan hayatının belâğatli bir lisanıdır. Aynı ruhî yapı, aynı düşünce sistemi ve aynı irfan hayatını paylaşmayan fertlerin, aynı milletten olsalar dahi, birbirlerini anla-

malarının mümkün olmadığını ifade eden Gülen'e göre, edebiyat olmasaydı, ne hikmet o debdebeli yerini alabilir, ne felsefe gelip bu günlere ulaşabilir, ne de hitabet kendinden bekleneni verebilirdi. Bununla birlikte, karşılıklı bir etkileşim ve hizmet içinde hikmet, felsefe, hitabet de, kendi sahalarıyla alâkalı zengin malûmatı, bitmeyen bir sermaye olarak edebiyatın önüne sermiş ve ona ölümsüzlük kazandırmışlardır.

Fethullah Gülen, "edipler ve şairler, iç ve dış dünyalar (enfüs ve afâk)da görüp hissettikleri güzellikleri seslendiren birer neyzene benzerler. Duygular yoluyla gelip onların ruhlarını saran alevlerden habersiz kimselerin, neyi de, neyden yükselen feryadı da anlamalarına imkân yoktur" der. Edebiyata ve edibe böyle önemli bir makam veren Gülen, bu "neyzen"lerin neylerinden yükselen feryat gibi, diğer sanatkârların eserlerinin de nasıl oluştuğuna temas eder ve bunu yaparken, sanatın çok önemli bir boyutuna da dikkat çeker: "Her gerçek, önce insan ruhunda bir öz halinde belirir; sonra hissedilir; sonra da sözle, kalemle, çekiçle canlandırılır, kristalleştirilir ve nokta nokta, çizgi çizgi sanat eserinin çehresinde ifade edilmeye çalışılır. Böyle bir eserin, zaman ve mekân üstü buutlara ulaşması ise, tamamen inanç ve aşkın dereceleriyle alâkalıdır."

Fethullah Gülen için edebiyatta esas unsur manadır. Gülen, bu esastan hareketle üslûba dikkat çeker ve maksatları ifadede kullanılacak manzum ve mensûr her sözün düşünce pırlantasına mahfaza olması ve onun yerine geçmemesi, ona gölge etmemesi gerektiğini belirterek, "bu mahfaza zebercetten de olsa, muhteva, maksat ve hedefi gölgelediği ölçüde söz, tesir ve ihsas gücünü kaybeder ve böyle bir sözün uzun ömürlü olmasına da imkân yoktur" der. Bu tesbitiyle, mananın lâfza feda edilmemesi, lâfzın manayı gölgelememesi gerektiğini vurgulayan Gülen, bununla birlikte bir başka açıdan, yine mana adına, üslûbun önemini de hatırlatarak, yüksek

mefhum ve düşüncelerin yüksek üslûpla anlatılması gerektiğini bilhassa belirtir. Gülen, üslûp adına meselenin sadece "eskilerin beyân ve bedîi mevzûlarında ele aldıkları teşbih, istiare, kinaye, telmih, cinas, iade gibi söz ve mana sanatlarını" ustaca kullanmaktan ibaret olmadığını, "en derin sözün, ilhamla coşan heyecanlı ruhlarda, varlığı sarıp sarmalayıp gönlüne yerleştirmesini bilen engin hayallerde, dünya ve ukbayı (ahiret) bir hakikatın iki yüzü gibi bir arada mütalâa etmeye muvaffak olmuş inançlı ve terkipçi dimağlarda aranması" gerektiğini de vurgular. *(ölçü veya Yoldaki Işıklar 45–9)*

MUSİKİ

Fethullah Gülen, musikîye özel bir önem verir. Ona göre, herhangi bir musikî veya müzik parçasında mananın güçlü olmasına dikkat edilmeli, dolayısıyla, o parçanın icrası anında bir taraftan his tufanı yaşanırken, diğer taraftan mananın gücü, düşündürücülüğü ile insanın bir şeyler duyması, anlaması mümkün olabilmelidir.

"Müziğe yatkın olan bir dimağ, dünyada her şeye yatkın olur. Zira müzik incelik ister, esneklik ister, duyarlılık ve mükemmel bir his yapısı ister." diyen Gülen, herkesin musikişinas veya müzisyen olamayacağını vurgular. Gülen, müziği pek çok sanatlardan daha ileride bir sanat olarak görür. Ona göre ciddi sanat kabiliyeti olmayan bir insanın müziğe uyum sağlayabilmesi, müzik yapabilmesi âdeta imkânsızdır. Gülen, bu tesbitten hareketle, kadının yaratılıştan duyarlı ve hassas olmasının onun için musikî adına bir avantaj teşkil ettiğini, bu sebeple de, bayanlarda müzik kabiliyeti oranının erkeklerden daha fazla olduğunu söyler.

Bilhassa günümüz toplumlarında musikînin çok yaygınlaştığına dikkat çeken Fethullah Gülen, "toplumun içinde sürüklenip gittiği bu saha"nın başıboş bırakılmaması gerektiğine dikkat çeker. Ona göre, mesaj yüklü, mana yüklü, hisleriy-

le, düşünceleriyle insanı zenginleştiren, insanı yüce hedeflere götüren, ona kemalât yollarını gösteren ve bu yollarda ona şevk verecek eserler meydana getirilip, bunların bestelenmesinin lüzumu üzerinde durur. Gülen, şöyle der: "Dinlediğiniz bir eser, sizi Kur'ân'a yönlendiriyor, içinizde Allah'a karşı vuslat arzusunu köpürtüyor, sizi Emrah gibi bağrı yanık hale getirip secdeye zorluyor, millî, dinî değerlerinize karşı alâkalarınızı kanatlandırıyor, size kendi romantizminizi fısıldıyor, bunları yaparken de, müstehcenliğe, bâtılı tasvire vs. kapalı kalınabiliyorsa, evet işte bu eser gayet güzeldir. Bünyesinde gıybeti barındıran, fuhşu tasvir eden, şehevanî hisleri tahrik eden, insanın yeis, yani ümitsizlik duygularını kabartan eserlere gelince, onlar için dinlenmesinde mahzur olmaz diyemem." *(Fasıldan Fasıla, 3: 175–76)*

Gülen, Kur'ân'ın bir musiki şaheseri olduğuna dikkat çeker ve "Onu okumada önemli olan, muhtevadan hareketle, ondaki her bir kelimenin istediği seslendirmeyi, konumuna uygun olarak verebilmektir." der. Buna misal olarak da, Kur'ân'da mağrur inkârcıların konuşmasının, kibir, kendini beğenmişlik ve bir çalım edası içinde caka satarak konuşan eli belinde bir insanı göz önüne getirdiğini ifade eden Gülen, ayet-i kerimeleri okurken, okuyuşun bu muhtevayı aksettirebilmesinin önemli bir esas olduğunu vurgular ve bu değerlendirmesini şöyle bağlar: "Günümüzde her yerde bu çerçevede Kur'ân'ın okunduğu söylenemez. Ses ve nağme ile beraber muhtevanın hakkını yemeden, onu olduğu gibi ortaya koyma, maalesef yok denecek kadar az. Hele, ihlâsla onu soluklamak ender-i nadirattan." *(Fasıldan Fasıla, 3, 177)*

"Ruh inceliğinden mahrum kaba hisler, bahsimizden hariçtir. Musikide ruh, bütünüyle nezaket, nezahet ve zerafet kesilir. Yalnız bu neticeye ulaşabilmek, rûh-efzâ (ruha can katan) musikiyle çok uğraşmaya ve hakikî musikîşinaslarla oturup kalkmaya, sözden-sazdan ziyade ruha-manaya yönel-

meye bağlıdır." diyen Gülen, klasik Türk sanat musikîsinin bu ruhu insana kazandırdığına dikkat çeker. Ona göre bunun kaynağı da, nefislerin terbiye gördüğü, insana ahlâk, hassasiyet ve her türlü ruh güzelliğinin kazandırıldığı tekye ve zaviyelerdi. Bu müesseseler gerçek misyonlarından uzaklaşıp, miskinler otağı haline gelince, sanat müziği de çok önemli bir kaynağını kaybetmiş oldu.

ROMAN, HİKAYE, TİYATRO VE SİNEMA

Fethullah Gülen, denebilir ki, son bir-bir buçuk asra kadar İslâm dünyasının kendilerine karşı mesafeli durduğu roman, hikâye ve tiyatro ile, 20'nci asrın başlarında ortaya çıkan sinema üzerinde de durur. İslâm ile bu sanat dalları arasındaki münasebet her zaman tartışma konusu olageldiği için, o da bunlara bu açıdan yaklaşır. Gülen'e göre, roman, hikâye, tiyatro ve sinema dallarında özellikle Türkiye, Batı'ya oranla çok geridedir. Bunda, İslâm'ın bu konularda sahip olduğu varsayılan tavır kısmen rol oynamış bile olsa, asıl sebep, bu sanat dallarında gösterilen ihmaldir.

Gülen, bu tespitten sonra, bu sanat dallarının herhangi birinde İslâm'ın kesin bir yasağının söz konusu olamayacağına dikkat çeker. Bu konular üzerinde düşünür ve yorum yaparken, iki taraflı aşırılıklardan kaçınılması gerektiğini belirten Gülen, aydınlar arasında özellikle Cemil Meriç'in romana ciddi eleştiriler getirdiğini, İslâm âlimleri içinde ise, roman hakkında "ölüleri canlandırma", sinema hakkında "ölüleri hareketli gösterme", tiyatro hakkında da, "mazi denilen geniş kabirdeki ölüleri hortlatma, ölülerin ruhunu dirilerin cesetlerine koyma" tabirleri kullanıp, "ölü hayat veremez" hükmünü verenlerin bulunduğunu nakleder. Buradan, bu âlimlerin roman ve hikâyeye mutlak manada karşı çıktığının anlaşılmaması gerektiğini, çünkü bizzat kendilerinin, pek çok gerçekleri, daha önce yaşamış pek çok İslâm âlimi gibi temsilî hikâye-

lerle anlatma yoluna gittiklerini ifade eden Fethullah Gülen, bu temsilî hikâyelerin öz bakımından hikâye ve romanlardan çok farklı olmadığına dikkat çeker ve şu açıklamada bulunur:

Öyleyse, roman ve hikâyeleri, buna bağlı olarak tiyatro ve sinema türü eserleri bir çırpıda alıp atmak ve onlara "yasaktır" etiketi yapıştırmak da doğru bir davranış olmasa gerek. Durum böyle olunca, üzerinde durulması gereken husus, bunların olup olmamaları gerektiğinden daha çok, bunların ihtiva ettikleri konuların neler olup neler olmaması gerektiğidir. Bâtılı tasvirin tecviz edilmemesi gerektiği, herkesin ittifakla kabul edeceği bir meseledir. Ayrıca, bunlarda İslâm'ın kesin haram dediği hususları (zina, fuhuş, alkol, uyuşturucu, kumar, hırsızlık, insan öldürme vb.) terviç veya teşvik manasına gelecek her türlü tasvir, anlatış ve görüntüleme de, tabiî ki kabul edilemez. Yoksa temelde ne romana, ne hikâyeye, ne de diğerlerine karşı çıkma doğru değildir. İster Kur'ân'da anlatılan kıssalar ve temsilî tablolar, isterse Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'e ait konuyla ilgili beyan ve ifadeler, zannederim bu konuda orta yolu bulmada yeterli delil ve yol gösterici rehber sayılabilir. *(Fasıldan Fasıla, 2: 330–31)*

Gülen, daha sonra önemli bir konuya daha dikkatleri çeker. Bu da, eşyanın misliyle temsil edilmesi gerektiği gerçeğidir. Gülen, bu prensipten hareketle, "İslâm âleminin büyük ve yüce tanıdığı örnek şahsiyetler, başta Peygamberler ve büyük sahabîler, bence temsil edilmemelidir" der. Bunun yerine, "Değişik şekilde onları da ifade edebilme imkânlarının söz konusu olduğu günümüzde artık onları anlatmada müşahhas şekiller kullanma mecburiyetinden de bahsedilemez... Teknik imkânlar kullanılarak, ışık ve renk oyunlarıyla çok rahatlıkla ifade edilmek istenen meseleler pek alâ dile getirilebilir. Ve zannederim, böylesi hem daha doğru hem de daha tesirli olur. Zaten günümüzde müşahhastan tekrar mücerrede doğru bir kayış gözlenmektedir ki, bu yolun, İslâm'ın

rûhuna daha uygun düşeceği münakaşa götürmez bir gerçektir." mütalâasında bulunur. *(Fasıldan Fasıla.,2: 332)*

TERAKKİ, HÜRRİYET VE MEDENİYET

Fethullah Gülen, bir entelektüel olarak, şüphesiz günümüzde en çok sözü edilen kavramlara, bunların nitelik ve mahiyetlerine de ilgi duymakta ve zaman zaman bunlar hakkındaki görüş ve düşüncelerini açıklamaktadır.

TERAKKİ

Gülen, terakki, hürriyet, medeniyet ve benzeri çağdaş kavramlar üzerinde spekülatif tartışmalara girmez. Bunları artık gündemimize ve lûgatımıza girmiş kavramlar ve değerler olarak kabul edip, başkaları onların içini nasıl doldurursa doldursun, o, bunlara kendi açısından sahip olmaları gereken mana ve muhtevayı yüklemeyi tercih eder. Ona göre, bir şeyin daha temiz, daha parlak, daha düzenli ve daha iyisi, onun terakki etmiş olanıdır. Bu bakımdan, mevcutla yetinmek himmetsizlik, yani gayesizlik ve gayretsizlik, mevcudu aşarak, daha muntazam, daha seviyeli eserler ortaya koymak ise terakkidir.

Fethullah Gülen, bir milletin terakkisi için gereken şartlar konusunda da, vecizeler şeklinde bazı ölçüler sıralar. Ona göre, bir milletin gelişip ilerlemesi, o millet fertlerinin fikrî ve hissî sahada terbiye görmelerine bağlıdır; ayrıca, millet fertlerinin gaye ve hedef birliğine varmış olması da şarttır. Toplumların ilerleyip yükselmesinde bir diğer önemli nokta da okuyup yazmadır. Ona göre bundan daha önemlisi de, herkes okuma-yazma bilse bile, millî kültürle nesiller belli bir istikamette terbiyeye tâbi tutulmadıktan sonra, beklenen neticeyi elde etmeye imkân bulunmadığı gerçeğidir.

Gülen, ilmî icat ve keşiflerde olduğu gibi, terakkide de 'telâhük-ü efkâr'a, yani, nesiller boyu fikirlerin birbirine des-

tek vermesi, dolayısıyla nesiller arasında aynı hedefe yönelik bir yürüyüş içinde olunmasına çok önem verir. Ona göre, her terakki hamlesi, hâlihazırı iyi değerlendirmeye ve geçmiş nesillerin tecrübelerinden istifade etmeye önem verildiği ölçüde neticeye ulaşır. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 44–6)*

HÜRRİYET

Fethullah Gülen, hürriyet üzerinde, sadece çağdaş hukukî ve sosyolojik bir kavram ve değer olarak değil, insanın manevî hayatında ve tasavvufta çok önemli yeri olan bir hâl, bir değer olarak da durur. Ona göre hürriyet, her şeyden önce, insanın en önemli özelliği, onu diğer varlıklardan ayıran en mühim yanıdır. İnsanı hayvanî mevcudiyetin üstüne çıkaran, onu sebep-sonuç kanunlarına göre cereyan eden tabiat karşısında otonom yapan, sonra da onu mutlak, hür ve muhtar olan bir Mevcud'a bağlayan ayırıcı özellik, onun aklî bir varlık olmasında, irade ve iç müşahedeye malik bulunmasında aranmalıdır. İşte insanı insan yapan hususlardan biri, onun hürriyetidir. Yani, kendi hareketlerini kendi tayin etmesi, faal bir akla –otonomiye– malik bulunmasıdır. Bu sayede insan, canlı-cansız bütün tabiatın üstüne çıkar, hareketlerini kontrol etme ve hesabını verme kabiliyetini kazanır; hürriyet ve insan iradesi hesaba katılmadan, ne ahlâkiliği, ne de gayr-i ahlâkiliği izah etmek mümkündür. *(Sızıntı, Temmuz 1979)*

Hürriyete böylesine önemli bir açıdan bakan Fethullah Gülen, onu şöyle tarif eder: "Hürriyet, ruhun, yüksek duygu ve yüksek düşüncelerden başka herhangi bir kayıt kabul etmemesi, hayır ve faziletten başka hiçbir prensibin esiri olmaması, buna karşılık, lâkaydilik (kayıtsızlık) ve lâubaliliğe düşmeden, insan dimağının, onu maddî-manevî terakkiden alıkoyacak bağlardan âzâde olması demektir." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 41)*

Bu temel tariften hareket eden Fethullah Gülen'e göre hürriyet, insan vicdanının önemli bir rüknü sayılan iradenin en esaslı rengi, en ehemmiyetli fakültesi ve en hayatî bir bu-udu olarak Allah'ın insanoğluna en müstesna ihsanlarından biridir. Bu büyük ve müstesna ihsan, İslâm literatüründe, ferdin kendi haklarına sahip olması şeklinde tarif edilmiştir; bununla birlikte, onun tam anlaşılabilmesi, biraz da aksinin kavranılmasına bağlıdır. Onun aksi, ferdin haklarına başkasının sahip olmasıdır ki, bu da düpedüz kölelik demektir. İnsana bu hakları, hususî bir çerçevede bahşeden Allah'tır. Bu itibarla da insanın, bu hakları değiştirmeye ve satmaya hakkı yoktur. Bu haklarını satmaya kalkan insan, Allah'ın ihsanına karşı nankörlük yapmış, başkalarına köleliği kabul etmiş ve günah girmiş demektir.

Meseleye, insanî ufuk noktasında ve belki hiçbir çağdaş yorumcunun ele almadığı açıdan yaklaşan Fethullah Gülen, hürriyetin temeli ve garantisi olarak, her şeyden önce insanın kendi varlığının şuurunda olmasını, dolayısıyla veya Allah'ı tanımasını kabul eder. Ona göre, Allah'ı tanımamak, insana veya onun dışında başka varlıklara kul-köle olmayı getirir ki, böylelerinin insanî haklara sahip olma manasında hür olduklarından bahsedilemez.

Şu halde hürriyet, insanın öncelikle Allah'tan gayri hiçbir şey ve hiçbir kimsenin boyunduruğu altına girmemesi, hiçbir şeyin önünde eğilmemesidir. Hürriyete ulaşmış bulunmak, kalbin Hakk'ı gösteren parlak bir ayna haline geldiğinin de en açık emaresidir. Ancak imanla, marifetle ve Allah'tan başka her güç, her servet, her iktidar sahibiyle kalbî alâkasını kesmekle varılabilecek olan bu noktaya ulaşmış bir insan, egosunu saran kayıtları da bir bir kırmış ve egosunun, yani enaniyetinin tesirinden de kurtulmuş insandır. İşte, gerçek hürriyet, ancak insanın, dünyevî endişelerden, mal-menal gibi gailelerden kalben sıyrılıp, yaratılış âlemine ait bütün husûsi-

yetleri ve manevî âlemlere ait bütün derinlikleriyle Hakk'a yönelmesi sayesinde gerçekleşebilir.

"Hakikî hürriyet, kâmil manada Allah'a kulluğun bir gereğidir; hattâ, hakikî hürriyet ile kâmil manada Allah'a kulluk, eş anlamlı bile kabul edilebilir" diyen Fethullah Gülen, nihaî olarak şu değerlendirmede bulunur: "Denebilir ki insan, Allah'a kulluğu ölçüsünde hürdür. Kulluktan nasipsiz olanlar hür olamayacakları gibi, gerçek insanî değerleri kavramaları da mümkün değildir. Zira bunlar, hiçbir zaman beden ve cismaniyetin girdaplarından kurtulamaz, kalb ve ruhun hayat ufkuna ulaşamaz ve özlerini kendine has derinlikleriyle duyamazlar. Kalb, değişik matluplara, sevgililere, hedeflere tutulup bağlandığı sürece insan katiyen hür olamaz. Değişik mülâhazalarla sürekli başkalarına bedel ödeyen birisi nasıl hür olabilir ki.!" *(Sızıntı [Kalbin Zümrüt Tepeleri], Aralık 1994)*

MEDENİYET

Bilindiği gibi, medeniyet kavramı da, son bir-iki asrın üzerinde en çok konuşulan konularından biri olmuştur. Bazıları onu modernizmle bir arada, hattâ onunla özdeş olarak değerlendirmiş, bazıları ise, ikisi arasında önemli bir ayırım yapmıştır. Fethullah Gülen, bu ikinci gruba dahildir denebilir. Şu kadar ki o, terakki, hürriyet ve benzeri konularda olduğu gibi, bu kavram üzerinde de spekülatif tartışmalara girmemiş, artık bütün insanlığın lûgatının, hattâ günlük hayatının bir parçası olmuş bulunan bu kavrama, sahip olması gereken muhteva ve anlamı yüklemeye çalışmıştır.

Gülen'e göre insan, önce yaratılışı gereği medenî bir varlıktır. Yani, mahiyeti itibariyle medenileşmeye müsait olarak yaratılmış olup, varlığa erdiği günden bu yana, bir ölçüde hep medenî olabilmiş veya olmanın yollarını aramıştır. Çünkü medenileşmeyi, teknik, teknoloji ve endüstrileşme ile özdeşleştirmek isteyenler, hattâ özdeşleştirenler var ise de, bunlar

hayatın "modernize" edilmesinde birer vasıta olup, medeniyet, insan istidat ve kabiliyetlerinin gelişmesine müsait bir iklim ve atmosfer, medenî insan da, bu iklimde, bu atmosferde duygu ve düşüncesi itibariyle inkişaf edip gelişen ve geliştirdiği yüksek duygularıyla toplumun emrine giren insandır. Bu itibarladır ki o, ruhî ve zihnî bir vaka olarak zenginlik, lüks, saray ve apartman gibi cismanî refah unsurlarında, üretim ve tüketim gibi bedenî duygu gayyalarında aranmamalı, belki görüş tarzı, düşünce sistemi ve ruh enginliği gibi zihnî, manevî olgularda aranmalıdır.

Medeniyet, Fethullah Gülen'e göre, zenginlik, bedenî hazları tatmîn ve cismaniyetin sefahetler içinde yüzüp gezmesi değil, gönül zenginliği, ruh nezaketi, görüş derinliği ve başkalarına hayat hakkı tanıyıp, onları da kabul etmek demektir. Medeniyet, daima ilim ve ahlâkın atbaşı götürüldüğü iklimlerde boy atmıştır. Ahlâk ve fazilete dayanmayan, akıl ve vicdan havuzlarından beslenmeyen medeniyet –ona da medeniyet denecekse– insanlığın mutluluğuna değil, sadece birkaç zengin, birkaç da hevaperestin heveslerine hizmet eden gelip geçici bir şehrayinden ibaret olur. Fertlerin medenî olmaları, özlerinde bulunan iyi şeylerin nüvelerini geliştire geliştire ikinci bir fıtrat kazanmalarında aranmalıdır.

Fethullah Gülen, medeniyetlerin oluşumuna da temas eder. O, her yeni medeniyetin yepyeni bir aşk, yepyeni bir iman hamlesiyle ortaya çıktığı düşüncesindedir. Özellikle, bu iman ve heyecanın bulunmadığı bir toplumda, istidatların gelişmesine engel despotça müdahaleler de varsa, böyle bir iklimde, çeşitli ilim dalları sayesinde gökler aşılsa bile, medeniyet ufkuna ulaşılamayacağını ifade eden Gülen, günümüzde her şeyi sadece ilimle ele alan Garp medeniyetinin hep bir meflûç medeniyet olarak kaldığını, buna mukabil, "ilme karşı fermuarını çekip kendi içine kapanan Şark medeniyetlerinin ise, halihazırdaki durumları itibariyle, bugüne ve yarına

uygun birer medeniyet olmaktan uzak bulundukları"nı kaydeder. Bu bakımdan, ona göre, geleceğin medeniyeti, Garb'ın ilim ve fenleri ile Şark'ın inanç ve ahlâk felsefesinin fideliğinde boy atıp gelişecektir. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 43-44; Sızıntı, Ağustos 1985)*

BAZI GÜNCEL, SOSYAL VE SİYASÎ KONULAR VE KAVRAMLAR

Fethullah Gülen, gerek yazılarında, gerek sohbetlerinde ve gerekse kendisine sorulan ilgili sorulara cevap verirken, "halkı ve Hakk'ı hoşnut etme çizgisinde bir sevk u idare sanatı" olarak siyasetle birlikte, cumhuriyet, demokrasi, istibdat, terör, yolsuzluklar ve temiz toplum arayışları gibi güncel, sosyal ve siyasî meselelerde de görüşlerini ortaya koymuştur ve koymaktadır.

SİYASET: HÜKÜMET ETME, DEVLET-MİLLET MÜNASEBETLERİ, HAK VE KUVVET İLİŞKİSİ

Fethullah Gülen, aktif siyasetten bütünüyle uzak olmakla birlikte, ülke ve insan idaresi, "halkı ve Hakk'ı hoşnut etme çizgisinde bir sevk u idare sanatı" olarak algıladığı ve görmek istediği siyasetin nasıl olması gerektiği konusunda da bir takım düşüncelere sahiptir.

"Bir idare sanatı olarak her yerde siyasetten bahsedilebilir." diyen Gülen, daha çok bir ülkeyi, bir milleti idare sanatı olarak siyaset üzerinde durur ve böyle bir siyaseti yürütebilecek kimselerin, "kendi hazlarını dahi düşünmeyerek, sadece milletin lezzetleriyle gerilip, onun acılarıyla iki büklüm" insanlar olabileceğini vurgular. Ona göre, "iyi idare ve seviyeli siyaset, yüksek ruh insanları, sancılı beyinler ve hakikatın âzat kabul etmez kölelerinde aranmalıdır."

Meseleyi insan temelinde ele alan Fethullah Gülen, kanunların yeterliliği, yerindeliği, doğruluğu ve işlerliği kadar, onu uygulayacakların karakterlerinin de önemine dikkat çeker.

Ona göre, kanunlar, her zaman, her yerde ve herkes için geçerli, onların tatbikçileri de, hem cesur, hem de âdil olmalıdırlar ki, kitleler bir yandan onlara karşı korkarken, diğer yandan da bütün bütün güven ve emniyetlerini yitirmesinler. Gülen, iyi bir idareci ve siyasî için hak düşüncesi, hukukun üstünlüğü, vazife şuuru, kaba ve ağır işlerde sorumluluk anlayışı, ince ve nazik işlerde de maharet ve ehliyetin çok önemli olduğunu bilhassa vurgular.

"Muhteşem hükümetler muhteşem milletlerden doğar; muhteşem milletler de, ilmî iktidarları, malî imkânları ve geniş idraklarıyla ruhçu nesillerden ve 'kendi olma' kavgasını veren güzide fertlerden." diyen Gülen, "Bir milletin, güçlü olması için duygu, düşünce ve kültür birliği ne kadar önemli ise, parçalanıp dağılmasında da dinî ve ahlâkî vahdetin bozulması o kadar müessirdir." görüşündedir. Gülen'e göre, toplumların hayatında dinin çok önemli bir yeri vardır. O, bu konuda, "din, birleştirici, bütünleştirici hususiyeti nazar-ı itibara alınarak, milletleri idare edenlerin gözleri önünde bulunması ve daima onun yenilmez gücüne sığınılması lâzım gelen hayatî bir müessesedir" der. Vicdanlara hükmeden en büyük güç olarak dinin bilhassa emniyet ve asayişteki rolüne dikkat çeken Fethullah Gülen, fertlerin hareket ve davranışlarını zapt u rapt altına almada da dinin en hakim bir unsur olduğunu belirtir ve "Bu itibarladır ki, idareciler, dinî hayatı milletin hayatı bilerek, onu maşeri vicdanda hep diri tutmaya çalışmalıdırlar." hatırlatmasında bulunur.

Fethullah Gülen'e göre hükümetler, güç ve iktidarlarıyla halkı şerlerden, adaletleriyle de onları zulümlerden korudukları ölçüde siyasette başarılı sayılır ve istikbal vadedici olurlar.

"Hükümet, adalet ve asayiş demektir. Bunların bulunmadığı bir yerde hükümetin varlığından söz edilemez. Hükümet bir değirmene benzetilecek olursa, çıkardığı un, nizam, huzur ve emniyettir. Bunları çıkarmayan değirmen ise bir kuru gü-

rültüdür ve hep hava öğütür" diyen Fethullah Gülen, hükümet-halk münasebetlerinde çok önemli bir değerlendirmede bulunur: "Bir hükümetin milletine 'Benim milletim' demesinden ziyade, bir milletin başındaki hükümete 'Benim hükümetim' demesi daha önemlidir ve zannımca aranan da budur. Aksine millet, başındaki hükümeti bünyesine musallat olmuş tırtıl silsilesi görüyorsa, o bünye ile o baş, çoktan birbirinden kopmuş demektir." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 167–75)*

Fethullah Gülen, hükümetin veya devletin sadece kuvvete dayanmasını kabul etmez. O, "kuvvet haktadır, hak kuvvette değildir" der. Bununla birlikte, ona göre, kuvvetin yaratılmasının da bir hikmeti vardır; bu bakımdan, devlet ve hükümet kuvvetli olmalı, fakat idarede öncelikle kuvvete dayanmadığı gibi, hakkı kuvvette görmemeli, kuvveti kendi haline başıboş bırakmamalı ve onu hikmet ve kanunların emrine vermelidir. *(Ergün, 41)* Hikmet-kanun-kuvvet münasebetini değerlendiren Gülen, "hikmetin düsturları, kanunlarla ve kuvvetle teçhiz edilmezse, her şey kâğıt üzerinde kalır ve insanlar üzerinde beklenen tesiri icra edemez. Ayrıca, hikmetin hayata tatbiki de kolay kolay mümkün olamaz. Dolayısıyla kuvvetin de bir yaratılış hikmeti vardır. Bu sebepten, her birine hak ettiği önem verilmelidir. Hikmet, kanun ve kuvvet bir arada ve ittifak içinde olmalıdır." der. *(Prizma, 1: 190–91; Sızıntı, Ekim 1992)*

Devlet veya hükümet otoritesinin şiddetle, zulümle, baskı ve aldatma ile sağlanamayacağını vurgulayan Fethullah Gülen, "halkın kalbinde devlete saygı, hükümete hürmet memurun şiddetiyle değil, devleti idare edenlerin tavır ve davranışlarındaki ciddiyet, iş ve hizmetlerindeki samimiyetle kazanılmaya çalışılmalıdır. Şimdiye kadar ne zalim memurların istibdadıyla, ne de kitlelerin iğfaliyle hiçbir idare payidar olamamıştır" düşüncesindedir. Ona göre, devlet ve hükümette görev yapan bütün bürokratlar, memurlar, özlerindeki, fikirlerindeki ve hislerindeki asalete göre seçilebiliyorlarsa, o dev-

let, iyi ve güçlü bir devlettir. Memurların, muamelelerinde kanunlar çerçevesinde hareket etmeleri, fakat vicdanlarının yumuşatıcılığına göre yumuşak olmaları gerektiğine de dikkat çeken Gülen, böyle davranmakla onların hem kendi itibarlarını, hem kanunların itibarını, hem de devletin itibarını korumuş olacaklarını belirtir. Aşırı sertliklerin beklenmedik patlamalara, aşırı yumuşaklıkların da, toplumun nesepsiz düşüncelerin fideliği haline gelmesine sebebiyet vereceği uyarısında bulunur. Bu konuda biraz daha ayrıntıya inen Gülen, "valilerde şefkat, duyarlılık ve mesuliyet; belediye reislerinde temizlik, düzen ve çarşı-pazar emniyeti; hakimlerde de hak düşüncesi, tarafsızlık ve medeni cesaret esastır." der. *(a.y.)*

Gülen, hükümet etmede istişareye de çok önem verir ve bunun için de, düşüncelere saygılı olunması, bilhassa samimi, iyi niyetli ve sahasında uzman insanların düşüncelerini ifade edebilecekleri bir hürriyet ortamının sağlanması gerektiği inancındadır. Bu insanlar, farklı düşünce ve dünya görüşüne sahip bile olsalar, mutlaka mütalâa ve fikirlerinden istifade yollarının araştırılması ve kendileriyle mutlaka diyaloga gidilmesi gerektiğini vurgulayan Gülen, bu konuda önemli bir noktaya daha parmak basar ve şöyle der: Kimden gelirse gelsin insan, kendi sistemine, kendi düşüncesine, kendi dünyasına menfaati dokunacak bilgi ve mülâhazalardan faydalanmayı bilmeli ve hele tecrübe sahiplerinin tecrübelerinden yararlanmayı asla ihmal etmemelidir." *(a.y.)*

LİDER

Milletlere rehberlik yapabilecek liderin nitelikleri üzerinde de duran Fethullah Gülen'e göre lider, özüyle ve şahsına has özellikleriyle her zaman kendini hissettiren ve gönüllerde yaşamasını bilen bir insandır. O, görünüşündeki inandırıcılığı, anlayışındaki derinliği, görüşlerindeki inceliği, ihatasındaki genişliği, tesbitlerindeki sağlamlığı, öğrenme aşkı,

öğretme istidadı ve üzerine aldığı her şeyin üstesinden gelebilme yeteneğiyle –istemediği halde– dikkatleri üzerinde toplayan, sevilen, sayılan, gözdeleşen, dolayısıyla da binlerin, yüz binlerin her zaman uğrunda ölmeye hazır oldukları bir seviye insanıdır.

Doğru düşünme, doğru konuşma, doğruluğu sevme ve yalandan tiksinti duymayı, ayrıca samimiyeti, vefayı ve güven telkinini liderin önde gelen vasıfları arasında sayan Fethullah Gülen, yemesi-içmesi, oturup-kalkması, davranış ve muamelelerindeki dikkati, temkini, vakarı, ciddiyeti, bununla birlikte, çevresine karşı lâubalilikten uzak güleryüzlülüğü ile liderin, aynı zamanda derin bir şefkat, üstün bir idrak, ölçülü bir cesaret, kararlılık, sabır ve metanet sahibi olması gerektiğini de kaydeder. O, toplumda kendinden büyüklere anne-baba, kendinden küçüklere evlât muamelesi yapan bir saygı, edep ve sevgi insanıdır da.

Gülen'e göre lider, aynı zamanda bir ahlâk ve fazilet kahramanıdır. O, merhamet ve yumuşak huyluluğuyla bütün canlıların çarpan yüreği, atan nabzı, cesaret ve yiğitliğiyle millet ve ülkesinin yılmaz ve sarsılmaz muhafızı, his ve gönül dünyasıyla zayıfların en emin sığınağı, tevazu ve mahviyetiyle kapı kapı kovulmuşların biricik teselli kaynağı, müsamaha ve af atmosferiyle sendeleyip düşenlerin ümit çerağıdır. Lider, adaletli olduğu zaman merhametli, merhametle coştuğu zaman da istikametlidir. Onun dünyasında ne zalimlerin toyu-düğünü, ne de mazlumların âh u efgânı işitilir. Lider, mehabet (heybet) ve haşyeti vicdanında duyabilen zıtlıklar halitası bir ruh yapısına sahiptir. Ona sırf mehabet noktasından bakanlar, aşılmaz bir zirve karşısında bulunduklarını hisseder, hayret ve hayranlıkla ürperirler; onu, ötelerle irtibatı, ihlâs ve samimiyetiyle tanıma fırsatını bulanlar ise, ruhanîlerden biriyle diz dize olduklarını sanır ve kendilerinden geçerler. *(Yeni Ümit, Ocak-Mart 1991)*

CUMHURİYET VE DEMOKRASİ

Fethullah Gülen, cumhurî sistemin tamamen yanında bir insandır. O, "Cumhuriyet, halkın intihap (seçme-seçilme) ve meşveret hakkı olan idare demektir ve onu kusursuz olarak ilk talim eden kitap da Kur'ân-ı Kerim'dir. Cumhûrî idareyi Kur'ân'a zıt göstermek maksatlı değilse bir bilgisizlik eseri; cumhuriyete taraftar olup da onun kaynağını görmezlikten gelmek ise, inattan başka birşey değildir." der ve ilâve eder: "Peygamber *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, krallık iddiasında bulunmadığı gibi, O'nun gözde ve güzide halifeleri de, kendilerine melik ve sultan dedirtmediler. Krallık, İslâm ruhundan uzaklaşmakla ortaya çıktı ve uzaklaşma ölçüsünde de zulüm ve istibdat vasıtası oldu." *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 165–66)*

Fethullah Gülen, "şeklî cumhuriyet"e değil, hürriyetin besleyeni, koruyanı ve hürriyet âşığı nesillerin yetiştiricisi olarak gördüğü ve bir fazilet ve ahlâk hürriyeti hükümeti olarak değerlendirdiği gerçek cumhuriyete tam taraftardır. Bu noktada o, yine insan meselesi üzerinde durur ve "Hakikî cumhuriyet, yükselmiş ruhların idare şekli ve insan şerefine de en uygun olanıdır. Henüz olgunluğa erememiş veya insanî kemalât yollarını sezememiş ham ruhlar için ise o, çölde bir serap ve içinde barınma imkânı olmayan iğreti bir çardak gibidir." der. Cumhuriyetin, gerçek hürriyet ve adalet anlayışına dayanan yüksek ve emniyetli bir idare şekli olmakla birlikte, hassas ve nazik bir sistem olduğuna da dikkat çeken Fethullah Gülen, onun anarşi, başıbozukluk ve ilhadın zemini haline gelmemesi gerektiğini belirtir. Bunun için de, bir takım prensiplere vurgu yapar:

Her şeyden önce, insan ruhundaki hürriyet arzusuna, kendi üstünde hakim güç kabul etmeme temayülüne, düşünce, davranış ve beyanlarına konacak sınırlandırmaları reaksiyonla karşılayacağı, dolayısıyla insanın bir anarşi unsuru da

olabileceği gerçeğine dikkat çeken Gülen, "Bu itibarla, cumhuriyete sahip çıkanlar, bir taraftan fertlere geniş hak ve hürriyetler tanırken, diğer taraftan da onları ahlâk, fazilet, düşünce ve irade insanı olmaya yükseltmelidirler." uyarısında bulunur. Gülen'e göre, ahlâk, fazilet, sorumluluk duygusu, düşünce ve irade insanı olma gibi yüksek hasletlerin en önemli kaynağı dindir; dolayısıyla cumhuriyet, dinî duygu ve dinî düşünceyi koruyup kollamalıdır. *(Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 166–67)*

Demokrasi konusunda da düşüncelerini zaman zaman ifade eden Fethullah Gülen, İslâm ile demokrasiyi aynı temelde birebir karşılaştırmanın doğru ve ilmî bir yaklaşım olmadığına dikkat çeker. Gülen, böyle bir karşılaştırmanın günümüz anlayış ve kültür ortamında zor da olduğuna vurgu yaparak, İslâm'ın temelde bir 'din', yani öncelikle insan hayatının sabit yanlarıyla ilgilenen bir tecrübe, tatma, yaşama disiplini olduğu, buna karşılık, modern kültürde ister antropoloji, ister dinler tarihi, hattâ isterse psikoloji ve psikanaliz açısından olsun, dinin ampirik metotlarla ele alındığı, ayrıca, kendilerini dine nisbet edenlerin de, onu ya bir felsefe ve istidlâl malzemesi, ya da mistik bir vakıa olarak gördüğü mütalâasında bulunur. Konu İslâm açısından ele alındığında, zorluğun ikiye katlandığını belirten Gülen, buna sebep olarak da, günümüzde İslâm'ın hem bir takım Müslümanlar, hem de modern dünyanın hakim siyasi güçleri tarafından siyasî-içtimaî-ekonomik bir ideoloji gibi görülüp takdim edilmesini gösterir.

İslâm'ın temelde vahye dayandığını, hedefinde öncelikle ahiret saadeti ve ona dayalı olarak dünya saadeti ve dünyada sulh, sükûn, huzur ve adaletin temini bulunduğunu belirten Fethullah Gülen, bu temel yanlarıyla onun zamana ve mekâna bağlı olmayan değişmez prensipler ihtiva ettiğini, oysa demokrasinin daha çok bir yönetim biçimi ve anlayışı olduğu-

nu, eğer bir karşılaştırma yapılacaksa, bunun demokrasi ile İslâm'ın idarî prensipleri arasında söz konusu olabileceğini hatırlatır. Bu konuda o, İslâm'ın bütün insanları, insan olmaları bakımından ve bir de kanunlar karşısında, bir hadis-i şerifte ifade buyurulduğu üzere "tarağın dişleri gibi eşit" kabul ettiğine *(Deylemi, el-Firdevs, Beyrut: 1986, 4:300)*, "Hepiniz Âdem'densiniz, Âdem ise topraktandır. Ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz!" *(Tirmizi, "Tefsir" ve "Menakıb," el-Cami' es-Sahih, Beyrut, s: 49, 73)* hadis-i şerifinin de bu mevzuda çok önemli ve aslî bir prensip olduğuna dikkat çeker. Daha sonra, "İslâm'a göre kuvvet haktadır ve hak daima yücedir; hiçbir şey ondan yüce olamaz." diyen Gülen, İslâm'da adalet ve kanun hakimiyetinin mutlak manada esas olduğuna vurgu yapar. Ardından, inanç, akıl, hayat, mal ve nesil hürriyetini nazara veren Gülen, "Ferdin masumiyeti gibi, suçun şahsîliği de esastır ve suç sabit olmadıkça, kimse suçlanamaz; kimseye, başka kimsenin suçu yüklenemez. Sonra, hakkın büyüğü küçüğü olmaz ve ferdin hakkı, topluma feda edilemez." mütalâasında bulunur.

Bu şekilde İslâm'ın demokrasi ile karşılaştırılabilecek bir takım temel prensip ve değerlerine dikkat çeken Gülen, insanı tarihin motoru görmekle ve "Bir topluluk, kendisini, kendi iç dünyasını (zihniyetini, inancını, karakterini, hayat tarzını) değiştirmedikçe, Allah da, onların durumunu değiştirmez" *(Ra'd/13: 11)* ayetiyle, "Nasılsanız, öyle idare edilirsiniz!" *(Kenzü'l-Ummal, Beyrut 1985, 6: 89)* hadis-i şerifinde ifade olunan temel düsturlarıyla, İslâm'ın konuya kozmik veya kaderî bir boyut kattığına da temas eder.

Fethullah Gülen, modern devletin fonksiyonlarının Kur'ân'da belli derecelerde emirler ve yasaklar olarak topluma yüklendiğini, dolayısıyla toplumun bizzat kendini idareden sorumlu olduğunu ve bu sorumluluğun bir takım müesseseler oluşumuna yol açtığını, İslâm'da yönetim anlayışının bir bakıma "içtimaî mukavele" manzarası arz ettiğini vurgular.

İslâm'ın fert ve toplum hayatı açısından son derece önemli olmakla birlikte, demokrasinin teorik olarak bile ilgilenmediği daha bazı önemli düsturlarına dikkat çeken Gülen, bu düsturları şöyle açıklar:

İslâm, cemiyet hayatında dayanak noktası olarak kuvvete bedel hakkı kabul eder. Faziletli fert, faziletli toplum ve bu yolla Allah'ın rızasını kazanma, içtimaî sistemin hedefidir. Hayatta, kavga yerine yardımlaşma ve dayanışmayı esas alır. Cemiyetin tabakaları arasında tesis ettiği rabıta, ırkçılık yerine inanç, ortak duygu ve ortak değerlerdir. Nefsanî heveslerin her ne ve hangi yoldan olursa olsun tatminini değil, ruhu insanî kemalâta kamçılayarak, kâmil insanlar yetiştirmeyi toplum düzeninin gayesi olarak benimser. Hakkın hususiyeti ve neticesi, ihtilâf yerine ittifaktır; faziletin hususiyeti ve neticesi dayanışmadır; yardımlaşmanın hususiyeti ve neticesi, ihtilâf yerine birleşme, bütünleşme ve birbirinin imdadına yetişmedir; inancın, ortak duygu ve değerlerin hususiyeti ve neticesi, düşmanlık yerine kardeşliktir; ruhu kemalâta kamçılayarak, kâmil insan olmanın hususiyeti ve neticesi ise, hem dünyada, hem de ahirette saadettir. *(Sais Review, 133–38)*

Fethullah Gülen, demokrasinin yaşanan bir süreç ve pek çok çeşitlerinin veya demokrasi iddialarının olduğunu ve onun geliştirilebileceğini, hattâ geliştirilmesi gerektiğini belirtir. "Ben öyle bir demokrasi arzularım ki, dünyadaki belli düşünce devrimlerini kucaklamanın, korumanın yanı başında, benim kabir sonrası hayatımla ilgili problemlerimi de çözsün." diyen Gülen, ilmî ve ruhî sürekli tekâmül içinde bulunan insanın bunu başarabileceğini ifade eder. Bununla birlikte, bu noktada "demokrasi adına yapılacak her şey, yine demokratik yollarla yapılmalıdır" diyerek, demokrasi adına girişilen suistimallere dikkat çeken Gülen, bir hususu daha hatırlatmaktan kendini alamaz: "Farklı konumda, farklı görüşte insanlar olarak bir arada yaşamak zorunda bulunduğu-

muz için, özgürlüklerimizin bitiş noktası, başkasının özgürlüğünün başladığı yerdir. Halkımızın kabul ettiği değerler, ahlâkî normlar ve millî bekamızı ve ülke bütünlüğünü ilgilendiren konular özgürlüklerimizi kullanmada birer ölçü kabul edilmelidir. Yoksa, anarşi doğar ve anarşik bir ortamda en temel özgürlükler bile kullanılamaz." *(Hulûsi Turgut ve Nevval Sevindi'nin röportajları, nakl: Ergün, 65, 76)*

ANARŞİ VE TERÖR

Fethullah Gülen, 20'nci yüzyılın, özellikle ikinci yarısının en önemli olgularından birini teşkil eden ve daha şiddetli bir şekilde 21. yüzyıla devrolan anarşi, terör ve faili meçhul denilen cinayetler hakkında görüşlerini açıklarken, önce önemli bir noktaya dikkat çekmektedir:

"Adam öldürerek meşru bir gayeye gidilemez. Onun için ta başta, 'Terörist Müslüman olamaz, Müslüman da terörist olamaz.' dedik. Evet, İbn Abbas'a göre insan öldürme, şirk ile eşdeğerdedir. Oysaki şimdilerde, başımızın belâsı terör olaylarında sürekli masum insanlar öldürülüyor. Evler, hanlar yıkılıyor; geride kadınlar dul, çocuklar da yetim ve öksüz kalıyor. Bütün bunları İslâmî inanç çizgisinde izah etmek imkânsızdır. Bediüzzaman, İslâm'daki adalet esasını anlattığı yerde, 'Bir gemide ölümü hak etmiş dokuz cani ile bir masum bulunsa, o canileri cezalandırmak için o masumun hakkını feda etmek pahasına o gemi batırılamaz.' der." *(Prizma 1, 246–47)*

İslâm ile cinayetin, anarşi ve terörün asla bir arada barınamayacağını ifade eden Gülen, hedefinde sulh, sükûn, dünya barışı, yeryüzünden fitne ve bozgunculuğun kalkması bulunan İslâm kadar başka hiçbir din ve sistemin insan hayatına aynı oranda değer vermesinin mümkün olmadığı ve vermediği gerçeğine vurgu yaparak, bu konuda Kur'ân'ın haksız yere bir cana kıyanın bütün insanlığın canına kıymış, bir ca-

nı kurtaranın da bütün insanların canını kurtarmış gibi olacağı hükmünü getirdiğini belirtir. *(Zaman, 12 Eylül 2001)* O, bu sebeple, dünya üzerinde, özellikle İslâm ülkelerinde meydana gelen bazı terör olaylarında ve cinayetlerde İslâm'ın asla bir sorumluluğunun söz konusu olamayacağının, dolayısıyla bu terör olaylarını ve cinayetleri İslâm'ı gerçekten kabullenmiş ve onu hayatına hayat yapmış insanların tertipleyemeyeceğinin altını çizer. Eğer bu olaylarda rol almış ismi Müslüman bazıları var ise, bunlar ya kandırılmış, istismar edilmiş, kullanılmış ve İslâm'la sadece isim alâkası bulunan bir takım tiplerdir veya, bunların içinde yer aldığı ve yine isminde İslâm bulunan bir takım terör örgütleri mevcut ise, bu örgütler de, büyük oranda ya taşeron, yani terör ve cinayetlerin asıl faillerince kurulmuş, kurdurulmuş tetikçi veya sadece isim olarak mevcut örgütlerdir.

Gülen, günümüzde bazı Müslümanların İslâm'ın ruhuna uygun olmayan bir takım sert İslâm yorumlarına girdiğini ve taraflılık duygusuyla İslâm adına sertliklere en azından karşı çıkmadıklarını da kabul eder. Bununla birlikte o, bir Müslüman'ın cana kıyarak, cinayet işleyerek, anarşi ve teröre başvurarak İslâmî bir hedefe gidemeyeceğini belirtir. Tarihte de Haricîler, Karmatîler, Haşhaşîler gibi, yine İslâm adı altında hareket eden ve teröre başvuran bazı kliklerin varlığı sabit olmakla birlikte, bunların da temelde İslâm'la alâkalarının olmadığı, Müslümanların en büyük kesimini oluşturan Sünnet ve Cemaat Ehli'nin bütün bu klikleri dalâlet ehli, yani sapmış, İslâm'ın dışına çıkmış güruhlar olarak değerlendirdiği de açıktır. Meselâ, Haricîler ve benzerleri, bir hadis-i şeriften hareketle, Kur'ân da okusalar, çok namaz da kılsalar, bütün hareketlerini İslâm'a dayandırıyor gibi görünseler, okudukları Kur'ân gırtlaklarından aşağı geçmeyen ve okun yaydan çıktığı gibi İslâm'dan çıkmış kimseler olarak değerlendirilmiştir. Şu halde, terörün, cinayetin dini olamaz. Nasıl Yahudilik, Hı-

ristiyanlık veya bir başka din mensupları içinden pek çok cani, terörist çıkmışsa ve bunlarla, temelde cinayet ve terörü emretmeyen, hoş görmeyen dinleri itham etmek doğru değilse, aynı şekilde, kandırılmış, kullanılan veya son asırlarda gördükleri sürekli baskılar yüzünden itidali kaybetmiş bir takım Müslümanlar, eğer gerçekten terör ve cinayete bulaşıyorlarsa, bunlar ile de İslâm, asla itham altına alınamaz. Gülen, Müslüman, onun asıl hedefi ve bu hedefe giden yol konusunda şu açıklamayı yapar:

Esas itibariyle Müslümanlık'ta terör yoktur. Müslüman'ın yeryüzünde bir tek gayesi vardır. O, dünya hayatında bütün düşüncelerini, amellerini o gaye etrafında örgüler; plan ve projelerini ona ulaşabilmek için yazar-çizer. Nedir o gaye? Sadece ve sadece Allah'ın rızası. Evet, Müslüman eğer gerçekten Müslümanlığı anladı, anlayabildi ise, Allah'ın rızasından başka bir şey düşünmemelidir. Müslüman böyle mübarek ve yüce bir hedefe yürürken, vesilelerinin de meşru olmasına dikkat etmek mecburiyetindedir. Zira böyle yüce bir gaye, ancak meşru vesilelerle elde edilebilir. Sokaklarda bağırıp çağırmakla, kim olursa olsun insan öldürmekle bu gayeye ulaşılamaz. Bu çerçevede terör, cinayet, gasp, adam kaçırma vb. olayların Müslümanlıkla telifi mümkün değildir. *(a.y.)*

5. BÖLÜM

“İNSANLARDAN BİR İNSAN” OLARAK FETHULLAH GÜLEN

Şahıslar hakkında yazmak, oldukça zor bir teşebbüs ve uğraşıdır. Özellikle bu şahıs, pek çok yönleri ve derinlikleri bulunan, kamuoyunun yakından tanıdığı ve pek çok insanın sevip, saygı duyduğu bir şahıs ise, bu iş daha da zorlaşır ve nazik bir hâl alır.

Çalışmamızın ilk dört bölümünde Fethullah Gülen’i, daha çok dışa yansıyan yanlarıyla, özellikle yazdıklarına ve başkalarının değerlendirmelerine dayanarak, düşünceleri, aksiyonu ve İslâmî anlayışıyla tanıtmaya çalıştık. Şimdi, yine bir gözlemci olarak kalmaya devam ederek, onu şahsiyet ve karakteri, insanlar içinde bir insan olmasıyla tanımaya teşebbüs edeceğiz.

GÜLEN’İN KARAKTERİNDE ÖNE ÇIKAN ÜÇ UNSUR

Hem anne hem baba yönünden oldukça dindar, zeki, hisleri itibariyle son derece gelişmiş bir evde neşet eden Gülen’in şuuraltı, bilhassa babaannesi Munise hanımın, daha sonra babası, annesi ve büyükbabasının, aile dışında Alvarlı Muhammed Lütfi Efendi’nin derin tesirleri altında oluştu. Bu şuuraltını besleyen ve bilâhare Gülen’in şahsiyetinin en belirgin vasıfları olarak gelişecek üç unsur bilhassa öne çıktı. Bun-

lardan birincisi, bütün ailede görülen çok derin ve kalbî dinî bağlılık ve yaşayış; ikincisi, Peygamber ve Sahâbe sevgisi başta olmak üzere, aile içinde ve bütün varlığa karşı duyulan derin bir sevgi ve alâka; üçüncüsü ise, gerek ailenin fakirliğinden, gerekse özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında ve daha sonra çektiği çileler ve maruz kaldığı mağduriyetlerden ve Gülen'in çocukluğunda bir saat arayla büyük baba ile büyük annenin, ayrıca birkaç kardeşin ve Muhammed Lütfi Efendi'nin vefatlarından kaynaklanan, daha sonra ise, İslâm'ın garipliği, Müslümanların ve Türk insanının son asırlarda üst üste uğradığı felâketler ve daha başka acılarla beslenen çile, ızdırap ve gözyaşıdır.

ALLAH'A KULLUKTA ÖLÇÜ: KENDİNİ VARLIKLAR İÇİNDE EN HAKİR GÖRME

Fethullah Gülen için Allah'a kulluk, her şeyin önünde gelir. Bu kulluğun son ve son olduğu için de en mükemmel nizamnamesi İslâm'dır; dolayısıyla o, şüphesiz İslâm'ın üzerine titrer. Çok küçük yaşta Kur'ân-ı Kerim'i okumayı öğrenip, onu ilk defa hatmetmesine ve o günden bu yana belki tek bir namazı kazaya kalmamış bulunmasına, geceleri de hiçbir zaman teheccüd namazından mahrum olmamasına rağmen o, Allah'a gerektiği gibi kulluk vazifesini asla yapamadığına inanır. Kişide Allah marifetinin artmasına paralel, kendini insanların en küçüğü, en günahkârı olarak görme duygusu da artar. Nitekim Fethullah Gülen de, kendisini bütün insanların en hakiri, varlık içinde en günahkârı olarak görür.

PEYGAMBER VE SAHABE SEVGİSİ

Fethullah Gülen'de Allah marifet ve aşkı, O'nun karşısında kendini bütün yaratıkların en günahkârı olarak görmenin yanısıra, Peygamber ve sonra Sahabe sevgisi, onun şahsiyet ve karakterinin en önemli özelliğidir. Tam bir Peygamber ve

Sahâbe âşıkı olan Fethullah Gülen’in, Allah Resûlü’ne olan aşk, hasret ve yalvarışlarını da şiire döktüğü olur:

Sen’i seven her ruh uludur ya Resûlallah!
Gönlü-gözü onun doludur ya Resûlallah!
Cemâlin pertevinden zerre şevk alan billâh,
Kapının ayrılmaz kuludur ya Resûlallâh!
Beklemez bir başka iltifat Sana erenler,
Semtin iltifat buğuludur ya Resûlallâh!
Gönül gözleriyle bir kere seni görenler:
Onlar, ruhların bir koludur ya Resûlallâh!
Uçuşur ikliminde altın kanatlı kuşlar;
İklimin, kuşların yoludur ya Resûlallâh!
Cennet yamaçları gibidir orda ufuklar;
Cemâlin bu ufkun tülüdür ya Resûlallâh!
Sana ermek imanlı gönüllerin rüyası;
Seni bilmeyenler ölüdür ya Resûlallâh!
Vuslatın, bu garip kıtmîrin her dem hülyası,
Bu, benim gönlümün gülüdür ya Resûlallâh!

(Gönlümün Gülü Kırık Mızrap, 90-91)

GEÇMİŞİN HİCRANI, HÂLİN IZDIRABI, GELECEĞİN ÜMİTLERİ

Fethullah Gülen, şüphesiz eleştirilere kapalı bir insan değildir. Fakat şu da bir gerçektir ki, Gülen, niyeti ile sorgulanamaz. Sohbetinde oturmuş, az da olsa yanında kalmış olmasa da, 22 yıldır yazdığı yazılara şöyle bir bakan, aradaki bazı fasılalara rağmen 15 yaşından 50 küsur yaşına kadar verdiği vaazların bir veya ikisini dinlemiş olan biri bile, ondaki dinî hassasiyeti hemen takdir edecektir. Gülen, hayatını, Allah’a kulluk çizgisinde Allah’ın isminin yüceltilmesine, dolayısıyla, mümkün olsa ve ilâhî hikmet ve meşiet izin verse, herkesin

hidayetle şereflenmesine, yani bir manada kendini insanlara hizmete adamış bir insandır. Onun bu konudaki niyeti ve samimiyetinin üzerine tek bir zerre şüphe toprağı saçılamaz.

Kur'ân-ı Kerim, birkaç yerde Peygamber Efendimiz'i, "İnsanlar, getirdiğin bu mesaja inansınlar diye, onların peşlerinden koşturup duruyorsun; bu mesaja neden inanmazlar, nasıl inanmazlar diye peşlerinde kendini helâk edeceksin!" *(Kehf/18: 6)* şeklinde şefkatle uyarır. İşte Fethullah Gülen'i, aynı ızdırap ve sancıyı, aynı çile ve sızıyı, hiç şüphesiz bir peygamber seviyesinde olmasa da, kendi çapında duyan bir insan olarak, bu noktada tanımaya çalışmak gerekir. O, karşısındaki bir insana, "Sizin her bir gün hidayet üzerinde sebatınız için günde elli kere ölüp dirilmeye, dirilip tekrar ölmeye razıyım." diyecek derecede, insanların Allah'a giden yolu bulup, bu yolda sebat ederek ahirete göçmesi ve ebedî hayatlarını kurtarmasına kendini adamış bir insandır. Bu, Allah marifet ve aşkının onun gönlünde köpürttüğü duygular kadar, insanlar için, ya sonsuz bir mutluluk, ya da dayanılmaz azap çukurlarında geçecek ebedî hayatın önemi ve Allah'tan dolayı, O'nun yarattıklarına duyduğu sevgi sebebiyledir.

Her insan, yaratılışı gereği, önce çevresine, sonra da derece derece daha geniş çevreye, derken ülkesine ve milletine karşı öncelikli bir alâka duyar. Bu noktada denebilir ki, Gülen'in en yakın çevresi Türkiye ve Türk insanı, ikinci çevresi Türk dünyası, İslâm dünyası ve bütün insanlıktır. Bir mütefekkirimiz, "Kimin himmeti (bütün düşüncesi ve gayreti) milleti ise, o, tek başına bir millettir." der. Allah marifetini kazanmış ve İslâm'a gerçekten gönül vermiş zatlar, Gülen'in yazılarının pek çoğunda görülebileceği gibi, kendilerini değil, Allah sebebiyle O'nun yarattıklarını düşünürler. Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* hakkında, "Seni başka bir şey için değil, ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." *(Enbiyâ/21: 107)* ayetinde de ifade buyurulduğu üzere, kendilerini, Allah'ın rahmeti, Allah'a iman, Allah marifet ve aşkından do-

layı O'nun yarattıklarına adamış olan bu zatlar, Allah'ın rahmetinin tecelli merkezi, O'nun rahmetinin diğer varlıklara aksetmesinde birer ayna gibidirler. Onlar, başka bir şey için yaşamaz; kalbleri ancak Allah ve dolayısıyla O'nun yarattığı varlıkların O'na ulaşması, O'na imanla ebedî hayatlarını kurtarmaları hedefi istikametinde atar; düşünceleri bu hedef üzerinde yoğunlaşır. İşte Fethullah Gülen, şüphesiz o kendisine hiçbir makam ve misyon biçmese ve kendisini bütün varlıklardan daha aşağı da görse –ki, Ezurumlu İbrahim Hakkı hazretleri, "Kendisini bütün varlıkların dûnunda (aşağısında) görmeyene irşad vazifesi verilmez." der; çünkü onlar, omuzlarını diğer insanların ayaklarının altına koyacaklardır– bütün hayatını, varlığını bu hedefe adamış biri olarak, tabiatıyla önce Türk insanının, sonra da bütün insanlığın aynı hedefe yönelmesini arzular. O, Allah'a teslim olmuş bir Müslüman olarak, Türk Milleti'nin ve dünyasının, sonra bütün insanlığın dünyadaki gerçek kurtuluşunda da Allah'a imanı, O'nu marifet ve aşkını kazanmayı ve hayatın da, karakterin de bu temel üzerinde örgülenmesini en önemli unsur olarak görür. *(Ör: Sızıntı, Ocak 2000)*

Fethullah Gülen'in maddî-manevî bütün varlığında bu gayenin çilesi, ızdırabı apaçık görülebilir. Bu çile ve ızdırap, onun yazılarında ve sohbetlerinde hemen ilk göze çarpan husustur. Ayrıca, şanlı, fakat tali'siz bir devlet ve muhteşem bir medeniyetin çöküşünün hicranı, Türkiye'nin ve Türk insanının halâ kendine gelememiş olmasının derdi ve her şeye rağmen gelecek adına beklenen ümitler, bu çile ve ızdırabın ayrılmaz boyutlarıdır. Denebilir ki, Gülen'in hayatının her karesini, Allah'a iman, Allah marifet ve aşkı tezgâhında geçmişin hicranı, hâlin ızdırabı ve geleceğin ümitleri dokur. Bunu, düz yazıları kadar, pek çok şiirlerinde de görmek mümkündür *(Ör: Kırık Mızrap, 171-172)*

Fethullah Gülen, bir hicran, hasret, ızdırap ve ümit insanı olarak, son derece ince bir gönle sahip olmakla, gözyaşı onda

çok defa bir boşalma ameliyesidir. Bizzat kendisi gözyaşını saf şiire benzettiği için, çok rahatlıkla diyebiliriz ki, onun şiirleri de, hicran, hasret, ızdırap ve ümit damlalarından oluşan gözyaşlarıdır.

Fethullah Gülen, dert, ızdırap ve gözyaşını, ilk insandan bu yana bütün problemlerin çözümünde ve bütün peygamberlerin kullandığı en büyük anahtar olarak görür ve öyle takdim eder:

"Dertli Nebi, tufan Peygamberi, gözyaşları ile âlemi sele vermedi mi? Yaratılış esrarına ilk dokunan Mevlâ'nın Halil'i, "Hasbî, Hasbî" diyerek gözyaşlarıyla ateşi berd ü selâm (serin ve emniyetli) etmedi mi?

O incelerden ince, Hak esrarının merkezleştiği, Faraklit müjdecisi Ruhullah'ın hali hep ağlamak değil miydi?

Ve son durakta, en doğru yolun başında, büyük muammanın keşşafı, yaratılışın özü aziz Ruh, kördüğümü çözer gibi bu esrarı gözyaşlarıyla çözmedi mi? Ta ana kucağında bin niyaz ile "Ümmetî, Ümmetî..." dediği andan, ba'sü badelmevte ve ötesine kadar hep aynı şey için inlemedi mi?" *(Sızıntı, Eylül 1979)*

Fethullah Gülen'i sadece yazılarından tanıyan biri bile, onun doğduğu veya kendini bildiği andan itibaren bir şeb-i yelda, kabuslar ve bazen de "tatlı rüyalar"la dolu bitmez bir kış gecesi yaşadığına hemen hükmedecektir. Gerçi o, şiirinde uzun kış gecelerini tasvir etse de, onun hayatının romanı, sergüzeşti 'kış geceleri'dir. *(Kırık Mızrap 1-2, 167–68)*

DİĞER KARAKTER ÖZELLİKLERİ VE GÜNLÜK HAYATIYLA FETHULLAH GÜLEN

ZIT ÖZELLİKLERDEN ÖRÜLÜ DENGE KARAKTERİ

Varlıklar arasında insanın apayrı bir yeri vardır. Farklı farklı ve iç içe âlemlerden oluşan kâinatta, kâinata varlık kazandıran Allah'ın isimleri, her bir âlemde ayrı tecelli eder. Bu

dünyada bile, aynı isimler sosyal alanda, ilimler sahasında ve din sahasında ayrı ayrı tecelli halindedir. Buna, aynı gerçeğin farklı alıcılara göre farklı renk, ton ve şekillerde görünmesi olarak da bakılabilir. Kısaca, insan dahil kâinatta ne varsa her şey, her hadise, Allah'ın isimleri'nin tecellisinin neticesidir. Meselâ, bir çiçekte O'nun şekillendiren (Musavvir), renk veren (Mülevvin), güzel (Cemîl), en güzel şekilde Yaratan (Ahsenü'l-Hâlikîn) gibi isimleri, her bir çiçeğin kapasitesine ve özelliklerine göre tecelli halindedir. İnsanda ise, denebilir ki, Allah'ın bütün isimleri tecelli eder. Birbirine zıt eserleriyle âhenktar şekilde bir bütünlük oluşturan bu isimlerdir ki, insanda farklı ve birbirine zıt fakat birbirini bütünleyen sıfat, kabiliyet ve tezahürlerin de kaynağını teşkil eder. Cenab-ı Allah'ta sonsuz merhamet ve şefkatle sonsuzca cezalandırıcı olma ilk anda bağdaştırılamayabilir. Fakat her bir ismin kendine has tecelli yeri ve sahası, yani merhamet ve şefkat gibi, cezalandırmanın da tecelli alanı söz konusudur. Bu isimler, insana da aynı şekilde yansıdığından, insanda birbirine zıt duyguların oluşmasına sebep olurlar. İnsana düşen, bütün bu zıt duyguları yerinde ve gereken dozajda kullanmak ve ortaya zıtlardan bir âhenk dantelası çıkarmaktır.

Aynı şekilde, insanın görme, işitme, tatma, hissetme ve koklama gibi zahirî duyularının her biri, nasıl kendine has fonksiyonu var ve dolayısıyla kendine has gıdalarla tatmin istiyorsa, aynı şekilde onun iç duyu ve fakültelerinin her birinin de yine kendine özgü fonksiyonu vardır ve dolayısıyla kendine özgü doyum ister. Hepsini birden 'zihin' kavramında toplayabileceğimiz aklın, düşüncenin, hafıza, muhakeme ve öğrenmenin insan için ifade ettikleri kendilerine has mana ve ifa ettikleri kendilerine has fonksiyon, dolayısıyla yine kendilerine has cevelan zemini ve beslenme ortamı söz konusudur. Bunun gibi, insan, duyguları ve kalb, ruh gibi daha iç fakülteleri de, yine kendilerine özgü fonksiyonu gördükleri ve buna

göre beslendikleri ölçüde iç âhengini sağlayabilir ve bu şekilde iç huzuru yakalayabilir. Evet, akıl-kalb veya zihin-ruh arasındaki gerekli irtibat kurulduğu ve iç âhenk sağlandığı, ayrıca kuvvet, gadap ve şehvet gibi dışa dönük yönleri doğru istikamette kullanıldığı zaman, insan, hareketlerine 'hikmet' çerçevesinde yön verir ve dengeli bir hayat yaşar. Kısaca, insan kendi içinde adaleti, dengeyi, orta yolu bulduğu zamandır ki, başkalarıyla münasebetlerinde de âdil ve dengeli olur. Aksi halde, akıl ruh hesabına veya ruh akıl hesabına, akıl-ruh kuvvet, şehvet veya beden hesabına devreden çıkacak olursa, ortaya yarım veya çeyrek insanlar çıkar ve aynı durum tabiatıyla topluma da yansır. Bu bakımdan, komple bir insanın yetiştirilmesi, bir başka ifade ile, insanın komple bir eğitimden geçmesi, neticede insan ve toplumda denge, adalet ve huzurun sağlanması, insanın bütün duyu, duygu ve fakülteleriyle ele alınmasında yatmaktadır.

Fethullah Gülen gibi, insanlara tesir edebilen şahıslarda, ilâhi isimlerin tecellilerini alma ve yansıtma kapasitesi, normal insanların üstündedir. Bu, zihnî ve ruhî meleke veya fakültelerde böyle olduğu gibi, duygularda, öfke, arzu, şehvet gibi fakültelerde de böyledir. Meselâ Fethullah Gülen, yaratılıştan enerjik, çok hareketli, izzet sahibi, cesur ve gözüpek, nizam ve intizam taraftarı, fevkalâde hassas, ayrıca çok ciddî bir tarih şuuruna sahip ve hamasî hislerle dopdolu birisidir. Bunun yanısıra o, ailevî karakteri içinde yakınlarına oldukça bağlı, son derece hassas, her varlığa karşı sevgi dolu ve "Sonbaharda bir yaprağın dalından kopup düştüğünü görsem, kolum kopmuş kadar acı duyarım." diyecek, bir çukura düşmüş karıncayı çıkarmak için yarım saat uğraşacak, namaz esnasında ilâhî huzurla tam konsantre olduğu esnada bile bir çocuğun ağlamasını işitse içine bayılma gelecek derecede şefkatli ve merhametlidir de. Bu şefkat, merhamet, yakınlarına bağlılığı ve sevgiyle dopdolu oluşuyla, doğumuyla birlikte ta-

dıp tanıdığı mahrumiyetler, zarif ve hassas babasının maruz kaldığı dost cefaları ve göçler, çocuk ruhunu en derininden yaralayan vefatlarla birleşince, çocukluğundan itibaren bütün benliğinde, daha sonra İslâm'ın aldığı yaralar ve insanlığın dertleriyle büyüdükçe büyüyen çok derin ızdıraplar mayalamıştır. Bu tür farklı tesirler dengelenmediği takdirde, çok kez insanlarda şahsiyet kırılmalarına yol açsa da, Allah Fethullah Gülen'i, karakterindeki bütün bu yanları ve yetişmesindeki tesirleri bir denge halinde bütünleştirmeye muvaffak kılmıştır.

Kader, Fethullah Gülen'i, aynı anda dînî ilimlerin, yine aynı anda ruh terbiyesinin, ayrıca pozitif ilimler denilen fenlerin, bunların yanısıra edebiyat, tarih ve felsefenin içine çekti. Baba ocağında başlayan tahsili, Erzurum'da devam etti. Yine evinde başlayıp, Muhammed Lütfi Efendi'nin dizi dibinde devam eden manevî eğitimi, dinî tahsili gibi, ömrü boyunca hiç kesilmedi. Tahsil çağlarında tanıdığı Risale-i Nurlar da buna belli bir katkıda bulundu. Neticede, Yaratıcı'nın hamuruna koyduğu istidatları, çağa uygun bir denge içinde gelişmeğe durdu. İlkokulda başlayan modern eğitimini, bilhassa fen, felsefe, edebiyat ve tarih gibi alanlarda kendisi devam ettirdi. Bir yandan fiziğinden kimyasına, biyolojisinden astronomisine kadar, modern bilimlerin ana prensiplerine derin bir vukufiyet kazanırken, bir yandan da varoluşçu filozoflar ve Doğu ve Batı felsefesinin daha başka ana kaynaklarıyla tanıştı. Bütün bunlar, ortaya coşkun bir aşk ve derin bir marifetle birlikte, engin bir ilim, ihatalı bir mantık ve muhakeme ve aynı zamanda bir hikmet, heyecan, fakat her şeyi dengeleyebilen bir basiret ve firaset; sonra duruluk, yumuşaklık ve cömertlik, teslimiyet, ızdırap ve inleme, iffet ve takva, şefkat, merhamet ve hoşgörü ve bütün bunlara karşılık sınırsız bir hamaset, ümit, ideal ve ölçülü bir disiplinle birlikte, derin bir sabır timsalini, kamuoyunun Fethullah Hoca olarak tanıya-

cağı ve bilhassa yakından tanıyanları tarafından Hocaefendi olarak anılacak bir eğitim ve hareket insanını çıkardı.

TEVAZU, MAHVİYET VE "İNSANLARDAN BİR İNSAN OLMA"

Fethullah Gülen'in en önemli bir diğer özelliği tevazuudur. Hem yapısının, hem de aldığı terbiyenin bir neticesi olarak düşünebileceğimiz bu tevazu, onun şahsiyetinin en bariz vasıflarındandır. Liderlik, önde olmak gibi dünyevî sevdalardan fersah fersah uzak bu "derviş profili", Fethullah Gülen'de kendini unutma veya çok kullandığı tabirle, "sıfırlama" şeklinde ortaya çıkar.

Fethullah Gülen, "Bu dünyayı yıkıp, yerine cennet gibi bir dünya getirip kursanız, çekilip bir ağacın dibinde oturacak ve 'bunları yapan ben değilim' düşüncesi içinde, insanlık adına yapıp ettiklerinizi bir kenara koyarak, 'bütün bunlar, Allah'ın yardımı ve güzel insanların himmeti ile olan şeyler' diye düşüneceksiniz." ikazında bulunur. "Kendimi hiç bir zaman itibarın hiç bir şekline lâyık görmedim." diyen Fethullah Gülen, elini öpmek isteyenlere izin vermez; kendisine gösterilen saygı ve itibardan olabildiğince rahatsız olur. İnsanların, karşısında tabiî olmalarını arzu eder; sunilikten, olduğundan başka görünme tavırlarından, kalbde olmayanı dille söylemekten nefret eder. Yüksek, kibar ve ölçülü tavır ve davranışlardan her zaman hoşlansa da, bunlar, bir insanın artık tabiatı haline gelmişse hoşlanır. Buna karşılık, kaba fakat samimi söz ve tavırlardan da incinmez. Kendisine bir başarı veya hizmet isnadından, bir toplulukta öne çıkarılmaktan büyük rahatsızlık duyar ve kendinden önceki büyük insanların vefalı bir tâbisi olarak kalmayı her zaman tercih eder. "İnsanlardan bir insan" olmak, öyle kalmak, onu en çok memnun edecek hususlardandır. Bu bakımdan, zaman zaman, "Estetik ameliyatla yüzün ve şeklin değiştirilmesine dinimiz müsaade etse, tanınmamak için bunu yaparım." der.

SOHBETİ, ÜSLUBU VE MUHATAPLARIYLA MÜNASEBETİ

Fethullah Gülen, yanlışlara karşı olabildiğince duyarlı, doğruların en küçüğünü bile takdir eden hassas yapısıyla, insanlarla zihin ve gönül alışverişinde bulunmayı sever. Mütevazı ve mahcup yapısına paralel olarak, genellikle kendisine soru sorulmadıkça konuşmaz. Bunun bir başka sebebi, alıcı olmayan, merak etmeyen, zihnî, tefekkürî derdi bulunmayan insanlara herhalde bir şey anlatılamayacağı veya anlatmanın gereksizliği de olabilir. Gerek sorulan sorulara cevap verirken, gerekse bir konuda konuşur veya hatırlatmada bulunurken, malûmat satma, kendini peyleme gibi duygulardan nefret ettiği gibi, kendisi de, sorunun aydınlığa kavuşması kadar, irşadı esas ve dolayısıyla muhatabı dikkate alır. Yani, gerek soruyu soran, gerekse dinleyici konumunda bulunan diğer insanlar, sorunun aydınlatılmış olması kadar, cevaptan istifade etmeli ve onunla bir meselelerini çözmüş olmalı, ayrıca bu cevap, onların kalb hayatında bir tesir icra etmelidir. Bu bakımdan, cevap, bazen sorulan sorunun tam karşılığı olarak değil de, soruyu soranın ve diğer muhatapların en çok istifade edeceği şekilde gelebilir. Bunun yanısıra, Fethullah Gülen, çok defa bir sorudan hareketle muhataplara söylemek istediği bazı şeyleri söyler; bunlar, o soruyla doğrudan alâkalı olmayabilir; fakat cevapla bir mesaj verilmekte, bir hatırlatma yapılmakta, bir uyarıda bulunulmakta veya bir başka mesele çözülmektedir.

Fethullah Gülen, insanlarda gördüğü hataları hatırlatmak ve düzeltmek için daha çok ortaya konuşur ve bundan herkesin nasibini almasını arzular. Kişilerin hatalarını yüzlerine vurmaz. Fakat hatasının yüzüne söylenmesinden memnun olacak, en azından rahatsız olmayacak insanlara, bunları usulünce söyleyebilir. Çok defa da, bu tür insanları, kendi ifadesiyle, "yazı tahtası" gibi kullanır; yani, sanki hatayı onlar yapmış gibi onları ikaz eder, fakat muhatabı başkadır. O mu-

hatabın da, bu şekilde dersini almasını bekler. Daha önce de arz edildiği gibi, Gülen, bilhassa konuşmalarında telmih, istiare, kinaye, tevriye gibi sanatları çokça kullanır ve bu şekilde, hem söze farklı ve birden fazla manayı, hem de fonksiyonu aynı anda yüklemiş olur. Dolayısıyla onun üslubunu anlamayan veya kendisini ilk dinleyenlerin iltifat zannedecekleri bir sözle ikazda bulunurken, ikaz zannedecekleri bir sözle de iltifatta bulunuyor olabilir. Bunlar bilinmez ve anlaşılmazsa, sözleri zaman zaman dinleyiciler tarafından farklı yorumlanabilir. Bu konuda yanlıştan kaçınmak için onun düşünce yapısını, bakış açısını, üslûbunu ve dilini en azından belli ölçülerde kavramış olmak gerekir.

Fethullah Gülen, konuşurken zaman zaman konuya uygun fıkralar da anlatır; zaman zaman lâtife yaptığı da olur. Fakat kimse ile lâubali olmaz.

Fethullah Gülen, iyi niyet ve samimiyetle söylenmiş her sözü dinler; bir söz veya hareketten hoşlandığında ya dudaklarında, ya da yüzünde bir tebessüm belirir; duruma göre bazen de bir iltifatla mukabelede bulunur. Hoşlanmadığı söz karşısında, eğer bu sözde bilhassa yapmacıklık, riya ve kendini gösterme arzusu, ifade edilen fikir veya teklifte garaz varsa, bu defa yüzünde sanki bulutlanma olur.

ARKADAŞLARINA, EŞYAYA VE HATIRALARA KARŞI VEFASI

Fethullah Gülen, gerek arkadaşlarına, gerekse kullandığı eşyaya, kısa süreli bile olsa kaldığı yere, kısaca kendisiyle teması olan her şeye karşı vefalıdır. "Bir zaman bir yolculuk esnasında bir ağacın altında bir mola vermiş olsak, mola verdiğimiz aynı arkadaşlarla birlikte oradan yıllar sonra bile geçsek ve bu arkadaşlar, 'burada bir zaman mola vermiştik' diye hatırlamasalar gönül korum." der. Bunun gibi, bir zaman kaldığı bir yerin dekorunun bile değişmesini arzu etmez; oranın aynen korunmasını arzular. Gülen, birisinin kalbini kırdığını hissetse veya bir başka sebeple

birisinin kalbinin kırıldığını anlasa, bunu kendine has ve her bir kişiye karşı nasıl yapmak gerekiyorsa o şekilde tamire çalışır.

CÖMERTLİĞİ VE HEDİYELEŞMESİ

Fethullah Gülen, oldukça cömerttir. "Ben, aile ve çevre itibariyle hep cömertlik adına kahramanlıkların sergilendiği bir zeminde yetiştim. Öyle ki, hayatımda âdeta hiç cimri tanımadım. Bir şeyi alıp saklayan insan olmadığım için de, verme deyince tir tir titreyen kimseleri veya mal biriktirip de infak etmeme gibi ruh haletinin ne olduğunu hiç anlayamadım. Cömertlik öyle bir haslettir ki, insan fasık dahi olsa, onun vesilesiyle Cennet'e girebilir. Cennet'e girmek için, Cennet yolunda olmak gerekir. İnsanı ona götürecek yollardan biri de cömertliktir" *(Fasıldan Fasıla, 3: 47–8)* diyen Gülen'in, denebilir ki bir, en fazla iki takımdan fazla elbisesi olmaz. Fazla elbise, gömlek, çorap, kazak, pardesü gibi giyeceklerini hemen hediye eder. Bunun dışında, bir insanda beğendiği bir hâl, Allah yolunda hizmet adına ihlâs ve samimiyet temelinde bir başarı, duygu ve düşüncede bir iç açıcılık görse, o zaman da bunu farklı hediyelerle ödüllendirir. Gözlemlerim kadarıyla, verdiği her bir hediyenin ayrı bir manası vardır. Gülen, hediye verdiği gibi hediye de kabul eder; verilen hediyeleri ise çok defa karşılıksız bırakmaz. Bunun gibi, kendisine gelen çok sayıdaki mektupları da cevapsız bırakmamaya çalışır.

OKUMASI VE EDEBİYATLA MÜNASEBETİ

Gülen, çok okuyan bir insandır. Ruhunun altedilmez görünen dertler ve ızdıraplarla çok dövülmediği zamanlarda günde ortalama 150-200 sayfa okur. Çocukluğunda Siyer, yani Peygamber Efendimiz'in hayatı ve Sahabe menkıbeleriyle başlayan okuma hayatı, sonraki yıllarda ilmî, fikrî, felsefî kitaplarla devam etmiş, bu arada Doğu klasiklerininin yanısıra, askerde bir komutanının tavsiyesi üzerine, hemen hemen önemli bütün Batı klasiklerini de okumuştur. O, Mevlâna,

Sâdî, Hâfız, Molla Câmî, Firdevsî, Enverî gibi Doğu klasiklerinin üstadlarını nasıl okumuş ve tanıyorsa, Shakespeare'i, Balzac'ı, Voltaire'i, Rousseau'yu, Kant'ı, Zola'yı, Geothe'yi, Camus'yu, Sartre'ı da öyle tanır. Bunlardan başka, Bernard Russel'i, Pushkin'i, Tolstoy'u ve daha başkalarını da bilir. Yine, sohbet ve yazılarında zaman zaman Bacon'ın Mantık'ından Russel'in Nazarî Mantık'ına, Pascal'dan Hegel'in Diyalektiğine, Dante'nin İlahî Komedyası'ndan Picasso'daki objesuje ilişkisine kadar çok değişik referanslara atıflarda bulunur. Türk edebiyatından ise, Fuzuli, Baki, Nef'î, Şeyh Galip, Leyla Hanım gibi klasik edebiyatımızın devlerinin yanısıra, Yahya Kemal, Necip Fazıl, Mehmet Akif Ersoy, Sezai Karakoç başta olmak üzere, Namık Kemal, Şinasi, Tevfik Fikret gibi bilhassa önde gelen şair ve yazarları iyi tanır. Fakat Fethullah Gülen'in ana yoğunlaşma sahası İslâmî ilimler olduğundan, daha çok Kur'ân'ın anlamı, tefsiri, belâğatı, nükteleri, hadis-i şerifler ve yorumları, Allah marifeti, kalb halleri ve İslâmî yaşantı üzerinde durur ve bu sahalarda sohbeti tercih eder. Bununla birlikte, başta edebiyat olmak üzere, musikî gibi güzel sanatlardan da hoşlandığı için bu sahalarda da sohbeti sever.

Fethullah Gülen, başka işleri mani olmadığı sürece, hemen her gün değişik ilim dallarında insanlarla mütalâada bulunur, çalışır, okur. Bir Ramazan ayında, bazı arkadaşlarıyla, İslâm hadis külliyatının en genişi olan ve 46.000'den fazla hadis ihtiva eden Müttaki'l-Hindî'nin 16 ciltlik Kenzü'l-Ummâl'ini baştan sona mütalâa etmişlerdi. Bunun gibi, aynı yoğunlukta olmasa da, İslâm fıkhı, tefsir, tasavvuf ve belâğat külliyatının bazı önemli eserlerini de, bazılarını birkaç defa olmak üzere okumuş ve müzakere etmişlerdir.

GİYİMİ, HAREKETLERİ, YEMESİ, HASTALIKLARI VE GÜNLÜK HAYATI

Fethullah Gülen, zevk-i selim sahibi bir insan olarak temiz, düzgün ve güzel giyinir. Hemen her giydiğinin kendisine

son derece yakıştığı görülür. Talebelik yıllarında iken de ütüsüz pantolon giymediğini, ütü bulamadığı zaman, akşam yatarken pantolonunu yatağının altına koyduğunu anlatır. Temiz ve düzgün giyindiği gibi, yüzünde hiçbir zaman dikkat çekici uzunlukta sakal bulunmaz; traşına önem verir. Bilhassa yürüyüşü kendine hastır. Dik yürür; adımlarını geniş ve uzun atar; kollarını tam aşağıda, fakat sağlam tutar ve fazla sallamaz. Hareketli, heyecanlı yapısı ve bilhassa her türlü problemi hemen çözmede gösterdiği hassasiyetten dolayı, kalb rahatsızlığının şimdiki seviyede olmadığı birkaç yıl öncesine kadar bazen merdivenleri ikişer-üçer çıktığı olurdu. Sağlığının elverdiği günlerde, merdivenleri birer birer çıkmaya tahammülü olmadığını söyler.

Fethullah Gülen, az yer; fakat şeker rahatsızlığından dolayı ara öğün alma mecburiyeti hisseder; fakat bu öğünde de yediği son derece azdır. Gülen, kendisinin de söylediği ve tanıyanlarının da ifade ettiği üzere, gençlik günlerinden beri çok fazla ilaç kullanmaktadır. Denebilir ki, hemen bütün hastalıklar vücudunda yerleşmiş, her biri belli bir süre konuk kaldıktan sonra gitmiş, yerlerine başkaları gelmiştir. Gençliğinde, el, yüz ve ayakları dahil bütün vücudunda yara tipi rahatsızlıklar meydana gelmiş, çok acı veren bu rahatsızlıkları Gülen, 15 yıla yakın bir süre çekmiştir.

Fethullah Gülen, askerde iken siroza dönüşen ciddî bir sarılık geçirmiş, sindirim rahatsızlıkları, hayatının hiçbir döneminde eksik olmamış, yine bir dönem, sağ bacağı tahammül edilmez derecede, doktorun kesilmesi gerekir dediği ölçüde ağrılar yapmıştır.

Gülen, şeker rahatsızlığını 12 Eylül sürecinde hissediyor. Kalb rahatsızlıkları da aynı dönemde ortaya çıkıyor. Şu son dönemde, bu rahatsızlıklarının bir komplikasyonu olarak zaman zaman kollarında ağrılar, parmak mafsallarında şişme

oluyor. Bu sebeple, parmaklarını tam olarak bükemedikleri için, ellerini kullanmada ızdırap çekiyorlar.

Fethullah Gülen'in bir diğer tipik ve kronik rahatsızlığı, çok fazla terlemesidir. 4 rekatlık bir namaz, yatağını düzeltme, hafif bir hareket, onun ter içinde kalmasına yeter. Bilhassa çok ağır geçen grip rahatsızlıklarında, çok fazla ter atar. Bir gecede –ki, onun belki ancak yarım saatinde uyuyabildiği uyku süresi ancak 2 saat kadardır– defalarca atlet değiştirdiği olur. Yine çok tipik bir vakıa olarak, vücudunun üst yanı böylesine terlerken, alt tarafı da alabildiğine üşür. Ayaklarına, cereyanla ısıtılan çoraplardan giydiği, üzerine battaniye sardığı ve bu şekilde yatağa girdiği halde, bir türlü ısınamadığını söyler.

Fethullah Gülen, şeker, tansiyon ve kalb rahatsızlıklarının arttığı son zamanlara kadar, kendi yemek ve çamaşırı gibi, misafirlerine yemeği de elleriyle yapardı. Çocukluğunda ev işlerinde, süt sağmaya varıncaya kadar annesine yardım etmekten ve daha sonra yalnız kalmak, İzmir'de ilk yıllarında Kestanepazarı Kur'ân Kursu'nda hem öğretmen, hem belletici olarak çalışmak gibi hayatının belli hususiyetlerinden gelen bir maharetle çok güzel yemekler yapar. Patatesten 10 çeşit yemek yaptığını söyler.

Fethullah Gülen, çoğu geceler hemen hemen hiç uyuyamaz. Bilhassa bu yalnızlık anlarında, gönül verdiği ve varlığını adadığı gayesi yolunda karşısına çıkan problemler, ülkesinin ve insanlığın dertleri, başka insanlardan kendisine ulaştırılan hususi meseleler, bazılarında görüp hissettiği ama onlardan beklemediği ve İslâm'a, Allah'la münasebete yakıştıramadığı söz, tavır ve davranışlar, onu gecelerde daha çok rahatsız eder. Bir de, yukarıda ifade edildiği gibi, sürekli terlemesine yol açan hastalıkları, onu bilhassa geceleri hiç yalnız ve rahat bırakmaz. Bütün bunlara rağmen, sabrı ve tahammülü hayret verici derecededir. Sabah namazından sonra ba-

zen istirahate çekilse de, bazen kitap okur, konu müzakere eder ve bu şekilde öğleye kadar istirahat etmediği olur.

Fethullah Gülen, bu çağın, insanlar arasında da, kendi başına da derin bir yalnızlık ve sükût içinde kendi kaderini yaşayan garibidir. Hakkında, benim için objektif ama başkalarına subjektif gelecek ve yanlış anlamalara yol açabilecek gözlemlerimi kendimde tutarak, bu bahsi de burada kapamamız gerekiyor.

EK

FETHULLAH GÜLEN'İN YILLARA YAYILAN HAYATI

· Fethullah Gülen, resmî nüfus kaydına göre 27 Nisan 1941'de, Erzurum ili, Hasankale (Pasinler) ilçesi, Korucuk köyünde dünyaya geldi.

· 1949 yılında ailesinin Alvar köyüne taşınmasıyla ilkokulu bırakmak zorunda kaldı ve daha sonra dışarıdan tamamladı.

· 1951 yılında hafızlığını bitirdi.

· 1952 yılında, Alvar ile Hasankale arasındaki 7 km'lik yolu her gün yaya kat ederek, Hacı Sıtkı Efendi'den tecvit (usul ve kaideleriyle Kur'ân okuma) dersleri aldı.

· 1954 yılında babaannesi Munise hanım ve büyükbabası Şamil ağa birer saat arayla vefat etti. Fethullah Gülen, aynı yıl Muhammed Lütfi Efendi'nin oğlu Sadi Efendi'den Arapça okudu.

· 1956 yılında Muhammed Lütfi Efendi vefat etti.

· 1957 yılında Amasya, Tokat ve Sivas taraflarında vaazlar verdi.

· 1958 yılında Edirne Üç Şerefeli Camii'nde imamlığa başladı.

· 10 Kasım 1961 günü Ankara Mamak'ta askerlik görevine başladı. Acemi eğitim dönemini burada tamamladıktan sonra İskenderun'a geçti. Burada hastalandı ve hava değişimiyle, 4 yıl önce ayrıldığı Erzurum'a döndü.

· 1963 yılında askerliğini tamamladı. Aynı yıl Erzurum'da konferans verdi.

· 4 Temmuz 1964 günü Edirne'de yeniden göreve başladı.

· 31 Temmuz 1965'te Kırklareli merkez vaizliğine tayin edildi.

· 11 Mart 1966 günü İzmir merkez vaizliğine tayin edildi. Bundan ayrı olarak, Kestanepazarı Derneği Kur'ân kursunda gönüllü öğreticilik ve belletmenlik yapmaya da başladı.

· 1968 yılında Diyanet görevlisi olarak hacca gitti.

· 1969 yılında kahvehane sohbetlerine başladı ve Ege Bölgesi'nin çeşitli il ve ilçelerinde vaazlar verdi.

· 1971 yılında Kestanepazarı Kur'ân Kursu'ndaki görevinden ayrıldı. 12 Mart Muhtırası'nın ardından 3 Mayıs günü tutuklandı. 6 ayı aşkın bir süre tutuklu kaldıktan sonra 9 Kasım günü tahliye edildi.

· 23 Şubat 1972'de Edremit merkez vaizliğine tayin edildi. Burada 2 yıl görev yaptı.

· 29 Haziran 1974'te Manisa merkez vaizliğine tayin edildi.

· 20 Eylül 1974 günü, babası Ramiz efendi vefat etti.

· 1975 yılında Kur'ân ve İlim, Darwinizm, Altın Nesil, İçtimaî Adalet ve Nübüvvet isimli konferanslar serisine başladı ve 1976 yılında da devam eden bu konferanslar münasebetiyle İzmir dışında Ankara, Çorum, Erzurum, Malatya, Diyarbakır, Konya, Antalya, Aydın gibi illeri ziyaret etti.

· 28 Eylül 1976'da İzmir Bornova'ya tayin edildi.

· 1977 yılında görevli olarak Almanya'ya gitti ve burada çeşitli yerlerde konuşmalar yaptı.

· 1979 yılında aylık Sızıntı dergisinde yazılar yazmaya başladı.

· 12 Eylül 1980 askerî müdahalesinin ardından görevini fiili olarak sürdürme imkânı bulamadı.

· 25 Kasım 1980'de Çanakkale merkez vaizliğine tayin edildi ise de, rahatsızlığı yüzünden görevine başlayamadı.

· 20 Mart 1981 tarihinde vaizlik görevinden istifa etti.

· 14 Ocak 1986 günü, hakkında arama emri olduğu gerekçesiyle Burdur'da yakalandı. Uzun bir sorgulamadan sonra İzmir'e getirildi. Arama emrinin İzmir'le de bir alâkası olmadığı anlaşılınca serbest bırakıldı.

· Aynı yıl hacca gitti. Diyarbakır'da Mehmet Özyurt davasıyla irtibatlandırılarak hakkında tahdit konuldu. Dostlarının Medine'de ikameti için yaptıkları ısrarlı teklifleri reddetti. Her halükârda, yakalanıp teslim olmaksızın Türkiye'ye gelip suçsuzluğunu ortaya koymak maksadıyla, Suriye üzerinden ve binbir çile ve zahmetle sınırdan geçerek Kilis'e ulaştı. Buradan İzmir'e geçti ve Sıkıyönetim komutanlığına teslim oldu. Suçsuz bulunarak, serbest bırakıldı.

· 1989 yılında, Üsküdar Valide Sultan Camii'nde Cuma günleri tam 1 yıl (52 hafta) süreyle vaaz verdi ve bu vaazlarında bütün yönleriyle Peygamber Efendimiz'i ve O'nun sünnetini anlattı. Bu vaazlar, daha sonra Sonsuz Nur adıyla 3 cilt halinde kitaplaştırıldı.

· 1990-1992 yıllarında İstanbul, İzmir ve birer defa da Ankara ve Erzurum'da olmak üzere, daha çok ayda bir Pazar günleri fahrî olarak vaaz etti.

· 29.06.1994 günü, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın Polat Renaissance Otel'de gerçekleştirdiği açılış toplantısına katıldı ve pek çok gazeteci, yazar, sanatçı, bilim, siyaset ve işadamının katıldığı bu toplantıda yaptığı konuşma dikkatleri bir-

den üzerine çekti. Bu açılış ve Gülen'in konuşması, medyada çok geniş ve tamamen müspet değerlendirmelerle yer aldı.

· 1994 yılı Aralık ayı başında Başbakan Tansu Çiller'le bir araya geldi. Görüşme, medyada büyük yankı uyandırdı. Takip eden yıllarda yine Çiller'le ve ayrıca Bülent Ecevit, Mesut Yılmaz, CHP Genel Başkanı olduğu dönemde Hikmet Çetin ile görüşmeleri oldu.

· 1995 yılı Ocak ayında, Hürriyet ve Sabah gazetelerinde ilk dizi röportajları yayınlandı.

· 1995, 1996, 1997 ve 1998 yıllarında Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın düzenlediği Ramazan'da iftar yemekleri, Mutlu Yarınlar İçin El Ele gibi faaliyetlere ve Hoşgörü, Uzlaşmaya Teşvik Ödülleri gibi ödül törenlerine ve bayramlaşma merasimlerine katıldı.

· Aynı yıllar içinde, hem dinler mensupları arasında diyalog faaliyetleri hem de karşılıklı insanî dostluk ziyaretleri çerçevesinde defalarca, Türkiye Katolik Cemaatleri Ruhani Reisler Kurulu Başkanı Monsenyör Georges Marovitch, Vatikan Ankara Büyükelçisi Pier Luigi Celata, İstanbul Fener-Rum Patriği Bartholomeos, Ermeni Cemaati lideri müteveffa Karakin ve şu andaki lideri Mesrof Mutafyan, Süryani Katolik Cemaati Patrik Vekili Episkopos Yusuf Sağ, Süryani Kadim Metropoliti Yusuf Çetin ve Huriepiskopos Samuel Akdemir, Musevi Cemaati Yöneticileri ve İstanbul Hahambaşısı David Aseo ile zaman zaman bir araya geldi.

· 11 Haziran–30 Eylül 1997 tarihleri arasında ABD'de bulunduğu sırada New York Roma Katolik Arşidükü ve New York Başpiskoposu Kardinal John O'Connor ve yardımcısı Alex ile, ayrıca Musevilere ait Anti-Defamation League'in o zamanki lideri Leon Levy ve arkadaşları Amerika Katolik Üniversitesi Doğu Hıristiyanlığı Araştırmaları Bölümü Başkanı Prof. Dr. Sidney Griffith ile görüştü.

· 09.02.1998 tarihinde Vatikan'da Papa John Paul II ile tarihî bir görüşme yaptı; burada ayrıca, Kardinal Arenzi ve Kardinaller Meclisi'ne nezaket ziyaretinde bulundu. Bu ziyaret, medyada uzun bir süre gündemde kalarak, haber ve yorumlara konu oldu.

· 19.02.1998 günü Dünya Kiliseler Birliği yöneticileri ve aynı tarihlerde, Anti-Defamation League eski başkanı Leon Levy, birkaç arkadaşıyla birlikte kendisini İstanbul'da ziyaret ettiler.

· 25 Şubat 1998 günü Kudüs Sefared Hahambaşısı Eliyahu Bakhsı Doron'la İstanbul Taksim'de Gazeteciler ve Yazarlar Birliği merkez binasında, 9 Mart 1998 tarihinde ise, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin organize ettiği Kültürlerarası Diyalog toplantısına katılan bilim adamları ve ruhanilerle bir araya geldi.

· Fethullah Gülen'le pek çok yerli ve yabancı gazeteci ve TV muhabiri röportajlarda bulundu:

· Sabah Gazetesi'nden Nuriye Akman'ın röportajı, 23-30.01.1995 tarihlerinde Sabah'ta,

· Hürriyet Gazetesi'nden Ertuğrul Özkök'ün röportajı, 23-30.01.1995 tarihlerinde Hürriyet'te,

· Zaman Gazetesi'nden Eyüp Can'ın röportajı , Ağustos 1995 tarihinde Zaman'da,

· Cumhuriyet Gazetesi'nden Oral Çalışlar'ın röportajı, 20-26 Ağustos 1995'te Cumhuriyet'te,

· Sabah Gazetesi'nden Hulusi Turgut'un röportajı, 13-31 Ocak 1997 tarihinde Sabah'ta yayınlandı.

Nevval Sevindi ve Eyüp Can, yapmış oldukları röportajları kitaplaştırmışlardır. Sevindi'nin kitabı Sabah Gazetesi yayınlarınca, Can'ın kitabı ise Milliyet Gazetesi Yayınlarınca kitap haline getirilmiş ve her iki kitap da 100.000 civarında

satmıştır. Nevval Sevindi, röportajını 2002 yılında tekrar yayınlamıştır.

· Bunlardan ayrı olarak, Amerika'da öğretim üyesi olarak bulunan Hakan Yavuz'un Fethullah Gülen ile yaptığı röportaj Milliyet Gazetesi'nin Entelektüel bakış köşesinde 3 gün süreyle yayınlandı.

· Ayrıca Yasemin Çongar'ın ABD'de gerçekleştirdiği röportaj 1997 Ağustos ayı içinde Milliyet'te;

· Aynı gazeteden Özcan Ünlü'nün röportajı da yine aynı gazetede Mart 1998 içinde geniş olarak yayınlandı.

· Kendisiyle en son 2005 yılı içinde ABD'de Zaman'dan Nuriye Akman ve Milliyet'ten Mehmet Gündem dizi röportaj yaptı.

· 03.07.1995 akşamı Reha Muhtar ile devletin resmi kanalı TRT 1'de,

· 29.03.1997 akşamı Samanyolu TV'de Prof. Dr. Mim Kemal Öke ve Osman Özsoy ile,

· 15.04.1997 akşamı, Kanal D Televizyonunda Yalçın Doğan ile,

· 27.02.1998 tarihinde NTV'de Cengiz Çandar ve Taha Akyol ile canlı röportaj yaparken,

· SHOW TV adına 32. gün ekibinden Mehmet Ali Birand ve Rıdvan Akar, 1998 başlarında gerçekleştirdikleri röportajları birer hafta aralıkla iki program halinde yayınladılar ve ayrıca CD Rom halinde piyasaya arzettiler.

· Pek çok yabancı gazeteci ve televizyon ekibi de Fethullah Gülen'le röportajlar yapıp, bunları kendi gazete ve televizyonlarında geniş olarak yayınladılar. Wall Street Journal gazetesi bölge muhabirinin yaptığı röportaj, bu gazetenin Avrupa baskısında tam sayfa yer aldı. Ayrıca, Avusturyalı gazeteci, Vatikan radyosunda programcı Heinz Gstrein, Yunanis-

tan'da yayınlanan Eleftheropitia gazetesinden Simeon Soltaridis, Arnavutluk'ta yayınlanan Rilindja Demokratika gazetesinden Edi Polko ve Albania gazetesinden Enver Bytci, Rilindjia Kosova gazetesinden Mehmed Giata ve bunlardan ayrı olarak, Bulgaristan, Ukrayna, Azerbaycan, Özbekistan, Gürcistan, Rusya, Kazakistan'dan resmî ve özel televizyon kanalları ve gazetelerinden bazıları da röportajlar yapıp, bunları yayınladılar. Ayrıca, Time adına bölge muhabiri James Wilde ve Le Monde adına Nicole Pope, Fethullah Gülen'le görüştüler.

FETHULLAH GÜLEN VE KAMUOYU

Fethullah Gülen hakkında toplumun hemen her kesiminin görüş ve düşünceleri medyaya yansıdı. Uçlarda yer alan marjinal bir kesim, zaman zaman asılsız suçlamalarda bulundu ise de, bu görüş ve düşüncelerin çok büyük çoğunluğu daima ve kesinlikle olumlu oldu:

· Siyasetçilerden, Cumhurbaşkanı sayın Süleyman Demirel başta olmak üzere, başbakanlık yapmış bulunan DYP genel başkanı sayın Tansu Çiller, yine önceki başbakanlardan ve ANAP genel başkanı sayın Mesut Yılmaz, Türk siyasetinin en meşhur ve tecrübeli isimlerinden Demokratik Sol Parti eski genel başkanı sayın Bülent Ecevit, CHP genel başkanı sayın Deniz Baykal ve daha önceki genel başkanı sayın Hikmet Çetin, Demokratik Türkiye Partisi eski genel başkanı sayın Hüsamettin Cindoruk, Milliyetçi Hareket Partisi kurucusu ve ilk genel başkanı Alparslan Türkeş, şu andaki başkanı sayın Devlet Bahçeli, Büyük Birlik Partisi genel başkanı sayın Muhsin Yazıcıoğlu, daima Gülen hakkında iyi düşüncelerini her fırsatta dile getirdiler. Ayrıca her partiden çok sayıda bakan ve milletvekili de, değişik münasebetlerle Gülen hakkında desteklerini ifade ettiler.

· Prof. Dr. Toktamış Ateş, Prof. Dr. Nur Vergin, Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay, Prof. Dr. Nilüfer Göle, Prof. Dr. Şerif Mardin, Prof. Dr. Ümit Meriç Yazan, Prof. Dr. Halil İnalcık, Prof. Dr. İhsan Doğramacı, Prof. Dr. Mehmet Aydın, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Prof. Dr. Mehmet Altan, Prof. Dr. Sabahattin Zaim, Prof. Dr. Niyazi Öktem, Prof. Dr. Suat Yıldırım, Prof. Dr. Kemal Karpat, Prof. Dr. Ahmet Yüksel Özemre, Prof. Dr. Zeki Kuşoğlu, Prof. Dr. Mehmet Saray, Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk, Prof. Dr. İzzettin Doğan, Doç. Dr. Büşra Ersanlı, Doç. Dr. Ali Bayramoğlu, Doç. Dr. Ahmet Turan Alkan ve daha onlarca bilim adamı, Fethullah Gülen hakkında yazılı ve sözlü olarak sürekli takdirkâr düşüncelerini dile getirdiler ve kendisiyle çeşitli vesilelerle bir araya geldiler.

· Ordu mensuplarından, muvazzaf iken, Kara Kuvvetleri Komutanı orgeneral Hikmet Bayar, emekli kuvvet veya ordu, kolordu vb. komutanlarından Kenan Evren, Halis Burhan, Vural Beyazıt, eski MİT başkanı Fuat Doğu, Orhan Ateş ve daha pek çok general, albay ve daha başka rütbelerde subaylar, ya Fethullah Gülen ile husûsî dostluk kurdular, ya Gülen hakkında olumlu düşüncelerini dile getirdiler veya kendisiyle mektup veya tebrik teatisinde bulundular.

· Sanatçılardan çok sayıda kimse, meselâ, meşhur film yıldızları Cüneyt Arkın, Hülya Koçyiğit, Perihan Savaş, Bulut Aras, Fatma Belgen, Tanju Gürsu; ses sanatçılarından Selda Alkor, Necla Akben, Emel Sayın, Ali Rıza Binboğa, İzzet Altınmeşe, Prof. Dr. Alâeddin Yavaşça, Yıldırım Gürses, Barış Manço, Cem Karaca, film yapımcılarından Halit Refiğ, Lütfi Akat; sanat eleştirmenleri Ayşe Şasa, Atilla Dorsay...

· İşadamlarından Aydın Bolak, Ahmet Çalık, Cengiz Kaptanoğlu, Şadan Kalkavan, İhsan Kalkavan, Atasay Kamer, Cihan Kamer, Engin Elginkan, Sema Cıngıllıoğlu, Sakıp Sabancı, Aydın Doğan, Üzeyir Garih, İshak Alaton, Rahmi Koç, Fuat Miras ve daha pek çok isim;

· Spor dünyasından, Fenerbahçe kulübü eski başkanı ve iş adamı Ali Şen, Galatasaray kulübünün eski ve yeni futbol şubesi sorumluları, işadamı Adnan Polat ve Ergun Gürsoy, Galatasaray ve Beşiktaş gibi kulüplerden pek çok futbolcu, basketbolcu...

· Medyadan çok sayıda isim: Taha Akyol, Yalçın Doğan, Derya Sazak, Şeref Oğuz, Doç. Dr. Şahin Alpay, Ertuğrul Özkök, Oktay Ekşi, Bekir Coşkun, merhum Yavuz Gökmen, Hadi Uluengin, Cengiz Çandar, Zeynep Göğüş, Güngör Mengi, Yavuz Donat, Nuriye Akman, Zülfü Livaneli, Mehmet Barlas, Mehmet Ali Birand, Ali Bayramoğlu, Nevval Sevindi, Mehmet Altan, Ali Acar, Etyen Mahçupyan, Avni Özgürel, Nazlı Ilıcak, Mehmet Ali Ilıcak, Şakir Süter, Memduh Bayraktaroğlu, Meriç Köyatası, Ahmet Tezcan, merhum Cenk Koray, İzzet Sedes, Rıza Zelyut, merhum Prof. Dr. Ayhan Songar, merhum Ahmet Kabaklı, Ayhan Katırcıkara, Mehmet Ocaktan, Mustafa Karaalioğlu, Ali Bulaç, Süleyman Yağız, Ömer Çavuşoğlu, Vehbi Dinçcan ve daha pek çok gazeteci ve televizyon programcısı, Fethullah Gülen hakkında daima olumlu düşüncelerini dile getirdiler.

Fethullah Gülen, 1999 yılı Ocak ayı içinde ABD Mayo Clinic'ten 22 Mart 1999 günü için alınan randevu gereği, 21 Mart 1999 tarihinde Türkiye'den ayrıldı ve 22 Mart-26 Mart günleri bu klinikte muayene olup, check-up yaptırdı. Gülen, doktorlarının öyle uygun görmesiyle, o tarihten bu yana ABD'de kalmaktadır.

KAYNAKLAR

Fethullah Gülen'in Eserleri

Asrın Getirdiği Tereddütler, 1-4, Nil Yayınları, İzmir 1998.

Buhranlar Anaforunda İnsan, Nil Yayınları, İzmir 1998.

Çağ ve Nesil, Nil Yayınları, İzmir 1998.

Fasıldan Fasıla 1-3, Nil Yayınları, İzmir 1998.

Günler Baharı Soluklarken, Nil Yayınları, İzmir 1998.

Işığın Göründüğü Ufuk, Nil Yayınları, İstanbul 2001.

İ'lâ-yı Kelimetullah veya Cihad, Nil Yayınları, İzmir 1998.

İnancın Gölgesinde 1-2,Nil Yayınları, İzmir 1998.

Kalbin Zümrüt Tepeleri 1, Nil Yayınları, İzmir 1999.

Kırık Mızrap 1-2, Nil Yayınları, İzmir 2000.

Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar 1, Zaman, İstanbul 2000.

Ölçü veya Yoldaki Işıklar, Nil Yayınları, İstanbul 2003.

Prizma 1-2, Nil Yayınları, İzmir 1998.

Prizma 3, Nil yayınları, İzmir 1999.

Ruhumuzun Heykelini Dikerken, Nil Yayınları, İzmir 1998.

Sonsuz Nur 1-2, Nil Yayınları, İzmir 1998.

Yeşeren Düşünceler, Nil Yayınları, İzmir 1998.

Yitirilmiş Cennete Doğru, Nil Yayınları, İzmir 1998.

Zamanın Altın Dilimi, Nil Yayınları, İzmir 1998.

Bir Başka Açıdan İlim ve Din, Tarih Boyunca İlim ve Din (heyet) kitabına önsöz, İzmir 1998.

Birleşme Noktaları, Sulh Çizgisi (İbrahim Canan) önsöz, T.Ö.V., İzmir 1979.

"Eğitim ve Orta Asya Eğitim Hizmetleri", *Yeni Türkiye* dergisi, sayı: 15, 1997.

"Önsöz", *Bir Ah Yüceliği* (Ahmet Ersöz), 2001.

Sızıntı, Haziran 1979, Temmuz 1979, Eylül 1979, Ekim, 1979; Kasım, Aralık 1979, Mart 1980, Kasım 1980, Ocak 1981, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz 1981; Mart, Nisan, Mayıs 1982; Haziran 1982, Aralık 1982, Mart 1983, Haziran 1983, Temmuz 1983, Ağustos 1983, Temmuz 1984, Aralık 1984, Mayıs 1985, Ağustos 1985, Eylül 1985, Haziran 1986, Ocak 1987, Mart 1987, Aralık 1987, Ocak 1988, Eylül 1988, Ekim 1988, Aralık 1989, Mart 1990, Nisan, Mayıs 1990; Ağustos 1990, Ocak 1991, Ocak, Şubat 1992; Ağustos 1992, Ekim 1992, Mayıs 1993, Haziran 1993, Haziran 1994, Temmuz 1994, Ağustos 1995, Aralık 1995, Nisan 1996, Mayıs 1996, Haziran 1997, Kasım 1997, Nisan 1999, Ekim 1999, Nisan 2000, Nisan 2001,

Yeni Ümit, Nisan-Mayıs-Haziran 1991, Ocak-Şubat-Mart 1994, Temmuz-Ağustos-Eylül 1999, Nisan-Mayıs-Haziran 2000.

Yağmur, Nisan-Mayıs-Haziran 2000

Röportajlar

Akman, Nuriye, *Sabah*, 23-30.01.1995.

Özkök, Ertuğrul, *Hürriyet*, 23-30.01.1995.

Can, Eyüp, "Fethullah Gülen Hocaefendi ile Ufuk Turu", *Zaman*, Ağustos 1995.

Çalışlar, Oral, *Cumhuriyet*, 20-26.08.1995.

Turgut, Hulusi, *Sabah*, 21-31.01.1997.

Sevindi, Nevval, "Fethullah Gülen ile New York Sohbeti," *Yeni Yüzyıl*, Ağustos 1997.

Ercan, Öczan, "Kadın ve Kadın Hakları", *Milliyet*, 21.01.1998.

Diğer Eserler

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi* I-II, Tekin ve Cem Yayınevi, İstanbul.

Armstrong, Karen, 1992, *Muhammad, A Biography of the Prophet*, HarperCollins Publishers, New York, 1992.

Camcı, Selçuk-Ünal, Kudret, *Fethullah Gülen'in Sohbetlerinde ve Yazılarında Hoşgörü ve Diyalog İklimi*, Merkür Yayınları, İzmir 1998.

Can, Eyüp, *Fethullah Gülen Hocaefendi ile Ufuk Turu*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1996.

Ebu Zehra, Muhammed, *İslâm'da Fıkhî Mezhepler Tarihi*, terc. Dr. Abdülkadir Şener, Hisar Neşriyat, İstanbul 1978.

Ergün, Abdullah, *Medya Aynasında Fethullah Gülen*, Merkür Yayınları, İstanbul 1999.

Ezzati, Ebul-Fazl, *An Introduction to the History of the Spread of Islam*, News and Media Ltd. Londra 1978.

Fuller, Graham & Lesser, Ian O, *Kuşatılanlar, İslâm ve Batı'nın Jeopolitiği*, çev. Ö. Arıkan, İstanbul 1996.

Gazzalî, İmam Muhammed ibn Muhammed, *Kimya-yı Saadet*, terc. A. Faruk Meyan, Bedir Yayınevi, İstanbul 1972.

el-İsfahanî, Ragıp, *el-Müfredat fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, Beyrut.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, VI. Türk Tarih Kurumu, Ankara 1954.

Karaman, Hayrettin, *İslâm Hukuk Tarihi*, İrfan Yayınevi, İstanbul.

Koyuncu, Berrin, *Fethullah Gülen's Views on Islam and Democracy* (master tezi), Bilkent Ün. Ankara.

Matta İncili, Kitab-ı Mukaddes içinde, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1981.

al-Muttaki, Alâddin Ali, *Kenzü'l-Ummal fi Sünen el-Akvâl ve'l-Ef'al*, Beyrut, 1985.

Nursi, Bediüzzaman Said, *Sözler*, Envar Neşriyat, İstanbul.

Mektubat, Envar Neşriyat, İstanbul.

Lem'alar, Envar Neşriyat, İstanbul.

Şualar, Envar Neşriyat, İstanbul.

Mesnevî-i Nuriye¸ Envar Neşriyat, İstanbul.

İşârâtü'l-İcâz, Envar Neşriyat, İstanbul.

Münazarat, Envar Neşriyat, İstanbul.

Sünûhât, Envar Neşriyat, İstanbul.

Tarihçe-i Hayat, Envar Neşriyat, İstanbul.

Emirdağ Lâhikası, Envar Neşriyat, İstanbul.

Kastamonu Lâhikası, Envar Neşriyat, İstanbul.

Özsoy, Osman, *Fethullah Gülen İle Canlı Yayında Gündem*, İstanbul 1998.

Sevindi, Nevval, *Fethullah Gülen ile New York Sohbeti*, Sabah Yayınları, İstanbul 1997.

Sönmez, İ. Adil, *Fethullah Gülen Gerçeği*, Kaynak A.Ş. İzmir 1998.

Spengler, Oswald, *Batının Çöküşü*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1978.

Tanpınar, Ahmed Hamdi, *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, İstanbul

Toynbee, Arnold, *Medeniyet Yargılanıyor* (terc. Ufuk Uyan), Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980.

Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, MEB yayınları, 1969.

Ünal, İsmail, *Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay*, Işık Yayınları, İstanbul, 2001.

Ünal, Tahsin, *Yabancılara Göre Eski Türkler*, Bedir Yayınevi, İstanbul.

Yıldırım, Prof. Dr. Suat, "Kiliseyi İslâm ile Diyalog İstemeğe Sevkeden Sebepler", *Yeni Ümit*, sayı: 16, 17. İç Diyalog Tartışmaları Durulurken, Zaman, 11-12.04.1998.

Periyodikler, Sempozyum Tebliğleri, Alan Çalışmaları

Agai, Bekim, "Towards an Islamic ethic of education. Fethullah Gülen and the Activities of His Movement in the Field of Education", sempozyum tebliği.

Aksiyon, 14-20 02.1998; 6-12.6.1998.

Aras, Bülent, *Middle East Quarterly*, Eylül 98.

Atasoy, Yıldız, "Islamic Revivalism and the Nation-State Project: Competing Claims for Modernity,"

http://www.bsos.umd.edu/CSS97/papers/competin.html.

Demir, Cennet Engin & Balcı, Ayşe, "The Role of Turkish Schools in the Educational System and Social Transformation of Central Asian Countries: The case of Turkmenistan and Kyrgyzstan,"

http://literacyonline.org/products/ili/webdocs/carlf_dem.html)

Eickelman, Prof. Dale F. "Islam and the Languages of Modernity," *Dædalus*, Kış 2000;

"The Coming Transformation in the Muslim World," *Current History*, Ocak 2000.

Michel, Thomas, "Fethullah Gülen as Educator", (Sempozyum tebliği).

Özdalga, Elisabeth, "Following in the Footsteps of Fethullah Gülen: Three Woman Teachers Tell Their Stories", Sempozyum tebliği.

Sebil, sayı: 22, 102.

Turam, Berna, "National Loyalties and International Alliances", Sempozyum tebliği.

Yavuz, Hakan, "Cleansing Islam from the Public Sphere," *Journal of International Affairs,* Sonbahar 2000.

"Towards an Islamic Liberalism?" The Middle East Journal, Sonbahar 1999.

"Societal Search for a New Social Contract in Turkey: Fethullah Gülen, The Virtue Party and the Kurds," *SAIS Review*, Vol. 29, No. 1 (Winter 1999), pp. 114-143.

Diziler

Alpay, Şahin, “Türkiye’nin Orta Asya’da Kozu,” *Milliyet*, 31.10-04.11.1996.

Bayramoğlu, Ali, “Orta Asya’daki Türk Misyonerleri,” *Yeni Yüzyıl*, 31.10-02.11.1996.

Bayar, Atılgan, “Kolonici Dervişler”, *Hürriyet*, 01-05.11.1996.

Bulaç, Ali, “Dünyaya Yayılan Türk Okulları”, *Yeni Şafak*, 04-05.11.1996.

Turgut, Hulusi, “Fethullah Gülen ve Okullar”, *Yeni Yüzyıl*, 15.01-04.02.1998.

Gazeteler

Akşam, 13.03.1998 (A. Tezcan); 25.03.1997, 28.02.1998 (N. Ilıcak); 16.05.1997, 26.12.1997 (R. Zelyut); 13.03.1998 (C. Koray); 14.03.1998.

Cumhuriyet, 26.02.1998 (İ. Selçuk).

Hürriyet, 11.04.1996 (H. Uluengin); 30.01.1997 (B. Coşkun); 19.01.1998 (F. Tınç).

Millî Gazete, 8 Ocak 1996 (Ş. Kanber).

Milliyet, 29.07.1995 (Alpay); 18.10.1995 (A. Yaşar Sarıbay); 19.10.1995 (T. Akyol); 01.11.1996 (Alpay); 26 Aralık 1997.

Sabah, 23.01.1997, 01.02.1997; 14.02.1995 (H. Cemal); 11.05.1997, 22.01.1998 (M. Altan); 16.02.1995 (G. Mengi), 07.04.1996, 14.02.1998 (C. Çandar).

Takvim, 03.04.1997 (Süleyman Yağız).

Yeni Sayfa, 08.01.1996 (A. Şafak Demirci).

Yeni Yüzyıl, 08.07.1995, 13.07.1995, 26.08.1995, 02.02.1997, 08.07, 1997, 13.07. 1997, 26.08. 1995 (A. Bayramoğlu).

Zaman, 23.06.1995, 01.10.1996;, 02.10.1996 (N. Vergin); 29.01.1997 (Y. Morgül, İ. Dogan, H. Karaca, Y. Sağ, İ. Kahraman, T. Ateş, O. Gencebay,); 07.01.1998 (S. Kohen); 08.03.1998 (Kilercioğlu); 11.03.1998 (J. Kamhi); 30.01-01.02.1998 (S. Griffith), 12 Eylül 2001.